

**Regionální zvláštnosti
politiky agrární strany
v období první
Československé republiky**

**STUDIE
SLOVÁCKÉHO MUZEA**

UHERSKÉ HRADIŠTĚ
17 / 2012

Regionální zvláštnosti politiky agrární strany v období první Československé republiky

Editoři:
Josef Harna, Blanka Rašticová

**STUDIE
SLOVÁCKÉHO MUZEA**
UHERSKÉ HRADIŠTĚ
17 / 2012

STUDIE SLOVÁCKÉHO MUZEA 17

© Slováké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace, 2012
ISBN 978-80-87671-01-6

OBSAH:

OBECNÉ POHLEDY

Josef Harna: Regionální specifika v politice agrární strany v meziválečném Československu (úvaha metodická).....	9
Matej Hanula: Úrodné zeme a polia neúrodné. Rozdiely volebnej podpory agrárnej strany v slovenských regiónoch v 20. rokoch minulého storočia.	23
Jaroslav Rokoský: Naděje, iluze, zklamání. Agrární strana na Podkarpatské Rusi.....	35
Václav Průcha: Regionální rozdíly v podpoře agrárních stran v Československu v parlamentních volbách 1925, 1929 a 1935.....	47
Miloš Charbuský – Tomáš Papež: Vliv agrární strany a výsledky obecních a parlamentních voleb 1919, 1920 v jednotlivých regionech.....	57
Zdeněk R. Nešpor: Sociologické výzkumy v politice agrární strany v meziválečném Československu.....	67

VELKÉ REGIONY

Dan Gawrecki: Republikánská strana ve Slezsku a na Ostravsku.....	81
Marie Gawrecká: Strana Bund der Landwirte a její slezská specifika.....	91
Pavel Dufek – Gabriela Nováková: Regionální zájmy, agrární politika a elektrifikace.....	107
Ondřej Kolář: Myšlenky jihočeského regionalismu jako součást ideologie agrární strany v období československé první a druhé republiky.....	117

VYBRANÉ OBLASTI AGRÁRNÍHO VLIVU

Jiří Dvořák: NSJ Praha a specifika politiky agrární strany v jižních Čechách.....	127
Linda Osyková: Agrárna strana v trnavskom okrese v medzivojnovom období.....	135
Pavel Novák: Agrární strana na Kutnohorsku v meziválečném období.....	147
Jan Čopík: Agrární strana v okrese Nové Město nad Metují – volební síla, činnost, osobnosti.....	155
Lukáš Kopecký: Aktivity agrární strany na Klatovsku a v podhůří Šumavy.....	171
Jana Burešová: Mikrosonda do života agrárních organizací na Olomoucku na samém počátku existence první Československé republiky (1918/1919).....	177
Miroslav Tomek: Ukrajinská monarchistická emigrace v ČSR a organizace agrární strany.....	183

ROLE PŘIDRUŽENÝCH ORGANIZACÍ A OSOBNOSTÍ V REGIONECH

František Čapka: Agrární „Hanák“ Kuneš Sonntag a jeho přínos k rozvoji moravského řepářství a cukrovarnictví.....	195
Eduard Kubů – Jiří Šouša: Německý agrarismus v severovýchodních Čechách v prvních desetiletích 20. století. „Selská kázání“ / „Bauern-Predigten“ Hugo Scholze.....	205
Michal Mart'ák: Katolický kňaz v agrárnej strane a jeho autorita na Spiši v rokoch prvej ČSR.....	217
Jiří Urban: Hospodář – agrárník – starosta – „kulak“: místní autority jako překážka kolektivizace venkova.....	231

CONTENS

GENERAL VIEWS

Josef Harna: Regional Specifics in Policy of Agrarian Party between Wars in Czechoslovakia (methodical text).....	9
Matej Hanula: Fertile Soil and barren Fields. Differences in Election Support of Agrarian Party in Slovak Regions in 1920s.....	23
Jaroslav Rokoský: Agrarian Party in Subcarpathian Rus	35
Václav Průcha: Regional Differences in Support of Agrarian Parties in Czechoslovakia in 1925, 1929 and 1935 General Elections.....	47
Miloš Charbuský – Tomáš Papež: Impact of Influence of Agrarian Party in individual Regions on Results of 1919 and 1920 Local and General Elections	57
Zdeněk R. Nešpor: Sociological Research in inter-war Agrarian Party's Policy	67

LARGE REGIONS

Dan Gawrecki: Republican Party in Silesia and in Ostrava Region	81
Marie Gawrecká: Bund der Landwirte Political Party in Silesia and its Characteristics... ..	91
Pavel Dufek – Gabriela Nováková: Regional Interests, Agrarian Policy and Electrification	107
Ondřej Kolář: Ideas of South-Bohemian Regionalism as Part of Ideology of Agrarian Party in Times of Czechoslovak First and Second Republic	117

SELECTED AGRARIAN TERRITORIES

Jiří Dvořák: NSJ Praha and Specifics of Agrarian Party's Policy in Southern Bohemia in his Work	127
Linda Osyková: Agrarian Party in Trnava Region between Wars	135
Pavel Novák: Agrarian Party in Kutná Hora Region in inter-war Period.....	147
Jan Čopík: Agrarian Party in District of Nové Město nad Metují – Electoral Strength, Activities, Leaders	155
Lukáš Kopecký: Activities of Agrarian Party in Klatovy Region and Šumava Foothill .	171
Jana Burešová: Brief Insight into Life of Agrarian Organizations in Olomouc Region at Birth of First Czechoslovak Republic (1918/1919).....	177
Miroslav Tomek: Ukrainian Monarchist Emigration in ČSR and Organization of State Administration	183

ROLE OF AFFILIATED ORGANIZATIONS AND PERSONALITIES IN REGIONS

František Čapka: Agrarian “Hanák” Kuneš Sonntag and his Contribution to Expansion of Beet Growing and Sugar Industry in Moravia.....	195
Eduard Kubů – Jiří Šouša: German Agrarianism in North-East Bohemia in the first Decades of the 20th Century Farmers' Sermons / Bauern-Predigte by Hugo Scholz.....	205
Michal Marťák: Catholic Priest in Agrarian Party and his Authority in the Spiš Region in new ČSR.....	217
Jiří Urban: Farmer – Agrarian – Mayor – “Kulak”: Local Authorities as Obstacle to Collectivization of the Countryside.....	231

OBECNÉ POHLEDY

Regionální specifika v politice agrární strany v meziválečném Československu (úvaha metodická)

JOSEF HARNA

V české historické literatuře, ale i mimo ni, se v nesčetných obměnách a v nesčetných souvislostech objevují klišé charakterizující agrární stranu jako specifický, do jisté míry však problematický fenomén politického systému první Československé republiky.¹ V tom je snad obsažena i příčina, proč badatelé tak obtížně hledají východiska pro pokud možno objektivní hodnocení tohoto politického útvaru. Na jedné straně se agrární politické hnutí charakterizuje jako sobecký, až zlovolný faktor československé politické scény,² na straně druhé se vyskytují nekritické až obdivné soudy o jeho místě ve státě a společnosti.³ Přirozeně, že žádné z těchto hodnocení nevystihuje plně historickou realitu, což komplikuje nejen pochopení reálné role této strany v politickém systému, ale např. i úsilí o věcně vyvážený pohled na první republiku jako jednu z klíčových fází novodobých českých i slovenských dějin.⁴ Překážkou pro zaujetí pokud možno objektivního hodnotícího stanoviska k agrární straně, nepostíženého apriorně laděnými přístupy, bývají nejen filozofické postoje a ideová východiska jednotlivých autorů, ale i celková neujasněnost hodnotících kritérií. To zatím ponechejme stranou, ale jsou zde také stále ještě přetrvávající mezery v poznání některých stránek existence této strany, metod uplatňovaných v zápase o získání a udržení dominantního postavení v politickém stranictví⁵ a především poznání její vnitřní struktury. Obě tyto roviny se spolu v určitém ohledu těsně dotýkají a prolínají. Pokusme se alespoň nastínit možný přístup k jejich objasnění.

Rekapitulujeme-li alespoň letmo výsledky dosavadního bádání, převažuje představa, že agrární strana byla sice problematickým, avšak vnitřně pevně konsolidovaným, víceméně jednolitým útvarem vstupujícím záhy po svém vzniku do politické soutěže s uceleným, jasně formulovaným programem a jasnými cíli.⁶ Tento dojem podtrhovalo i důrazné a sebevědomé vystupování jejího vedení, disponujícího vysokou autoritou uvnitř masové strany, autoritou opírající se však více o její účelně uspořádanou organizační strukturu⁷ a o organizační řád⁸ než o nadbytek vůdčích osobností.⁹ Není pochyb, že již před první světovou válkou a zvláště na konci války byla agrární strana silným a, jak se ukázalo v okamžicích převratu, nejvíce konsolidovaným a tím i akceschopným faktorem tehdejší české politiky. To současně nikterak nezpochybnuje fakt, že šlo o organismus se složitým vnitřním členěním.

Vertikální a horizontální struktura strany

Navenek působící kompaktnost agrární strany byla natolik nápadná, že si i historická literatura, zabývající se její politikou, převážně všímala jejího vnějšího působení a jen dílčím způsobem a víceméně nahodile se dotýkala utváření mocenských poměrů ve vedení strany, rozporů při hledání ucelené linie stranické politiky apod. Stranickou základnu v celém jejím rozsahu přitom tvořil mimořádně pestrý konglomerát politických, zájmových a přidružených organizací lišících se vzájemně širokou škálou specifických zájmů, požadavků a očekávání, z nichž se teprve sestavoval onen jen zdánlivě jednolitý stranický program, jehož jedním prvkem byla pouze obecná idea agrarismu.¹⁰ Historikům se sice v posledních letech

v mnoha ohledech již podařilo nahlédnout do této, řekněme, „vertikální“ struktury strany, odrážející sociální, profesní a zájmovou různost jejich stoupců,¹¹ ve stínu však zůstává jiná stránka její struktury, především skutečnost, že strana měla své stoupence rozptýlené v různých místních podmínkách, ovlivňujících jejich chování, zájmy a cíle (nejprve v hranicích českých zemí a po sloučení se slovenským agrárním hnutím v roce 1922 na území nového československého státu). Již proto se nemohla vyhnout jistě, řekněme, diferenciaci „horizontální“. Musela jako nástroj obhajoby zájmů, přání a potřeb zemědělského stavu respektovat přinejmenším úzkou závislost zemědělské produkce na přírodních podmínkách odlišujících se výrazně v různých oblastech státu a byla nucena přihlížet i k dalším místním faktorům ovlivňujícím přímo či zprostředkovaně rozvoj zemědělství. Tyto skutečnosti se zákonitě musely odrazit v rozdílnosti regionálních akcentů její politiky.

Uvedený zorný úhel nebylo možno přehlížet již proto, že šlo o stranu masovou. Její vedení nemohlo, jakkoli by chtělo řídit stranu autoritativně, přehlížet stanoviska regionálně diferencované členské základny. Vzniká však otázka, jak definovat ony regiony, jaká byla jejich specifika a jak na ně strana dokázala reagovat. Jen čas od času sice prosvítne, že existovala jistá pnutí mezi vedením strany a některými regiony, málokdy se však objeví zmínka objasňující meritum věci. Z hlediska historického poznání by bylo jistě užitečné sledovat konkrétně nejen obsah, ale i formy, jimiž se tyto regionálně modifikované postoje projevovaly a zároveň by bylo zajímavé zkoumat přístupy a metody, jimiž se stranickému vedení dařilo názorové diference integrovat do celkové linie stranické politiky, případně tlumit některé místně úzce zaměřené a obtížně řešitelné požadavky. Zatím však stojíme před řadou dosud jen okrajově dotčených či zcela opomenutých otázek. Pokud však někdy dojde k hlubšímu zkoumání těchto aspektů, objeví se nejméně dva badatelské problémy. Prvním je obecně známý nedostatek pramenů regionální povahy k dějinám agrární strany, ale především vyvstane, přestože tušíme, že regionální zvláštnosti existovaly, jen obtížně řešitelný problém racionálního vymezení přirozených „agrárních regionů“, tvořících teprve ve svém souhrnu celkový organismus strany. Popsat a analyzovat konkrétní obsah krajových či místních zvláštností agrární politiky nebude možné bez širokého zapojení regionální historiografie. Ta se zatím touto tematikou zabývala jen okrajově a bohužel i nahodile a organizující (případně motivační) faktor, který by tento úkol zaštitil a koordinoval, není na obzoru. Pokusme se tedy alespoň zamyslet, jak by bylo možné k řešení této otázky přistoupit. Východiskem nám může být alespoň rámcové definování oněch „agrárních regionů“ a naznačení jejich funkcí.

K nastínění jakési mapy tzv. „agrárních“ politických regionů lze přistupovat hned z několika aspektů. Vedle již zmíněných specifických krajově rozdílných přírodních podmínek podmiňujících rozvoj zemědělství je třeba vzít v úvahu i další faktory, jež spoluvytvářejí přirozené produkční zemědělské oblasti (demografická situace, rozložení sídel, komunikační síť aj.). Rovněž však nelze opomenout historický aspekt vzniku strany a v neposlední řadě se jako důležitý členící faktor jeví prvotní, mnohdy nahodile (historicky) vzniklá organizační struktura strany. A je třeba přihlídnout i k tomu, že agrární strana ve snaze ovlivňovat účelně politiku státu v centru i v regionech musela alespoň částečně respektovat správní strukturu státu. Žádný z těchto přístupů není zcela koncizní, ale žádný není možné přehlížet. Historik tak ovšem naráží na jistou vágnost samotného pojmu „agrární region“, přitom musí mít na mysli i určitou hierarchii v jeho užití. Přes tyto potíže není možné, pokud chceme v analýze politiky agrární strany pokročit, regionální aspekt pominout.

Aspekt historický

Agrární strana se v českých poměrech ustavila na konci 19. století v zásadě zdola, z potřeb určitých kategorií zemědělského obyvatelstva. Prvotní ohniska agrárního hnutí se objevila téměř současně v několika oblastech českých zemí (v Polabí, v jižních a východních Čechách, na Hané aj.).¹² Na Slovensku se agrární politické hnutí formovalo obtížněji a strana vznikla až po roce 1918 za vydatného přispění některých národně uvědomělých slovenských intelektuálů (Pavol Blaho, Milan Hodža, Vavro Šrobár aj.) a za podpory českých agrárníků. I tam však existovala již před první světovou válkou určitá ohniska, v nichž se agrární hnutí projevovalo s větší intenzitou.¹³ Přestože se oba národně identifikované agrární proudy (český a slovenský) vyvíjely v odlišných podmínkách a vytváření strany mělo řadu specifických rysů, lze v obou prostředích nacházet i některé obdobné prvky. Tak především v regionech, jejichž rozloha byla přiměřená dobovým komunikačním poměrům a možnostem venkovského obyvatelstva, docházelo již dlouho před válkou ke sdružování zámožnějších sedláků, jejichž cílem bylo spojit síly k účinnější obhajobě vlastních, především ekonomických zájmů (různé formy svépomoci, družstva, hledání spojenců v modernizující se společnosti aj.). V českých zemích zvýraznila naléhavost tohoto úsilí kromě jiného hospodářská krize 70. let, která přešla ve vleklou krizi agrární, trvající minimálně do konce 19. století. V okamžicích, kdy již české regionální stavovské rolnické organizace začaly narážet na meze svých možností, se objevily první snahy o koncentraci jednotlivých iniciativ v širším měřítku a současně sililo i vědomí nutnosti hájit zájmy zemědělského stavu v politické rovině politickými prostředky.

V Čechách, jak známo, vyústila myšlenka sjednocení agrárního hnutí na politické bázi v založení České strany agrární v roce 1899. Obdobný proces probíhal s nevelkým opožděním i na Moravě. Slezsko, kde se probouzelo české agrární hnutí s menší intenzitou, bylo většinou (z hlediska strany) chápáno jen jako region přidružený k Moravě. Česká strana agrární pro Moravu a Slezsko, založená koncem roku 1904, se v krátké době, v první polovině roku 1905, sloučila se stranou působící již v Čechách. Vznikl tak politický subjekt usilující o uplatnění svého vlivu v hranicích všech historických zemí.¹⁴ Přitom však stále uvnitř strany přetrvávala alespoň neformální převaha a vliv oněch prvotních jader agrárního hnutí a byly také patrné jisté odlišnosti pojetí stranické práce v Čechách a na Moravě.¹⁵ Tento rys nesmazal beze zbytku ani dynamický vývoj politického stranictví v Předlitavsku na počátku 20. století. Především mám na mysli vliv zápasu o prosazení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v letech 1905–1907, který kladl důraz na vznik masových stran. Tento proces podnítl některé z prozíravějších vůdců agrárního hnutí i k proměně původně honorační agrární strany ve stranu masovou.¹⁶ Zásluhy o tuto proměnu se připisují především Antonínu Švehlovi.¹⁷ Pod vlivem této transformace tehdy došlo, kromě jiného, i k zásadní změně v struktuře stranické organizace i v jejím působení dovnitř i navenek. Vedle úsilí o získání co největší masy stoupenců se ukázala nezbytnost vytvořit nástroje výchovy a vedení členské základny v duchu jednotné stranické politiky. To se dařilo jen v hrubých obrysech. Je na tomto místě banální např. připomínat, že přes veškerou snahu o unifikaci politiky strany a centralizaci její organizace si svá specifika podržela např. její slovenská složka. A není třeba uvádět celou škálu faktorů, které podmiňovaly vznik odlišných představ a chování českých a slovenských agrárníků (národní aspekt, historické tradice, jiný stupeň vývoje slovenského zemědělství a z něj vyplývající odlišné ekonomické podmínky pro rozvoj zemědělství na Slovensku apod.). Je také známo, že se nepodařilo zcela integrovat ani moravskou složku strany (spory o pozice ve vedení, odbytové problémy v zahraničním obchodě). Slezsko ani v tomto ohledu nehrálo zásadní roli. Zcela specifické

však bylo působení agrární strany na Podkarpatské Rusi. Setrvat jen na principu zemského členění ovšem neodpovídá na naši otázku, jak zkoumat regionální rozdíly v chování strany v jemnějším, podrobnějším rozlišení. Při snaze o vymezení reálných regionů je třeba, jak již bylo zmíněno, brát v úvahu vnější podmínky pro rozvoj zemědělství a jako tlumící činitel onu komplexnost stranického programu a snahu stranického vedení o unifikaci stranické organizace pomocí všeobsažného stranického programu a pevného organizačního řádu. Předpokládalo se, že se pomocí těchto nástrojů podaří překrýt původní regionální kořeny strany. Jejich rezidua však víceméně přežívala až do zániku strany po zhroutilí první republiky na podzim roku 1938.

Vlivy „přirozené zemědělské krajiny“

Vzhledem k tomu, že se v případě agrární strany zabýváme organizací zastupující a hájící zájmy zemědělského stavu, nabízí se přihlédnout k podmínkám zemědělské výroby, z jejichž potřeb vycházely základní požadavky agrárního hnutí. Přírodní zvláštnosti ovlivňují v prvé řadě rostlinnou výrobu, jen částečně se projevují v produkci živočišné. Při hledání možných východisek pro smysluplné členění prostoru, na němž působila v letech první republiky Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, proto mohou přijít ke slovu geografové, klimatologové, půdoznalci a další přírodovědné profese. Tito odborníci se již hluboko v 19. století pokoušeli vymezit alespoň pro české země „přirozené zemědělské krajiny a výrobní zemědělské oblasti“. „Přirozená krajina“ je podle nich území, které má stejné nebo podobné přírodní podmínky. Členění země založené na přírodních podmínkách nebylo pro ně samoúčelnou hříčkou, mělo sloužit jako podklad pro zemědělskou statistiku použitelnou státem z hlediska berního. Teprve v období republiky, ve 20. letech dvacátého století, se podařilo toto schéma nastínit i pro Slovensko a Podkarpatskou Rus. Při klasifikaci krajiny se sledovaly v podstatě čtyři ukazatele důležité právě pro rozvoj zemědělství, a sice: 1) poměry orografické (tvary zemského povrchu a nadmořská výška), 2) geologické a agronomické vlastnosti půdy (jakost podloží a povrchu závislého na lidských zásazích), 3) poměry klimatické (teplo, srážky, směr a síla větru) a 4) faktický stav rozdělení půdy podle pěstovaných kultur. Tak pro Čechy stanovili příslušní odborníci 11 přirozených regionů, pro Moravu 8, Slezsko 6, Slovensko 13 a Podkarpatskou Rus 3. Autoři tohoto členění nepouštěli ze zřetele jeho použitelnost pro praxi, nechápali proto toto schéma dogmaticky, byli si vědomi toho, že hospodářská soustava je výslednicí všech podmínek, a snažili se proto dát přirozené krajiny do souladu s výrobními oblastmi. S ohledem na to, že šlo o jeden z podkladů pro zemědělskou statistiku, přihlíželi autoři této mapy i k správnému členění státu. Rozmanitost přírodních podmínek českých zemí, Slovenska, resp. i Podkarpatské Rusi ovšem vedla, jak naznačují uvedená čísla, k vymezení velkého množství relativně malých regionů.¹⁸ Především proto jde z hlediska zkoumání politiky agrární strany o schéma použitelné jen okrajově.

Postupně se při respektování přírodních podmínek, osevnických postupů a s přihlédnutím k intenzitě pěstování jednotlivých plodin vykrystalizovalo několik výraznějších zemědělských výrobních oblastí (řepařské, ječmenářské, bramborářské, pícninářské, chmelařské, případně jejich kombinací). Zde se však musí historik agrárního politického hnutí obrátit v prvé řadě na výsledky studia dějin zemědělství. Není sporu, že vliv určité zemědělské specializace byl závažným faktorem, který se promítal tím či oním způsobem i do politiky agrární strany. V tomto směru je pro charakteristiku politiky agrární strany vypovídající, že se zasazovala o respektování výrobních specifik bez ohledu na to, zda v tom či onom regionu žilo české, slovenské, případně i německé či maďarské rolnické obyvatelstvo. Komplexní pohled na toto členění zatím nemáme.

Regiony a princip organizační

Jak jsme již uvedli, masová politická strana nemohla ponechat jednotlivé součásti své organizace přílišnému samovývoji. Hledaly se proto formy řízení, usměrňování a včleňování specifických požadavků regionů do celkové politiky strany. Harmonizace požadavků uvnitř programu strany přitom apriorně ještě neznamenala přehlížení nebo potlačování specifík regionů. Vedení strany naopak pěstovalo vztah k místu a regionu, v němž jednotliví členové a stoupenci strany žili a působili, a, opět připomeňme zásluhu Švehlova, ponechávalo svým regionálním organizacím poměrnou volnost v zapojení do místní politiky, pokud se ovšem nekřížily místní zájmy se zájmy a integritou strany. Odtud i neustálý důraz na účast členů v obecních samosprávách i v dalších člancích správy a samosprávy či účast v regionálních nestranických spolcích (Sokol). Tento přístup nebyl z hlediska jednoty strany nebezpečný jen díky vysoce funkční organizační struktuře stanovené jejím organizačním řádem. Důmyslně propracovaný a také nejpodrobnější organizační řád republikánské strany byl přijat na jejím říšském sjezdu v Praze 29. června 1922 (sjezd, na němž došlo ke sloučení českých agráriků se slovenskými agrárními organizacemi). V té době také vrcholila kampaň usilující o rychlé obnovení a dobudování stranické sítě poškozené v letech války. Během prvních let republiky pokryla síť agrárních stranických organizací celé území osídlené českým a slovenským etnikem a pronikala účelně i do národnostně smíšených oblastí. V dalších letech nebylo již třeba provádět v organizačním řádu žádné korektury. Všimněme si tohoto dokumentu především z hlediska našeho zájmu, totiž ve vztahu k regionální politice a jejím zvláštnostem a pokusme se nalézt, který článek organizační struktury souvisel nejtěsněji s regiony a regionální politikou.

Organizační řád agrární strany, navzdory tomu, že již na začátku republiky šlo o stranu centralizovanou, vycházel, alespoň verbálně, z pečlivě formulovaných demokratických zásad. Konfrontujeme-li však tento rys s články věnovanými jednotě strany, dospějeme k poznání, že šlo spíše o případ propracovaného „demokratického centralismu,⁴¹⁹ spojovaného v pozdější době spíše s politikou KSČ (s tím rozdílem, že porušení tohoto principu nemělo v případě agrární strany tak drastické dopady). V některých strukturálních rovinách se organizace agrární strany kryla s administrativním členěním státu (obce, okresy), jinde se z ní vymykala. Její základní a také hlavní složkou byla organizace místní. Ideálem bylo založit ji v každé obci. V čele místní organizace stál důvěrník a spolu s ním se na řízení organizace podíleli další funkcionáři. Ti tvořili nepočetný výbor (5–9 členů) místní organizace. Výbor měl celou řadu povinností, souvisejících povytce s aktivním působením strany v obci. Funkce byly vesměs velmi náročné zvláště proto, že dotyční funkcionáři neměli kromě agitace a osobního příkladu či osobní autority v podstatě žádné další prostředky k prosazování politiky strany. Předpokládala se u nich samozřejmě vysoká dávka osobního nasazení. Tam, kde se nedařilo založit místní organizaci, byl jmenován alespoň stranický důvěrník.

Vyšším stupněm organizační struktury agrární strany byla organizace okresní. V ní se sdružovaly všechny organizace místní. Vedla ji valná hromada a výbor, v čele stál okresní důvěrník a další členové okresního výboru. Při výboru okresní organizace se již ustavovaly zvláštní odbory nebo pracovní komise (pokud neexistovaly samostatné zájmové organizace): odbor ženský, samosprávný, živnostenský, dělnický, úřednicko-zřízenecský, školský, kulturní a podle potřeby i jiné. V okresech se vytvářely další specializované organizační útvary jako okresní hospodářský sbor, který sdružoval korporace, organizace, spolky, družstva, finanční a další svépomocné podniky a instituce hospodářského charakteru,

jež byly stranou uznány. Vytvářelo se tak grémium, které mělo pod egidou agrární strany soustřeďovat a koordinovat hospodářskou činnost v okrese. Vedle toho se někde zakládaly okresní organizace Domoviny, žen a dorostu. Podle potřeby a možností se rovněž zřizovaly okresní sekretariáty strany, které vytvářely pro okresní organizaci administrativní a částečně i materiální zázemí. Na této úrovni již vznikaly i jisté zárodky regionálního vědomí, avšak (soudní či politický) okres byl stále ještě malým regionem na to, aby mohl formulovat specifické požadavky a získal si větší pozornost centra.

Ukazuje se, že „agrární regiony“ lze specifikovat až na bázi třetí strukturální roviny organizace republikánské strany, a sice organizace župní, vyvíjející činnost na území několika politických (resp. řady soudních) okresů. Zatímco stranické organizace okresní, pokud se týká rozsahu jejich územní působnosti, v zásadě respektovaly správní členění státu, tedy soudní či politické okresy, stranické župy neměly, alespoň v českých zemích, ve struktuře státní správy odpovídajícího partnera. Vznikaly pravděpodobně podle předpokládaného, ovšem celostátně nerealizovaného stupně státní správy, župního systému schváleného župním zákonem.²⁰ Ani na Slovensku se agrární župy nekryly se správními župami fungujícími tam do r. 1927–1928. Rozsah agrárních stranických žup se však v některých případech nekryl ani s volebními kraji stanovenými ad hoc pro organizaci voleb do Národního shromáždění.²¹ Agrární župy vznikaly zřejmě na základě obtížně definovatelného rozložení stranických center, kombinovaného s povědomím existence přirozených produkčních zemědělských oblastí. Pokrývaly přirozeně jen území obývané českým a slovenským etnikem. Sídlo župního výboru bylo zpravidla ve významném centru příslušného regionu.⁵ V Čechách se tak hned v první polovině 20. let ustavilo 10 stranických žup, na Moravě a ve Slezsku 5, na Slovensku 6. Na Podkarpatské Rusi byl zřízen zemský sekretariát v Užhorodě, který se ovšem stále potýkal s mimořádnými organizačními problémy. Velikost žup i vhodně volená centra odpovídala nejlépe potřebám přirozených regionů, respektujícím i komunikační možnosti místních organizací. Vzhledem k tomu, že se, jak ukážeme, osvědčily, zaslouží si na tomto místě poněkud větší pozornost.²³

Regiony a úkoly župních organizací agrární strany

Připomeňme si nejprve, jak se k poslání župních organizací vyjadřoval organizační řád strany. Zračí se v něm mimo jiné zcela zřetelně představa o všeobjímajícím poslání strany ve společnosti. Kromě organizační role namířené dovnitř strany mají župní organizace „*udávati směr pro zdravý vývoj a moderní samosprávu. Podrobí pilné pozornosti život venkova a postaví se v čelo každé akce, směřující ke zvednutí kultury a ku podpoře zdravých proudů sociálních. Školství, zvláště naše odborné najde v nich spolupracovníky a propagátory. Pomocí organizací dorostu rozvíří pronikavou činnost vzdělávací v přesvědčení, že vzdělání potřebuje svobodný národ pro nutný přerod ideový a mravní...*“ Vyslovovalo se rovněž přesvědčení, že župy budou mít dosti váhy a síly, „*aby životní zájmy zemědělství chránily a spravedlivé naše požadavky pomáhaly přiváděti k uplatnění.*“²⁴ Konkrétní povinnosti župních organizací byly neméně náročné a během doby přibývaly další úkoly vyplývající z vývoje situace v regionu.

Tak především, župní výbory spravovaly všechny okresní politické organizace i organizace dorostu, žen, Domoviny a další odborové (tj. odborné) rolnické organizace působící na území župy. Oficiálně stál v čele župy sbor důvěrníků. Pro hlubší pochopení již zmíněného demokratického centralismu je zajímavé složení tohoto grémia. Byl to poměrně početný orgán volený na 3 roky. Tvořili ho zástupci všech okresních organizací politických, organizací dorostu, žen, zástupci Domovin (na Slovensku Slovenské rolnické jednoty),

Ústředního sdružení úředníků, učitelů a zřizenců, okresních sborů hospodářských. Jeho členy dále byli poslanci, senátoři a členové ústředního výkonného výboru zvolení za župu, župní sekretář a redaktor regionálního listu. Již na základě tohoto výčtu je zřejmé, že šlo o seskupení lidí, kteří měli dostatek informací o všem dění v regionu a dostatečnou kvalifikaci, aby mohli reflektovat problémy župy. V jejich kompetenci bylo také sestavovat za župu kandidátku pro volby do zákonodárných sborů (obdobný úkol týkající se voleb do žup podle župního zákona se z pochopitelných důvodů nerealizoval). Jinak byly faktické kompetence župního sboru důvěrníků velmi omezené.²⁵ Z členů tohoto sboru se však volil zpravidla dvacetičlenný, nejvýše třicetičlenný župní výbor a z něj pak bylo vybráno šestičlenné předsednictvo. Na těchto dvou posledně jmenovaných orgánech ležela hlavní tíha rozhodování o zaměření stranické práce v regionu. Navzdory přesnému schematicismu byly podmínky pro práci žup obtížné. „*Při individualistickém založení zemědělcově a při rozptýlení zemědělského obyvatelstva do drobných vesnic a samot jsou podmínky organizační práce daleko těžší než u soustředěného a kolektivně pracujícího obyvatelstva městského, zvláště dělnictva,*“ stěžuje si jediný souhrnný materiál, který máme k dispozici, pamětní spis z roku 1929 Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Republice československé.²⁶

V intencích již zmíněného demokratického centralismu, který ve straně zřetelně vládl, podléhaly župní organizace ústřednímu výkonnému výboru a předsednictvu strany. To ovšem neznamená, že župy nemohly prosazovat zájmy svého regionu. Jejich úspěšnost závisela na tom, zda byl příslušný požadavek v souladu s celkovou linií stranické politiky, ale vliv měla i skutečnost, jakou váhu požíval příslušný region ve vedení strany (jistou roli hrálo i to, které osobnosti jej zastupovaly v ústředním vedení strany). Váha konkrétní župy závisela na mnoha faktorech, z nichž nejzávažnější byla početní síla členské základny. Statistické údaje tohoto druhu se nám rovněž nedochovaly, ostatně, pokud se vůbec zjišťovaly, nebývaly příliš přesné. Zdálo by se, že jistým vodítkem k posouzení síly župní organizace mohou tak být výsledky parlamentních voleb. Ale ani to není bez problémů. Neudávají počet členů strany, ale jen počet jejích stoupců (voličů). Alespoň zprostředkovaně se v nich odráží úspěšnost politiky strany, tedy úspěšnost župního vedení v určitém regionu. I tak bychom však mohli dospět k nečekaným výsledkům. Jen namátkou: v řadě případů se ukáže, že největší volební úspěchy agrární strany se nekryjí zcela s nejdůležitějšími produkčními zemědělskými oblastmi.²⁷ Pro posouzení hodnoty této informační báze tak nepostačí pouze statistiky voličů, ale srovnání jejich počtu s počtem obyvatelstva regionu a případně i s jeho profesní či sociální strukturou. A nesmíme opomenout ani skutečnost, že váhu regionu ovlivňovala autorita konkrétních osobností, ať již působily v regionu, nebo v centru.

Zcela mimořádnou roli při realizaci úkolů a povinností župních organizací sehrávaly župní sekretariáty. Tvořily velmi účinné logistické zázemí pro práci volených orgánů. Jejich zřizování při župních výborech bylo podle organizačního řádu povinné. Staly se faktickým centrem, v němž se sbíhaly nitky všech informací a odkud také vycházely podněty pro plnění jednotlivých úkolů. V některých případech (rozsáhlá župa, silné župní organizace apod.) se zřizovaly župám podřízené krajské sekretariáty (určené pro několik okresů). Záleželo pak na konkrétních podmínkách, jak se utvářely vzájemné vztahy obou organizačních úrovní. Někde byla centralizována činnost v župních sekretariátech, jinde župní sekretariát jen dohlížel na činnost krajských sekretariátů a podržel si funkci koordinační. Tyto technické záležitosti však neměly podstatný vliv na výkonnost a účinnost působení župy. Při minimálním personálním vybavení sekretariátů je obdivuhodné, jaký objem povinností dokázaly zvládnout. Dokládají to např. kvantitativní údaje o jejich styku s veřejností. Uvádí se, že denně navštívilo již

stabilizovaný sekretariát 40–50 žadatelů o radu a pomoc a výkazy o odeslané a přijaté korespondenci jsou do tisíců. Bližší pohled by mohl poskytnout důkladný analytický průzkum regionálního tisku (pokud se ovšem i on dochoval).

Činnosti a hlavně výsledky, které si připisovaly na své konto župní organizace, lze posuzovat ze dvou zorných úhlů. Platí to jak pro akce dané organizačním řádem nebo zadané vedením strany, tak pro činnosti vycházející z iniciativy župního vedení. Důležitý byl stupeň zapojení župních orgánů. Rozdíly v tomto ohledu vycházejí z obecného charakteru stranické práce. Některé činnosti župní výbor (zpravidla prostřednictvím sekretariátu) vykonával přímo, nebo je organizoval či spoluorganizoval, jiné jen inicioval, poskytoval jim morální, někdy i materiální podporu a další aktivity jen sledoval, propagoval a nanejvýš se snažil modifikovat v duchu politiky strany.²⁸ Při detailnějším pohledu na aktivity jednotlivých župních organizací postřehneme určitou stereotypnost v jejich náplni. Jedinečných nápadů bylo spíše poskrovnu a měly namnoze nahodilý charakter. Regionální specifika se odrážejí spíše v kvantitě akcí, což se dá zjistit teprve při bližší analýze činnosti konkrétní župy, kdy se také ukáže, který problém byl v místě aktuální a na co kladl příslušný župní výbor důraz.

Původním posláním župních organizací stanovených organizačním řádem strany bylo plnění celostranických úkolů (v tomto se jejich působení překrývalo s činností okresních výborů): zakládání místních organizací strany, organizací žen a mládeže, Domovin, integrace Rolnických besed existujících v mnoha místech na Slovensku, budování sdružení úředníků, učitelů a zřízenců, Selských jízd, Národních střeleckých jednot, zajišťování voleb z hlediska potřeb strany a péče o regionální tisk. Do této sféry patří i prosazování zástupců strany do okresních správních komisí, které i když v omezené míře znamenaly vyšší stupeň samosprávy (nad obecní samosprávou). Větší část činnosti župních orgánů se však týkala sféry hospodářské a sociální.

Zcela mimořádný význam nejen sociální, ale především agitační mělo systematické sledování průběhu pozemkové reformy v regionu a pomoc jednotlivým žadatelům o přiděl půdy. Župní sekretariáty informovaly o možnostech přidělu, pomáhaly sepsovat žádosti o přiděl a odvolání či případné stížnosti na jednání Státního pozemkového fondu, podnikaly intervence apod. Ve svých zprávách o činnosti funkcionáři strany nijak neskrývali důvody těchto aktivit. Naprosto zřetelně o tom vypovídá např. zpráva župního sekretariátu v Plzni o výsledcích pozemkové reformy a o jejím přínosu pro stranu: „*Několikaleté praktické výsledky hospodaření na přidělené půdě dokázaly, že pozemkovou reformou posílena byla výroba zemědělská nejenom v produkci rostlinné, ale hlavně v produkci živočišné. Do budoucna bude hlavní povinností naší strany přizpůsobení a vybudování celé hospodářské politiky a činnosti státní, kterou připoutány by byly trvale vrstvy těchto nových nabyvatelů půdy ke straně, která jim v první řadě k získání půdy přispěla.*“²⁹ Podobná pozitivní sebehodnocení se objevují i ve zprávách z jiných žup.

Pozemková reforma však nebyla jedinou sférou, v níž se projevovala pomoc župních sekretariátů venkovskému obyvatelstvu. Na sekretariátech se sepsovala odvolání proti dávce z majetku, přiznání a odvolání k dani z příjmu, žádosti za účelem dosažení výhod k branné povinnosti, žádosti o podporu stavebního ruchu, o uvolnění vázaných vkladů, o podporu v případě živelních pohrom atp. V tom se odráží určitý vnitřní paradox politiky strany (týká se každé vládní strany). Ve většině uvedených aktivit šlo o záležitosti, v nichž jednotlivci bojoval s fiskální politikou státu. Uvážíme-li, že se takto chovala vládní strana, která musela mít nutně zájem na co největším výběru finančních prostředků státem, pak je zřejmé, že její činnost v regionech byla jakoby namířena proti zájmům státu. Propagandistický a agitační přínos pro stranu však v očích stranického vedení tato negativa převážil.

Neméně významnou oblastí působnosti agrární strany v župách byla organizační a osvětová činnost zaměřená na podporu rozvoje zemědělství. Župní organizace propagovaly meliorace, komasaci půdy, elektrifikaci venkova, mechanizaci zemědělských prací, užívání kvalitního osiva, chov čistokrevných hospodářských zvířat. Musely přitom překonávat silně zakořeněný konservatismus v myšlení zemědělců. A působení strany neustrnulo jen v rovině agitační. Župní organizace iniciovaly zakládání družstev (melioračních, elektrárenských, strojních, skladištních, pastvinářských aj.). V pevně stabilizovaných župách v českých zemích se často dařilo založit i desítky družstev. Obdobnou roli sehrávaly župní organizace při zakládání specializovaných zemědělských svazů (svazy pěstitelů zeleniny, raných zemáků, lnu, chmele), při zakládání spořitelů (kampeliček) na družstevním základě, při zavádění a rozšiřování pojištění proti živelním pohromám i pojištění proti nemoci a stáří. Do sféry hospodářské patří i podpora rozvoje družstevních výrobních podniků, zakládání či tzv. porolnicení existujících zpracovatelských závodů: cukrovarů, mlékáren, mlýnů, lihovarů, zpracování brynzý. Zvláštní sférou byla podpora pokusnictví, intenzivní propagace šlechtitelství, chovatelství, ovocnářství, organizování regionálních zemědělských výstav aj. V případech, kdy šlo o větší investiční akce (regulace Labe, Jizery, splavnění Vltavy aj.), se župa zasazovala o získání státních subvencí. Neméně významná byla systematická péče o povznesení zemědělského školství. Veškeré tyto aktivity překračovaly rámec strany. Méně úspěšná, ale z hlediska zájmů agrárníků rovněž významná byla pomoc při řešení odbytových problémů a cenové krize. To byla již ve větší míře záležitost ústředního vedení, jeho politiky v parlamentu a ve vládě.

Zvláštní oblastí činnosti strany byla činnost kulturní spojená mnohdy s činností osvětovou. Většina z akcí byla zaměřena k oslavě zemědělství v duchu ideologie agrarismu, jindy však šlo o připomenutí místních či krajových zvláštností zajímavějších širší venkovskou veřejnost. Rozsáhlá byla přednášková činnost organizovaná župami, zakládání a podpora vesnických knihoven, pořádání divadelních představení, plesů aj. V těchto sférách činnosti se odráží jeden ze zajímavých rysů politiky agrární strany. Lze totiž jen obtížně specifikovat, co je přímo podnikem politické organizace a kde je větší podíl některé z přidružených organizací. Souvisí to s celkovým pojetím členství ve straně. Přestože se kladl důraz na rozvoj politických organizací, strana nemínila nutit členy oněch přidružených a zájmových organizací ke vstupu do organizace politické. Podle názoru některých ideologů i tito lidé vlastně podporovali agrární hnutí a byli bez velkých rozpaků řazeni k členské základně strany. Při organizování kulturních akcí se také jako velká výhoda jevila otevřenost agrární strany vůči veřejnosti. Byli vítáni obyvatelé bez ohledu na jejich stranickou či politickou inklinaci. V národnostně smíšených oblastech podporovala agrární strana český živel, i když se vystříhala podněcování nacionálních nálad. Pokud to bylo výhodné, spolupracovala v hospodářské oblasti i se spolky německými. Na Slovensku bylo významnou součástí politiky strany budovat téměř od začátku slovenské zemědělské školství a posilovat slovenské národní vědomí proti přetrvávajícímu hungarismu. S národnostní politikou souvisí i pokusy zakládat maďarské odbočky republikánské strany na jižním Slovensku (župa nitranská).

Navzdory zřejmým úspěchům se agrární aktivity v župách nesetkávaly ve všech případech s jednoznačným úspěchem. Zejména na přelomu 20. a 30. let se projevovала určitá únava z hektické popřevratové politické aktivity. Tak např. župní sekretariát v Uherském Hradišti zaznamenal: „*Organizační ruch ustává. Ustanovené dosud organizace jsou čilé, ale nové pozice nelze získati. Jen v okresích, kde se provádí parcelace, založeny byly některé organizace nové... Drobné práce při získávání úlev plnění branné povinnosti, při prodlužování*

*pachtu dle § 63, porolničovací akci cukrovarů získaly mnoho nových stoupenců.*³⁰ Někde probíhal vyhrčený politický zápas provádějící snahy o pevné zakotvení strany v regionu (Kladensko, Plzeňsko Zábřežsko aj.), bylo třeba tlumit protizemědělské nálady vznikající v souvislosti s tíživou poválečnou sociální situací. Na župních organizacích také ležela hlavní tíha politického boje s konkurenčními stranami, zejména šlo o střetávání se stranou lidovou nebo se Slovenskou ľudovou stranou. Likvidace agrární opozice, ať již stoupenců Rudolfa Bergmana nebo Karla Práška, spočívala rovněž na župách. V počátcích republiky musela někde strana čelit agitaci marxistické levice i rekvizicím prováděným podle nařízení ministerstva pro zásobování lidu.

Zcela specifickým regionem v struktuře agrární strany byla Podkarpatská Rus. I tam se strana pokoušela v duchu svých představ o své integrující roli ve státě zakotvit. Šlo však o prostředí zcela neznámé a není divu, že se setkala s řadou problémů.³¹ Úspěch její politiky byl jen relativní, i když ve srovnání s dalšími českými (československými) stranami přece jen lepší.³² Podmínky pro organizační, agitační i vzdělávací politickovýchovnou práci v regionu byly mimořádně obtížné. Drtivá většina tamních obyvatel netušila, co jsou politické strany, a o volbách panovaly jen matné představy z dob uherského státu (jež ani zdaleka neodpovídaly demokratickým poměrům), o jejichž etablování usilovala Československá republika. V těchto poměrech existoval prostor pro antidemokratickou politickou demagogii (vliv radikálních až revolučně laděných destruktivních proudů), což nevyhovovalo agrární straně usilující představit se jako prvořadý státotvorný faktor. Agrární strana se na Podkarpatské Rusi prezentovala hned v roce 1919 pod názvem Venkovská republikánská zemědělská strana Podkarpatské Rusi (pobočka agrární strany). Prvořadým úkolem jejího zemského sekretariátu bylo rozvinout v těchto podmínkách organizační práci. Většina okresních funkcionářů byla české národnosti, což značně komplikovalo jejich postavení mezi domácím obyvatelstvem. Přesto se podařilo vedle zemského sekretariátu v Užhorodě vytvořit i sekretariáty krajské, které poskytovaly místnímu obyvatelstvu jistou pomoc ve styku s úřady a pokoušely se organizovat osvětovou a kulturně-vzdělávací činnost. Pomalu se tak dařilo rozšiřovat i organizační síť a posilovat členskou základnu.³³ Teprve v návaznosti na toto úsilí se strana soustředila na hospodářsko-organizační činnost. Iniciovala obdobně jako v českých zemích a na Slovensku zakládání zájmových spolků, rolnických družstev a rolnických pokladen, vydávala několik periodik (i v ruském a maďarském jazyce). Přispěla tak nesporně k civilizačnímu pokroku, celkové výsledky však zatím nejsou známy. Později se ve větší míře orientovala na spolupráci s karpatoruskými zemědělskými stranami, které tam v průběhu 20. let vznikaly a zanikaly.

Shrnutí

Při hlubším zamyšlení nad celkovým postavením a působením agrární strany v první Československé republice se ukazuje, že nelze obejít specifika pramenící z jejího plošného rozmístění na území státu s mimořádně pestrými existenčními podmínkami pro její početnou členskou základnu. „Agrární regiony“ nepochybně existovaly a teprve ve svém souhrnu tvořily masovou stavovskou stranu. Význam regionu však nelze spatřovat jen v obhajobě specifických zájmů příslušné oblasti. Regiony tvořily současně základnu pro dominantní postavení republikánské strany v politickém systému státu. O ně se mohla opírat politika strany ve vrcholných orgánech státu. Specifikování agrárních regionů a analýza jejich činnosti je důležitá i proto, že v nich se odehrávala podstatná část činnosti agrární strany, tam se prováděla konkrétní politika, která jí získávala masovou podporu, a svým mnohostranným zaměřením ji zbavovala nebezpečí stranických secesí či rizika velkého politického propadu.

Nezbytným vodítkem při zkoumání těchto otázek je alespoň pracovní vytyčení regionů, jimiž se mohou případně analýzy zabývat. Prezentace různých pohledů na tuto otázku snad ukázala, že východiskem mohou být stranické župy, jež tvořily jednu z rovin organizační struktury agrární strany a nejlépe odpovídaly přirozeným regionům, v nichž existovalo zemědělské obyvatelstvo tvořící hlavní cílovou skupinu politiky této strany. I když neznáme, jak konkrétně probíhal proces vytváření sítě agrárních žup, ukazuje se, že vedení strany pochopilo, že je třeba respektovat některé vnější podmínky rozvoje zemědělství, na němž byla závislá masa jejích stoupců, a přihlíželo i k řadě dalších faktorů, které mohly ovlivnit vytvoření pocitu regionální identity. Župní struktura jen částečně kopírovala správní členění státu, respektovala však existenci historicky vzniklých regionálních center, brala v úvahu výrobní podmínky určité oblasti dané zejména přírodními, tj. půdními a klimatickými poměry, brala v úvahu stávající strukturu zemědělského podnikání, demografické poměry, komunikační situaci, existenci velkých sídel jako center odbytu zemědělské produkce a snad i další faktory. I když šlo v jistém smyslu o umělou strukturu, ukazuje se, že byla z hlediska agrární strany vysoce funkční. Z hlediska výzkumného je užitečné držet se této struktury. Není pochyb, že analýza župního zřízení republikánské strany je užitečným badatelským úkolem, jehož řešení povede k rozšíření znalostí jak v oblasti historie, tak i politikologie. Je jen třeba, aby vědecká obec mobilizovala dostatek sil k jeho naplnění.

Poznámky:

- 1 Zejména se uvádí, že šlo o jediný případ, kdy v relativně vyspělém průmyslovém státě dosáhla dominantního postavení vysloveně stavovská zemědělská strana.
- 2 Nejotevřeněji se to projevuje v dnes již zcela přežitě publikaci Eduarda KUČERY a Zdeňky KUČEROVÉ *O agrárnický stát*. Praha 1955.
- 3 Uveďme za mnohé další: Eduard FRANKENBERGER – J. O. KUBÍČEK, *Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární*. Praha 1931; z novějších Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998; Karol KOLLÁR, *Milan Hodža. Moderní teoretik, pragmatický politik*. Bratislava 1994.
- 4 Historická literatura se alespoň ustálila v názoru, že republikánská strana byla páteří politického systému meziválečného Československa. Bez analýzy její politiky nelze dějiny meziválečného Československa vyložit.
- 5 Existuje zatím jen jeden pokus o ucelenou monografii věnovanou dějinám politického agrarismu, již citovaná práce Vladimíra V. Dostála. Hodnotící soudy nalezneme v dalších monografiích: Daniel E. MILLER, *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha 2001; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. Řadu cenných poznatků i hodnotících stanovisek obsahují rovněž sborníky a kolektivní práce vzešlé ze série tzv. agrárních konferencí pořádaných od r. 1990 pod patronací Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Jejich přehled in: *Agrární strana a její zájmové družstevní a peněžní organizace*, Josef Harna – Blanka Rašticová (eds.), Studie Slováckého muzea sv. 15, Uherské Hradiště 2010, s. 225–226; viz rovněž sborník *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. J. Šouša – D. E. Miller – M. Hrabík Samal (eds.) Praha 2001.
- 6 Republikánská strana se zabývala organizačními otázkami již před první světovou válkou. Přestože válka uvolnila vnitrostranické poměry, dařilo se jí v prvních letech republiky rychle obnovit a dobudovat strukturu stranické organizace. Viz k tomu pasáž: *Činnosti organizací republikánské strany v publikaci Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Republice československé*. Praha 1928–1929, s. 685–731.

- 7 Programovým otázkám se agrární strana intenzivně věnovala od svého vzniku. Nejucelenější program byl schválen říšským sjezdem Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu 29. června 1922. Viz *Program a organizační řád „Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu“*. Praha 1922; Josef Harna – Vlastislav Lacina (eds.), *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí*. Praha 2007, s. 116–153.
- 8 Mezi vůdci agrární strany vynikal nesporně jen Antonín Švehla, ostatní byli, pokud se týká politických schopností, hluboko v jeho stínu. Meritorně k faktorům ovlivňujícím vzestup strany Josef HARNA, *Formy a metody boje agrární strany o podíl na politické moci v Československu v prvních letech republiky*. In: Na pozvání Masarykova ústavu 3, 2007, s. 121–127.
- 9 Sjednocujícím momentem byla samozřejmě vázanost všech skupin na zemědělství (případně na venkov), která zastřešovala ve své mnohostrannosti dílčí potřeby a zájmy jednotlivých strukturálních složek strany, a zastřešující idea agrarismu.
- 10 Dušan UHLÍŘ, *Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu*. Praha 1988.
- 11 Organizační jádra hnutí se objevila téměř současně v několika produkčních zemědělských oblastech (Polabí, východní či jižní Čechy). Viz Otakar FRANKENBERGER – J. O. KUBÍČEK, c. d.
- 12 Matej HANULA, *Za rolníka, půdu a republiku. Slovenskí agrárníci v prvom polčase I. ČSR*. Bratislava 2011.
- 13 Původně přijatý název Československá strana agrární se neujal. Ke vzniku strany a jejím počátkům viz Jaroslav ROKOSKÝ, *Agrární strana*. In: Jiří Malíř – Pavel Marek a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. díl, Brno 2005, s. 413–441.
- 14 Potvrzuje to i přístup současných badatelů, kteří neváhají vymezit téma svého výzkumu např. historickými zemskými hranicemi. Viz k tomu např. František ČAPKA – Lubomír SLEZÁK, *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana se zřetelem na Moravu a Slezsko*. Brno 2011.
- 15 Agrární strana usilovala minimálně od okamžiku, kdy se začala měnit v moderní masovou stranu, o získání či rozestření svého vlivu na veškeré zemědělské a venkovské obyvatelstvo a stále více se snažila uchytit i mimo venkov. V programu z roku 1922 se o tom píše: „*V úsilí o rozšíření a vítězství ideí agrárních chceme pro práci zemědělskou a její vykonavatele dobývatí a hájiti stejných práv, jaké mají neb budou míti ostatní obory občanské práce. Práci zemědělskou rozumíme jak přímou práci na půdě a ve veškerých odvětvích zemědělství, lesnictví a zemědělského průmyslu, tak i veškeru práci stavů žijících a pracujících pro zemědělství a mezi zemědělci, jakož i veškeru práci duševní, směřující k dobru zemědělství a rozšíření ideí agrárních.*“ Viz *Program „Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu“*. Schválen říšským sjezdem dne 29. června 1922, Praha 1922, s. 4; též Josef Harna – Vlastislav Lacina (eds.), *Politické programy...*, cit. ed., s. 116–117.
- 16 Zatím nejnovější hodnocení Švehlovy osobnosti a jeho role v orientaci politiky agrární strany viz Jaroslav ROKOSKÝ, *Antonín Švehla, státník ve službách demokracie*. In: K úloze a významu agrárního hnutí..., cit. sb., s. 73–88.
- 17 Přehled přirozených produkčních regionů (v českých zemích přizpůsobeno hranicím soudních okresů, na Slovensku hranicím politických okresů): **Čechy**: I. Česká nížina (dolní západní krajina, horní východní krajina), II. Jižní podhoří Sudet (obvod opočenský, obvod českolipský), III. Dolní porůčí Ohře a Středohoří, IV. Horní porůčí Ohře a Tepelské středohoří, V. Hornatina v porůčí Berounky a Podbrdsko, VI. Plzeňská pánev, VII. Pánev budějovická a česká rybníčná rovina, VIII. Českomoravská vysočina (obvod tábořský a německobrodský, obvod pelhřimovský a hlinský), IX. Horská krajina Sudet (krajina českého hřebenu – Orlické hory, krajina Krkonoš a Jizerské pohoří, krajina ještědská a Lužické pohoří), X. Krajina rudohorská, XI. Horská krajina šumavská (severozápadní obvod, jihovýchodní obvod). **Morava**:

- I. Sudetská vysočina, II. Podhoří Sudet (Zábřežsko, Boskovicko), III. Českomoravská vysočina, IV. Podhoří Českomoravské vysočiny (Brněnsko), V. Karpatská vysočina, VI. Karpatské podhoří (severní díl – Ostravsko, jižní díl – Hostýnské vrchy, Uherskobrodsko), VII. Chřibské pohoří, VIII. Pahorkatina a nížina (severní díl – Olomoucko, jižní díl – Břeclavsko). **Slezsko:** I. Pásmo vysokých Sudet, II. Pásmo středních Sudet, III. Pahorkatina a planina sudetská (Krnovsko, Opavsko), IV. Pásmo vysokých Karpat, V. Karpatská pahorkatina (Těšinsko), VI. Karpatská planina (Bohumínsko); **Slovensko:** I. Slovenská nížina dunajská (trnavsko-nitranská část, dunajská část), II. Oblast Inovce a Trábeče, III. Myjavsko-trenčinská oblast, IV. Stredoslovenská pahorkatina, V. Žilinskoprievadzská oblast, VI. Oblast horného a stredného Hronu, VII. Oblast rimavsko-slanská, VIII. Oblast popradsko-hornádská, IX. Oblast Bezkyd a Tatier, X. Slovenská nížina potiská, XI. Košicko-prešovská oblast, XII. Oblast sobranecká, XIII. Oblast východoslovenských Karpat (oblast hornej Toplej, oblast Ondavy a Laborca); **Podkarpatská Rus:** I. Nížinná oblast, II. Středohorská oblast, III. Karpatská oblast. (viz *Přirozené zemědělské krajiny a výrobní oblasti v republice Československé*. Knihovna Statistického věstníku sv. 6, red. Václav Novák, Praha 1925).
- 18 *Organizační řád Republikánské strany zemědělského a maloroľnického ľidu*. In: Program a organizační řád „Republikánské strany zemědělského a maloroľnického ľidu“. Praha 1922.
- 19 Stranické župy agrární strany: Praha, Tábor, Kolín, Německý Brod, Pardubice, Hradec Králové, Mladá Boleslav, Louny, Plzeň, České Budějovice, Brno, Jihlava, Olomouc, Uherské Hradiště, Moravská Ostrava, Bratislava, Nitra, Turčianský Svätý Martin, Zvolen, Liptovský Svätý Mikuláš, Košice, zemský sekretariát Užhorod.
- 20 Volební kraje: Praha, Pardubice, Hradec Králové, Mladá Boleslav, Česká Lípa, Louny, Karlovy Vary, Plzeň, České Budějovice, Jihlava, Brno, Olomouc, Uherské Hradiště, Moravská Ostrava, Trnava, Nové Zámky, Turčianský Sv. Martin, Banská Bystrica, Liptovský Sv. Mikuláš, Košice, Prešov, Užhorod.
- 21 Sídla župních organizací republikánské strany (1929): **Čechy** – Praha, Tábor, Kolín, Německý Brod, Pardubice, Hradec Králové, Mladá Boleslav, Louny, Plzeň, České Budějovice; **Morava a Slezsko** – Brno, Jihlava, Olomouc, Uherské Hradiště, Moravská Ostrava; **Slovensko** – Bratislava, Nitra, Turčianský Svätý Martin, Zvolen, Liptovský Svätý Mikuláš, Košice (*Deset let práce Republikánské strany zemědělského a maloroľnického ľidu v republice Československé*, nákladem výkonného výboru strany. Praha 1928–1929, s. 685–731).
- 22 *Organizační řád Republikánské strany zemědělského a maloroľnického ľidu*, cit. tisk, s. 106–109.
- 23 Tamtéž.
- 24 I do kandidátek do voleb navržených župami měl právo zasahovat ústřední výbor strany.
- 25 Viz propagační tisk *Republikánská strana zemědělského a maloroľnického ľidu*. Praha 1928, s. 18.
- 26 Uveďme jako příklad soudní okresy Neveklov, Sedlec, Dolní Kamenice, Bojkovice, Považská Bystrica, Dolný Kubín, Gíraltovec a další, kde strana dosahovala 50 i více % odevzdaných českých, resp. slovenských hlasů.
- 27 O šíři agendy, kterou vyřizovaly župní sekretariáty, svědčí mj. výkazy přijaté a zejména odeslané korespondence. Údaje hovoří o stovkách a v souhrnu o tisících položek. Přitom se zaměstnanci sekretariátů příliš nezabývali otázkou, zda vyřizují příslušnou žádost, připis nebo intervenci pro člena strany či nestraníka. Rozhodující bylo, zda byla příslušná záležitost v intencích linie stranické politiky. V tom se v praxi odrážel onen pragmatismus, který prolínal celou politikou agrární strany, její snaha představit se jako reprezentant veškerého rolnictva a venkova jako celku. Krajský sekretariát v Písku opět za mnohé další v roce 1928 konstatoval: „*Nechodíme organizovati průmyslové dělnictvo, nýbrž zraky své upíráme a práci věnujeme vesnici a jejímu obyvatelstvu. Vesnici dobyli jsme soustavnou uvědomovací prací.*“ (*Deset let práce...*, c. d., s. 708).

- 28 *Deset let práce...*, cit. tisk, s. 703–704. Výzkum vývoje zemědělství dospěl k názoru, že z hlediska ekonomického nebyla pozemková reforma přínosem.
- 29 *Deset let práce...*, cit. tisk, s. 718.
- 30 Polooficiální zpráva rozlišuje překážky přirozeného rázu (špatné komunikace, rozlehlost obcí, roztroušenost osídlení, nepříznivé geografické podmínky) a problémy rázu kulturního (nízká vzdělanost obyvatelstva jako dědictví minulosti, trpný fatalismus). Viz stať *Ze života organizačního na Podkarpatské Rusi* (*Deset let práce Republikánské strany...*, cit. tisk, s. 729).
- 31 Ve volbách v roce 1924 získala 6,4 %, 1925 byla již druhou nejsilnější stranou se 14,2 % hlasů a v roce 1929 se stala s 29,1 % stranou nejsilnější. (Peter ŠVORC, *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946*. Praha 2007, s. 115); Michal BARNOVSKÝ, *Niekoľko poznámok k stranicko-politickej štruktúre na Podkarpatskej Rusi*. In: Česko-slovenská historická ročenka 1997, Brno 1997, s. 91.
- 32 Uvádí se, že koncem 20. let měla již agrární strana na Podkarpatské Rusi své organizace v 296 obcích (z celkového počtu 482) a v dalších měla alespoň své důvěrníky dokonce i ve vesnicích s převahou maďarského obyvatelstva (*Deset let práce...*, c. d., s. 730).

Regional Specifics in Policy of Agrarian Party between Wars in Czechoslovakia (methodical text)

Abstract

Thinking deeply about the general position and activities of the Agrarian Party in the First Czechoslovak Republic we cannot but acknowledge that typical features reflecting regional deployment within the country and unusually colourful existential conditions for its members are hard to neglect. “Agrarian regions” did exist, but only as a whole they made up a mass professional party. The importance of the region, however, cannot only be seen in how it satisfied specific needs of the particular region. Regions constituted a basis for the dominant position of the Republican Party in the political system of the state and the party policy in top organs was dependent on them. The determination of agrarian regions and the analysis of their activities are important since a substantial part of the activities of the Agrarian Party went on right there. This is where its actual policy won it a mass support and its wide-ranging programme helped it stay compact, thus avoiding the risk of possible secessions or political slump. A useful clue in answering these questions is at least drawing a map of the regions to be analyzed. A solution might be party districts that constituted one of the levels of the organizational structure of the Agrarian Party and best corresponded to natural districts with agrarian population making up the target group of this party. Although we do not know how actually this network of agrarian districts was made, it turns out that the management of the party came to respect not only the outer conditions of the development of agriculture the core of their supporters was dependent on but also a number of other factors which could influence the sense of regional identity. The district structure only partly copied the administrative division of the country, it did regard the existence of historical regional centres, production capacities of particular areas given by their natural, that is soil and climatic conditions, the existing structure of agricultural enterprising, demographic conditions, communications structure, existence of populated areas as potential market centres for agricultural products, and other factors. Even though it was, in a sense, an artificial structure, for the Agrarian Party it proved to be highly effective. From the point of research it is advisable to keep to this structure. Undoubtedly, the analysis of the district structure of the Republican Party appears a useful research task whose solution will expand knowledge in both history and political science.

Úrodné zeme a polia neúrodné. Rozdiely volebnej podpory agrárnej strany v slovenských regiónoch v 20. rokoch minulého storočia

MATEJ HANULA

Predstavitelia politického agrarizmu stáli po vzniku 1. ČSR pred úlohou, ako najlepšie zapojiť masy vidieckeho roľníckeho obyvateľstva Slovenska do politického života v nových demokratických podmienkach. Viac ako dve tretiny obyvateľov slovenskej časti nového štátu boli stále zamestnané v poľnohospodárstve. Z tejto úvahy im logicky vyplývalo, že najlepšou možnosťou, ako ich osloviť, bolo vybudovať stranu, ktorá by sa prioritne zameriavala na riešenie problémov poľnohospodárstva a verejne sa deklarovala ako obhajkyňa záujmov roľníctva. Pred slovenskými agrárnikmi sa rysovali dve schodné cesty, ako takúto politickú stranu vytvoriť.

Prvou bolo, že na politickú stranu prioritne presadzujúcu záujmy roľníctva by sa pretransformovala predprevratová Slovenská národná strana (SNS), ktorá by sa zároveň stala hlavnou oporou vládnej moci na Slovensku. Túto cestu presadzoval v počiatočnom období po vzniku Československej republiky najmä prvý poprevratový minister s plnou mocou pre správu Slovenska Vavro Šrobár. Spočiatku o nej uvažoval aj ďalší významný predstaviteľ slovenského politického agrarizmu Milan Hodža. Ten sa však od začiatku roka 1919 začal prikláňať k názoru, aby na Slovensku vznikla samostatná agrárna strana podľa predprevratového vzoru z českých krajín, ktorá by bola novým politickým subjektom. Po nezhodách s predstaviteľmi národnárskeho krídla slovenskej politiky sa pre túto alternatívu rozhodol napokon v lete 1919 aj Šrobár a tak došlo v septembri 1919 k založeniu Národnej republikánskej strany roľníckej. Utvoril sa tak základ zoskupenia, ktoré sa o tri roky neskôr zjednotilo s českými agrárnikmi do celoštátnej Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu.¹

Hoci organizačný štatút celorepublikovej agrárnej strany² neobsahoval ustanovenia, ktoré by kreovali jej slovenské krajiniské vedenie, najmä vďaka formálnej autorite – reprezentovanej predovšetkým hlavnou náborovou organizáciou strany na Slovensku, ktorou bola Slovenská roľnícka jednota (SRJ) – ale i neformálnej autorite, ktorej sa tešil medzi straníkmi na Slovensku Hodža, si slovenská vetva strany istú nezávislosť na pražskom vedení udržala.

Nástroje vplyvu agrárnej strany v regiónoch Slovenska

Agrárna strana resp. strana deklarujúca sa ako hlavná obhajkyňa záujmov roľníctva, mala na Slovensku teoreticky všetky predpoklady na to, aby sa tu po roku 1918 stala najúspešnejšou, teda najpodporovanejšou stranou vo voľbách. Ako som už spomínal, v poľnohospodárskom výrobnom sektore boli zamestnané takmer dve tretiny obyvateľov Slovenska a platilo to s malými výnimkami takmer vo všetkých okresoch, v ktorých malo obyvateľstvo slovenskej národnosti výraznú väčšinu. Vo svojom programe³ sa strana deklarovala ako strana obhajujúca záujmy všetkých obyvateľov žijúcich na vidieku. Bola nadkonfesijnou, jej hlavní predstavitelia sa vo svojich verejných prejavoch snažili zmiernovať napätie medzi dvoma hlavnými cirkvami pôsobiacimi na Slovensku, teda katolíckimi a evanjelikmi. Nebola ani stranou regionálnou, pretože deklarovala svoj záujem a úsilie o rozvoj a civilizačný posun všetkých slovenských regiónov bez uprednostňovania záujmov niektorých z nich.

Deklarovaný cieľ z roku 1920, teda stať sa najpodporovanejšou politickou silou na Slovensku, sa však slovenským agrárnikom počas celého obdobia 1. republiky splniť nepodarilo. Po prvej porážke od sociálnych demokratov vo voľbách v roku 1920 sa stala od obecných a župných volieb v roku 1923 jednoznačne najpodporovanejšou stranou na Slovensku autonomistická Slovenská ľudová strana (SLS, od roku 1925 používajúca názov Hlinkova slovenská ľudová strana), ktorá sa zároveň deklarovala za obhajkyňu práv a pozícií katolíckej cirkvi na Slovensku a veľké množstvo jej čelných predstaviteľov sa grupovalo z radov katolíckych kňazov. Slovenským agrárnikom sa však nepodarilo splniť ani svoj druhý cieľ – to je získavať podporu medzi roľníkmi vo všetkých regiónoch, v ktorých prevažovali obyvatelia slovenskej národnosti. Ako sa pokúsím na nasledujúcich stranách demonštrovať, na Slovensku boli už v 20. rokoch minulého storočia politické okresy, v ktorých dosahovali agrárici výrazne nadpriemernú voličskú podporu. Boli tu však naopak aj také okresy s prevahou slovenského obyvateľstva, v ktorých bola podpora zoskupenia v parlamentných voľbách v rokoch 1925 a 1929 hlboko za celoslovenským výsledkom strany. Na Slovenku k tomu dochádzalo aj napriek tomu, že strana tu po roku 1922 začala a do roku 1925 vybudovala relatívne rovnomerne rozloženú a formálne veľmi efektívny dojem vyvolávajúcu organizačnú štruktúru, ktorá pokrývala prakticky všetky regióny Slovenska, čo platilo zvlášť o oblastiach s prevahou obyvateľstva slovenskej národnosti. Tento agitačný potenciál agrárnikov znásobovala i rozvetvená sieť pridružených náborových, záujmových či hospodárskych organizácií, v ktorých sa im na Slovensku nevyrovnalo žiadne iné zoskupenie, dokonca ani sociálni demokrati či komunisti.⁴ Vplyv strany v slovenských regiónoch navyše umocňovali i ľudové finančné inštitúcie, zriaďované podľa vzoru českých okresných hospodárskych záložní, teda Roľnícke vzájomné pokladnice (RVP). Ich riaditeľ Ján Cablk patril k jedným z najbližších Hodžových slovenských spolupracovníkov a napriek tomu, že išlo o inštitúciu, ktorá mala byť budovaná prísne odborne a nie politicky, úzkostlivo dbal, aby pokladnice sledovali záujmy strany a veľmi citlivo reagoval a energicky zakročoval v prípade, keď sa do ich orgánov pokúšali preniknúť prívrženci iných politických strán, predovšetkým ľudáci.⁵ Aj sieť RVP bola v roku 1929 už veľmi rozvetvená a to podobne ako organizačné štruktúry strany rovnomerne po celom slovenskom území.

Pokúsím sa poukázať aspoň na niektoré možné príčiny, prečo bola, napriek spomenutým priaznivým predpokladom, strana vo viacerých slovenských okresoch pri oslovovaní voličov veľmi úspešná (úrodné zeme), v iných naopak vyslovene prepadala (na základe toho, že agrárici pôsobili či už svojimi straníckymi alebo finančnými štruktúrami prakticky na celom Slovensku, som tieto oblasti pracovne nazval ako polia neúrodné). Organizačná štruktúra strane okrem iného umožňovala organizovať v období pred voľbami početné verejné zhromaždenia v mestečkách, väčších i menších obciach po celom Slovensku. Zhromaždení bývalo naozaj mnoho – napríklad pred opakovanými župnými voľbami v nitrianskej župe v roku 1924 napočítal popredný predstaviteľ strany a neskorší minister školstva Anton Štefánek na jej území takmer 400 verejných zhromaždení.⁶

Aspoň stručne treba načrtnúť rozloženie organizačnej siete strany na Slovensku, ku ktorej intenzívnemu budovaniu tu prišlo po zlúčení s českými agrárnikami v roku 1922 a jej sformovanie bolo v polovici roka 1925 prakticky ukončené. Impulzom pre zintenzívnenie budovania štruktúry strany na Slovensku bol jej nový organizačný poriadok prijatý na zlučovacom zjazde celorepublikovej agrárnej v roku 1922.⁷ Vychádzal z dovtedajšieho poriadku českých agrárnikov. Základnou organizačnou jednotkou strany ostali aj naďalej miestne organizácie. Druhým stupňom organizačnej siete ostali okresné organizácie, ktoré

združovali všetky miestne organizácie na svojom území. Najväčšou zmenou oproti štatútu pôvodne samostatnej slovenskej strany z roku 1920 bolo vytvorenie siete okresných a obvodových sekretariátov. Mali vzniknúť pri okresných organizáciách, „*kde jest poněkud jenom možno*“. V sledovanom období sa na Slovensku vytvárali predovšetkým obvodové sekretariáty. Riadili ich tajomníci, menovaní do funkcie výkonným výborom strany, ktorému sa za svoju prácu aj zodpovedali. Slúžili ako predĺžená ruka pražského, na Slovensku zároveň i bratislavského hlavného sekretariátu strany a usmerňovali činnosť okresných organizácií. Náklady na chod sekretariátov bola povinná znášať okresná organizácia. Aj to bolo iste príčinou toho, že si na Slovensku vytváralo viacero okresov spoločný obvodový sekretariát.

Nový organizačný poriadok doplnil sieť stranických organizácií o tret'ostupňový prvok – župné organizácie. Na Slovensku sa pri ich plánovaní počítalo s členením územia na šesť veľkých žúp podľa ustanovenia platného od 1. januára 1923,⁸ s ktorými sa mali kryť. Župné organizácie združovali všetky okresné organizácie na svojom území vrátane všetkých pridružených organizácií strany.

Pri župných organizáciách pôsobili župné sekretariáty. Na rozdiel od obvodových sekretariátov bola ich existencia pri každej župe podmienkou. Župná organizácia bola povinná ich kontrolovať a spolupracovať s nimi. V porovnaní s obvodovými tajomníkmi boli ich župní kolegovia profesionálnymi politickými pracovníkmi menovanými a platenými výkonným výborom strany. V ich prípade preto platí konštatovanie o predĺženej ruke stranického ústredia naozaj doslova. Medzi sekretariátmi na Slovensku mal výnimočné postavenie už spomínaný bratislavský, tzv. hlavný sekretariát. Kým kompetencie a úlohy pražského ústredného sekretariátu organizačný poriadok vymedzoval, o zvláštnom postavení bratislavského v ňom žiadna zmienka nebola. Bratislava však bola od roku 1920 sídlom hlavného tajomníka pôvodne samostatnej slovenskej agrárnej strany a terminológia sa zachovala aj pre nasledujúce obdobie. Prax a istá autonómnosť voči ústrediu v Prahe, ktorú si slovenská zložka strany aj po roku 1922 najmä zásluhou Hodžu udržiavala, zachovala jeho výnimočné postavenie aj po zjednotení do celorepublikovej strany.

Nový organizačný poriadok strany z roku 1922 mal veľký význam predovšetkým pre jej slovenskú časť. Rozširoval a zdokonaľoval jej územné štruktúry. Najpočetnejšími organizačnými jednotkami zostávali na Slovensku aj naďalej Rolnícke besedy, sieť miestnych organizácií strany sa však v rokoch 1922–1925 značne rozšírila. K ich založeniu prišlo aj v menších mestečkách a niektorých veľkých obciach, besedy ostávali baštou najmä v obciach vzdialených alebo ťažko dostupných z okresného mesta. Na Slovensku navyše nový organizačný poriadok zavádzal sieť stranických sekretariátov, ktoré sa stali prevodovou pákou ústredia smerom k miestnym organizáciám. Predtým pôsobili na Slovensku len sekretariáty SRJ, a to iba vo významných centrách akými boli okrem Bratislavy Trnava, Zvolen, Martin a Košice. Teraz ich hustota značne stúpla, rozšírili sa nielen do sídiel žúp, ale aj do viacerých okresných miest.

V Bratislavskej župe zriadila strana do polovice roka 1924 obvodové sekretariáty v Senici, Trnave a v Bukovci v myjavskom okrese. Tajomníkom senického obvodového sekretariátu sa stal Jozef Sudek, ktorý predtým pôsobil ako tajomník SRJ v Trnave, kde ho nahradil vo funkcii stranického tajomníka Jozef Hanzík. Napriek tomu, že ani jeden z nich nebol oficiálne tajomníkom celej župy, obaja boli platenými stranickými funkcionármi. Tajomníkom myjavského sekretariátu, ktorý sídlil v malej obci Bukovec, bol Martin Parulek. Bratislava bola sídlom hlavného sekretariátu, na čele ktorého stál František Sed'a a jeho neoficiálny zástupca Karol Drahotín Štefánek, brat A. Štefánka. Okrem toho tu pôsobila

okresná stranická organizácia, ktorej predsedom bol Vladimír Krno. Najaktívnejším politickým pracovníkom v župe sa stal predseda okresnej organizácie v Senici, roľník z obce Osuské pri Jablonici Karol Karell, ktorý bol už v roku 1919 členom výkonného výboru NRSR. Popredným stranickým agitátorom bol v tomto regióne aj budúci poslanec Národného zhromaždenia, roľník Pavel Macek z Čáčova. Spoločne s tajomníkom Sudekom organizovali verejné zhromaždenia nielen v senickom okrese, ale aj v susednom okrese Malacky, kde priebeh schôdzí agrárnej strany často narušali prívrženci ľudovej strany.⁹

Nitriansku župu pokrývali v roku 1924 obvodové sekretariáty v Nových Zámkoch a v Zlatých Moravciach. Tamojší sekretariát, ktorý viedol český profesionálny stranický pracovník Adolf Kučera, bol zároveň aj župným sekretariátom. Tajomníkom v Nových Zámkoch bol J. Števík. Zložitejšiu štruktúru mala sieť stranických organizácií v susednej Považskej župe. Do roku 1925 tu fungovali len obvodové sekretariáty v Martine a Trenčíne. Až vtedy sa tu vytvorila župná stranická organizácia. Po niekoľkých mesiacoch sa jej vedenia vzdal Ivan Hálek a na jeho miesto nastúpil jeho zástupca Cyril Pivko. Župným tajomníkom sa stal F. J. Vondřich, ktorý dovtedy viedol martinský obvodový sekretariát. V tomto roku zároveň pribudli aj dva nové sekretariáty – žilinský pod vedením Karola Holana a oravský so sídlom v Dolnom Kubíne, na čele ktorého stál František Botura. Obvodovým tajomníkom v Trenčíne ostal aj naďalej Josef Dvořák. Strana v župe pokračovala aj v rozširovaní organizačnej siete, ktorú tvorili najmä roľnícke besedy. Z významných miest pribudli miestne organizácie v roku 1925 napríklad vo Vrútkach a v Kremnici, na čelo ktorej zvolili školského inšpektora Peterca.

Vo Zvolenskej župe pôsobil župný sekretariát už od jej vzniku v roku 1923. Na jeho čele stál osvedčený stranický pracovník Ferdinand Melichar, ktorý predtým zastával funkciu zvolenského tajomníka SRJ. Pri organizovaní verejných zhromaždení aj pri ďalšej organizačnej činnosti patril k najaktívnejším župným tajomníkom. Už od roku 1924 tu fungovala najhustejšia sieť obvodových sekretariátov spomedzi všetkých slovenských žúp. Obvodové sekretariáty sídlili v Krupine, Lučenci a v Rimavskej Sobote. Župnú stranickú organizáciu viedol roľník Martin Račko. Personálne zloženie okresných výborov strany dobre ilustruje príklad okresnej organizácie v Krupine. V júli 1925 tu zvolili za okresného predsedu roľníka Jána Talaja, za jeho zástupcu ďalšieho roľníka Jána Torpiša.

Podtatranskú župu pokrývali v polovici 20. rokov len dva obvodové sekretariáty – v Liptovskom Mikuláši na čele s tajomníkom Holubom a v Spišskej Novej Vsi, ktorý riadil tajomník Staš. Hlavne Spiš a východná časť Gemeru patrili v prvých rokoch po vzniku republiky k regiónom, kde sa sieť stranických organizácií rozvíjala najpomalšie. V priebehu rokov 1922–1923 sa však Stašovi podarilo založiť na Spiši 75 roľníckych besied. V roku 1925 ho vo funkcii vystriedal Emil Trimaj. Zvláštnosťou župy bolo, že na jej čele stál od roku 1924 rímskokatolícky farár z obce Odorín pri Spišskej Novej Vsi Michal Štoffko.

V najvýchodnejšej slovenskej župe, Košickej, pôsobili v roku 1924 obvodové sekretariáty v Košiciach (tajomník Harminc), v Michalovciach (tajomník Karol Rybárik) a v Prešove (tajomník J. E. Krejčí). V nasledujúcom roku k nim pribudol aj sekretariát v Sečovciach, ktorý riadil tajomník Jozef Louthan. Slabinou strany v župe bola nedostatočná hustota organizácií v severných okresoch Šariša a Zemplína, kde však paradoxne, ako si ešte ukážeme, dosahovala strana vo voľbách veľmi dobré výsledky.¹⁰

Okrem hlavného sekretariátu v Bratislave tak na Slovensku do roku 1925 pôsilo 19 župných a obvodových sekretariátov republikánskej strany. Okrem už spomínaného severu Košickej župy a okresu Malacky pokrývali stranické sekretariáty nedostatočne aj Žitný ostrov a južné okresy Podtatranskej župy – Revúcu, Rožňavu a Tornaľu. Podľa

referátu stranického tajomníka Rudolfa Berana na zasadnutí predsedníctva výkonného výboru z 12. mája 1924 mala strana v tom čase v republike 6 076 miestnych organizácií a 5 262 miestnych organizácií domovín a roľníckych besied.¹¹ Na Slovensku pôsobilo v roku 1925 1 642 miestnych stranických organizácií a roľníckych besied. Vo svojich radoch združovali 76 345 členov.¹² Po šiestich rokoch pôsobenia na čs. politickej scéne si tak slovenskí agrárci vybudovali masovú členskú základňu, ktorá ich oprávňovala robiť si ambície stať sa najúspešnejšou stranou vo voľbách. Ich hlavný konkurent SLS mala v polovici 20. rokov oficiálne evidovaných len 17 958 členov.¹³ Agrárci mali k dispozícii aj široko rozvetvený, väčšinu slovenského územia dostatočne pokrývajúci stranický aparát.

V krátkosti načrtnem i rozširovanie územnej siete spomínaného neoficiálneho zdroja vplyvu agrárnej strany v regiónoch Slovenska, ktorým boli Roľnícke vzájomné pokladnice. Počas pôsobenia na čele rezortu poľnohospodárstva schválil Milan Hodža v máji 1924 výnos, vďaka ktorému sa mohlo fungovanie RVP na Slovensku rozbehnúť. Zo zdrojov ministerstva vyčlenil na tento účel i finančné prostriedky. Centrálou pokladníc sa stal Zväz RVP, ktorý vznikol na zakladajúcom zhromaždení 1. októbra 1924 v Bratislave. Zväz pod vedením A. Štefánka a spomínaného Jána Cablka zriaďoval pokladnice v jednotlivých slovenských mestách a riadil ich činnosť.¹⁴

Prvá RVP vznikla už 16. októbra 1924 v Dolnom Kubíne. Do konca roka k nej pribudli ďalšie v Nových Zámkoch, Ružomberku, Liptovskom Mikuláši, Spišskej Novej Vsi a Michalovciach. Každá dostala na rozbeh neúročiteľnú pôžičku 200 000 korún a okrem toho i nenávratnú subvenciu 60 000 korún priamo z ministerstva poľnohospodárstva.¹⁵ Už k 15. augustu 1925 presiahli vklady RVP na Slovensku sumu 10 miliónov korún.¹⁶

Do roku 1929, teda po piatich rokoch účinkovania RVP, sa nepodarilo uskutočniť pôvodný cieľ, ktorým bolo založiť pokladnicu v každom okrese Slovenska. Počet ich pobočiek však dosiahol úctyhodné číslo 52 (celkový počet okresov na Slovensku bol od roku 1928 sedemdesiatdeväť) a ich vklady prekročili 200 miliónov korún. Zamestnávali celkovo 195 úradníkov.¹⁷

Rozdielna úspešnosť agrárnej strany v „slovenských okresoch“ Slovenska

Napriek tejto rozvetvenej, územie Slovenska pomerne rovnomerne pokrývajúcej organizačnej štruktúre, ktorú umocňovala rozvinutá sieť pridružených organizácií strany a Roľnícke vzájomné pokladnice, na chod ktorých mali agrárci najväčší vplyv, sa však podpora strany v regiónoch s dominantným zastúpením obyvateľstva slovenskej národnosti výrazne odlišovala. Na Slovensku sa už v 20. rokoch ustálilo niekoľko regiónov, v ktorých bola podpora strany pri parlamentných voľbách výrazne vyššia ako celoslovenský priemer. Na druhej strane tu však bolo viacero okresov s drvivou prevahou obyvateľstva patriaceho ku katolíckej konfesii, v ktorých bola strana naopak veľmi neúspešná.

V krátkosti uvediem niekoľko poznámok k metodológii, ktorou som úspešnosť a neúspešnosť strany v jednotlivých slovenských politických okresoch meral. Zameral som sa na parlamentné voľby v rokoch 1925 a 1929, keď už bola stranická scéna na Slovensku vyprofilovaná do podoby, v ktorej pretrvala prakticky až do konca prvej ČSR. Prvé parlamentné voľby z roku 1920 som do úvahy nebral z niekoľkých dôvodov. Išlo o prvé slobodné voľby na území Slovenska v dejinách, čo iste výrazne ovplyvnilo ich výsledok. Sociálna demokracia tu dosiahla výrazný úspech, ktorý sa jej už však nikdy zopakovať nepodarilo a v nasledujúcich voľbách sa konzervativizmus slovenskej spoločnosti prejavoval omnoho výraznejšie. Svedčí o tom i fakt, že v nich prvé dve priečky vždy obsadili ľudová a agrárna strana. Agrárci, ktorí išli do volieb v roku 1920 spoločne

s národnáriarskym krídlom slovenskej politiky, v nich získali výrazne vyšší počet hlasov v regiónoch s dominantným katolíckym obyvateľstvom a to predovšetkým na Považí, pričom tieto výsledky už v nasledujúcich voľbách nezopakovali a hlasy v týchto regiónoch získavala hlavne ľudová strana.

Voľby v rokoch 1925 a 1929 sa už naopak konali za účasti štyroch hlavných medzivojnových slovenských politických prúdov: sociálnodemokratického, agrárnického, ľudáckeho a komunistického, pričom svojou činnosťou už v tomto období mohli naplno rozvíjať aj strany národnostných menšín. Tendencie z týchto volieb sa navyše zachovali aj v 30. rokoch, v ktorých agráристи na Slovensku žiadne výraznejšie rozšírenie počtu svojich sympatizantov nezaznamenali.

Analyzoval som výsledky strany v tzv. slovenských okresoch. Ako kritérium som si zvolil, aby v nich podľa sčítania ľudu z roku 1930 bolo vyššie pomerné zastúpenie obyvateľov vtedy oficiálne uvádzanej československej národnosti, ako bol celoslovenský priemer, teda viac ako 72 percent.¹⁸ Zo 79 administratívnych okresov podľa územného členenia krajiny ma preto zaujímalo 49. Chcel som tým dosiahnuť najmä to, aby som z analýzy vylúčil okresy s prevahou obyvateľstva maďarskej národnosti, v ktorých bola až na malé výnimky (napr. Stará Ďala – dnes Hurbanovo), napriek Hodžom organizovanému aktivistickému zoskupeniu maďarských roľníkov pri agrárnej strane¹⁹ jej podpora relatívne nízka. Väčšina roľníkov maďarskej národnosti preferovala opozičné maďarské politické subjekty. Zároveň som tým chcel zistiť aj úspešnosť strany v zápase o etnicky slovenských voličov, k obhajobe záujmov ktorých sa vo svojich programových dokumentoch hlásila predovšetkým. Okrem toho som z rovnakého dôvodu neanalyzoval ani výsledky v niekoľkých okresoch s výrazným zastúpením obyvateľstva nemeckej národnosti na strednom a severnom Slovensku, ako aj viacero okresov s veľkým podielom rusínskeho obyvateľstva na východnom Slovensku.

Agráristi získali v parlamentných voľbách v rokoch 1925 a 1929 na Slovensku podporu 17,4 a 19,5 percent.²⁰ Tzv. „slovenské okresy“ som preto podľa jej úspešnosti v týchto hlasovaniach rozdelil do troch kategórií.:

- 1) úrodné zeme – veľmi úspešné okresy: vo voľbách 1925 **aj** 1929 v nich bol zisk strany vyšší ako 26 percent odovzdaných hlasov
- 2) okresy s priemernou podporou: zisk strany v rokoch 1925 **alebo** 1929 sa pohyboval v intervale 26 až 13 percent odovzdaných hlasov.
- 3) neúrodné polia: zisk strany bol v týchto okresoch vo voľbách v rokoch 1925 **aj** 1929 nižší ako 13 percent odovzdaných hlasov. Pripúšťam, že k tejto metodológii by mali sociológovia isto výhrady. Mojim cieľom však nebolo robiť podrobnú analýzu medzivojnovej slovenskej spoločnosti, ale poukázať na najväčšie regionálne protiklady voličskej podpory agrárnej strany v okresoch s dominantne zastúpeným obyvateľstvom slovenskej národnosti.

Pokúsím sa bližšie zhodnotiť možné faktory, ktoré ovplyvňovali výsledky strany v prvej a tretej skupine okresov, ktoré ma zaujímali najviac.

Prvá skupina – úrodné zeme:

okres	1925	1929
Myjava	58,3	52,7
Senica	36,7	34,9
Martin	29,6	32,4
Liptovský Mikuláš	27,8	30,4
Rimavská Sobota	28,6	29,8
Giraltovce	34,4	46,1
Humenné	27,4	37,2
Vranov nad Topľou	41,7	43,9
Sobrance	34,5	32,5
Michalovce	39,4	42,0

Tab 1:

Úrodné zeme – zisky agrárnej strany v pomerných číslach v parlamentných voľbách v rokoch 1925 a 1929

Okrem toho strana získala v oboch voľbách viac ako 26 percent hlasov i v okresoch Modrý Kameň, Krupina, Bardejov, Snina, Stropkov a Veľké Kapušany a Medzilaborce, tie však z analýzy vypadli, lebo v nich žilo menej obyvateľov slovenskej národnosti, ako bol vtedajší celoslovenský priemer, teda menej ako 72 percent.

Druhá skupina – polia neúrodné:

Okres	1925	1929
Veľká Bytča	12,5	12,3
Považská Bystrica	12,3	11,4
Čadca	4,4	6,7
Ilava	11,9	10,2
Kysucké Nové Mesto	4,1	9,1
Námestovo	11,9	5,8
Trstená	5,7	11,2
Žilina	9,0	7,1
Banská Štiavnica	10,6	9,1
Brezno	10,5	12,6
Ružomberok	12,5	9,6
Spišská Stará Ves	6,8	11,6

Tab. II

Polia neúrodné – zisky agrárnej strany v pomerných číslach v parlamentných voľbách v rokoch 1925 a 1929

Voličská podpora strany v týchto dvoch skupinách okresov jasne naznačuje, akú výraznú úlohu hrala v medzivojnovom období v slovenskej politike konfesionalita. Pre okresy Myjava, Senica, Martin, Liptovský Mikuláš, Rimavská Sobota a v menšej miere i Giraltovce platí, že

v nich bolo na slovenské pomery nadpriemerne (podiel veriacich patriacich k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania bol v tom čase na Slovensku 12,0 percenta) zastúpené obyvateľstvo evanjelického vierovyznania. Aj pre okresy na východnom Slovensku z tejto skupiny (Sobrance, Vranov, Michalovce, Trebišov i Girlatovce) treba konštatovať, že v nich žil z celoslovenského hľadiska nižší počet rímskych katolíkov a výrazne vyšší počet grécko-katolíkov. Okresy z druhej skupiny sú naopak dominantne katolícke, počet obyvateľov tohto vierovyznania sa v nich pohyboval od 81 percent v Banskej Štiavnici po 99 percent v Kysuckom Novom Meste, pričom v susedných okresoch Čadca a Námestovo žilo v tom čase 98 percent rímskych katolíkov. Výnimkou z tejto skupiny bol okres Spišská Stará Ves, kde bol počet rímskych katolíkov mierne pod priemerom Slovenska (68 percent pri celoslovenskom priemere 71 percent) .

Úrodné zeme

V tomto smere nebolo zrejme náhodou, že sa strane najviac darilo práve v okrese **Myjava**, kde bol podiel evanjelického obyvateľstva jasne najvyšší zo všetkých okresov Slovenska – až 83 percent. Pod úspech agrárnikov v okrese **Senica** sa okrem výrazného zastúpenia evanjelikov podpísala i práca jednej z najagilnejších okresných organizácií strany pod vedením už spomínaného Karola Karella. V katolíckych obciach tohto okresu mohla pôsobiť i autorita a úcta, ktorej sa tu tešil jeden z priekopníkov agrarizmu na Slovensku Pavol Blaho. Túto teóriu podporuje aj fakt, že v susednom, dominantne katolíckom okrese Skalica, ktorý bol jeho domovským, klesla podpora strany v roku 1929 veľmi výrazne oproti voľbám z roku 1925,²¹ pod čo sa mohla podpísať Blahova smrť z roku 1927.

V okrese **Martin** zohrávala okrem spomínaného evanjelického faktora iste úlohu i skutočnosť, že práve z Turca pochádzalo viacero čelných funkcionárov a poslancov strany, ktorí bývali straníckymi konkurentmi neraz označovaní i za Hodžovu turčiansku skupinu.²² Okrem Hodžu pochádzali z tohto regiónu napríklad i iní poslanci a poprední predstavitelia slovenských agrárnikov. K najznámejším z nich patrili Ján Ursíny, Ján Duchaj či Michal Karlovský.

Aj v okrese **Rimavská Sobota** pôsobila veľmi aktívna okresná organizácia a navyše z neho pochádzalo i viacero významných osobností strany. Spomedzi nich bol určite najznámejší poslanec a senátor agrárnej strany Ján Botto (básnik Ivan Krasko).

Z okresov **Sobrance, Vranov, Humenné, Trebišov** (a zároveň i z „rusinských“ okresov Snina, Stropkov, Bardejov a Medzilaborce, ktoré z analýzy pre podpriemerné zastúpenie slovenského etnika vypadli) sa od volieb v roku 1925 vytvorila popri okresoch Myjava a Senica druhá hlavná bašta strany na Slovensku. Podpísalo sa pod to zrejme predovšetkým rozšírenie straníckych štruktúr do týchto oblastí, a to najmä v rokoch 1922–1925 a zrejme aj pomerne úspešne propagandisticky využité pridelovanie pôdy roľníkom z pozemkovej reformy v rokoch 1923–1924, ktoré malo v tomto regióne veľký ohlas.²³ Niekoľko ďalších možných príčin naznačuje i etnografická charakteristika týchto okresov. Išlo o najmenej rozvinuté oblasti Slovenska s vysokou negramotnosťou,²⁴ pričom prvá republika priniesla nepochybne aspoň mierne zlepšenie sociálnej situácie tamjších obyvateľov. Agrárnici mohli okrem toho získavať voličov i vďaka tomu, že podľa etnografov išlo o región charakteristický podriadenosťou a výraznou poslušnosťou obyvateľstva voči administratívnym i politickým predstaviteľom moci a do tejto kategórie agrárnici ako vládna strana spadali. Podľa rovnakého zdroja bolo pre región charakteristické i to, že k elitám s najvyššou autoritou v ňom patrili najbohatší gazdovia.²⁵

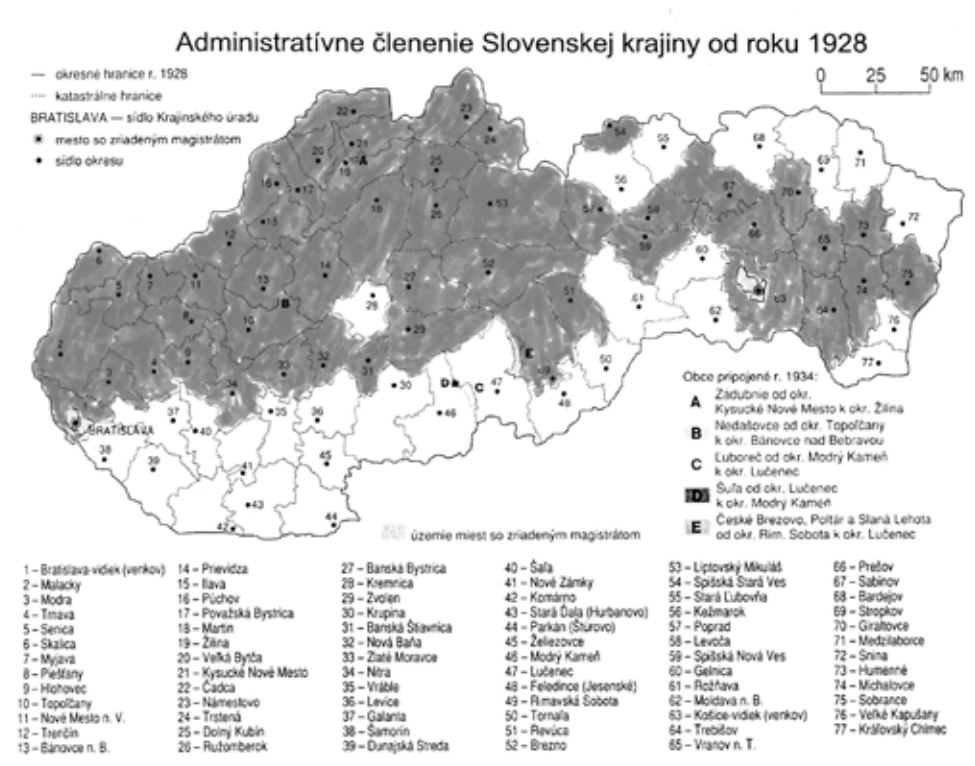
Polia neúrodné

O okresoch **Považská Bystrica** a **Ilava** konštatujú etnografi, že išlo oblasti, v ktorých bol nielen v prvej polovici 20. storočia, ale dokonca i v období socialistického Československa veľmi silný vplyv cirkvi a náboženstva na každodenný život obyvateľov. K najvyšším autoritám tu preto patrili katolícki kňazi a cirkevní hodnostári,²⁶ ktorých prevažná časť sa v období 1. republiky hlásila k ľudovej strane ako obhajkyňi práv katolíckej cirkvi, či bola dokonca i jej funkcionármi.

Pre okresy **Žilina**, **Čadca**, **Kysucké Nové Mesto**, **Bytča** platí v mnohých ohľadoch rovnaké konštatovanie ako o predchádzajúcich dvoch okresoch. Išlo navyše o oblasti, do ktorých strana síce organizačne prenikala, sympatizantov a voličov tu však nachádzala veľmi ťažko. Svedčí o tom i príklad z obecných volieb v roku 1923 z okresu Kysucké Nové Mesto. Z 28 obcí okresu v nich totiž vtedy až 19 podalo čisto ľudácku kandidátku, takže sa v nich o zložení zastupiteľstiev ani nehlasovalo.²⁷

Hornooravské okresy **Námestovo** a **Trstená** v mnohom kontrastujú s dolnooravským Dolným Kubínom, kde bolo väčšie zastúpenie evanjelikov a rozvinutejšie poľnohospodárstvo, kým tu sa rozvíjalo skôr pastierstvo.²⁸ Aj tu si agrármici nachádzali len s problémami cestu k voličom, čoho dôkazom je okrem iného i fakt, že v regióne sa v radoch agrárnej strany nevyprofilovala počas celého medzivojnového obdobia žiadna výraznejšia osobnosť.

Okres **Ružomberok** ponúka opäť zrejmy kontrast medzi evanjelickým Horným Liptovom (okres Liptovský Mikuláš) a katolíckym Dolným Liptovom (okres Ružomberok).

Mapa zachytáva „slovenské“ okresy použité v analýze

Záver

Analýza ukázala na prudké regionálne rozdiely volebnej podpory agrárnej strany v politických okresoch s dominantným zastúpením obyvateľov slovenskej národnosti v parlamentných voľbách z rokov 1925 a 1929, ktorých hlavným, ale rozhodne nie jediným menovateľom bola konfesionálna príslušnosť ich obyvateľov. Napriek tomu, že sa strana snažila vystupovať ako obhajkyňa záujmov celého roľníckeho stavu či dokonca obyvateľov vidieka a náboženstvo nemalo hrať v jej programe oficiálne žiadnu úlohu, najväčšiu podporu dosahovala v mnou analyzovaných „slovenských“ v regiónoch s výrazne nadpriemerným podielom obyvateľov evanjelického vierovyznania a na východe krajiny zasa v okresoch, v ktorých podiel rímskych katolíkov za celoslovenským priemerom výrazne zaostával. Najväčšie úspechy preto dosahovala v slovenských evanjelických enklávach na západnom a strednom Slovensku a na východe zase na súvislom páse územia s nižším podielom rímskych katolíkov. Tieto výsledky svedčia o význame, ktorý malo náboženstvo a konfesionálna v medzivojnovnej slovenskej politike. Napriek snahám získať do svojich radov i katolíckych kňazov, ktoré boli v ojedinelých prípadoch úspešné, pôsobila drvivá väčšina z nich na Slovensku v prospech či dokonca priamo v radoch ľudovej strany. Okrem vplyvu náboženstva však bolo limitujúcim faktorom pre rozširovanie voličského zázemia agrárnikov aj ich odmietavé stanovisko voči autonómii Slovenska, ktorej najdôraznejším zástancom boli práve ich najväčší súper na slovenskom vidieku – ľudáci. Omnoho silnejšie zázemie mali slovenskí agrárici v radoch evanjelickej cirkvi. Poprednými členmi strany boli viacerí duchovní i laickí predstavitelia a mnoho kňazov. Agrárici ťažili v tomto smere určite i zo skutočnosti, že mnohí evanjelici vnímali ľudovú stranu ako vyhranené katolícke zoskupenie. Pevné zázemie si naopak strana dokázala vytvoriť v okresoch severovýchodného Slovenska, kde bol vplyv ľudovej strany nižší a kde sa zrejme sociálna situácia roľníctva zlepšila oproti roku 1918 najvýraznejšie.

Štúdia vznikla v rámci projektu Centra excelentnosti Slovenské dejiny v dejinách Európy (CE SDDE), riešeného v Historickom ústave SAV.

Poznámky:

- 1 K počiatkom agrárnej strany na Slovensku po roku 1918 pozri bližšie: ZUBEREC, Vladimír. Príspevok k dejinám vzniku agrárnej strany na Slovensku. In *Historický časopis*, 1967, roč. 15, č. 4, s. 573–599.
- 2 *Program a organizační řád Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu*. Praha: 1922, 89s.
- 3 Bližšie pozri súborné vydanie programov českého a československého agrarizmu: HARNA, Josef – LACINA, Vlastislav (eds.). *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Praha : Historický ústav AV ČR, s. 87–188.
- 4 O pridružených organizáciách agrárnej strany na Slovensku bližšie: HANULA, Matej. *Za roľníka pôdu a republiku. Slovenskí agrárici v prvom polčase I. ČSR*. Bratislava : Historický ústav SAV v Prodama, spol. s r. o., 2011, s. 134–147.
- 5 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, osobný fond (ďalej o. f.) Ján Cablk, kartón (ďalej k.) 8, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 722. signatúra (ďalej sign.) IIB/2 Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu. Napríklad v apríli 1925 informoval Cablk hlavný sekretariát strany v Bratislave o problémoch, ktoré mal pri hľadaní odborne zdatného a politicky agrárnej strane nakloneného pracovníka pre chystanú RVP v Malackách.
- 6 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. 649, sign. III/3 denníky. Zápis z 23. 3. 1924.

- 7 *Program a organizační řád Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu*. Praha: 1922, 89 s.
- 8 Zákon č. 126 Zb. z 29. 2. 1920 o zriadení župných a okresných úradov v Československej republike.
- 9 V roku 1923 narušili ľudáci napríklad verejné zhromaždenia agrárnej strany v Lakšárskej Novej Vsi a Borskom Sv. Petri. Štátny archív v Bratislave, f. Župný úrad v Bratislave, inv. č. 753, sign. 4313/1923, a inv. č. 543, sign. 3448/1923.
- 10 Prehľad vývoja organizačnej siete strany na Slovensku v rokoch 1922–1925 zostavený podľa oznamov v rubrikách Z Republikánskej strany (*Slovenský denník*) a Organizačný vestník (*Slovenský týždenník*).
- 11 Snemovanie republikánskej strany. *Slovenský denník* (ďalej SD), roč. 7, č. 112a, 16. 5. 1924, s. 2.
- 12 UHLÍŘ, Dušan. *Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1988, s. 68.
- 13 BARTLOVÁ, Alena. Hlinkova slovenská ľudová strana. In MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.). *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861–2004. I. díl: 1861–1938*. Brno : Doplněk, 2005, s. 843.
- 14 CAMBEL, Samuel. *Štátnik a národohospodár Milan Hodža 1878–1944*. Bratislava: Veda, 2001, s. 100.
- 15 Tamže, s. 103.
- 16 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 7, inv. č. 690, sign. IIb/2 Ministerstvo zemedelstva.
- 17 SNA, o. f. Ján Cablk, k. 6, inv. č. 557, sign. IIb/1 Republikánska strana zemedelského a malorolníckeho ľudu. List J. Cablka A. Štefánkovi z 9. 3. 1929.
- 18 Všetky údaje o národnostnom a konfesijnom zložení obyvateľstva Slovensku sú zo sčítania ľudu zo dňa 1. 12. 1930 a citované sú podľa ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 525–544.
- 19 O Maďarskej sekcii agrárnej strany na Slovensku pozri bližšie HANULA, ref. 4, s. 86–87, 110–112; SIMON, Attila. Zabudnutí aktivisti. Príspevok k dejinám maďarských politických strán v medzivojnovom období. In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 3, s. 511–530.
- 20 Výsledky parlamentných volieb v rokoch 1925 a 1929 uvádzané podľa *Československá statistika*, Svazek 31, řada II (Volby, sešit 2), Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925, Praha : Státní úřad statistický, 1926, s. 9-69 resp. *Československá statistika*. Svazek 70, řada I (Volby, sešit 4), Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929. Praha : Státní úřad statistický, 1930, s. 9 a n. Administratívne okresy na Slovensku však boli často rozdelené do dvoch, niekedy dokonca i troch volebných krajov. Výsledky za celý okres tak bolo treba prepočítať.
- 21 V okrese Skalica klesol zisk agrárnej strany 15, 2 percenta v roku 1925 na 12, 37 percenta v roku 1929.
- 22 SNA, o. f. Anton Štefánek, k. 11, inv. č. III/3 denníky. Záznam z roku 1928.
- 23 Rolníctvo slovenského východu prejavilo svoju vôľu. Trebišovský veľkostatok Andrásyho do rúk ľudu. *Slovenská politika*, roč. č. 218, 28. 9. 1923, s. 2.
- 24 KRIVÝ, Vladimír – FEGLOVÁ, Viera – BALKO, Daniel. *Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava : Nadácia média, 1996, s. 327–331.
- 25 Tamže, s. 336.
- 26 Víťazstvo ľudovej strany v kysuckom okrese. *Slovák*, roč. 5, č. 194, 11. 9. 1923, s. 1.
- 27 Tamže, s. 211.
- 28 KRIVÝ – FEGLOVÁ – BALKO, ref. 24, s. 228.

Fertile Soil and Barren Fields.

Differences in Election Support of Agrarian Party in Slovak Regions in 1920s

A b s t r a c t

The author's principal objective is to point out the differences in election support of the Agrarian Party in administrative districts with a dominance of Slovak nationals in the 1920s. Even though its target voters were supposed to be Slovak peasants in all regions of the country, the results in typical "Slovak" districts differed remarkably. This was the case despite the fact that following a merger with Czech partners in order to make up a national party the agrarians finished the organizational structure of their party in Slovakia and soon it spread evenly all around Slovakia. Also, the party spread its influence by means of its affiliates. On the basis of the results of general elections in 1925 and 1929 the author divided the selected Slovak districts into three groups to illustrate how successful the party was in wooing voters. The results, among others, proved the role of religion affiliation and denomination affiliation of people in politics in Slovakia in the given period.

Naděje, iluze, zklamání.

Agrární strana na Podkarpatské Rusi

JAROSLAV ROKOSKÝ

Podkarpatská Rus byla krásná, ale na sklonku Velké války v každém ohledu hluboce zaostalá země. Po dlouhá staletí, kdy toto území náleželo k uherské říši, usilovali Rusíni o udržení své národnosti, ale tuhá maďarizace, již byli vystaveni v posledních desetiletích, na ně obzvláště tvrdě dopadala.¹ Velký velezáhadný proces proti 94 rusínským sedlákům a jejich uvržení do žaláře byl jeden z mnoha maďarských počinů, jenž se zapsal do paměti obyvatelstva, které se vyznačovalo pestrout národností a náboženskout skladbou.² Požadavek začlenění území do Československa vzešel od rusínské emigrace ve Spojených státech. V plebiscitu, který američtí Rusíni mezi sebou uspořádali v prosinci 1918, se vyslovilo 67 % hlasujících pro připojení k ČSR s požadavkem autonomie.³ Na podkarpatském území se utvořily tři národní rady, aby se v květnu 1919 sjednotily v Centrální národní radě, která potvrdila rozhodnutí amerických krajanů. Češi a Slováci přijali neočekávanou žádost bez nadšení, jako dar v mnoha ohledech danajský. „*Neusilujeme o to,*“ řekl Tomáš G. Masaryk, „*ale nemůžeme takovou žádost zamítnout.*“⁴ Strategickým ziskem byla společná hranice se spřáteleným Rumunskem. Mírová konference s tímto řešením souhlasila a ČSR se zavázala, že zorganizuje rusínské území jižně od Karpat v hranicích určených hlavními mocnostmi jako autonomní jednotku v čs. státě a obdaří je nejvyšší mírou samosprávy, jaká se srovnává s jednotností státu československého. Území o velikosti 12 617 km², na němž se nacházelo 487 obcí, obývaných celkem 585 500 obyvateli, mělo mít zvláštní sněm a guvernéra.⁵

Politický život na Podkarpatské Rusi začal teprve s jejím připojením k Československu. Před válkou, jež smetla svět včerejška, nebylo vůbec politických stran, slabá vrstva inteligence se velmi rychle pomadřaršovala a naprostá většina obyvatelstva byla k veřejnému životu apatická. Pro české agrárníky, vedené prozíravým praktikem Antonínem Švehlou, to byla země neznámá, krajně neznámá. V rozvětveném agrárním tisku nalezneme bezpočet příspěvků, z nichž je patrné okouzlení a velmi chabá znalost nejvýchodnějšího koutu republiky. Romantické reportáže, líčící nádhernou krajinu, která je prakticky nedotčena civilizací, se střídaly s optimistickými tvrzeními, že sympatie a podporu Rusínů získáme důslednou agrární politikou a povznesením zemědělské výroby. Agrárníci, plni nadějí a očekávání, byli přesvědčeni, že nebohé a zaostalé Rusíny vytrhnou z maďarských okovů.

Hluboký rozpor mezi těmito vzcnými představami a skutečnou realitou záhy sami poznávali, nově přichozí referovali o chaosu národnostním, náboženském, jazykovém a politickém, v němž bylo nadmíru obtížné se vyznat.⁶ Místní obyvatelstvo bylo převážně negramotné, hospodářsky zaostalé a o politické působení v agrární straně nejevilo výraznější zájem. Agrárníci podpořili zřízení Rusínské rolnické strany v červnu 1920. V politickém zápase, který se rozvinul mezi četnými politickými subjekty, jež houfně vznikaly a zanikaly na Podkarpatské Rusi, nedosahovali ani agrárníci nikterak uspokojivých výsledků.⁷ „*Nenápadně a tiše rozvinula naše strana svůj prapor pod názvem ‚Seljansko-republikanskaja partija‘, kterou počal organisovati výkonným výborem vyslaný p. inspektor Chloupek,*“ psali s mírným časovým odstupem sami nezvykle sebekriticky.⁸ Právě pod Chloupkovým dohledem získávali jednotlivé rolníky, zakládali místní organizace a organizovali je k hospodářské práci. Střediskem těchto aktivit bylo Mukačevo, kde

také agrární strana zřídila župní sekretariát a dva okresní sekretariáty. Brzy po založení strany byl zvolen výkonný výbor v čele s rolníkem Jurkou Balogem z Velkých Lúček a místopředsedou Petrem Petrigalou z Mukačeva. Ideu agrarismu propagoval stranický tisk: relativně hojný, velmi nákladný a nemající při tom valnou úroveň. Zprvu to byl týdeník Selo, který byl redigován z Mukačeva a tisknut v tiskárně v Košicích. Příspěvky byly psány česky a překládány do rusínštiny.⁹ Redaktor Pavlík připomínal, že je tu tuzze jiný život než klidný a ustálený v českých zemích, ale značně nadsazoval, když uváděl, že lidový časopis Selo je čten v každé obci, strana má na celém území Podkarpatské Rusi několik sekretariátů a již řádně vybudovanou organizační síť.¹⁰

Naděje agrárníků ostatně neměly dlouhého trvání. V červnu 1921, kdy skončila neúspěchem zemědělská manifestace v Mukačevě, se chabé stranické základy zhroutily.¹¹ „*Někteří tajemníci byli odvoláni, někteří odešli, rolníci, kteří dříve velmi často navštěvovali sekretariáty, těmto se vyhybali a nastala mezi venkovským lidem značná dezorientace,*“ bědovali zaskočení agrárníci.¹² Museli začínat znovu, postupně zakládali různé přidružené organizace a spolky, budovali síť rozličných družstev, propagátory agrarismu hledali mezi úřednictvem, učitelstvem a kněžstvem. „*Podkarpatská Rus je dnes ještě opravdu méně naše než Slovensko,*“ konstatoval Otakar Frankenberg ve Venkovu, „*poměry tu spíše horší, nespokojenost roste a to bohužel namnoze naší vlastní vinou, naší vlastní krátkozrakostí a vlastním neporozuměním.*“¹³ V neutěšených poměrech na Podkarpatské Rusi působilo sedm politických zemědělských stran, jejich agrární program byl totožný, rozdíl mezi nimi, nehledě k národnosti, byly povětšinou čistě osobní. „*Na Podkarpatské Rusi vlastní 87 procent půdy nezemědělci a pouze 13 procent rolníci, z toho zase větší část maďarští a němečtí,*“ psal Antonín Chloupek, který se raději vrátil do Prahy.¹⁴

Působnost agrární strany na celém území československého státu byla dovršena až v roce 1923, kdy se ke straně přičlenily i agrární organizace na Podkarpatské Rusi. Došlo ke sloučení několika místních zemědělských stran, vedle hlavní Seljanské, Karpatoruské trudové strany, Autonomní zemědělské strany Podkarpatské Rusi, Zemědělského svazu a Ruské národní strany. Dne 23. července 1923 se konal sjezd Karpatoruské republikánské strany zemědělské za účasti 500 delegátů z celé Podkarpatské Rusi. Ministr zemědělství Milan Hodža pronesl projev, v němž nastínil program resortu ohledně Podkarpatské Rusi, stranický tajemník Rudolf Beran zdůraznil nutnost jedné velké zemědělské strany a ocenil význam sloučení stran a předseda ústřední Domoviny poslanec František Mašata vyzdvihl význam a důležitost pozemkové reformy zvláště pro Podkarpatskou Rus. Předsedou byl zvolen Balog, místopředsedou Petrigala, od října člen presidia strany za Podkarpatskou Rus, a vedoucím tajemníkem Josef Kaminskij, jemuž ještě nedávno agrárníci nevěřili ani slovo v politických potyčkách, a organizačním tajemníkem Pavel Sidor. Mezi hlavní stranické požadavky patřilo vypsání obecních voleb, které se dosud pro nekonsolidovanost poměrů a převažující maďarský vliv neuskutečnily. Došlo k nim 16. září 1923 a agrárníci v nich uspěli ze ziskem 120 tisíc hlasů. Agrárníci rovněž žádali jmenování nového guvernéra, jímž se stal Anton Beskid na místo rezignujícího Grigorije Žatkoviče, který se vrátil zklamany a roztrpčený do USA, odkud kritizoval československou politiku. Zasazovali se i o odvolání viceguvernéra Petra Ehrenfelda, jenž jim nebyl příliš nakloněn, a tak místo něho prosadili vstřícnějšího Antonína Rozsypala.¹⁵

Vnitřní neshody ve sloučené straně se naplno projevíly před prvními parlamentními volbami na Podkarpatské Rusi. Osobní ambice jednotlivých vedoucích činitelů převážily nad společným stranickým postupem, došlo k vyloučení některých nespokojených předáků, kteří nesli se značnou nelibostí, že se nedostali na první místa kandidátní listiny, a následně

obnovili nebo založili vlastní strany, jako Ruský autonomní zemědělský svaz. Sjednocení zemědělských stran nemělo tedy dlouhého trvání, rusínští rolníci se v nepřehledných stranických šarvátkách ztráceli, nezajímali je a ani jim nerozuměli, jejich sympatie si získávala soustavnou agitací opoziční KSČ. První volby do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi, k nimž došlo po dlouhých odkladech v červnu 1924, agrární strana prohrála. Z devíti zvolených podkarpatoruských poslanců byl jediným agráříkem Vasilij Ščerecký z Nižních Vereček, jenž však na poslanecký mandát rezignoval, a tak se stal poslancem Josef Kaminskij.

Volební neúspěch tvrdě stranu zasáhl, organizační síť přestala fungovat, mnozí funkcionáři a stoupenci stranu opustili. „*Nebylo důvěrníků, poněvadž tito styděli se za neúspěch strany, jsouce vysmívání od komunistů a socialistů,*“ rekapitulovali situaci samotní agráříci. „*Za těžkých poměrů a okolností bylo nutno provést celou reorganizaci strany. Těžiště práce pro počátek přeloženo na pole hospodářské a odborové. Stávající okresní hospodářské spolky, které soustřeďovaly se v odborové organizaci „Selský hospodář“ se sídlem v Mukačevě pod osvědčeným vedením tajemníka ing. Loskota, byly zreorganizovány, jejich síť doplněna, takže stávaly v každém okrese.*“¹⁶ Právě tyto spolky byly oporou agrárního hnutí. Obnovena byla činnost družstevního ústředí a nastala unifikace družstevnictví. Pražské ústředí vyslalo v srpnu 1924 do funkce vedoucího tajemníka na Podkarpatsku Josefa Zajíce, dosavadního tajemníka okresního sekretariátu v Mladé Boleslavi. Dvaatřicetiletý Zajíc byl zdatným zemědělským odborníkem a vynikal organizačními schopnostmi. Po příjezdu do Mukačeva, kde působil až do dubna 1925, kdy se zemský sekretariát přestěhoval do Užhorodu, započal s reorganizací strany, a to na podkladě systému důvěrníků, kteří byli jmenováni. Všude byly ustaveny okresní organizace a v každé ze tří žup byl zvolen župní výbor, který zvolil zemský výkonný výbor. Jeho předsedou se stal pětáctřicetiletý Edmund Bačinský, právník v Užhorodě.

Poměry ve straně se stabilizovaly, největší pozornost věnovali agráříci hospodářským otázkám, do citlivých náboženských sporů se nezapojovali, vystupovali tolerantně, neexponovali se ani ve sporech jazykových. V tradičně ostré a nevybíravé volební kampani, již byli agráříci nedílnou součástí, se ukazovalo, že si přece jen dokáží získat vrtkavou přízeň voličů. Parlamentní volby v listopadu 1925 dopadly úspěšně. Deník Venkov psal o pronikavém úspěchu na Podkarpatské Rusi, kde agrární strana získala 34 850 hlasů. „*Proti minulým volbám je to vskutku veliký úspěch, uvážíme-li, že tehdy jsme dostali kolem 15 000 hlasů. Vzrostli jsme tudíž o 120 %!*“¹⁷ spokojeně hlásal ústřední list nejsilnější politické formace a zároveň hlavní pilíř koaliční vlády.¹⁷ Poslancem v prvním skrutiniu byl zvolen Augustin Štefan, ve druhém skrutiniu František Králík.

Agrární strana na Podkarpatské Rusi byla na vzestupu, posilovala své pozice, těžila ze svého klíčového vládního postavení v relativně klidných a příznivých časech. Bezpochyby to souviselo se stálým praktickým vlivem na všední život ve většině obcí, prostřednictvím hospodářských a zájmových organizací, stejně jako s pokračující realizací pozemkové reformy.¹⁸ Právě v této době započali s organizováním agrárního dorostu. Jeho základy položil Jaroslav Mašata, který na Podkarpatské Rusi působil od roku 1922 na poli družstevním. Do agrární strany si nacházeli cestu i příslušníci inteligence, kteří byli dosud k jejímu počínání skeptičtí. Novinář Josef Chmelař ve službách ministerstva zahraničí napsal, že strana má slušné pozice, snaží se „*pozvedati zejména hospodářské niveau rusínského zemědělského lidu a vykonala tu už mnoho práce, fedrujíc pozemkovou reformu a starajíc se o rozvoj hospodářského družstevnictví*“.¹⁹ Vnitřní neshody a osobní řevnivost ovšem nadále přetrvávaly, stranu opustil Josef Kaminskij, který byl uražen, že nebyl opět kandidován, takže přešel do opoziční strany Autonomní zemědělský svaz pod vedením Ivana Kurtjaka.

Volby do Národního shromáždění, které se konaly 27. října 1929, skončily v celostátním měřítku vítězstvím agrárníků. Získali nejvíce hlasů, téměř 15 %, oproti minulým volbám mírně posílili (získali 46 křesel). Na první místo je ovšem znovu posunuly výsledky na Slovensku a právě na Podkarpatské Rusi. Zde kandidovali spolu s Židovskou ortodoxní stranou.²⁰ Vítězství agrární strany bylo jejím největším volebním úspěchem (29,1 %), obsadila tři poslanecká křesla (V. Ščerecký, I. Prokop, J. Zajíc) a v Senátě získala jedno křeslo (E. Bačinský), svou pozici posílil i Autonomní zemědělský svaz (18,2 %), relativní propad zaznamenala KSC (24,4 %). Jinak bylo nezvyklou skutečností, že celková bilance už byla ve prospěch vládních stran (64 %). Rusíni ocenili, že se stavěly silnice a železnice, otvíraly se nové školy, vznikaly nemocnice. Přesto agrárníci nebyli spokojeni a když vlivný senátor Josef Vraný vyzdvihoval v předsednictvu výsledky na Podkarpatské Rusi, ozvaly se ihned hlasy proti, které navrhovaly, aby se o volbách raději nemluvalo, „*čím méně o tom budeme mluvit, tím lépe pro nás.*“²² Zůstává proto otázkou, do jaké míry se na vítězství agrárníků podílelo kupování hlasů spolu s různými volebními podvody a machinacemi, na něž poukazovali stoupenci jiných politických stran.

Hospodářská a sociální krize mnohé změnila, tvrdě postihla právě nejvýhodnější výspu republiky, zvláště tíživá situace byla v horských oblastech Podkarpatské Rusi. Stát jí nedokázal dostatečně účinně čelit, hospodářství bylo těžce zasažené, prudce vzrůstala nezaměstnanost. Zemědělci se zadlužovali, komunisté organizovali tzv. hladové pochody, silily krajní politické strany a hnutí, slábla demokracie. Jak si počínali agrárníci v této těžké a bolestné době? Nevalně. Nevvyvíjeli nějakou organizační, propagační činnost, s výjimkou některých okresních hospodářských spolků a jejich důvěrníků, ojedinělých místních odborových organizací úředníků, učitelů a zaměstnanců, jakož i odborových organizací zemědělských a lesních dělníků. Většina místních organizací agrární strany, pokud byly vůbec zřízeny, se rozpadla pro nečinnost, jakož i proto, že se nikdo o ně nestaral. Obvodní sekretariáty i zemský sekretariát v Užhorodě se omezoval skoro jen na úřadování, na intervence, občasný styk s úřady a organizacemi venku. Důvěrníci po obcích, volení členstvem, byli ve velmi četných případech jen papírovými důvěrníky, tak jako i velická část členů agrární strany byla jenom na papíře. Mezi těmito důvěrníky bylo velmi mnoho pasivních, vykutálených, hledajících ve straně jen svůj prospěch. Velmi mnoho důvěrníků nemělo žádného vlivu v obcích, o politickou činnost ve straně se vůbec nezajímali, natož aby pracovali ve prospěch agrární strany. Jejich činnost nikdo nekontroloval, nestaral se o to, aby tito důvěrníci byli vyměněni, aby byli dobře informováni o aktuálním dění a akcích, o stranickém programu, jenž by propagovali mezi rolníky a získávali nové členy. Důvěrnické porady okresní i krajské se sice konaly, referáty byly přednášeny a zaznívaly četné projevy, ale mnoho důvěrníků jezdilo na tyto schůze jen proto, že se jim platila cesta. Vyslechnuté řeči vypustili z hlavy již na schůzi samé. Mnohé důvěrnické schůze byly svolávány jen pro formu, aby se vyhovělo organizačním předpisům, aniž by se jim přiřkládán nějaký význam. Většina obvodních sekretářů se mezi lidmi skoro neobjevila, lidé je neznali a oni neznali skutečné poměry. V důsledku neznalosti osob a neinformovanosti, jakož i z nedostatečného pochopení součinnosti s úřady dostávali se někdy zbytečně a na škodu věci i do konfliktu s úředními orgány, zejména pokud se týče státní lesní správy. Bylo zjevné, že více méně úřední způsob činnosti agrárníků, který byl možný a zažitý v českých zemích, nenacházel na Podkarpatské Rusi patřičnou odezvu mezi obyvatelstvem. Toho využívali zejména činorodí komunisté. Neúnavně a vytrvale pracovali po celé období, nikoliv jen před volbami, agitovali dům od domu, kritizovali soustavně poměry, vysvětlovali komunistickou ideologii a cíle, budili v Rusínech dojem, že právě jen a jedině oni se starají a hájí jejich

zájmy, a to včetně zemědělského obyvatelstva. Dokázali se lépe než agrárníci přizpůsobit požadavkům a mentalitě tamějšího obyvatelstva, výraznou podporu získávali mezi mládeží.

Čeští agrárníci nejevili o místní dění přílišný zájem, ale přijížděli na úřední návštěvy, jakou byla cesta ministra vnitra Josefa Černého. Po několika měsících v úřadu přijel na Podkarpatskou Rus 1. června 1934 v doprovodu ministerského rady Ptáčníka a redaktora Šamála. V Čopu byl uvítán zemským prezidentem Rozsypalem, jenž ho po celou dobu pobytu doprovázel, hlásil se mu zemský četnický velitel plk. Ševcovic a úředníci zemské správy. Při týdenním pobytu navštívil řadu okresů i většinu měst. Ministroví, obklopenému místními agrárníky a státními úředníky, se dostalo velmi vřelého přijetí. Všude přijímal deputace, přebíral četná memoranda, poslouchal stížnosti a nářky, stejně jako projevy loajality k ČSR.²³ Nevíme, do jaké míry byly žádosti vyslyšeny, ale netřeba si činit přehnaných nadějí. Řeckokatolický děkan Egreši, jenž už byl starým mužem, pravil, že nebyla v kraji taková bída, jako je nyní. Také mnozí jiní upozorňovali, že se již nejedná o hospodářskou krizi, ale o skutečnou nouzi, jež postihla nejvýhodnější část Masarykovy republiky.²⁴

Nejdůležitějším agrárníkem na Podkarpatské Rusi zůstával poslanec Zajíc, s jehož jménem byl úzce spjat poslední volební úspěch. Vedení strany mu tehdy dovolilo ucházet se o poslanecký mandát s podmínkou, že i jako poslanec se bude starat o organizaci agrární strany v regionu a že i jako poslanec převezme zodpovědnost za výsledek budoucích voleb. Jeho aktivita a činorodost ovšem slábla, pobýval většinu týdne v Praze, kritici mu vyčítali poněkud nákladný způsob života, neopatrnost ve finančních otázkách a povýšený přístup vůči Rusinům, který byl vlastní mnohým Čechům, kteří zde pobývali delší dobu. Jinému poslanci, Vasiliji Ščereckému, který patřil k organizátorům družstevního hnutí, se pro změnu vytýkalo, že z politiky zbohatnul a to se v chudém prostředí neslo taktéž s nelibostí. Rozpadající se stranický aparát přišel zreorganizovat V. Zelenka, jenž se stal krajským tajemníkem v roce 1933. Patřil k těm mladým mužům, kteří přicházeli s vidinou seberealizace, a podařilo se mu stranickou činnost oživit.²⁵ Mezi úspěchy agrárníků můžeme považovat zřízení Národohospodářského svazu Podkarpatské Rusi v prosinci 1934. Pod vedením Josefa Zajíce svaz připravoval koncepci rozvoje vybraných odvětví za součinnosti státních úřadů. V oblasti zemědělství šlo zejména o zavádění produktivnějších plemen skotu, dodávky umělých hnojiv, rozšíření a modernizaci vinných sklepů na Berehovsku a ovocných skladišť na Ťačevsku.

Smutně proslulou se stala agrární strana osobními spory svých předáků, zvláště při bojích o poslanecký mandát. Nevybíravé prostředky, které proti sobě používali, vyvolávaly údiv a zmatek mezi obyvatelstvem. Nejprve Rusíni sledovali nelítostný zápas Josefa Zajíce a vrchního rady Brandejse proti poslanci Králíkovi, potom následovaly boje poslance Zajíce a Jaroslava Mašaty proti Janu Brandejsovi a teď tyto boje pokračovaly pokusem Mašaty o získání poslaneckého mandátu na úkor Josefa Zajíce. Mašata se rozhodl, že nastal čas, aby zúročil své dosavadní působení a rostoucí popularitu. Jeho práce v zemském výboru a Zemědělské komoře, v hospodářských spolcích, neustálé cesty po Podkarpatské Rusi mu přinesly oblibu, zejména mezi zemědělskými důvěrníky, jejichž podporu si získal. Do osobního konfliktu šel s heslem očisty strany, skandalizoval poslance Zajíce před rusínskou veřejností, posílal deputace rolníků do Prahy s doklady o jeho finančních machinacích. Ve svém tažení za poslaneckým mandátem neuspěl a následně mu to vyneslo nelichotivé stranické hodnocení: *„Nezřízený egoismus a bezohlednost J. Mašaty, který, nehledě na vyšší zájmy, šel za svými osobními aspiracemi a tím způsobil rozvrat nejen mezi vedoucími činiteli republikánské strany, nýbrž i mezi velmi důležitými činiteli mimo stranu, který při*

*tom použil forem, na Podkarpatské Rusi naprosto nepřipustných forem, jimiž zdiskreditoval nejen republikánskou stranu, nýbrž i dobré jméno české.*²⁶

Sebevědomí agrárníci přesto věřili, že vyjdou z volebního klání v roce 1935 úspěšně. Do Poslanecké sněmovny ve XXII. volebním kraji Užhorod figurovalo na kandidátní listině osm mužů, na prvním místě byl Pavel Kossey, vrchní komisař politické správy a majitel hospodářství v Tačově, a hned za ním byl Josef Zajic. Z kandidátky naopak vypadl bývalý poslanec Prokop, který se pohotově rozhodl kandidovat za jiné politické seskupení a při volební agitaci zostouzel agrární stranu a její vedení. Do Senátu ve XII. volebním kraji Užhorod kandidovala pětice mužů, lídrem byl Edmund Bačinský, vrchní soudní rada v Užhorodě. Na kandidátní listině agrární strany pro volby do zemských zastupitelstev bylo 12 mužů, na prvním místě Pavel Sidor, rolník a tajemník z Mukačeva.²⁷ Agrárníci se státotvorně pochválili, že za 16 let vykonali na Podkarpatské Rusi víc než Maďaři za 200 let.²⁸ Neuvedli už skutečnost, že v okrese Berehovo tvořili jejich hlavní volební základnu právě Maďaři. Chválili si je jako spolehlivé a uvědomělé voliče, kteří nepodléhají tak snadno různým demagogickým heslům. Maďarským sedlákům prospíval obilní monopol, stěžovali si však, že mezi funkcionáři a zmocněnci obilní společnosti na Podkarpatské Rusi nemají žádné zastoupení. Političtí odpůrci agráříků je pak popichovali poukazováním na nižší ceny obilí na Podkarpatské Rusi.²⁹

Dne 19. května 1935 proběhly poslední prvorepublikové volby do Národního shromáždění, v nichž překvapivě zvítězila Henleinova Sudetoněmecká strana, což vyvolalo velkou pozornost doma a v zahraničí.³⁰ Agrární strana, která získala o 72 980 hlasů méně než SdP, musela se svými 1 176 517 hlasy ustoupit na druhé místo. Na Podkarpatské Rusi získala nejvíce hlasů ze všech stran opoziční KSC.³¹ Provládní strany utrpěly těžké ztráty, včetně agráříků. Při volbách do Poslanecké sněmovny obdržela pouze 60 744 hlasů, ačkoliv v roce 1929 počet agrárních hlasů činil 77 419. To znamenalo značný úbytek hlasů, zvláště když počet všech platných hlasů, odevzdaných při volbách do Poslanecké sněmovny v květnu 1935, činil 310 016 proti 266 327 hlasů z října 1929, že tedy počet tento vzrostl o 43 689 hlasů, tj. o 16,4 %. Kdyby se byl počet agrárních hlasů při volbách do Poslanecké sněmovny v květnu 1935 rozmnožil proti říjnu 1929 rovněž o 16,4 %, byla by musela strana dostat 77 419 + 14 728, tedy 92 147 hlasů, tj. o 31 403 hlasů více, než skutečně dostala. Těchto 31 403 hlasů reprezentovalo relativní ztrátu 34 %, při tom tento úbytek představoval plných 42 % onoho počtu hlasů (cca 75 000), jenž scházel agrární straně, aby si udržela volební prvenství před Sudetoněmeckou stranou.³²

V čem rozhodující činitelé agrární strany na Podkarpatské Rusi spatřovali příčiny volebního neúspěchu? Pomineme-li obecné příčiny, jako byla bída, nespokojenost či neuvědomělost, tak se jednalo ještě o jiné příčiny. 1) Paradoxně to byly právě volby z října 1929. Neprováděly se údajně naprosto korektně, z těchto nekorektností měla mít agrární strana největší zisk, proto prý výsledky voleb z roku 1929 nelze dobře brát za podklad pro porovnání a hodnocení výsledků voleb z roku 1935, kdy strany opoziční i státotvorné, poučené zkušenostmi z října 1929, využily pečlivě všech prostředků, aby zabránily nekorektnostem. 2) Postup finančních úřadů na Podkarpatské Rusi, které rok před volbami začaly dělat pořádek ve vyměřování a vybírání veřejných, zejména státních daní a dávek, a které ostře postupovaly hlavně proti Židům, nejvíce renitentním při splňování daňové povinnosti, měl mít velmi nepříznivý vliv na volby, a to v největší míře v neprospěch agrární strany. 3) Židé ortodoxního smýšlení, s nimiž agrární strana opět kandidovala a dosud spolupracovala a kteří se měli hlavně zasloužit o volební úspěchy v roce 1929, údajně zklamali. 4) Agrární stranu velmi poškodil osobní spor o poslanecký mandát, který

se rozvinul bezprostředně před volbami mezi poslancem Zajicem a předsedícím zemského výboru Mašatou. 5) Při volbách získalo Národní sjednocení, tj. hlavně s ním spojená Ruská národní autonomní strana Štefana Fencika, 28 950 hlasů, jež dříve měly být z velké části hlasy odevzdané agrární straně. Ambiciózní ruský politik Fencik uskutečnil na přelomu let 1934 a 1935 cestu do USA, kde mezi krajany ostře vystupoval proti ČSR, požaduje autonomii. Při návratu byl zatčen na hranici v Chebu a obviněn z podvrtné činnosti. Agrárníci Fencikův volební úspěch přičítali jeho předčasnému propuštění z vyšetřovací vazby bezprostředně před volbami. Pochybovali, jestli jeho zatčení bylo rozvážné a připravené. Ruský smýšlející předáci agrární strany, jako byl senátor Bačinský, hledali příčiny tohoto Fencikova úspěchu i v tom, že se agrární strana odklonila před volbami od výlučně ruského směru a zřízením skupiny národovců ukrajinského smýšlení, sdružených při Zemlji a Volji, měla popudit agrární přívržence ruského směru, hlavně pravoslavné. 6) Neuvědomělost a vznětlivost venkovského obyvatelstva, které snadno se dá strhnout k opozičnosti, podléhá demagogii a korupci.³³

Roztrpčení agrárníci se ptali sami sebe, jestli přece jen nebylo možné získat, zejména při volbách do Poslanecké sněmovny, ještě těch dalších přibližně 75 000 hlasů, které rozhodly o prvním místě v pořadí politických stran ve prospěch Henleina. Domnívali se, že zatímco české země neposkytovaly, a ani v budoucnosti nebudou poskytovat zvláštních možností pro vzrůst agrární strany, tak na Podkarpatské Rusi mají přirozeně široké a dosud nevyčerpané možnosti svého vývoje. Veliké množství zemědělského obyvatelstva, jež by mohlo být, ale nebylo organizované v agrární straně nebo jí alespoň při volbách mohlo odevzdat svůj hlas, bylo stále získáváno jinými politickými subjekty. Při plném rozvinutí organizační práce a propagace doufali agrárníci, že by úspěchy zde získané mohly mít trvalý charakter. Agrárníci, kteří sami sebe prezentovali jako největší a nejzodpovědnější vládní stranu, zdůrazňovali, že zpevnění a rozšíření jejich stranické základny na východě republiky je současně upevnováním státní myšlenky.³⁴

Poměry se však ale příliš neměnily. Nezřídka se stávalo, že od voleb se žádný z předáků agrární strany v okresech neukázal. Rusíni si zato pamatovali sliby, které se neplnily nebo byly nesplnitelné, což hlavní vládní straně škodilo. Poslanec Zajíc nadále pobýval většinu pracovního týdne v Praze, okresní tajemníci úřadovali, přičemž k těm lepším bezesporu náležel Pavel Sidor, zvolený na prvním místě do zemského zastupitelstva. Agrárníci svého okresního tajemníka z Mukačeva, jemuž přidělili ještě město Mukačevo a okres svalavský, charakterizovali takto: „*Je zemědělec, sice jen s obecnou školou, v koncipování a úřadování slabší, ale jinak je obdařený značnou přirozenou inteligencí, je spolehlivý, u lidí oblíbený a pěstuje hojně styky s lidem. Poněkud nervózní. Každý druhý týden chodívá se raditi o politických věcech k okresnímu hejtmánovi a je přístupný pokynům. Za peníze neintervenuje.*“³⁵ V okrese dobře působil hospodářský spolek. Po obcích nebyly organizace, nýbrž důvěrníci, často jimi byli starostové, notáři či úředníci. Agrární sekretariát vedl v evidenci 264 důvěrníků po obcích svalavského okresu. Potíž spočívala v tom, že je mohl vykázat jen papírově. Stěží na tři desítky z nich se mohl Sidor spolehnout, většina jich pro stranu ve skutečnosti nepracovala, jiní sledovali jen vlastní prospěch.

Čeští agrárníci nadále přijížděli na Podkarpatskou Rus, ale nebylo to jen kvůli pomoci a podpoře Rusínům. Pochopitelně, že si jejich stížnosti vždy ochotně vyslechli a ujistili je, že udělají, co bude v jejich stranických možnostech. Přijížděli rádi, přijížděli totiž na hony.³⁶ Nový předseda Rudolf Beran jezdil vždy do obvodu ředitelství státních lesů v Užhorodě. Tak tomu bylo rovněž na podzim 1936, kdy pobýval v lesní chatě v katastru Antalovce. Lidové noviny přinesly zprávu, že na Podkarpatské Rusi se sejde Beran s německým vyslancem ve

Vídni Pappenem, který tam rovněž pobýval. Premiér Hodža se ho proto telefonicky ptal, co je na tom pravdy, že by se měli setkat. Překvapený Beran o žádné schůzce nevěděl. Jak se ukázalo, byla to pouhá shoda okolností. Oba byli na východě republiky, aniž o sobě věděli, natožpak aby se měli setkat. Německý diplomat pobýval v obvodu ředitelství v Rahově, kde mu byl povolen odstřel jelena. Československé úřady byly obezřetné. Po celou dobu pobytu byl hlídán detektivem bratislavského policejního ředitelství, ale pro vášnivého nimroda Berana, jenž miloval toulky lesem, měla tato návštěva hořkou příchuť.³⁷

Premiér Hodža opatrně naznačoval možnost jednání s autonomistickými stranami, parlament schválil zákon o dočasné úpravě právního postavení guvernéra Podkarpatské Rusi a o souvisejících organizačních opatřeních, ale polovičitost a nedokonalost řešení neuspokojily podkarpatskou veřejnost.³⁸ Pro agrárníky bylo citelnou ztrátou, když už předtím musel úřad zemského prezidenta opustit nemocný Antonín Rozsypal, jenž měl blízko především k poslanci Zajícovi. Neodmítali požadavek autonomie na Podkarpatské Rusi, ale nestavěli ho ani do popředí, byli přesvědčeni, že k ní musí rusínská veřejnost dospět. Přes veškerý pokrok zde zůstávala nejnižší životní úroveň, málo rozvinuté hospodářství a neutěšené politické poměry. Podmínkou trvalého úspěchu na Podkarpatské Rusi byla drobná a soustavná práce mezi obyvatelstvem, bezprostřední kontakt s ním a znalost místních poměrů. To se však agrárikům příliš nedařilo, raději spoléhali na svoje mocenské postavení a úřední aparát. Nejedno agrárník zažíval pocit vyřazenosti, roztrpčenosti a toužil, až si vyslouží stranické ostruhy v „zemi beze jména“, po návratu do Prahy.

„*Projel jsem Podkarpatskou Rus jako předseda Československé obilní společnosti a nahlédl do jejích komplikovaných problémů národnostních, náboženských, sociálních a hospodářských, ale nikoho jsem tam osobně dobře neznal a neměl jsem zájem o tamní situaci, kromě sektoru zemědělského,*“ přiznal národohospodář Ladislav Feierabend s tím, že tamější politické poměry neznal, jen věděl, že jsou balkánské.³⁹ Přitom vyjádřil své hluboké rozčarování z chování a jednání podkarpatoruských politiků bezprostředně po Mnichovu. „*Divil jsem se,*“ uvedl Feierabend, jenž se zúčastnil jednání o sestavení autonomní vlády Podkarpatské Rusi, „*že si československá politika za dvacet let nevychovala v této části republiky hodnotnější politickou garnituru.*“⁴⁰ Jenže ani mocná agrární strana proto mnoho neučinila a sama neměla šťastnou ruku ve výběru osob, jimž svěřila organizaci a vedení strany na Podkarpatské Rusi. Brázda, kterou zde za dvacet let působení zanechala, nebyla nikterak hluboká. Když ministr vnitra Josef Černý navštívil v Koločavě kostely a hroby četníků, zastřelených Nikolajem Šuhajem, nemohli ještě ani agrárníci tušit, že pro většinu Čechů zůstane Podkarpatská Rus vzdáleným romantickým krajem zbojníka Šuhaje, krásné Eržiky Dračové a krčmáře Mageriho. Rusíni s povděkem kvitovali civilizační posun, ale necítili nostalgii po první republice, přišla až později, po válečné zkušenosti a přičlenění k Sovětskému svazu.

Poznámky:

- 1 K dosavadní historiografické bilanci viz HARNA, Josef. *Česká a slovenská historiografie a publicistika o Podkarpatské Rusi*. Česko-slovenská historická ročenka 1997. Brno 1997, s. 13–19.
- 2 Uherská justice je obvinila z velezrady, snahy podřídít pravoslavné Rusíny ruské pravoslavné církvi, připojit část území Uherského království k carskému Rusku. V Marmarošském procesu, probíhajícím od prosince 1913 do března 1914, bylo 33 z 94 obžalovaných sedláků odsouzeno celkem k 37 letům vězení.

- 3 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005, s. 280.
- 4 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu III*. Praha 1991, s. 1027.
- 5 POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha 2005, s. 112–113. ŠVORC, Peter. *Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918–1920)*. Česko-slovenská historická ročenka 1997. Brno 1997, s. 39–60. Srov. ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918–1946*. Prešov 1996.
- 6 Z mála dobových informačních zdrojů byla ceněna zejména práce DRAHNÝ, František – DRAHNÝ, Václav. *Podkarpatská Rus, její přírodní a zemědělské poměry*. Praha 1921.
- 7 BARNOVSKÝ, Michal. *Niekoľko poznámok k stranícko-politickej štruktúre na Podkarpatskej Rusi*. Česko-slovenská historická ročenka 1997. Brno 1997, s. 83–93.
- 8 *Deset let práce Republikánské strany zemědělského a maloroľníckého lidu v Republice československé*. Praha 1928–1929, s. 772.
- 9 *Tamtéž*.
- 10 *Venkov*, r. XVI, č. 71, 25. březen 1921, s. 3; *Venkov*, r. XVI, č. 72, 26. březen 1921, s. 2.
- 11 Poněkud nekritický Antonín Chloupek o neúspěšné manifestaci zemědělců, které se zúčastnili agrární předáci František Udržal, František Staněk nebo František Mašata, napsal, že rusínští rolníci přišli na zavolání své strany v počtu patnáctitisícovém pod slovanskými a zelenými prapory. „*Na tomto úspěchu strany,*“ uváděl Chloupek, „*nezmění ničeho ani zločinné pokusy spojených nepřátelských stran schůzi tuto rozbiti, ani bolševiky a opilými individui vrhané kamení za vedení maďarónské a šovinistické tamní inteligence.*“ *Venkov*, r. XVI, č. 163, 14. červenec 1921, s. 2.
- 12 *Deset let práce Republikánské strany zemědělského a maloroľníckého lidu v Republice československé*. Praha 1928–1929, s. 772.
- 13 *Venkov*, r. XVI, č. 296, 18. prosinec 1921, s. 1.
- 14 *Venkov*, r. XVI, č. 162, 13. červenec 1921, s. 3.
- 15 Správní úředník Rozsypal, jenž měl v sedmapadesáti letech dostatek zkušeností, byl po vzniku ČSR okresním hejtmanem na Kladně, kde v prosinci 1920 při komunistických rebéliích prokázal rozhodnost a schopnost politického manévrování. V době, kdy působil na Podkarpatské Rusi (viceguvernér 1923–1928, zemský prezident 1928–1936), fakticky rozhodoval ve všech významných otázkách místo rusínského guvernéra.
- 16 *Deset let práce Republikánské strany zemědělského a maloroľníckého lidu v Republice československé*. Praha 1928–1929, s. 774.
- 17 *Venkov*, r. XX, č. 267, 17. listopad 1925, s. 2.
- 18 JUDLOVÁ, Julijs. *Zdroje vlivu republikánské strany na Podkarpatské Rusi*. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*. Studie Slovákckého muzea. Uherské Hradiště 15, 2010, s. 35–40. Srov. ZILYNSKYJ, Bohdan. *Poznámky k českému výzkumu dějin meziválečné Podkarpatské Rusi*. Česko-slovenská historická ročenka 1997. Brno 1997, s. 137–144.
- 19 CHMELARĚ, Josef. *Politické rozvrstvení Československa*. Praha 1926, s. 79–80.
- 20 „*Když Rudolf Beran poprvé navštívil Užhorod, právě jsem se připravoval na povolení své advokátské praxe,*“ vzpomínal později Ludwig Galan. „*Beran přijal delegaci ortodoxních židů, kteří ho přišli pozdravit a požádat o pomoc pro židovské rolníky. V onen den Beran pravděpodobně slyšel, že 85 % židů na Podkarpatské Rusi bylo rolníky, obchodníky, řemeslníky, kteří se nikdy nezajímali o politiku a s výjimkou svého náboženství se zajímali jen o jednu věc: jak ubránit svoje živobytí.*“ *Rudolf Beran in Memoriam*. Montreal 1955, s. 12.
- 21 POP, Ivan. *Dějiny Podkarpatské Rusi v datech*. Praha 2005, s. 335. Srov. *Národní shromáždění republiky Československé v druhém desetiletí*. Praha 1938, s. 58–59.
- 22 Archiv Ústavu TGM, fond EB I, kart. 42, sl. R 121/10 (R 126 + 130). Situace v agrární straně.
- 23 Z pestré směsi dobových požadavků a žádostí: rabín židovské náboženské obce mukačevské a hlavní rabín podkarpatoruský Spira žádal ministra Černého, aby se zasadil o to, aby bylo uděleno státní občanství těm židovským emigrantům, kteří zde již dlouhá léta žijí, ale občanství na základě zákona nemohou získat. V Chustu mu byla přednesena žádost o zřízení

- okresní nemocnice, deputace tačovského okresu požadovala alespoň 40 vagonů bezplatné kukuřice, starosta obce Volové žádal výstavbu železnice, občané z Lažonského zase silnici do Volové. Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 6, arch. č. 29-18/2.
- 24 Zpravodajství ústředního deníku Venkov z cesty ministra Černého, např. *Venkov*, r. XXIX, č. 127, 2. červen 1934, s. 3; *Venkov*, r. XXIX, č. 134, 10. červen 1934, s. 1. Srov. ROKOSKÝ, Jaroslav. *Josef Černý: agrárník, ministr vnitra* (I. část). Střední Evropa 13/1997, č. 71, s. 66–78.
- 25 Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 6, arch. č. 29-18/1.
- 26 Tamtéž.
- 27 *Venkov*, r. XXX, č. 105, 5. květen 1935, s. 2–5.
- 28 *Venkov*, r. XXX, č. 107, 8. květen 1935, s. 3.
- 29 Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 6, arch. č. 29-18/1.
- 30 Podrobněji k parlamentním volbám ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba*. Praha 2011, s. 155–170.
- 31 Agrárník Jan Brandejs před parlamentními volbami 1935 tvrdil, byť to zanedlouho vyznělo hořce, že agrární strana splnila své historické poslání, protože převedla karpatoruský zemědělský lid z nebezpečné a rozvratné ideologie komunistického kolektivismu do tvořivé a rozumné ideologie agrárního individualismu a zachránila tak Podkarpatskou Rus před vysoko vzvednutou vlnou bolševismu. *Venkov*, r. XXX, č. 111, 12. květen 1935, nestránkovaná příloha.
- 32 Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 3, arch. č. 29-9.
- 33 Zajímavé je, že agrární strana při volbách do zemského zastupitelstva, které se konaly dne 26. května 1935, tedy týden po volbách do Národního shromáždění, soustředila na svoje tři kandidátky, tj. na kandidátku č. 1 (agrární strana) 47 173 hlasů, na kandidátku č. 20 (volební skupina Ukrajinských národovců, sdružených při Zemlji a Volji) 11 704 a na kandidátce č. 21 (strana Židů, měšťanů apod.) 18 279 hlasů, tedy úhrnem 77 156 hlasů. Tím získala strana absolutně, nikoliv relativně skoro tolik, co získala v říjnu 1929 (77 419 hlasů), ačkoliv bylo těžko v tak krátké době odstranit příčiny neúspěchu uváděné při volbách do Národního shromáždění.
- 34 Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 3, arch. č. 29-9.
- 35 Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 6, arch. č. 29-18/1.
- 36 Archiv bezpečnostních složek, fond 301-35-4/130; *Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v republice československé*. Praha 1928–1929.
- 37 Národní archiv, sign. TNS 1/47, kart. 62, inv. č. 1086, poř. č. 1/6-7. Národní archiv, fond Jindřich Žilka, kart. 6, arch. č. 29-16/1.
- 38 POP, Ivan. *Podkarpatská Rus*. Praha 2005, s. 120–121.
- 39 FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky I*. Brno 1994, s. 41.
- 40 Tamtéž, s. 42.

Agrarian Party in Subcarpathian Rus

Abstract

Subcarpathian Rus was picturesque but in every aspect a profoundly backward country which for two inter-war decades belonged to Czechoslovakia. For Czech agrarians led by a far-seeing pragmatist Antonín Švehla it was a totally unknown country. They would come first full of hopes and expectations that they would free poor and primitive Ruthenes from Hungarian bondage. They participated in the establishment of the Ruthenian Peasant Party in June 1920. Owing to unfavourable conditions they kept failing to achieve desirable results except for the

general elections in 1929. To do so, you had to keep permanent immediate contact with the people, work with them systematically every day and to be acquainted with local conditions. But the organizational network often failed, local organizations, if any, would die of idleness. Both district secretariats and the regional secretariat in Užhorod only functioned as offices, from time to time dealing with interventions and contacting authorities. Their confidants in villages were merely paper confidants with many of them pursuing their own profit. The Agrarian Party became infamous for personal conflicts of its own leaders, especially in fights for the mandate. No wonder it relied rather on its political power and apparatus. It felt as a big loss when land president Antonín Rozsypal, a close friend of an influential deputy Josef Zajíc, resigned for illness. Agrarians did not say no the autonomy of Subcarpathian Rus neither made it their preference being sure the society still had to mature. In spite of all the civilization progress the country still suffered from poor, undeveloped agriculture, low standard of living and unsettled political conditions. Many an agrarian experienced a feeling of disinheritance and embitterment hoping to return, after they had built a political career, to Czechoslovakia.

Regionální rozdíly v podpoře agrárních stran v Československu v parlamentních volbách 1925, 1929 a 1935

VÁCLAV PRŮCHA

V meziválečném období působily v Československu dvě vlivné agrární strany, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (RS nebo agrární strana) a německý Svaz zemědělců (Bund der Landwirte, BdL). Předválečná Československá strana agrární přijala v lednu 1919 název Republikánská strana československého venkova, později v roce 1922 na Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu. K přejmenování došlo po spojení se slovenskými agrárníky, kteří byli do té doby součástí Slovenské národní a rolnické strany. Poslanci a senátoři zvolení v roce 1920 za tuto stranu přešli s jedinou výjimkou do RS. Druhá, národně silněji orientovaná část strany existovala nadále pod názvem Slovenská národní strana, ale ve volbách 1925 nezískala žádný mandát.¹

Agrární strana byla trvalou součástí všech vládních koalic, v nichž měla většinou nejvýznamnější postavení. V pomnichovském Československu se v listopadu 1938 v českých zemích rozplynula v nově vytvořeném Národním sjednocení a na Slovensku pohltila agrárníky ještě o měsíc dříve Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS).

BdL byl v návaznosti na předválečnou Německou agrární stranu založen v novém státě již v listopadu 1918 (nejprve jen v Čechách) a ve 20. letech si v oblastech osídlených převážně Němci vydobyl v agrárním hnutí téměř monopolní postavení. Od roku 1926 se Bund účastnil československých koaličních vlád, jejichž členem byl až do března 1938 dlouholetý předseda strany Franz Spina. Ve 30. letech sílil v Bundu vnitrostraničný konflikt mezi zastánci dosavadní politiky a sudetoněmeckým nacionalistickým směrem. Většina členů a voličů strany přecházela postupně k Henleinově Sudetendeutsche Partei (SdP), ustavené v říjnu 1933. V březnu 1938 Bund zanikl sloučením s touto nacisticky orientovanou stranou.

Na Slovensku a Podkarpatské Rusi existovaly v oblastech s rusínskou, maďarskou a německou populací – většinou jen krátkodobě – další agrárně orientované strany, které se spojovaly s jinými národně orientovanými stranami nebo seskupeními a při rozdrobenosti stranického systému se jim nepodařilo proniknout do Poslanecké sněmovny. Jedinými výjimkami byl zisk jednoho mandátu pro Maďarskou rolnickou stranu ve volbách 1920 a o pět let později podpora téměř 36 tisíc hlasů pro karpatoruský Autonomní zemědělský svaz (0,5 % celostátně platných hlasů, ale bez zisku mandátu). Maďarská zemská strana zemědělců a malorolníků se přeměnila v roce 1925 v Maďarskou národní stranu.²

Rozmanitá národnostní skladba ČSR silně ovlivňovala pozice agrárních stran. RS kandidovala ve všech volbách na celém území republiky, ale s minimální podporou, většinou pod 1 % odevzdaných hlasů, pro ni končily volby v českém pohraničí. Jinde se opírala o stabilní voličskou základnu, v průměru o 14 až 15 % z celostátního úhrnu platných hlasů. Baštami agrární strany byly jižní, jihozápadní a jihovýchodní Čechy bez příhraničních okresů, dále úrodná centrální část východních Čech, východní Slovensko a Podkarpatská Rus. V těchto částech státu se výjimečně objevovaly soudní okresy i s nadpoloviční většinou hlasů pro RS. Na východě republiky se RS mohla spolehnout na masovou podporu rusínských voličů na severovýchodním Slovensku a v hornaté části Podkarpatské Rusi. Celkově získávala RS na Slovensku a Podkarpatské Rusi o málo vyšší podíl odevzdaných hlasů než v českých zemích, což však zhruba odpovídalo západní části státu po odečtení oblastí s převážujícím německým etnikem.

Na území s polskou menšinou byli zemědělci minimálně zastoupeni a agrární strana se tam musela spokojit s několika málo procenty hlasů. V případě maďarské menšiny byla situace nejednoznačná; pro RS se vyslovovalo podstatně vyšší procento voličů na východě země než na úrodném jihozápadě. Ale i v okresech Žitného ostrova a jeho okolí hlasovala pro RS přibližně desetina voličů. Např. v roce 1929 podpořilo agrární stranu v okresech Komárno, Dunajská Streda, Šamorín a Parkan (Štúrovo) 10–12 % voličů, v okresech Želiezovce 14 % a Vrábľe 26 % voličů. Do roku 1935 zde tato procenta mírně vzrostla a vyskytly se i mikroregiony s převážně maďarskou populací, v nichž odevzdalo hlasy pro RS relativně více voličů než v celoslovenském průměru (17,6 %), např. v okresech Vrábľe shodně s předchozími volbami 26 % voličů, na středním Slovensku v okrese Tornala 21 % nebo v nejvýchodnějších okresech Veľké Kapušany 28 % a Kráľovský Chlmec 26 %.³ Hypoteticky je možno usuzovat, že nemalá část maďarských rolníků podporovala agrární stranu i na Podkarpatské Rusi.

Hlavními soupeři RS v boji o hlasy českého a slovenského venkovského lidu byly katolicky orientované strany. Čs. strana lidová (ČSL) získávala prvenství ve většině moravských okresů s tendencí přesunu jejích voličů k RS v 30. letech a HSLS oslabovala agrární stranu nejvíce na severozápadním a středním Slovensku.

Podporu předních stran ve volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění zachycuje *tabulka 1*. Volby se konaly v dubnu 1920, listopadu 1925, říjnu 1929 a květnu 1935. V prvních z nich je celostátní údaj o RS ovlivněn tím, že sloučení slovenských agrárníků s RS proběhlo až v roce 1922. V prvních poválečných volbách podpořilo Slovenskou národní a rolnickou stranu 242 tis. voličů, tj. 17,2 % hlasů odevzdaných na Slovensku. Po připočtení tohoto výsledku k RS se voličská podpora agrární strany zvyšuje na 13,6 %, což je téměř totožný údaj s rokem 1925. BdL na rozdíl od pozdějších voleb na Slovensku nekandidoval.

Tab. 1 Výsledky předních politických stran ve volbách do Poslanecké sněmovny

Politická strana	1920		1925		1929		1935	
	hlasy tis.	%	hlasy tis.	%	hlasy tis.	%	hlasy tis.	%
RS	603,6	9,7	970,9	13,7	1 105,5	15,0	1 176,6	14,3
BdL	241,7	3,9	571,7	8,0	396,5	5,4	142,4	1,7
ČSDSD	1 590,5	25,7	631,4	8,9	963,5	13,1	1 032,8	12,6
Něm. soc. dem.	689,6	11,1	411,4	5,8	506,8	6,9	299,9	3,6
KSČ	-	-	934,2	13,2	753,2	10,2	849,5	10,3
ČSL	464,3	7,5	691,1	9,7	623,3	8,4	615,8	7,5
HSLS	235,4	3,8	489,1	9,9	425,1	5,8	564,3	6,9
SdP	-	-	-	-	-	-	1 249,5	15,2
	Zvolení poslanci (z 281 v roce 1920 a z 300 v ostatních letech)							
RS	28	10,0	45	15,0	48	15,3	45	15,0
BdL	11	3,9	24	8,0	21	7,0	5	1,7

Zdroj: 1, s. 344–348; 2, s. 34–35; 3, s. 9*, 34–35; 4, s. 9*, 34–35.

U prvních poválečných voleb je třeba připomenout, že vzhledem k nedořešení státoprávních a hraničních problémů neproběhly na Podkarpatské Rusi, Těšínsku, Vitorazsku, Valticku, v několika příhraničních vesnicích na Horní Oravě a Spiši a také z důvodu zdravotní karantény v jednom malém pražském obvodu. Na Podkarpatské Rusi se první poválečné volby konaly dodatečně 16. března 1924. Vyhrála je KSČ s 39,4 % hlasů, Autonomní zemědělský sojuz získal 8,3 % a RS 5,9 % platných hlasů, z toho v obcích nad 5 000 obyvatel 3,2 % a v obcích pod touto hranicí 6,6 % hlasů.⁴

Volební výsledky obou agrárních stran podle zemí ukazuje *tabulka 2*. U voleb v roce 1920 je u RS na rozdíl od tabulky 1 započten i výsledek slovenských agrárníků. Z údajů ze všech čtyř parlamentních voleb je zřejmá stabilní pozice RS v českých zemích i na Slovensku, jen na Podkarpatské Rusi se objevují výraznější výkyvy. Naproti tomu vliv německého Bundu se po kulminačním bodu v roce 1925 propadal až k bezvýznamnosti. Vzhledem k účasti Bundu v čs. vládě to mělo neblahé politické důsledky (podobně jako oslabování německé sociální demokracie).

Tab. 2 Volební výsledky RS a BdL v členění podle zemí ČSR
(v % z celkového počtu platných hlasů odevzdaných v zemích ČSR)

Země	RS				BdL			
	1920	1925	1929	1935	1920	1925	1929	1935
Čechy	12,9	13,2	13,6	12,7	6,4	8,7	7,5	2,5
Morava a Slezsko	12,2	11,6	12,3	14,2	1,9	6,4	5,0	1,8
Slovensko	-	17,4	19,5	17,6	-	7,7	1,0	0,0
Podkarpatská Rus	-	14,2	29,1	19,6	-	11,8	1,2	-
Československo	9,7	13,7	15,0	14,3	3,4	8,0	5,4	1,7

Zdroj: 1, s. 341–345; 2, s. 23*, 34–35; 3, s. 24–35; 4, s. 23*, 34–35.

V době vrcholící vlny poválečného radikalismu v roce 1920 se agrární strana umístila ve stranickém volebním soupeření na třetím místě s velkým odstupem za čs. sociální demokraty a bez započtení slovenských agrárníků i za německými sociálními demokraty (před rozštěpením sociálně demokratického hnutí). Na Moravě byla RS předstižena sociálními demokraty a lidovci. Ale již tehdy byla agrární strana první ve východních Čechách a na Českomoravské vysočině, v několika okresech v Pošumaví a na Moravě, např. v okresech Litovel, Velká Bíteš a Bojkovice.

BdL obsadil v roce 1920 mezi německými stranami třetí příčku za německou sociální demokracií a Německým volebním společenstvím. Až do začátku 30. let si však udržoval významnou podporu ve venkovských oblastech osídlených německým etnikem. V prvních poválečných volbách získal prvenství na převážné části pohraničního teritoria, ale většinou šlo o slaběji zalidněné zemědělské okresy.

Následující volby v roce 1925 přinesly agrární straně celostátní vítězství s 13,7 % platných hlasů těsně před KSČ. Podle zemí se projevil odlišnosti: v Čechách byla RS první a v ostatních zemích druhá – na Moravě a ve Slezsku za ČSL, na Slovensku za HSLS a na P. Rusi za KSČ. V obou východních zemích se však agrární strana musela spokojit jen zhruba s polovinou hlasů ve srovnání s vítěznými stranami. Prvenství agrární strany expandovalo do dalších částí východních Čech a nově i do několika okresů jihozápadní

Moravy. Na východní a střední Moravě a na východě Českomoravské vysočiny si udržela první místo lidová strana.

Bund ve snaze proniknout i na východ republiky zde kandidoval v roce 1925 se dvěma přidruženými stranami: s Německou stranou živnostenskou a s Maďarskou národní stranou. V českých zemích si zachoval vedoucí pozici v pásu okresů od Postoloprta a Lovosic k Jablonnému v Podještědí, v západní části Slezska, na severozápadní Moravě a na Jihlavsku v okrese Štoky. Osmi procenty hlasů dosáhl BdL nejen kulminačního bodu voličské podpory, ale i prvenství z německých politických stran v ČSR. Po volbách vstoupil do vlády „panské koalice“.

V roce 1929 obsadila agrární strana volebním výsledkem celostátně první místo před sociální demokracií, ale ze zemí zvítězila jen na P. Rusi. V Čechách byla až třetí, přičemž tři přední strany – národní socialisté, sociální demokraté a RS – zaznamenaly téměř shodnou podporu mezi 13,85 a 13,56 % platných hlasů. Na Moravě a ve Slezsku byla RS také třetí za lidovci a sociálními demokraty, na Slovensku druhá za HSLS. Zvláštností P. Rusi bylo druhé místo Čs. národně demokratické strany (před třetí KSČ).

Srovnání výsledků voleb v letech 1929 a 1935 ukazuje, že agrární strana překonala hospodářskou krizi s téměř stejnou voličskou podporou. V posledních parlamentních volbách však zaujala mezi politickými stranami až druhou příčku za Sudetoněmeckou stranou, i když počtem poslanců si udržela prvenství. V Čechách byla třetí za SdP a sociálními demokraty, v zemi Moravskoslezské rovněž třetí za ČSL a SdP, na Slovensku druhá za HSLS a na P. Rusi rovněž druhá za komunisty. Proti roku 1929 nastal mírný pokles voličské podpory RS ve vnitrozemských regionech Čech a na Slovensku a velký úbytek jejích hlasů na P. Rusi. Naopak na Moravě si RS polepšila na úkor lidovců a objevily se také nepatrné přírůstky v krajích s velkou převahou německého obyvatelstva. Na Moravě agrární strana vyšla z voleb s příznivějším výsledkem než v Čechách. Na Slovensku se určitá část příznivců agrární strany přimkla k HSLS, která v roce 1935 kandidovala pod názvem Autonomistický blok společně se Slovenskou národní stranou, rusínským autonomistickým zemědělským svazem a polským nacionalistickým proudem na Slovensku. Pro luďáky se na Slovensku vyslovilo v posledních volbách před Mnichovem 30,1 % a pro RS 17,6 % voličů. V okresech se silným zastoupením evangelických církví však agrární strana porazila s velkým náskokem HSLS, především v okresech Turčianský Sv. Martin, Liptovský Sv. Mikuláš a nejmarkantněji v okrese Myjava, kde Hlinkova strana nezískala ani desetinu hlasů odevzdaných agrární straně.

V případě BdL se od voleb 1925 prosazoval odlišný trend voličské podpory než u agrární strany. Bund již v roce 1929 postihl citelný úbytek hlasů, přestože kandidoval společně s nově vzniklou stranou průmyslníků a vyšších středních vrstev Německé pracovní a volební společenství (Deutsche Arbeits- und Wahlgemeinschaft), dokonce pod názvem nové strany. Uvedené spojení přitažlivost Bundu na venkově spíše podlomilo, i když ve větších městech se pro něj vyslovilo i mnoho nezemědělců. Ve volbách 1925 zvítězil BdL v několika okresech s triumfálními 60–70 % hlasy (Úštěk, Dubá, Doupov, Bochov, Žlutice, Bezdržovice), ale v roce 1929 si udržel výsledek nad 50 % jen ve čtyřech okresech. Někde ztratil proti roku 1925 třetinu až polovinu hlasů (Kynžvart, Mariánské Lázně, Bečov, Bochov, Podbořany, Teplice nad Metují, Nová Bystřice, Vranov nad Dyjí, Mikulov; v okrese Pohořelice se podpora Bundu zmenšila dokonce z 58 na 16 % hlasů). Jen výjimečně si Bund mírně polepšil (Maršov, Vejprty). Slabou podporu měl Bund na hřebenech i v podhůří Krušných hor, na Jablonecku, ve Šluknovském a Javornickém výběžku a pouze 1,5 až 3,5 % získal v okresech Hlučín, Opava, Odry a Nový Jičín.

Po nástupu Hitlera k moci v sousedním Německu vymazala expanze Henleinovy SdP v roce 1935 Bund z pozice významnější strany německé populace v ČSR. Sudetoněmecká strana zvítězila ve všech okresech s převahou německého obyvatelstva⁵ a podílem 15,2 % dosáhla prvenství mezi všemi stranami v ČSR. Na Slovensku a P. Rusi byl Bund zcela odepán a v českých zemích si udržel postavení s více než 20 % hlasů jen v soudních okresech Žlutice, Doupov, Jesenice, Dubá, Králíky a Dvorce u Moravského Berouna. Nacisticky orientované křídlo v Bundu si rychle upevňovalo svůj vliv a v březnu 1938 prosadilo vystoupení strany z vlády, rozpuštění Bundu a převod jeho členské základny do SdP.

Výsledek voleb v roce 1935 ukazuje, že podpora agrárních stran proti roku 1929 poklesla. Svědčil o tom jak úpadek BdL, tak znatelný úbytek hlasů odevzdaných agrární straně na Slovensku a zejména na Podkarpatské Rusi.

V *tabulce 3* je zachycen počet soudních okresů podle stupně podpory voličů agrárními stranami. Je uveden i počet okresů, v nichž obě strany obsadily první místa (získaly „relativní většinu“). Ze 420 soudních okresů obdržela agrární strana více než 20 % platných hlasů v roce 1925 v 155 okresech, v roce 1929 v 177 okresech a v roce 1935 v 171 okresu. Bund v řadě okresů nekandidoval nebo nezískal žádné platné hlasy.

Tab. 3 Podpora RS a BdL podle soudních okresů ČSR v letech 1925, 1929 a 1935

Rok	Bez zisku plat. hlasů	Odevzdáno platných hlasů v %					Relativní většina
		do 20	20–30	30–40	40–50	50 a více	
Republikánská strana							
1925	4	261	81	48	23	3	94
1929	4	239	91	55	26	5	109
1935	0	249	89	60	21	1	127
Bund der Landwirte							
1925	22	274	40	22	19	3	94
1929	4	351	27	20	4	4	33
1935	15	312	6	-	-	-	.

Zdroj: 2, s. 20*, 3, s. 21*; 4, s. 20*.

Státní úřad statistický propočítal také rozdíly v podpoře politických stran podle velikosti obce. Jako hranici stanovil 5 000 obyvatel. Je pochopitelné, že u agrárních stran byly tyto rozdíly zvláště zřetelné. Výsledky srovnání ukazuje *tabulka 4*. Je přitom třeba vzít v úvahu, že zejména na východním Slovensku a P. Rusi měla řada měst i s více než 5 000 obyvateli výstavbou, zaměstnáním a způsobem života obyvatelstva spíše vesnický charakter. Z obcí nad 5 000 obyvatel v celém státě získala RS v tomto roce 3,9 %, v obcích s méně než 5 000 obyvatel 19,4 %. U BdL činily tyto podíly 3,7 a 6,0 %. Z hlasů pro RS připadalo na města nad 5 000 obyvatel 7,4 % (81 796) a v BdL 19,5 % (77 473). Úspěch Bundu ve městech ovlivnilo jeho předvolební spojení se stranou zaměřenou spíše na městské voliče. Tím lze vysvětlit i zisk Bundu 2,7 % v Praze, který se blížil podpoře agrární strany v hlavním městě. Obraz o zisku RS v největších čs. městech v roce 1929 doplňuje *tabulka 6*.

Tab. 4 Volební výsledky RS a BdL v obcích do 5 000 a nad 5 000 obyvatel
(v % z celkového počtu odevzdaných hlasů)

Země	RS, obce do 5 000 obyvatel			RS, obce nad 5 000 obyvatel		
	1925	1929	1935	1925	1929	1935
Čechy	18,4	18,7	17,9	2,2	3,1	2,9
Morava a Slezsko	15,5	16,1	18,7	1,8	3,0	3,9
Slovensko	19,9	22,4	20,6	6,2	6,8	6,9
Podkarpatská Rus	16,3	32,2	22,1	6,0	16,7	11,3
Československo	18,0	19,4	18,9	2,7	3,9	3,9
	BdL, obce do 5 000 obyvatel			BdL, obce nad 5 000 obyvatel		
Čechy	11,6	9,0	3,6	2,6	4,3	0,4
Morava a Slezsko	7,7	5,5	2,5	3,4	3,6	0,3
Slovensko	7,9	0,8	0,0	6,9	1,5	0,0
Podkarpatská Rus	10,5	1,3	-	17,2	0,8	-
Československo	9,7	6,0	2,4	3,7	3,7	0,3

Zdroj: 2, s. 16*–17*; 3, s. 34–35, 46–47; 4, s. 16*–17*.

Určitou představu o regionálním rozptylu voličské podpory RS v roce 1929 umožňují *tabulky 5 a 6*. V Čechách agrární strana zvítězila v 9 okresech s 45 až 54 procenty platných hlasů, zatímco na Moravě první Dačice měly necelých 39 %. Všechny moravské okresy se špičkovou podporou pro RS spadaly geograficky do jižní části Českomoravské vysočiny nebo do jejího podhůří. Na Slovensku a P. Rusi se podíl RS v nejméně úspěšných okresech přibližoval Čechám. V tabulce neuvedené volby 1935 přinesly agrární straně z hlediska zisku hlasů určité vyrovnání mezi okresy s nejlepšími a slabými výsledky. V českých zemích překročil hranici 40 % již jen jediný okres Strakonice a 6 českých a moravských okresů se pohybovalo mezi 37 až 40 procenty. Na Slovensku vykazovalo podporu nad 40 % sedm okresů, z toho šest na východě země v čele s Bardejovem (46 %) a na západě Myjava.

Tab. 5 Soudní okresy s největší podporou voličů pro RS v roce 1929

Čechy	%	Morava a Slezsko	%	Slovensko a Podkarp. Rus	%
Mladá Vožice	54,4	Dačice	38,7	Myjava	52,7
Sedlec	51,6	Bystřice nad Pern.	37,6	Stropkov	51,1
Nechanice	51,3	Hrotovice	37,4	Giraltovce	46,1
Dolní Kralovice	48,6	Telč	37,2	Modrý Kameň	45,3
Volyně	48,5	Velká Bíteš	36,8	Vranov n. Topľou	43,9
Neveklov	48,3	Mor. Budějovice	35,8	Bardejov	41,9
Milevsko	47,9	Velké Meziříčí	34,7	Michalovce	42,1
Strakonice	46,8	Žďár nad Sázavou	34,3	Ťačovo (P. R.)	44,0
Bechyň	45,7	Náměšť nad Osl.	34,2	Iršava (P. R.)	39,3

Zdroj: 3, s. 14–33.

Nejslabší voličskou podporu měla agrární strana kromě převážně německých a maďarských regionů a větších měst na průmyslovém Ostravsku, v okresech přiléhajících bezprostředně k Praze a Brnu, v regionu na jihozápad až severozápad od Prahy, na okraji českého etnika ve východních Čechách, na Valašsku a na středním Pováží. Kromě okresů zachycených v tabulce vykazovaly na národnostně českém teritoriu méně než 10 % pro RS okresy Kralupy, Blansko, Frenštát pod Radhoštěm a Místek. Skromná voličská přízeň byla příznačná pro několik okresů s velkými městy (Plzeň, České Budějovice, Olomouc a v případě BdL Cheb, Most a Teplice).

Tab. 6 Velká města a soudní okresy s nejnižší podporou voličů pro RS v roce 1929
(v českých zemích bez okresů s převážně německou populací)

Město	%	Soudní okres	%	Soudní okres	%
Praha	4,1	Bohumín	2,2	Námestovo	5,2
Liberec	0,2	Fryštát (Karviná)	2,5	Čadca	6,7
Brno	3,7	Kladno	3,9	Kežmarok	6,8
Moravská Ostrava	2,6	Hlučín ^a	5,4	Žilina	7,1
Slezská Ostrava	1,8	Náchod	6,2	Galanta	8,6
Bratislava	2,7	Plzeň	6,4	Feledince ^b	9,0
Košice	2,7	Český Těšín	6,6	Banská Štiavnica	9,1
Užhorod	8,2	Ústí nad Orlicí	6,9	Kysucké N. Mesto	9,1
Mukačevo	18,4	Klimkovice	7,2	Bratislava venkov	9,2
		Brno okolí	7,8	Ružomberok	9,6
		Úpice	7,9	Berehovo (P. R.)	15,8
		Jablunkov	8,0	Svalava (P. R.)	20,9

^a BdL získal na Hlučínsku bezvýznamný podíl 1,9 % hlasů. ^b Jesenské.

Zdroj: 3, s. 14–33; Liberec 7, s. 78.

Vzhledem k národnostnímu rozpolcení agrárního hnutí vyvstává otázka, jakou podporu měly obě agrární strany dohromady a jaké byly tedy v celostátním a regionálním měřítku pozice agrárního hnutí. *Tabulka 7* ukazuje několik typických příkladů národnostně smíšených okresů. Jsou vybráni reprezentanti s malým i nadprůměrným podílem obou agrárních stran na celkovém počtu platných hlasů.

Tab. 7 Podíly hlasů pro RS a BdL v některých národnostně smíšených okresech českých zemí v roce 1929 (v %)

Soudní okres	RS	BdL	Soudní okres	RS	BdL
Ústí nad Orlicí	6,9	4,6	Odry	0,5	3,4
Dvůr Králové	7,6	12,6	Nový Jičín	4,5	2,4
Kašperské Hory	8,3	9,6	Český Těšín	6,6	5,9
Lovosice	9,1	21,7	Slavonice	7,6	40,5
Postoloprty	9,4	25,1	Bílovec	7,7	6,3
Horšovský Týn	9,9	14,6	Znojmo	8,0	14,0

Soudní okres	RS	BdL	Soudní okres	RS	BdL
Vimperk	10,7	6,5	Příbor	8,6	3,9
Český Krumlov	10,9	16,2	Opava	8,9	2,7
Prachatice	17,1	13,1	Jihlava	10,9	7,7
Domažlice	17,6	6,0	Mor. Krumlov	16,5	13,4
Bělá pod Bezd.	25,0	11,9	Hustopeče	20,0	10,6
Kdyně	26,6	7,6	Jemnice	24,1	12,1

Zdroj: 3, s. 15–27.

Závěrem se zaměřujeme na otázku, jaká část zemědělské populace odevzdávala hlas agrárním stranám. Přibližnou odpověď může dát srovnání podílu zemědělského obyvatelstva na celkovém počtu obyvatel s volební podporou součtu obou agrárních stran. *Tabulka 8* obsahuje takový propočítání k letům 1920–21 a 1929–30, kdy v obou případech proběhly v ročním intervalu volby i sčítání lidu.

Tab. 8 Relace mezi počtem obyvatel příslušných k zemědělství a lesnictví a volebními zisky agrárních stran

Ukazatel	Rok	Čechy	MS	Slov.	P. R.	ČSR
% příslušných k zemědělství a lesnictví	1921	29,7	35,3	60,6	67,6	42,0
	1930	24,1	28,6	56,8	66,3	39,6
% hlasů pro RS + BdL	1920	19,3	14,1	17,1 ^a	14,2 ^a	17,5 ^a
	1929	21,1	17,3	20,5	30,3	20,4
% hlasů pro RS + BdL ze zemědělské populace	1920	65,0	40,0	28,2	21,0	41,7
	1929	87,6	60,5	36,1	45,7	51,5

^a Slovenská národná a roľnícka strana, na P. Rusi RS + Autonomní zemědělský svaz v dodatečných volbách 1924. ČSR 1920 včetně Slovenské národní a rolnické strany, bez P. Rusi.

Zdroj: Vlastní přepočty z údajů ve *Statistické ročenice Republiky československé 1938*. SÚS, Praha 1938, s. 15 a tabulka 2.

Níže uvedené poznatky odvozené z tabulky je třeba korigovat různými faktory, které nelze přesněji kvantifikovat. Mezi ně patří roční rozdíl mezi volbami a sčítáními, různý stupeň volební neúčasti jednotlivých sociálních skupin, relativně menší podíl voličů mezi zemědělskou populací vzhledem k většímu počtu dětí (nevoličů) na venkově, neznámý počet zemědělců mezi voliči ve větších městech a nezemědělců ve voličské základně agrárních stran aj. Bylo by také třeba započítat hlasy pro malé nacionálně rozrůzněné agrární strany, u nichž však není zřejmé, kolik hlasů získaly od voličů z řad zemědělců a kolik od ostatních voličů, u nichž byla pohnutkou spíše nacionální orientace těchto stran. BdL vytvářel volební koalice se stranami, které nelze pokládat za ryze zemědělské, což zejména v roce 1925 rozšířilo jeho vliv na Slovensko a Podkarpatskou Rus. Přes uvedené výhrady je možno z údajů v tabulce odvodit tyto pravděpodobné závěry:

- Voličská podpora agrárních stran měla v průběhu 20. let vzestupný trend, v roce 1929 byla vyšší než v prvních poválečných volbách. Nejmenší přírůstek se projevil na Slovensku.
- Ačkoliv podpora agrárních stran vyjádřená v procentech se v jednotlivých zemích ČSR řádově nelišila, vzhledem k rozdílnému zastoupení zemědělské populace mezi obyvatelstvem je zřejmý klesající podíl hlasů zemědělského lidu agrárním stranám od západu k východu ČSR.
- Během devíti let mezi sčítáními lidu se procento zemědělské populace ve všech zemích republiky zmenšilo, na Moravě dokonce o 7 procentních bodů. Přitom volební zisky agrárních stran vzrostly, takže tyto strany získaly z menšího souboru zemědělské populace vyšší procento hlasů.
- V roce 1920 odevzdala většina zemědělské populace hlas agrárním stranám jen v Čechách, v roce 1929 i na Moravě. Na Slovensku se pro agrární stranu vyslovovala přibližně třetina zemědělského obyvatelstva.

Volby v roce 1929 se konaly na samém počátku agrární krize, která zasáhla zemědělství o něco dříve než celková hospodářská krize. Naproti tomu konec krize se v zemědělství opozdil. Z údajů o podpoře agrární strany v roce 1935 ve srovnání s rokem 1929 nelze odvodit, že by krize ve vnitrozemí Čech a Moravy významněji ovlivnila voličskou přízeň zemědělců k agrárním stranám. Jinak tomu bylo na východě státu a zejména v českém pohraničí, kde sociální důsledky krize patrně přispěly k tomu, že se zemědělské obyvatelstvo odklonilo od agrárních stran – v českém pohraničí téměř úplně od BDL a na východě státu v menší míře i od agrární strany.

Použitá literatura:

1. *Statistická příručka Republiky československé, II. sv.* SÚS, Praha 1926.
2. *Volby do Poslanecké sněmovny v listopadu 1925.* SÚS, Praha 1926.
3. *Volby do Poslanecké sněmovny v říjnu 1929.* SÚS, Praha 1930.
4. *Volby do Poslanecké sněmovny v květnu 1935.* SÚS, Praha 1936.
5. *Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006. K 90. výročí vzniku samostatného československého státu.* ČSÚ, Praha 2008.
6. *Historický přehled výsledků voleb do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky – Liberecký kraj.* ČSÚ, Liberec 2008.
7. MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: Období 1861–1938.* Nakl. Doplněk, Brno 2005.

Poznámky:

- 1 Zdroj 7 ze seznamu použité literatury, s. 829.
- 2 Zdroj 7, s. 925–942, 957–964. Maďarskými stranami se v publikaci zabývá Pavel Marek a rusínskými stranami Markéta Němcová. Mezi stranami polské menšiny a Němců na Slovensku nebyly agrární strany zastoupeny.
- 3 Tyto i další údaje se opírají – pokud není uvedeno jinak – o úřední publikace Státního úřadu statistického: v případě voleb v roce 1920 o zdroj 1, u následujících voleb o zdroje 2 až 4. Údaje zjišťované podle obcí shrnoval SÚS za soudní okresy (v roce 1935 i za politické okresy),

volební kraje, země a celý stát. Volební kraje byly značně heterogenní národnostním složením obyvatelstva i hospodářskou strukturou. V případě odlišného hospodářského profilu to platí zejména pro kraje Praha A a Praha B. Zde došlo nejenom k rozdělení hlavního města do dvou volebních krajů, ale i k napojení zcela odlišných okresů na hlavní město. Kraj Praha A sahá na jih až k okresům Tábor a Soběslav včetně, kraj Praha B zahrnoval území na jihovýchod až do vzdálených okresů Chotěboř, Příbrav, Humpolec, Počátky, Pelhřimov a Pacov. Na Slovensku bylo třeba některé údaje přepočítat, protože řada soudních okresů spadala svými částmi do dvou a výjimečně i do tří volebních krajů.

4 Zdroj 1, s. 349.

5 Zdroj 5, podle kartogramů na s. 142–145.

Regional Differences in Support of Agrarian Parties in Czechoslovakia in 1925, 1929 and 1935 General Elections

A b s t r a c t

Between the wars there were two influential agrarian parties in Czechoslovakia – the Republican Party of agrarians and small peasants (RP) and Bund der Landwirte.

The latter won almost a monopolized position in agrarian movement in German-populated regions. From the mid-1930s its members transferred to Sudetendeutsche Partei and in March 1938 Bund was dissolved after the merger with this Nazi-oriented party. Small agrarian-oriented parties in Slovakia and Subcarpathian Rus and in regions with predominantly Hungarian, Ruthenian and German settlement would merge with nationalist parties, their influence was insignificant though.

In the remaining parts of the country a stable electoral support was given to the RP – some 14–15% of the total number of votes. This support differed from region to region, the weakest being in large towns, industrialized areas (incl. the Těšín region with the predominant Polish population) and surprisingly even in the poor agricultural foothills of north-west Slovakia. In the regions with the predominant Hungarian minority the RP gained a remarkably higher percentage of votes than in the fertile south-west.

Real strongholds of the RP were south, south-west and east Bohemia and east Slovakia (in the first place the territory with a dominant proportion of Ruthenian population). Exceptionally, in these districts of Czechoslovakia the RP got over 50% of votes. The main rival of the RP in the fight for the votes of the agricultural population were Catholic parties. The Czechoslovak People's Party would win elections in most districts of Moravia (its voters tended to transfer to the RP in the 1930s) and the Slovak People's Party weakened intensely the RP in the central and north-west Slovakia. Generally, the support of the RP in Slovakia and the Subcarpathian Rus was a little bit bigger than in the Czech lands but roughly corresponded with the western part of the state excluding the German speaking borderland.

Vliv agrární strany a výsledky obecních a parlamentních voleb 1919, 1920 v jednotlivých regionech

MILOŠ CHARBUSKÝ – TOMÁŠ PAPEŽ

Do dvacátého století vstupovala středoevropská habsburská monarchie navenek jako v podstatě ekonomicky i politicky stabilizovaný stát. Jeho vnitropolitické poměry nejviditelněji narušovaly až spory národnostní, které se i v českých zemích dostávaly na samu mez nacionalismu. Teprve vypuknutí první světové války zradikalizovalo proces do té doby převážně postupných, nenásilných změn.

Nečekaně se prodlužující válečné operace vedly v monarchii k urychlování ekonomického rozvratu i k oslabování jejího vlivu ve vztahu k císařskému Německu. Ozvuky revolučních událostí v Rusku 1917 navíc zpochybňovaly ideové základy, na kterých stála sama existence a budoucnost Rakouska-Uherska. V protikladu k nim však stály i demokratické principy, uplatňované v hlavních státech Dohody. To společně s dalšími faktory umožnilo, aby ještě před ukončením první světové války začala státoprávní přestavba střední Evropy. Na jejím počátku došlo 28. října 1918 k svolání samostatné Československé republiky.

Jednalo se o akt, který nebyl nahodilý ani svévolný. Naopak díky představitelům zahraničního odboje byl plně zaštiťován rozhodujícími velmocemi. Ty však až do 11. listopadu 1918 zůstávaly nadále vázány především na bojové operace. Záleželo proto především na vnitřních silách utvářejících se Československa, jakou mu vtisknou podobu. Jako nikoli bezvýznamný činitel mezi nimi byla agrární strana.

Nebylo však automatické ani samozřejmé, aby agrární činitelé mohli účinně zasahovat do formování celkové podoby Československa. Předně v průběhu války došlo k rozpadu organizační struktury strany, a tím i její mocenské základny. Samotná sjezdová zpráva to v roce 1922 přiznávala slovy: „*Odchodem četných lidí na vojnu zůstaly naše organizace mrtvými tělesy bez údů a po dobu války nebylo na činnost politickou ani pomyšlení. Myšlenka organizační upadla, poklesl zájem o vše, co bezprostředně nesouviselo s válečnými poměry.*“¹ Na vzniklé situaci nic zprvu nezměnilo ani bezprostřední mírové období. Potvrzovala to citovaná sjezdová zpráva konstatováním, že ani „*poválečné poměry nebyly [...] v první době příznivé organizaci venkova*“.²

Proč tomu tak bylo, si agrární činitelé na čele s Antonínem Švehlou plně uvědomovali. Předně si ujasnili, že „*pod rouškou socialismu byl i drobný venkovský člověk popuzen proti svým bratřím-zemědělcům*“³, a to poukazem na skutečnost, která se dala parafrázovat heslem „Malí proti velkým!“ Pro další existenci strany bylo rozhodující, že její předáci k dané situaci pasivně nepřihlíželi a nezůstali v jejím vleku. Naopak dokázali se jí postavit přeměnou své strategie a programu.

S vidinou obecních voleb vypsanych na 15. června 1919 se rozhodli svolat na duben téhož roku první poválečný sjezd. Právě na něm byla přítomnými delegáty přijata revize dosavadního programu strany a došlo i ke změně jejího názvu na Republikánskou stranu československého venkova. Členské základně bylo třeba vysvětlit, proč se vedení strany odhodlalo k tak rozhodným změnám. Sice zdůrazňovalo, že změnou názvu strany „*nic se nezměnilo na původní myšlenku agrární*“⁴, ale právě ta byla revidována. I když k tomu podle autorů sjezdové zprávy došlo vynuceně „*vzhledem k nové době, radikálně změněné světovou válkou*“⁵, šlo o jediný způsob, jak si uchovat vliv na veřejné mínění a tím získat předpoklady k reálnému působení na dění v Československu.

Co tedy mělo straně, které se i přes její nový název stále obecně říkalo agrární, zaručit volební úspěch? Předně se její vedení vzdalo představy o jejím budování jako čistě stavovské strany, výhradně se obracející na rolnický střední stav a skupinu velkých majitelů půdy. Uvědomovalo si, že právě tato orientace byla neslučitelná se snahou prosadit se ve volebním systému založeném již ve všech stupních na uplatňování všeobecného volebního práva. Proto si vytкло za cíl, aby agrární hnutí dokázalo zorganizovat všechny složky venkovského obyvatelstva.

Za vysokého stupně urbanizace však bylo zapotřebí v upevňujícím se československém státě oslovit též městské obyvatelstvo. Již před volbami roku 1919 tak byla zformulována snaha oslovit idejemi agrárního hnutí i ty složky veřejnosti, které sice na venkově nežily, nicméně „*intelektuálně, zájmově i dle přirozeného hlasu krve cítily se býti příslušníky oné části národa, již shrnujeme pod jediné slovo: skupina pracovníků na půdě*“.⁶

V době stále ještě žijící zánikem rozlehlého střeoevropského soustátí se pro ně jako stimulující myšlenka měla stát idea státní. Pro všechny potenciální voliče republikánské strany mělo být agrární hnutí zárukou, že se v utvářejícím se československém státě stanou „*jeho základem, pilířem, ochráncem a spolubudovatelem v jeho vývoji*“.⁷ Již v této době se však jakoby prorocky tvrdilo, že nový „*stát je třeba nejen zbudovat, ale i udržet*“.⁸

První měsíce Československé republiky byly ovšem uvnitř české společnosti nesený nejen euforií ze získání samostatnosti, ale i výraznými sociálními problémy. V jejich důsledku narůstala radikalizace zejména dělnictva i nejnižších vrstev vesnického obyvatelstva. Vedení republikánské strany samo si přiznávalo, že období před obecními volbami stejně jako parlamentními bylo natolik vyhocené, až podle něj „*expanze socialistická nabývala nejnávšnějšího boje*“.⁹

Situaci při získávání hlasů agrární straně ztěžovalo, že se sama svými činiteli zapojila do úsilí co nejdříve vnitropolitické poměry stabilizovat. A to nejen v rovině politické a sociální, ale třeba i organizační na úseku veřejné správy. Zosobněním zmíněných snah byl její předseda Antonín Švehla, který se stal již v první československé vládě ustavené 14. listopadu 1918 ministrem vnitra. Vedle něj v ní však zasedali též další straniční činitelé: Isidor Zahradník – ministr železnic, Karel Prášek – ministr zemědělství, František Staněk – ministr veřejných prací.

Nezbytná stabilizace poměrů si vyžadovala ekonomické oběti od všech vrstev obyvatelstva. Přitom nebylo možné přehlížet sociální požadavky těch nejméně majetných, a to i na venkově. Sama agrární strana proto respektovala poznání, že je zapotřebí provést „*doplnění a revisi programu po stránce reformy půdní*“, a to i za cenu toho, že dojde k odcizení oněch vrstev, které by byly „*pozemkovou reformou dotčeny*“. Konkrétně se podle přiznání stranického vedení jednalo o ty potenciální voliče, kteří „*zrušením nadpráví a privilegií ve státě cítily se býti na svých domnělých právech dotčeni*“.¹⁰

Republikánská strana se vedle zklidnění sociálních vztahů aktivně podílela na prosazení toho, aby všechny, i ty nejradiálnější, vrstvy společnosti respektovaly existující právní řád. Nebylo to však jednoduché za vypjaté protihabsburské propagandy představující předchozí střeoevropské soustátí a nositele jeho státní moci za nepřitele českého národa. Republikánská strana musela i mezi svými dosavadními venkovskými voliči čelit jejich zdání, že „*jsou vlastní stranou opouštěni, když nové a nové povinnosti a oběti ke státu byly na nich vyžadovány*“.¹¹

Významný podíl agrární strany na stanovení těchto povinností vedl k tvrzení některých jejich dosavadních příznivců, že strana agrární „*zradila venkov, spojuje se ve státní správě se socialisty a že ona jest vinna desolátními poměry, které [...] pro zemědělství vznikaly*“.¹²

Agrárnickým činitelům nebyly tyto názory neznámé. Sami si na ně stěžovali: „*Naše přirozená povinnost podepřít stát a nésti zaň spoluodpovědnost byla označována jako zrada a toho proti naší straně využíváno.*“¹³

Pro vedoucí činitele agrární strany bylo složité, jak reagovat na postup těch politických protivníků, kteří podle jejich mínění výhradně demagogicky „*celou tíhu poválečných poměrů přenášeli na účet náš a kladli za vinu straně naší.*“¹⁴ Situaci v předvolební kampani jim ztěžovalo, že se v průběhu válečných let rozpadlou stranickou organizační strukturu nedařilo v plném rozsahu obnovit. Přitom právě její nositelé by měli být nejúdernějšími volebními agitátory. Navíc strana zápasila s nedostatkem finančních prostředků. To vše bylo komplikováno i tím, že chyběly výrazné politické osobnosti zejména na místní a regionální úrovni. Nicméně přehnané bylo tvrzení pozdější sjezdové zprávy, že jen „*hrstka lidí stála tu obětavě v uvědomovacím boji proti záplavě nepřátelských hesel a nepravd.*“¹⁵

Svědčily o tom volební výsledky, jejichž podrobnější rozbor následuje.¹⁶

Volby do obecních zastupitelstev 15. června 1919			
Župa	Platné hlasy celkem	Republikánská strana čl. venkova	
		absolutní počet hlasů	počet hlasů (v %)
Hlavní město Praha	333 597	1 779	0,53
Praha	532 625	150 151	28,19
Pardubice	233 345	53 703	23,01
Hradec Králové	263 469	47 487	18,02
Mladá Boleslav	382 205	63 806	16,69
Česká Lípa	289 048	527	0,18
Louny	368 714	26 509	7,19
Karlovy Vary	254 743	0	0,00
Plzeň	374 320	48 170	12,87
České Budějovice	270 909	52 296	19,30
Jihlava	173 031	46 264	26,74
Brno	354 990	47 114	13,27
Olomouc	381 740	46 016	12,05
Uherské Hradiště	161 971	31 553	19,48
Moravská Ostrava	206 955	18 736	9,05
Těšín	16 478	2 902	17,61
Celkem	4 598 140	637 013	13,85

Volby do obecních zastupitelstev 15. června 1919

Země	Platné hlasy celkem	Čsl. sociál. dem. strana dělnická		Čsl. strana lidová		Republikánská strana čsl. venkova		Čsl. strana socialistická	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Čechy	3 302 975	676 445	20,48	128 996	3,91	444 428	13,46	404 153	12,24
Morava	1 145 053	237 006	20,70	165 298	14,44	186 075	16,25	77 990	6,81
Slezsko	150 113	21 350	14,22	8 290	5,52	6 510	4,34	2 600	1,73
Celkem	4 598 141	934 801	20,33	302 584	6,58	637 013	13,85	484 743	10,54

Země	Platné hlasy celkem	Čsl. národní demokracie		Socialistická strana čsl. lidu prac.		celkem české hlasy		celkem německé hlasy	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Čechy	3 302 975	202 796	6,14	7 778	0,24	2 178 585	65,96	1 124 390	34,04
Morava	1 145 053	53 235	4,65	2 270	0,20	883 994	77,20	261 059	22,80
Slezsko	150 113	305	0,20	0	0,00	47 002	31,31	103 111	68,69
Celkem	4 598 141	256 336	5,57	10 048	0,22	3 109 581	67,63	1 488 560	32,37

Při detailnějším pohledu na výsledky obecních voleb 15. června 1919 se prokazuje, že agrární strana získala procentuálně větší zastoupení v obcích na Moravě než v Čechách. Zaostala sice v celostátním měřítku o téměř 7 % hlasů za nejsilnější Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou, nicméně předstihla všechny další české politické strany.

Volby do Poslanecké sněmovny 18. dubna 1920

Volební kraj	Platné hlasy celkem	Republikánská strana čsl. venkova		Slovenská národní a rolnická strana	
		absolutní počet hlasů	relativní počet hlasů (v %)	absolutní počet hlasů	relativní počet hlasů (v %)
Praha	876 038	134 015	15,30		
Pardubice	242 219	55 751	23,02		
Hradec Králové	268 896	48 401	18,00		
Mladá Boleslav	396 664	64 975	16,38		
Česká Lípa	313 042	936	0,30		
Louny	397 058	26 411	6,65		
Karlovy Vary	264 439	0	0,00		
Plzeň	379 070	45 432	11,99		
České Budějovice	275 026	48 315	17,57		
Jihlava	212 448	39 012	18,36		
Brno	377 243	44 008	11,67		
Moravská Ostrava	284 606	19 660	6,91		
Trnava	191 550			40 777	21,29

Volby do Poslanecké sněmovny 18. dubna 1920					
Volební kraj	Platné hlasy celkem	Republikánská strana čsl. venkova		Slovenská národní a rolnická strana	
		absolutní počet hlasů	relativní počet hlasů (v %)	absolutní počet hlasů	relativní počet hlasů (v %)
Nové Zámky	304 178			16 836	5,53
Turčiansky Svätý Martin	211 011			60 643	28,74
Baňská Bystrica	153 948			26 685	17,33
Liptovský Svätý Mikuláš	106 075			24 935	23,51
Košice	194 206			21 306	10,97
Prešov	180 223			50 863	28,22
Celkem	6 200 032	603 618	9,74	242 045	3,90

Volby do Poslanecké sněmovny 18. dubna 1920

Země	Platné hlasy celkem	Čsl. sociál. demokratická strana dělnická		Čsl. strana lidová		Republikánská strana čsl. venkova a Domovina		Čsl. strana socialistická	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Č	3 412 452	762 092	22,33	191 844	5,62	424 236	12,43	381 367	11,18
M+S	1 446 389	318 087	21,99	272 495	18,84	179 382	12,40	89 890	6,21
Sl	1 341 191	510 341	38,05	235 389	17,55	0	0,00	29 564	2,20
Celk.	6 200 032	1 590 520	25,65	699 728	11,29	603 618	9,74	500 821	8,08

Země	Platné hlasy celkem	Národní demokracie s agrár. opozicí		Slovenská národní a rolnická strana		celkem československé hlasy		celkem německé a maďarské hlasy	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Č	3 412 452	298 054	8,73	0	0,00	2 231 394	65,39	1 181 058	34,61
M+S	1 446 389	89 498	6,19	0	0,00	1 006 890	69,61	439 499	30,39
Sl	1 341 191	0	0,00	242 045	18,05	1 017 339	75,85	323 852	24,15
Celk.	6 200 032	387 552	6,25	242 045	3,90	4 255 623	68,64	1 944 409	31,36

Poznámka: Č = Čechy, M+S = Morava a Slezsko (bez Těšínska), Sl = Slovensko

Při volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění se projevila snaha stanovit volební kraje tak, aby přinesly jisté rozptýlení hlasů německých voličů, případně dělnictva. To ovlivnilo počty hlasů v jednotlivých volebních krajích i agrární straně. Přesto např. ve volebním kraji Karlovarském nezískala ani jeden hlas, v Českolipském pouze 936 hlasů (tj. 0,30 %) a v kraji Moravská Ostrava 19 660 hlasů, což však bylo také jen 6,91 %. Zato ve volebním kraji Pardubickém získala 23,02 % (55 751 hlasů), v kraji Uherské Hradiště 20,02 % (34 247 hlasů) a Jihlavském 18,36 % (39 012 hlasů). Celkově však např. v Čechách oproti předcházejícím obecním volbám zaznamenala ztrátu v absolutním počtu

hlasů (444 428:424 236), rovněž tak procentuálně (13,46 %:12,43 %).

Volby do Senátu 25. dubna 1920					
Volební kraj	Platné hlasy celkem	Republikánská strana čsl. venkova		Slovenská národní a rolnická strana	
		absolutní počet hlasů	relativní počet hla- sů (v %)	absolutní počet hlasů	relativní počet hla- sů (v %)
Praha	759 846	119 591	15,74		
Hradec Králové	443 358	91 826	20,71		
Mladá Boleslav	610 972	58 981	9,65		
Louny	558 633	24 756	4,43		
Plzeň	563 122	84 111	14,94		
Brno	655 519	96 250	14,68		
Moravská Ostrava	532 677	54 837	10,29		
Turčiansky Sv. Martin	327 262			77 711	23,75
Liptovský Svätý Mikuláš	211 071			41 875	19,84
Prešov	140 269			36 864	26,28
Nové Zámky	374 082			24 839	6,64
Celkem	5 176 811	530 352	10,24	181 289	3,50

Volby do Senátu 25. dubna 1920									
Země	Platné hlasy celkem	Čsl. sociál. demokratická strana dělnická		Čsl. strana lidová		Republikánská strana čsl. venko- va a Domovina		Čsl. strana socialistická	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Č	2 935 931	690 099	23,51	175 807	5,99	379 265	12,92	300 487	10,23
M+S	1 238 196	278 878	22,52	256 093	20,68	151 123	12,21	67 729	5,47
Sl	1 052 684	497 981	47,31	190 506	18,10	0	0,00	5 697	0,54
Celk.	5 226 811	1 466 958	28,07	622 406	11,91	530 388	10,15	373 913	7,15

Země	Platné hlasy celkem	Národní demo- kracie s agrár. oposicí		Slovenská národní a rol- nická strana		celkem česko- slovenské hlasy		celkem němec- ké a maďarské hlasy	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Č	2 935 931	283 886	9,67	0	0,00	1 927 304	65,65	1 008 627	34,35
M+S	1 238 196	70 675	5,71	0	0,00	859 393	69,41	378 803	30,59
Sl	1 052 684	0	0,00	181 289	17,22	875 473	83,17	177 211	16,83
Celk.	5 226 811	354 561	6,78	181 289	3,47	3 662 170	70,07	1 564 641	29,93

Poznámka: Č = Čechy, M+S = Morava a Slezsko (bez Těšínska), SI = Slovensko

Do jisté míry účelově stanovené volební obvody ovlivnily v senátních volbách výsledky agrární strany v jednotlivých regionech. Např. ve volebním kraji Louny získala jenom 4,43 % hlasů, což bylo méně než třeba v kraji Moravská Ostrava (10,29 %). Naopak velký počet hlasů získala nejen ve volebním kraji Královéhradeckém (20,71 %), ale i Pražském (15,74 %).

Republikánská strana československého venkova						
Vybraný soudní okres	Volby do Poslanecké sněmovny 18. dubna 1920			Volby do Senátu 25. dubna 1920		
	Celkový počet hlasů	absolutní počet hlasů	počet hlasů (v %)	Celkový počet hlasů	absolutní počet hlasů	počet hlasů (v %)
Čechy						
Staré Město a Josefov (Praha)	21 515	110	0,51	17 731	63	0,36
Kolín	22 617	3 847	17,01	19 893	3 241	16,29
Pardubice	31 736	7 110	22,40	25 717	6 147	23,90
Přelouč	11 541	4 248	36,81	10 111	3 820	37,78
Hradec Králové	29 713	5 971	20,10	25 365	5 023	19,80
Nechanice	9 358	4 394	46,95	8 340	3 850	46,16
Trutnov	23 628	55	0,23	19 911	31	0,16
Úpice	7 958	899	11,30	7 041	778	11,05
Morava a Slezsko						
Brno – město	118 317	1 098	0,93	96 946	807	0,83
Brno – okolí	25 108	1 749	6,97	21 795	1 626	7,46
Hodonín	17 364	1 958	11,28	14 741	1 432	9,71
Mikulov	16 566	99	0,60	14 166	55	0,39
Uherské Hradiště	22 604	3 628	16,05	19 164	2 460	12,84
Bojkovice	5 303	2 220	41,86	4 527	1 294	28,58
Moravská Ostrava	49 989	790	1,58	39 746	745	1,87
Místek	16 712	1 819	10,88	13 878	1 458	10,51

Z pohledu dalšího vývoje vlivu agrární strany v jednotlivých menších regionech, a to i po roce 1945, je zřejmé, že se jednalo o kontinuální vývoj. Dokladem toho je její téměř zanedbatelný volební výsledek při poslaneckých a senátních volbách v roce 1920 např. v jednotlivých částech Prahy a v Brně a naopak velká podpora v soudním okrese Přelouč (36,81 % a 37,78 %) a ještě větší v soudním okrese Nechanice (46,95 % a 46,16 %).

Celkově se členy prvního československého parlamentu stalo 40 poslanců agrárního zaměření a 19 senátorů. Z nich ovšem 12 členů Poslanecké sněmovny a pět Senátu bylo na Slovensku zvoleno pod hlavičkou strany národní a rolnické.

Jak na volební výsledky zareagovalo vedení republikánské strany? Rozdílné výsledky

zejména v okresech srovnatelného hospodářského charakteru oprávněně přičetlo rozdílné úrovni stranické organizovanosti. Proto chtělo oživit stranickou strukturu, a to nejen v čistě zemědělských oblastech. S cílem stát se stranou procházející všemi vrstvami obyvatelstva se snažilo prosadit i v oblastech vyloženě průmyslového charakteru. Zatím však nebylo prvořadým úkolem proniknout samostatnou organizační sítí na Slovensko a Podkarpatskou Rus, stejně jako do oblastí s výraznou většinou sudetoněmeckého obyvatelstva. Bezprostředně po volbách z roku 1919 a 1920 se tak stranické vedení zaměřilo výhradně na ony části Čech, Moravy a Slezska, v nichž převládalo české osídlení.

Budování místních a okresních organizací zprvu stálo na iniciativě místních stranických pracovníků. Právě až díky nim se během necelých dvou let od prvních parlamentních voleb podařilo k 1. lednu 1922 uvést v život mimo Slovensko a Podkarpatskou Rus 7 537 místních organizací. Navíc se v českých okresech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku podařilo ustavit celookresní organizace. V některých krajích dokonce vznikly i celokrajské organizace, ale vzhledem k diskusím kolem realizace župního zákona se zatím nestaly pevným článkem stranické organizační struktury.¹⁷

Při budování pevného organizačního zázemí se ukázalo, že jeho základ nemohou tvořit pouze dobrovolní političtí pracovníci. Již brzy se proto objevila snaha stranickou práci zprofesionalizovat. Výsledkem bylo zřizování stranických sekretariátů s cílem zřídit je ve všech okresech, tedy i výrazně průmyslového charakteru. Okresní sekretariáty se v této fázi vývoje republikánské strany měly stát základními články stranické výstavby. Podle představ vedoucích činitelů měly na daném území soustřeďovat veškerou činnost organizační, propagační, družstevní i svépomocnou a být v kontaktu s nejrůznějšími odbornými organizacemi, které by mohly pomáhat zejména poradenskou činností členům strany.¹⁸

Důraz na vytvoření pevné organizační struktury se Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu plně osvědčil.¹⁹ Kromě dalších faktorů, jako bylo třeba posilování strany v hospodářské sféře státu, vedl ke zvýšení jejího voličského potenciálu. Jeho nárůst potvrdily roku 1925 výsledky dalších parlamentních voleb. Republikánské kandidátky tehdy získaly v celostátním měřítku celkem 970 940 hlasů, což bylo 13,7 % ze všech odevzdaných. Z agrární strany se tak stala největší parlamentní síla s předpokladem dalšího mocenského růstu.²⁰

Poznámky:

- 1 Sjezdová zpráva Republikánské strany československého venkova (1919–1922). Praha 1922, s. 5.
- 2 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5.
- 3 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5.
- 4 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5.
- 5 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5.
- 6 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5–6.
- 7 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5.
- 8 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 5.
- 9 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 6.
- 10 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 6.
- 11 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 6.
- 12 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 6.
- 13 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 6.

- 14 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 7.
- 15 Sjezdová zpráva..., c. d., s. 7.
- 16 Volební výsledky zpracovány na základě údajů publikovaných ve Sjezdové zprávě..., c. d., s. 84–89.
- 17 Zákon o župních a okresních úřadech č. 126/1920 Sb. nebyl v českých zemích ani realizován, nahrazen byl roku 1927 organizačním zákonem o ustavení zemského zřízení.
- 18 Celkovou analýzu organizační struktury agrární strany provedl Josef HARNA, *Agrární strana v první Československé republice. Role organizační struktury jako nástroje vlivu ve státě a společnosti*. In: Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace. Studie Slovákckého muzea, Uherské Hradiště 15/2010, s. 7–19.
- 19 Do 1. ledna 1922 bylo mimo Slovensko a Podkarpatskou Rus zřízeno 7 537 místních organizací.
V Čechách byly okresní sekretariáty zřízeny v okresech: Bělá u Bezděže, Brandýs n. L., Nový Bydžov, Čáslav, Domažlice, Jindřichův Hradec, Chlumecko n. C., Chrudim, Jilemnice, Mělník, Mirovice, Vysoké Mýto, Police n. M., Rokycany, Smíchov, Turnov, Třeboň, Libochovice, Polička, Benešov. Obvodové sekretariáty byly v místech: Blatná, České Budějovice, Beroun, Mladá Boleslav, Německý Brod, Hradec Králové, Jičín, Klatovy, Kutná Hora, Kouřim, Kolín, Jaroměř, Louny, Nymburk, Nová Paka, Pardubice, Písek, Pelhřimov, Plzeň, Roudnice, Slaný, Sedlčany, Strakonice, Tábor. Na Moravě a ve Slezsku: Brno, Jihlava, Kroměříž, Valašské Meziříčí, Olomouc, Uherské Hradiště, Třebíč, Zábřeh, Frýdek, Opava, Vyškov. Na Slovensku (za Domoviny): Bratislava, Prešov, Nitra, Nové Zámky, Turč. Sv. Martin, Zlaté Moravce, Lučenec, Kysak, Trenčín.
- 20 Ve volbách do Poslanecké sněmovny 25. 11. 1925 získala agrární strana 970 940 (13,7 %) hlasů; ve volbách 27. 10. 1929 1 105 429 (15 %) hlasů; ve volbách 19. 5. 1935 1 176 593 (14,3 %) hlasů.

Impact of Influence of Agrarian Party in individual Regions on Results of 1919 and 1920 Local and General Elections

Abstract

World War I led to the destruction of the organizational structure of the Agrarian Party because many members of the party had been conscripted into the Emperor's Army. The declaration of independence of the Czechoslovak Republic towards the end of October 1918 along with the end of the war failed to bring an immediate revitalization of the Agrarian Party. Opinion radicalization particularly among poor layers of rural society contributed to this. They were getting more and more affected by the agitation of socialist parties. The party management responded by the amendment of the programme at the first post-war party congress. In the spring 1919 they tried to appeal the widest layers of population both in towns and in the country in order to earn the biggest support in local elections on 15 June 1919 and a year later in the elections to both chambers of the National Assembly.

The analysis of the 1919 and 1920 election results helped the party management see that the emphasis on the purely professional character of the party was wrong. Party candidates broke through not only in the areas with a strong middle rural class but to some extent also in religious as well as industrialized regions. A further increase in preferences was expected to come after building a unified organizational network of party secretariats, initially in the Czech-speaking parts of Bohemia, Moravia and Silesia. An emphasis was laid on professional officials working in party secretariats. A stable and well-arranged network of party bodies together with other factors became a basis for electoral success of the Agrarian Party in the following years of the existence of the first Czechoslovak Republic.

Sociologické výzkumy v politice meziválečné agrární strany¹

Zdeněk R. Nešpor

Většina českých politických stran v období pozdního Rakouska-Uherska, a tím spíše v období meziválečném, důsledně dbala o osvětu a vzdělávání svého členstva, jakož i o širší společenské působení v těchto směrech. V době před první světovou válkou můžeme namátkou zmínit přednáškovou a publikační činnost (členů) sociální demokracie, ale stejně tak mladočeské Svobodné učení politické a řadu dalších aktivit, nad nimiž z odborného hlediska ční převážně realistický podnik Laichterovy *České politiky* – pokus o systematickou politologickou encyklopedii, která měla pokrýt všechny oblasti správy a veřejných politik.² Ačkoli nemáme k dispozici žádnou soubornou kvantitativní analýzu, v meziválečném období se na tomto poli stranické činnosti patrně nejvýrazněji uplatnili sociální demokraté a agráři, zatímco členové jiných politických stran dávali přednost dalším typům aktivit nebo osvětové působení kvůli sociální skladbě svých stran tolik nepotřebovali (kupř. národní demokraté, národní socialisté). Politické strany přitom neopomíjely tyto své zásluhy, které svým dosahem v řadě případů výrazně překračovaly členskou základnu, náležitě zdůrazňovat.³ V dobové diskusi o užitečnosti či škodlivosti politických stran, kterou ve světovém měřítku otevřel italský sociolog Robert Michels a u nás zprostředkoval Edvard Beneš, patřila právě osvětová, kulturní a sociální činnost směřující k obecnému blahu mezi výrazně pozitivní aspekty fungování politického stranictví.⁴

Ať už byly tyto zájmy motivovány jenom snahou o rozšiřování stranické ideologie, nebo také vědomou prací na poli celonárodní osvěty a péči o povznesení obecné vzdělanosti (obě tendence se samozřejmě prolínaly), vedly k poměrně významnému angažmá ve všech sférách vzdělávací politiky, a dokonce i k podpoře akademického bádání v plném slova smyslu. V případě meziválečné agrární strany můžeme zmínit její podíl na prosazení zákona o lidových hospodářských školách (75/1920 Sb. z. a n.), na jejich zakládání a další činnosti, stejně jako tomu bylo v případě vyšších odborných škol zemědělských a vlastního stranického Svobodného učení selského. Svobodné učení, jehož založení bylo plánováno již v říjnu 1919, povolila moravská zemská politická správa v lednu 1922, následujícího roku bylo zřízeno i v Čechách a o rok později na Slovensku,⁵ přičemž jeho činnost spočívala v organizaci jednotlivých osvětových přednášek i souvislých přednáškových cyklů, ve vydávání populárně-odborné literatury a obdobně zaměřeného stranického časopisu, „revue československého venkova“ *Brázda*.⁶ Aktivity spojené se Svobodným učením a řada článků v *Brázdě* přitom již překračovala populárně-odborný charakter směrem ke skutečnému vyššímu vzdělávání a odborným diskusím v sociálních a zemědělských vědách.⁷

Přesto lze tuto činnost – rozhodně nejen v případě agrární strany – chápat dvojznačně. Na jednu stranu nepochybně přispívala k růstu vzdělanosti a prostřednictvím jejích aplikací k řadě ekonomických, technologických, ale i sociálních a kulturních inovací, na druhou stranu přes ušlechtilost pohnutek v praxi leckdy neznamenal víc než jednu z mnoha forem utužování vlivu politických stran v meziválečném Československu.⁸ Tak tomu namnoze bylo i v případě jedné z (tehdy) nejmladších věd – sociologie.

Sociologie a stranictví

Zájem o sociologii do českého prostředí na sklonku 19. století vnesl Tomáš G. Masaryk (zpočátku ruku v ruce s Josefem Kaizlem), který ji chápal jako jakýsi „teoretický základ“ moderní, racionální politické činnosti, zejména v oblasti sociální politiky. Prostřednictvím poznání skutečného stavu společnosti a vývojových procesů, které stály za jeho vznikem a měly určovat další směřování, měla sociologie přispívat nejen akademickému poznání, ale především řízení společnosti, počínaje dobově aktuálními sociálními reformami až po široce pojaté ukotvení úlohy konkrétního národa či společenské vrstvy v obecných dějinách lidstva. Masarykovo ambiciózní a přitom výrazně prakticko-politicky orientované pojetí sociologie přitom již před první světovou válkou přejali a dále rozšiřovali Břetislav Foustka a Edvard Beneš, první docenti sociální filosofie (sociologie) na české univerzitě,⁹ a i v meziválečném období v českém prostředí prokázalo velkou přitažlivost a nebyvalou životnost. V propagačních dílech se jej zastávali dokonce i členové tzv. pražské sociologické školy,¹⁰ kteří jinak sociologii vymezovali značně odlišně, o sociologických sdružených do tzv. brněnské sociologické školy a Masarykových přímých následovnicích ani nemluvě.

Sociologie, zprvu na univerzitě přednášena jako jedna z filosofických disciplín, se v tomto období jako akademický obor osamostatnila a postupně získala zastoupení na většině československých vysokých škol: na Univerzitě Karlově v Praze (1919), Masarykově univerzitě v Brně (1921), Univerzitě Komenského v Bratislavě (1924), české technice v Praze (1938; již dříve soukromá docentura, podobně jako Vysoké škole zemědělské v Brně).¹¹ Na konci dvacátých let se pak stala jedním z klíčových oborů nově založené Svobodné školy politických nauk, stojící na pomezí vyššího odborného a neuniverzitního vysokoškolského vzdělávání, která měla zajistit prakticky orientované vzdělání budoucích novinářů a úředníků v oblasti sociálních věd.¹² Tato rychlá a rozsáhlá institucionalizace sociologie jakožto akademického oboru přitom byla v celoevropském měřítku výjimečnou, předstíženou jenom několika jinými státy, a to ještě ne o mnoho (jednalo se především o Francii, Německo a Rumunsko, dočasně také o Rusko). Rozhodně však neznamenal bezproblémové zakomponování sociologického bádání do tehdejšího akademického života a jeho plné ekonomické a personální zabezpečení. Sociologie byla mladým oborem, na který se nedostávalo prostředků a který byl fakticky omezen na méně než deset akademických pracovníků (včetně mimouniverzitních pracovišť), zatímco všichni ostatní zájemci mu mohli věnovat nanejvýš svůj volný čas.

Za těchto okolností nepřekvapuje, že čeští sociologové hledali podporu svého oboru u různých politických stran a dalších společenských korporací (spolky, církve), nebo využívali svého členství v těchto korporacích k širšímu prosazení a organizačnímu i hmotnému zabezpečení sociologie. Vedle samotného faktu její „mladosti“ a jen postupně hlubší institucionalizace, který sdílela s dalšími novými vědeckými disciplínami, k tomu přispívala jak „prakticko-politická“ orientace sociologie, tak ekonomická a organizační náročnost sociologického bádání, jež začínalo nabývat převažující podoby (různé koncipovaných, kvantitativních i kvalitativních) empirických výzkumů. Jak zdůraznil jeden z ústředních protagonistů snahy o zempiričtění sociologie Otakar Machotka, „*sociální výzkum musí být nákladný, má-li přinést skutečné poznání, ...bez finančního základu se nedá vybudovat sociální věda.[.] jako se nedají dělati objevy v přírodních vědách. Pouhý rozum a osobní zkušenost, které dosud stačily mnohým sociologům k vědecké práci, se ukázaly nedostatečným pramenem poznání.*“¹³ Česká sociologie ve výsledku byla o dost „političtější“ než jiné vědecké obory. Patrně největší podíl mezi meziválečnými sociology přitom měla národněsocialistická strana, jejímiž členy byli Edvard Beneš, Otakar Machotka,

Jan Mertl, Antonín Uhlíř a Zdeněk Ullrich, členy či sympatizanty sociální demokracie byli I. Arnošt Bláha (po nezdaru pokusu o vybudování vlastní Pokrokové strany), Josef Macek, Karel Maiwald a František Modráček (na přelomu desátých a dvacátých let spoluzakladatel krátkodeché Strany pracujícího lidu) a členy agrární strany Tomáš Čep, Karel Galla, Edvard Reich a Slováci Milan Hodža a Anton Štefánek. Ke komunistické straně se hlásili J. L. Fischer (byť ten jen krátce), Ludvík Svoboda a Bedřich Václavek, zatímco římskokatoličtí křesťanští sociologové pochopitelně podporovali Šrámkovu stranu lidovou.

Zůstaneme-li jen u institucionálního a organizačního působení (členů) agrární strany na společenské prosazení sociologie, rozhodně nešlo o vliv zanedbatelný. Agrární poslanec a pozdější ministr školství, respektive zemědělství Otakar Srdínko (1875–1930) podal v roce 1922 vůbec první parlamentní návrh na zavedení sociologické výuky na středních školách a další rozšíření její akademické výuky.¹⁴ K tomu sice nedošlo, nicméně další kroky již byly úspěšnější. Ministr zemědělství Milan Hodža (1878–1944) v prosinci 1924 zřídil Československou akademii zemědělskou, jejíž literární a osvětový odbor (jeden ze šesti odborů) dostal za hlavní úkol bádání v oblasti sociologie zemědělství a venkova, která se podle Hodži měla stát jednou z profilových činností celé akademie.¹⁵ To ostatně odpovídalo dávnému Hodžovu zájmu o sociologii,¹⁶ stejně jako odbornému směřování generálního sekretáře Akademie Edvarda Reicha či předsedy literárního a osvětového odboru Antona Štefánka. Hodža, tentokrát ve funkci ministra školství a národní osvěty, v dubnu 1928 rovněž zřídil již zmiňovanou Svobodnou školu politických nauk a stal se prvním čestným předsedou jejího kuratoria. Vedle toho je třeba zmínit, že agrární strana prostřednictvím spolku Péče o blaho venkova financovala několik sociologických výzkumů, o nichž bude řeč na následujících stranách, a sociologii propagovaly také některé její osvětové přednášky a publikace.

Prostřednictvím těchto aktivit, najmě Československé akademie zemědělské, stranického Svobodného učení selského a vysokoškolského působení svých členů na brněnské Vysoké škole zemědělské, agrární strana získala faktický „monopol“ na oblast sociologie venkova a zemědělství, podobně jako sociální demokracie „ovládla“ Sociální ústav Republiky československé, ideové centrum sociální politiky při ministerstvu sociální péče.¹⁷ Sociologii venkova a zemědělství se z nečlenů strany věnovali pouze I. Arnošt Bláha (1879–1960), který v díle *Sociologie sedláka a dělníka* v českých poměrech položil její nezpochybnitelné základy,¹⁸ nicméně pak ji cele přenechal svému mladšímu kolegovi Tomáši Čepovi,¹⁹ a do jisté míry také o generaci mladší Mojžíř Hájek (1913–1993), který pod Bláhovým vedením ve třicátých letech zpracoval komunitní výzkum obce Neslovice.²⁰

Významné postavy české (československé) agrární sociologie

Dvěma akademicky nejvýše postavenými agrárními sociology – ve smyslu odborného zájmu i aktivního členství v agrární straně – byli v meziválečném období vysoký úředník ministerstva zemědělství (resp. ministr v úřednické vládě generála Syrového) Edvard Reich a středoškolský profesor Tomáš Čep, kteří dosáhli habilitace na Vysoké škole zemědělské v Brně v letech 1934 a 1935.²¹ Zanedlouho je doplnil také v sociologii širěji orientovaný poslanec (tehdy už „jen“ senátor) a někdejší ministr školství a národní osvěty Anton Štefánek, který byl po svém faktickém odchodu z nejvyšší politiky v roce 1937 jmenován neplaceným profesorem aplikované sociologie na Univerzitě Komenského v Bratislavě. (Milana Hodžu již v tom období za sociologa nemůžeme považovat, protože své někdejší odborné zájmy zcela opustil ve prospěch politické činnosti).

V případě Edvarda Reicha (1885–1943), prvního držitele *veniae legendi* ze sociologie zemědělství, byla jeho habilitace více výrazem uznání celospolečenských zásluh než akademické odbornosti v plném slova smyslu, natož příslibem budoucí odborné činnosti. Za Reichem sice stála impozantní publikační činnost věnovaná organizaci československého zemědělství a zemědělské osvětě,²² stejně jako mnohaleté vedení *Věstníku Československé akademie zemědělské*, nicméně sociologické problematice se věnoval jen potud, pokud bychom jí rozuměli vliv na organizaci státní zemědělské politiky a (především) zemědělské odborné školství. Reichovou hlavní zásluhou na poli sociologie byla spolupráce na jubilejním sborníku jeho přítele Emanuela Chalupného²³ a ani po své habilitaci sociologii zemědělství na Vysoké škole zemědělské dlouhodobě nepřednášel.

Mnohem zásadnější byl naproti tomu vliv Tomáše Čepa (1886–1959), třebaže i on v meziválečném období zůstal pouhým docentem (mimořádným profesorem byl jmenován až v srpnu 1947).²⁴ Čepův zájem o (moravskoslezský) venkov, úzce související s jeho stranicovou příslušností a přednášením pro Svobodné učení selské, byl přitom zpočátku orientován spíše osvětově a folkloristicky. Publikoval množství drobných materiálů orientovaných studií zachycujících slezskou lidovou kulturu a ve své první knize *Selství v literatuře moravskoslezské* shrnul obraz venkova v české literatuře od reformačních dob po současnost.²⁵ K hlubšímu zájmu o sociologii jej přivedlo teprve seznámení s Emanuelem Chalupným a především s I. Arnoštem Bláhou, od kterého převzal základní kontury jeho sociologie (také Čepovy obecně sociologické přednášky v podstatě vycházely z tohoto pojetí), stejně jako jeho charakteristiky selství a venkova a koncepci nezbytné budoucí spolupráce mezi progresivními složkami venkovské a městské společnosti, která měla eliminovat jejich nedostatky (tzv. rurbanismus), již Bláha formuloval ve své *Sociologii sedláka a dělníka*. Čep následně začal hojně publikovat v *Sociologické revui*, do níž byl v polovině třicátých let přizván rovněž jako člen redakčního kruhu, přičemž ve svých článcích ukazoval zejména nezastupitelnost venkova a zemědělství pro národní pospolitost. Dospěl k přesvědčení, že sedlák „*byl strážcem zděděné půdy, prvním představitelem národa, básníkem, umělcem a současně odhodlaným bojovníkem za politickou, náboženskou a sociální svobodu*“, modernizace a urbanizace však vedla k nenáležitému zpochybnění těchto hodnot a ke snížení venkovského sebevědomí, které mělo být opětovně podporováno.²⁶

Zatímco dobovým akademickým sociologům z řad brněnské sociologické školy tyto povýtce rétorické proklamace stačily, aniž zpochybňovali jejich souznění s dobovou ideologií agrární strany, k Čepovu habilitačnímu řízení to přeci jen bylo málo. Habilitace proto Čep dosáhl teprve na základě svého teoreticky a metodologicky nejpropracovanějšího díla *Životní spotřeba zemědělské rodiny jako sociologický problém*,²⁷ ve kterém uplatnil výsledky dlouhodobého pozorování rodinné ekonomiky vzorku třiceti venkovských rodin. Pozorování, do kterého zasáhla velká hospodářská krize (probíhalo v letech 1928–33), Čepa vedlo ke stanovení minimálních a optimálních životních standardů a konstataci více než čtvrtinového poklesu celkové životní úrovně studovaných rodin v důsledku krize. Většina rodin sice nespadla pod hranici bídy, avšak přestala dosahovat standardu životního minima, což zdůvodňovalo návrh na posílení podpůrné státní politiky (a samozřejmě konvenovalo politickým zájmům Čepovy strany). Ačkoli *Životní spotřeba zemědělské rodiny* zůstala Čepovým jediným skutečně odborným dílem,²⁸ její autor ovlivnil celou generaci studentů brněnské Vysoké školy zemědělské a Vysoké školy zvěrolékařské, jak dokládají citované adorační práce Bedřicha Pšíra, jednoho z jeho studentů. Nehledě na kompilační a metodicky nepřilišitě hluboký charakter velké většiny Čepových děl, který neodpovídal dobovému stavu sociologie v mezinárodním měřítku, ve svých studentech

probouzel lásku k venkovu a jeho nové sebevědomí, tak jak to vyžadovaly politické zájmy republikánské strany.²⁹

„Sociologické“ počátky Antona Štefánka (1877–1964), jednoho z předních hlasitů a později spolutvůrce administrativního připojení Slovenska k republice, v mnohém připomínají to, co bylo řečeno o Edvardu Reichovi, až na to že Štefánek působil na ministerstvu školství a národní osvěty. Štefánek byl sice hned v roce 1931 přizván do redakčního kruhu *Sociologické revue*, ale fakticky v roli „čestného Slováka“, aby tak časopis mohl deklarovat svůj „celonárodní“ („československý“) dosah.³⁰ Jím vedený literární a osvětový odbor Československé akademie zemědělské, do kterého ministr Hodža vkládal tolik nadějí, zůstal nejméně výkonným³¹ a dlouho nic nenásvědčovalo tomu, že by se to mělo změnit. K tomu došlo teprve v souvislosti se Štefánkovou rezignací na aktivní politickou činnost v polovině třicátých let, kdy se začal relativně soustavně věnovat teoretické sociologické práci. Zpočátku šlo především o spekulativně pojaté úvahy založené na obecném pozorování,³² i ty svému autorovi nicméně vynesly symbolické postavení v podobě neplacené profesury na bratislavské univerzitě (bez předchozí habilitace). Stanul tak vedle zcela odlišně orientovaných českých sociologů, kteří v Bratislavě v té době vyučovali, k čemuž ještě přispěla skutečnost, že „na dráhu univerzitního profesora se programově nepřipravoval a celé jeho osobnostní zaměření bylo vzdálené od jakéhokoli katedrového typu učence.“³³

Štefánek nicméně vzal své akademické angažmá vážně, zvláště když po vynuceném odchodu českých vyučujících zůstal jediným sociologem v celé Slovenské republice (dočasně přitom vedl rovněž filosofický a estetický seminář, řádným placeným profesorem byl nicméně jmenován teprve v roce 1942). Jako základ pro budoucí hlubší sociologickou práci, kterou měli vykonat až jeho následovníci, Štefánek započal rozsáhlý sociografický popis slovenské společnosti, vycházející jednak ze statistických údajů a dalších kvantifikovatelných zdrojů, ale rovněž z důkladného osobního rozhledu po tehdejší Slovesku doplněného o dílčí teoretické úvahy vzaté ze zahraniční literatury. Vzniklo tak dílo – dodnes vyhledávané *Základy sociografie Slovenska*,³⁴ které sice nemá plně sociologický charakter (a nenárokoval si jej ani jeho autor), které nicméně velmi výstižně popisovalo řadu složek či životních aspektů slovenské společnosti – především venkov, inteligenci, úřednictvo a problematiku „aktualizovaného národovectví“, neboť další kapitoly zůstaly na úrovni pouhého výčtu statistických dat, nebo je autor již nestačil dokončit. Štefánek proto zůstal až do svého penzionování v roce 1948 jednou z klíčových postav rodící se slovenské sociologie, v tomto období již personálně rozhraničené od české, v jeho díle a působení se nicméně výrazněji uplatnily čechoslovakistické a obecně nacionální zájmy než úzce, neřku-li stranicky vymezený zájem o sociologii venkova a zemědělství.

Posledním významným meziválečným agrárním sociologem byl od všech předchozích o generaci mladší Karel Galla (1901–1987), působící zpočátku jako knihovník Československé akademie zemědělské a později v pražské Veřejné a univerzitní knihovně. Gallova mladost přitom namnoze vylučovala, aby v daném období dosáhl vlivnějšího akademického nebo úřednického postavení, to mu však patrně dodávalo síly, aby se o to alespoň pokusil. Sociologii i svou ideovou a stranickou příslušnost, v pozdějším životě ještě několikrát dramaticky změněnou, přitom Galla používal jako jakýsi „výťah k moci“ či spíše „výťah ke statusu“.³⁵ U stárnoucího Břetislava Foustky, který jej patrně chtěl učinit svým nástupcem, dosáhl v roce 1931 habilitace, avšak nový ordinárius Josef Král Fouskovo nadšení nesdílel a na základě věcné kritiky Gallova díla *Pokrok jako idea a společenská skutečnost* usiloval dokonce o jeho odvolání, třebaže nakonec bezvysledně.³⁶ Po tomto neúspěchu Galla

vsadil na své členství v agrární straně. Podařilo se mu přitom dosáhnout subvencování dvou dobově významných komunitních výzkumů, družstevnictví ve středočeských Sánech a komplexního sociálního stavu a provozu obce v případě východočeské Dolní Rovně.³⁷

I když ani jedna z těchto studií neobsahuje žádná teoretická a metodologická východiska, jde hlavně o sběr a prezentaci dokumentárního materiálu částečně sociologické povahy (Galla vycházel hlavně ze sčítání lidu, vlastních anket a pozorování) s velice problematickým nárokem na generalizaci, jedná se o první komplexně zpracované komunitní mikrostudie v české sociologii, aplikující gustovskou metodologii (podobně jako výše citované výzkumy Velké nad Veličkou a Neslovic, avšak do mnohem větší hloubky³⁸). Přesto byl jejich odborný charakter problematický, na což upozornili již (někteří) doboví recenzenti:³⁹ Galla si totiž vybral dvě zcela specifické lokality, z nichž jedna byla proslulá dlouhou tradicí úspěšného družstevnictví a druhá personálně spojená s vedením agrární strany, neboť dominantní osobností Dolní Rovně nebyl nikdo jiný než bratr Františka Udržala, velkostatkář Václav Udržal. Za těchto okolností bylo velice sporné prostřednictvím těchto výjimečných lokalit dokazovat aktuální úspěchy družstevního hnutí nebo celkový progres československého venkova, takže obě práce nakonec vyznívaly jako umělé agrárnícké agitační materiály, obzvláště když předmluvu k *Sociologii družstevního hnutí* napsal ministr Josef Zadina a *Dolní Roveň* byla dokonce přímo dedikována památce Františka Udržala.

Ačkoli Galla kvůli tomu ztratil odborný kredit, pokud jej kdy měl, pomohlo mu to ve stranické kariéře a nakonec nezapadl ani jako sociolog. Když se totiž po uzavření českých vysokých škol většina dřívějších akademických sociologů stáhla do ústraní, připojil se k denunční kampani brněnské sociologické školy proti škole pražské³⁹ a zanedlouho stanul ve vedení protektorátní České společnosti sociologické, přinejmenším částečně kolaborantské.⁴⁰ Po válce se nicméně dokázal očistit (či spíše zabránit důkladnějšímu vyšetřování) a opustiv sociologii, jal se budovat (marxistickou) pedagogiku, až se na počátku tzv. normalizace stal děkanem pražské filosofické fakulty a svým jménem „prvorepublikového vzdělance“ zaštitil tehdy probíhající čistky. Na svoji agrárníckou minulost ovšem vzpomínal jen velice nerad⁴¹ a nepřipomínal ani další peripetie svého ideově značně proměnlivého předúnorového vývoje.

Závěrem: Světla a stíny české agrární sociologie

Skutečnost, že sociologové spojení s agrární stranou v meziválečném období fakticky opanovali oblast sociologie venkova a zemědělství, v kontextu tehdejší české sociologie nikoli výjimečná, umožnila relativně značnou institucionální a konec konců i finanční podporu jejich práci. Republikánská strana se výrazně zasloužila i o rozvoj sociologických pracovišť a prohloubení výzkumné práce, aniž tím snad sledovala víc než růst obecné vzdělanosti – přinejmenším nelze prokázat, že by vedení strany usilovalo o jakékoli zneužití vědecké práce k vlastní propagaci. Symbolickým vyvrcholením těchto snah bylo provedení komunitárních výzkumů v Sánech a Dolní Rovni, pokud nebudeme uvažovat o ještě problematičtějších výzkumech (nebo jejich předstírání) v období druhé světové války⁴² – tehdy už ovšem bez účasti agrární strany. S výjimkou nemnoha výzkumů financovaných státem nebo Rockefellerovou nadací, případně těch, které si sociologové dělali doslova „na koleně“, šlo o jediné empirické výzkumy, které byla česká sociologie s to provést, aniž přitom šlo o v tehdejší Evropě výjimečnou situaci. Éra rozsáhlých sociologických šetření, která už probíhala ve Spojených státech, v Evropě měla teprve přijít.

Druhou stranou téže mince byla nicméně nehledě k patrně ušlechtilým zájmům skutečnost, jak dalece byly oba zmiňované výzkumy poplatné politickým cílům a propa-

gačním potřebám agrární strany. I když v tomto případě nejspíš nešlo o práci podle „politického zadání“, nýbrž o „soukromý zájem“ řešitele, na věci to mnoho nemění. Stranická příslušnost se ostatně projevila i ve všech ostatních případech agrárních sociologů, i kdyby jen tím, že snáz dosáhli na akademické tituly, aniž tomu odpovídalo zaměření a kvalita jejich odborné práce. Důsledkem bylo to, že sociologie venkova a zemědělství se sice v meziválečném Československu etablovala, avšak celkově přinesla mnohem slabší výsledky, než by bylo lze očekávat.

Připustíme-li, že velká část české meziválečné sociologie byla ovlivněna politicky (případně též nábožensky), není to nic proti tomu, jak tento obor vypadal v období vlády komunistického režimu. Na jeho počátku byl sice zcela zlikvidován jakožto „buržoazní pavěda“, nicméně v průběhu šedesátých let došlo k jeho výrazné institucionální obnově – lépe by bylo hovořit o novém založení –, jíž se směli účastnit i někteří, byť právě jen někteří „staří“ sociologové, například Karel Galla, pokud ovšem raději neodešli do exilu a pokud se této „obnovy“ vůbec dožili. Jak potvrzuje Miloslav Petrušek, „*existence [marxistické sociologie šedesátých let] byla podmíněna konformitou vůči vládnoucí ideologii [...] zčásti spojenou s iluzí, že socialismus je možné proměnit (v neposlední řadě pomocí ‚sociologických prostředků‘) ve snesitelný a konec konců lidský režim,*“⁴³ byť to v žádném případě neznamenalo existenci bezproblémovou a většina protagonistů tehdejší sociologie byla v období tzv. normalizace odstraněna. Jednou z oblastí sociologie, která se mohla rozvíjet nejdříve, byla opět sociologie venkova a zemědělství – tentokrát kvůli režimní snaze snížit negativní důsledky ekonomické politiky padesátých let. Její klíčovou postavou nebyl ovšem nikdo z dřívějších sociologů nebo jejich žáků, nýbrž někdejší knihovník a popularizátor zahraničních poznatků v oblasti agrární modernizace, který „včas chytil vítr“, Jan B. Tauber (1906–1976).⁴⁴ Třebaže se Tauber skutečným sociologem nikdy nestal, ani z hlediska vývoje oboru nešlo o špatnou volbu, neboť prokázal vynikající organizační schopnosti a svojí autoritou zaštitil celou řadu „politicky problematických“ aktivit.

Ani Tauber si nicméně v žádném případě nemohl dovolit jakkoli pozitivní ocenění meziválečné agrární sociologie, se samozřejmě výjimkou „zasloužilého“ a v té době již mnoha vyznamenáními dekorovaného Karla Gally. Je sice pravdou, že přes všechny výhrady vůči jeho sociologickému dílu Karel Galla zřejmě byl vědecky nejpotentnější osobností české sociologie venkova a zemědělství v meziválečném období, přesto však tuto disciplínu rozhodně nelze redukovat jenom na jeho působení. I když nepřinesla a v dobovém kontextu snad ani nemohla přinést žádné světoborné výsledky, nešlo ani o tradici zcela zanedbatelnou, přinejmenším svým širším sociálním vlivem.

Poznámky:

- 1 Text vznikl v rámci projektu GA ČR *Dějiny a současnost české sociologie* (č. P404/10/0032), autor za tuto podporu děkuje.
- 2 Zdeněk V. TOBOLKA (ed.), *Česká politika I.–V.* Praha 1906–13.
- 3 V případě republikánské strany srov. alespoň *Deset let práce Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu v Republice československé*. Praha 1928–1929, zejm. s. 131–135, 258–279, 339n. Komplexní zhodnocení představuje sborník *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Uherské Hradiště 2004.
- 4 Edvard BENEŠ, *Strannictví. Sociologická studie*. Praha 1912.

- 5 *Deset let práce*, s. 259–263; Lubomír SLEZÁK, „Svobodné učení selské a jeho dědictví.“ In J. Harna – B. Rašticová (eds.), *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*. Uherské Hradiště 2010, s. 187–195. Dále srov. Jaroslav VAŠIČEK, *Svobodné učení selské, co chceme a co jsme vykonali*. Brno 1923; Tomáš WENZL – Tomáš ČEP – Leoš ADOLF, *Jubilejní sborník Svobodného učení selského v zemi Moravskoslezské v letech 1922–1932*. Brno 1933; Jan PETR, *Jak jsme zakládali Svobodné učení selské*. Praha 1935.
- 6 Časopis vycházel v letech 1920–42, od roku 1925 péčí Svobodného učení selského.
- 7 Namátkou lze uvést jinde analyzované příspěvky ze sociálně-organizační a politologické oblasti, srov. Zdeněk R. NEŠPOR, *Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu*. Praha 2008, s. 116; TÝŽ, „Jan Mertl: sociolog-kolaborant, nebo oběť okolností?“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 48, 2012, 2, s. 343–365. V *Brázdě* rovněž výrazně publikoval historik František Kutnar a řada dalších.
- 8 Je příznačné, že v krátkém období limitované demokracie po druhé světové válce již tyto formy stranického působení nebyly obnoveny a nad nově konstituovanou politicky vysoce exponovanou Vysokou školou politickou a sociální měly bdít všechny strany Národní fronty; rovněž její vyučující byli vybráni nejen na základě své odbornosti, ale důsledně i podle stranického klíče. K tomu srov. Markéta DEVÁTÁ, „Vysoká škola politická a sociální v systému národní fronty.“ *Východočeské listy historické* 27, Hradec Králové 2010, s. 52–63; Zdeněk R. NEŠPOR, *Republika sociologů. Zlatý věk české sociologie v meziválečném období a krátce po druhé světové válce*. Praha 2011, s. 207–208.
- 9 *Ibid.*, s. 75–81; k Masarykovi *ibid.*, s. 22–28.
- 10 Srov. Otakar MACHOTKA – Zdeněk ULLRICH, *Sociologie v moderním životě. Směry, organisace, úkoly*. Praha 1928, zejm. s. 72–77. Jiným příkladem může být zavedení „Sociologické tribuny“ v čsp. *Parlament* (od 1928/29), do níž programovými statěmi přispěli Karel Ficek, Břetislav Foustka, Karel Galla, Otakar Machotka, Jan Mertl, Theodor Pistorius, Richard Thurnwald, Zdeněk Ullrich a Heinz O. Ziegler.
- 11 Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 43–53. Podrobněji TÝŽ, „Studium a studenti sociologie v Československu před nástupem komunistického režimu.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 48, 2012, 4, s. 669–696.
- 12 Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 53–56; z dobových pramenů srov. *Politika a věda. Sborník k desátému výročí založení Svobodné školy politických nauk*. Praha 1938.
- 13 Otakar MACHOTKA, *Sociálně potřebné rodiny v hlavním městě Praze*. Praha 1936, s. 206. Dlužno ovšem podotknout, že stále ještě dožívalo čistě teoretické a spekulativní pojetí sociologie, které se bez toho oobešlo; reprezentoval je kupř. Emanuel Chalupný, který sám dokázal napsat zhruba čtvrtinu (!) celé české meziválečné sociologické produkce; Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 90.
- 14 Karel KUPKA, „K sociologickému studiu u nás.“ *Parlament* 2, 1922/23, s. 199–200; O. MACHOTKA – Z. ULLRICH, *Sociologie v moderním životě*, s. 99–102.
- 15 Milan HODŽA, „Proč potřebuje naše zemědělství Akademie?“ *Věstník Československé akademie zemědělské* 1, 1925, s. 1–4.
- 16 Srov. „Milan Hodža (1878–1944).“ *Sociológia* 20, 1988, 5, s. 558–561, a starší (spíše oslavnou) literaturu k této osobnosti. Srov. také Robert KLOBUCKÝ, *Hlasistické hnutie: národ a sociológia. Začiatky sociologického myslenia na Slovensku*. Bratislava 2006.
- 17 K tomu viz Jakub RÁKOSNÍK, „Sociální ústav 1920–1941. Mozkové centrum československé sociální politiky.“ *Svět historie – historikův svět. Sborník profesoru Robertu Kvačkovi*. Liberec 2007, s. 296–316; Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 58–61.
- 18 I. Arnošt BLÁHA, *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*. Praha 1925.
- 19 Kromě vlastních děl (studií i knih) je to dobře patrné i z recenzí, jež publikovala Bláhova *Sociologická revue*; viz Zdeněk R. NEŠPOR – Anna KOPECKÁ (eds.), *Edice českých*

- sociologických časopisů*. Praha 2011. Sám Bláha se k tématu vrátil jen válečným článkem ve *Věstniku České akademie zemědělské*, kdy se jednalo o jednu z posledních publikačních možností (I. Arnošt BLÁHA, „Selství ve světle sociologie.“ *Věstník České akademie zemědělské* 17, 1941, s. 19–23).
- 20 Mojmír HÁJEK, „Jak funguje moravská vesnice (Neslovice) v oblasti života kulturního?“ *Sociologická revue* 11, 1940, s. 174–190; TÝŽ, „Sociální mobilita moravské vsi.“ *Věstník České akademie zemědělské* 17, 1941, s. 565–568; TÝŽ, „O průzkumu venkova s hlediska sociologického.“ *Sociologická revue* 12, 1946, 5, s. 23–38; souborně TÝŽ, *Sociologická šetření moravské vesnice v rozpětí generačním. Neslovice, 1904–1934*. Praha 1948. Hájkův komunitní výzkum, stejně jako dřívější výzkum Velké nad Veličkou, realizovaný I. Arnoštem Bláhou a jeho studenty, vycházel ovšem spíše z přístupů rumunského sociologa Dimitrie Gustiho a nebyl primárně orientován na oblast sociologie venkova a zemědělství.
 - 21 Čepova habilitace byla následujícího roku rozšířena rovněž na brněnskou Vysokou školu zvěrolékařskou.
 - 22 Z nejvýznamnějších děl uveďme: Edvard REICH, *Základy organizace zemědělství Československé republiky*. Praha 1934; TÝŽ, *Problém zemědělství v celkovém plánu hospodářské politiky*. Praha 1936; TÝŽ, *Prameny a základy zemědělského pokroku v ČSR*. Praha 1936; TÝŽ, *Cestou k selské politice a pravovědě*. Praha 1939; TÝŽ, *Racionalisace malozemědělských závodů*. Praha 1942. K Reichovi viz B. VLÁČIL, „Ing. Dr. Edvard Reich, organizátor čsl. zemědělského pokroku.“ *Úspěch* 4, 1935, s. 47–53.
 - 23 Jaroslav ŠÍMA – Edvard REICH – Rudolf TELTŠÍK (eds.), *Šedesát let Emanuela Chalupného. Sborník vzpomínek*. Praha 1940.
 - 24 Dobový význam Čepovy habilitace zdůrazňuje zpráva v *Sociologické revui* 7, 1936, 1–2, s. 247; srov. také Jana ŠINDLÁŘOVÁ, „Tradice výuky sociologie venkova a zemědělství pro zemědělské inženýry v Brně.“ In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta*, s. 217–223. K Čepovi dále (spíše oslavně) Bedřich PŠÍR, „Tomáš Čep, první učitel sociologie venkova na VŠZ v Brně.“ In: Juliána Obrdlíková (ed.), *Brněnská sociologická škola*. Brno 1966, s. 58–64; TÝŽ, „O počátcích výuky sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně.“ In: Juliána Obrdlíková – Dušan Slávik (eds.), *O koncepci dějin československé sociologie*. Praha – Brno 1968, s. 268–273; TÝŽ, „Sociologie venkova na Brněnsku ve třicátých letech.“ In: Jan Tauber – Josef Kolařík (eds.), *Historie české a slovenské sociologie venkova*. Praha 1969, s. 199–218; Lubomír SLEZÁK, „Agrární sociolog Tomáš Čep a svobodné učení selské v letech první ČSR (1918–1938).“ In: *České země a moderní dějiny Evropy*. Praha 2010, s. 169–180.
 - 25 Tomáš ČEP, *Selství v literatuře moravskoslezské*. Brno 1933.
 - 26 Ibid., s. 251. Z časopiseckých článků obdobně Tomáš ČEP, „Sociální funkce československého sedláka.“ *Sociologická revue* 4, 1933, s. 251–255; TÝŽ, „Sociální funkce zemědělské mládeže.“ *Sociologická revue* 5, 1934, s. 112–117; TÝŽ, „Sociální funkce československé ženy v zemědělství.“ *Sociologická revue* 5, 1934, s. 338–345; TÝŽ, „Československý venkov na prahu druhé republiky.“ *Sociologická revue* 9, 1938, s. 265–269; TÝŽ, „Venkovský lid a národní tradice.“ *Sociologická revue* 10, 1939, s. 67–72.
 - 27 Tomáš ČEP, *Životní spotřeba zemědělské rodiny jako sociologický problém*. Brno 1934.
 - 28 Poválečná kniha *Zemědělství na nových cestách* má už opět spíše teoretický a proklamativní charakter, viz Tomáš ČEP, *Zemědělství na nových cestách*. Brno 1945.
 - 29 Toto angažmá se Čepovi později stalo osudným: v roce 1951 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen k mnohaletému žaláři a ve vězení později i zemřel. Marxističtí sociologové venkova mu přitom i později vyčítali konzervatismus a „reakcionářství“ a jeho dílo podceňovali; srov. např. Jan TAUBER (ed.), *Sociologie zemědělství a venkova I*. Praha 1968, s. 77–78.
 - 30 Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 178.
 - 31 Srov. Anton ŠTEFÁNEK, „K úkolům VI. odboru ČAZ v oboru venkovské sociologie.“ *Věstník Československé akademie zemědělské* 4, 1928, s. 393–395.

- 32 Zejm. Anton ŠTEFÁNEK, „Novoslováci.“ *Sociologická revue* 6, 1935, s. 272–277; TÝŽ, „Sociologický výskum kultúrneho života na venkove.“ *Věstník Československé akademie zemědělské* 11, 1935, s. 501–505. Sem patří i pozdější dílo TÝŽ, „Česi na Slovensku.“ *Sociologická revue* 12, 1946, 1, s. 22–26; 2–3, s. 36–41.
- 33 Alexander HIRNER, *Československá sociológia do roku 1948*. Bratislava 1970, s. 464 (interní cyklostyl); srov. TÝŽ, „Sociologický ruch na Slovensku.“ *Sociologie a sociální problémy* 7, 1947, s. 46–49.
- 34 Anton ŠTEFÁNEK, *Slovenská vlastiveda III. Základy sociografie Slovenska*. Bratislava 1944/45. Ke Štefánkovi sociologickému dílu viz Alexander FAZIK, „Štefánek a slovenská sociologie. Několik metodologických poznámek k dílu a osobnosti A. Štefánka.“ *Sociológia* 2, 1970, s. 301–307; Ján PAŠIAK, „Anton Štefánek – zakladateľ slovenskej sociografie.“ *Sociológia* 26, 1994, s. 19–28; Karol ŠURAN, „Štefánekove teoretické a metodologické východiská v Základoch sociografie Slovenska.“ In: J. Obrdlíková – D. Slávik (eds.), *O koncepcii dějin československé sociologie*, s. 201–214; Włodimierz WINCŁAWSKI, *Lud – narod – socjologia. Studium o genezie socjologii slowackej*. Toruń 1994. Nejnovější soubor statí ke Štefánkovi představuje Ľudovít TURČAN – Robert KLOBÚCKÝ (eds.), *Antonín Štefánek: vedec – politik – novinár*. Bratislava 2012.
- 35 K této osobnosti oslavně (a dobově tendenčně) Antonín VANĚK, „Karel Galla osmdesátiletý.“ *Sociologický časopis* 17, 1981, 3, s. 329–332; TÝŽ, „Karel Galla pětáosmdesátiletý.“ *Sociologický časopis* 22, 1986, 3, s. 298–299. Z odlišné perspektivy viz Milan SKALKA [= Miloslav PETRUSEK], *Groteska aneb Co naděláš? Ze života a díla docenta doktora Antonína Káněte doktora věd*. Praha 2011, s. 13–17.
- 36 Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 44, 91.
- 37 Karel GALLA, *Sány. Příspěvek k sociologii družstevnictví v československé vsi*. Praha 1937 (ve stručnější verzi anglicky 1936); TÝŽ, *Dolní Roveň. Sociologický obraz české vesnice*. Praha 1939. Srov. také TÝŽ, „Sociologie českého venkova.“ *Věstník České akademie zemědělské* 17, 1941, s. 200–208.
- 38 Tato skutečnost vedla dokonce k pokusu o zopakování jednoho z těchto výzkumů, viz Petr SKALNÍK (ed.), *Dolní Roveň. Poločas výzkumu*. (Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice C/2003, supplement 8). Pardubice 2004.
- 39 Josef Voráček v *Sociální problémy* 5, 1938, 3, s. 228–230; Josef Král v *Sociologie a sociální problémy* 7, 1947, 1, s. 70–74.
- 40 Karel GALLA, „Jak byla zkritisována v revui Sociální problémy má knížka o sánském družstevnictví.“ *Sociologická revue* 11, 1940, s. 284–293.
- 41 K této temné kapitole z dějin české sociologie Z. R. NEŠPOR, *Republika sociologů*, s. 191–204.
- 42 Srov. diskusi s Josefem Králem: Josef KRÁL, „Několik poznámek k číslu 3/IV 1968 Sociologického časopisu o československé sociologii.“ *Sociologický časopis* 5, 1969, s. 393–402; Karel GALLA, „K článku prof. J. Krále.“ *Sociologický časopis* 5, 1969, s. 403–406.
- 43 Srov. Mojmir HÁJEK, „Podíl Brněnské sociologické školy na rozvoji terénního výzkumu u nás.“ *Sociologický časopis* 4, 1968, s. 408–417, který ovšem nezmiňuje negativní aspekty.
- 44 Miloslav PETRUSEK, „Peripetie Masarykovy české sociologické společnosti (nejen v letech 1989–2002).“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38, 2002, 1–2, s. 184–189, zde s. 185. K české sociologii šedesátých let nejnověji Michael VOŘÍŠEK, *The Reform Generation. 1960's Czechoslovak Sociology from a Comparative Perspective*. Praha 2012.
- 45 Srov. Helena HUDEČKOVÁ, „Institut sociologie venkova a historie zemědělství při Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky (1965–1970).“ *Zemědělská ekonomika* 45, 1999, 11, s. 523–526. Životopisný medailon spolupodepsaný Tauberovou dcerou (Věra MAJEROVÁ – Věra TAUBEROVÁ, „Jan Tauber – sociolog venkova a zemědělství.“ In: *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století*. Uherské Hradiště 2006, s. 231–236), je přeci jen silně nekritický.

Sociological Research in inter-war Agrarian Party's Policy

A b s t r a c t

Institutionalization and organization of Czech sociology on European level came about relatively soon, between the wars. This may be to some extent ascribed to the members of the Agrarian Party who sought to introduce sociology as a subject at universities and secondary schools, participated in the foundation of sociology-oriented Free School of Political Sciences and Education Department of the Czechoslovak Agricultural Academy, and they also supported sociology by means of other educational, public and publishing activities. This support became significant especially in terms of special sociology of countryside and agriculture which, after a pioneer work by I. Arnošt Bláha, the members of the Agrarian Party de facto dominated. The Party's leadership and associated organizations provided space and economic support for this, but whether or not they had political motives to use or even abuse sociological data cannot be proved. If this was the case, then it was a consequence of authors' personal approach and interests, which is in flagrant contradiction to the communist regime when Marxist sociology of countryside and agriculture was fully subservient to the ruling regime. The study shows the contribution of major personalities of inter-war Czechoslovak agrarian sociology, namely Tomáš Čep, Karel Galla, Edvard Reich and Anton Štefánek. It also states that despite the few significant ideas these sociologists never achieved international recognition. The most progressive appeared Galla's community studies of the cooperative system in Sány, central Bohemia, and of social operation in Dolní Roveň, eastern Bohemia, both of which suffer from their authors' hidden servility towards the ideology and program of the Agrarian Party. In this and in other cases when the above mentioned personalities were privileged in their academic careers, this party support turned out to be a double-edged gift for Czechoslovak sociology – the promising sociology of countryside and agriculture fortunately did not bring adequate research results.

VELKÉ REGIONY

Republikánská strana ve Slezsku a na Ostravsku

DAN GAWRECKI

O vývoji české agrární strany a agrárního hnutí ve Slezsku neexistuje samostatná literatura. Pro starší období se opíráme hlavně o publicistiku, která má do značné míry charakter pramene, protože komentuje problémy a tendence ve své době víceméně současné, neukončené a aktuální. Tato publicistika neposuzuje většinou vývoj strany samostatně, ale v souvislosti s celkovým politickým a ekonomickým vývojem, podobně jako literatura nejnovější. Na jedné straně jde o nespornou mezeru v poznání problematiky, na straně druhé umožňuje tento způsob zpracování lepší srovnávací přístup.

Pro období před první světovou válkou je základní prací o české politice, včetně agrárních směrů, studie Rudolfa Gudricha (1862–1937) otištěná ve sborníku z poloviny 20. let.² Pokud jde o agrární stranu, vhodně ji doplňují vzpomínky jednoho z jejích zakladatelů ve Slezsku Josefa Patera (1865–1948).² Od počátku 20. století probíhala ve Slezsku politická diferenciací. Do té doby se politické a jiné české aktivity soustřeďovaly kolem tzv. Národní strany a jejího orgánu Opavský týdeník a zemských poslanců Věnceslava Hrubého (1848–1933) a Františka Stratila (1849–1911). Není zde místo pro podrobnější vylíčení různých opozičních směrů, povšimneme si jen agrárních snah. Od konce roku 1901 probíhaly přípravy směřující k založení Agrárního sdružení českého rolnictva ve Slezsku. Rolníkům již nestačily jejich aktivity v rámci Národní strany (vznik Ústřední hospodářské společnosti v roce 1895 a ovládnutí hospodářské sekce Politické a hospodářské jednoty v Opavě), oprávněně se obávali ovlivnění maloročníků socialistickými stranami a poměrně silných vlivů křesťanských sociálů mezi rolnictvem. Na schůzi ve Slatině (moravská enkláva u Bílovce) se 8. 12. 1901 sešlo 23 okresních důvěrníků, pro opavský venkovský okres byla obdobná schůze svolána na 15. 12. do Kateřinek. Podobné akce českých rolníků se konaly i v jiných částech Slezska. Rolníci usilovali o vlastní časopis, kterým měl být Gudrichův Slezský věstník. O založení strany zřejmě ještě nešlo, ale dosavadní národní elity ve Slezsku nelibě nesly, že docházelo k vytváření rolnických hospodářských organizací bez předběžné konzultace či schválení Národní strany.³ V roce 1902 rolníci ovládli opavskou Politicko-hospodářskou jednotu, za jejího čelného představitele prosadili P. Josefa Svozila (1873–1949),⁴ kaplana v Klimkovicích, který pro Jednotu vypracoval prozatímní politický program akcentující situaci zemědělského dělnictva a požadavek rozšíření volebního práva do říšské rady a zemského sněmu. Předáci národní strany se nespokojili s tím, že vedoucí osobností počínajícího agrárního hnutí je kněz. Rolníci proto vydali prohlášení, že po ovládnutí Politicko-hospodářské jednoty necítí potřebu „*samostatného sdružení zemědělského ve Slezsku*“, zvolili si však „*výkonný výbor české agrární strany ve Slezsku, jenž bude míti zájmy rolnictva stále na paměti*“.⁵

Ve volbách do slezského sněmu v roce 1902 byl nesporným českým kandidátem dr. Stratil, druhého kandidáta místo nemocného faráře Antonína Grudy (1844–1903) prosazovali agrárníci. Jejich neformální vůdce, tajemník Ústřední hospodářské jednoty František Zíka (1869–1931),⁶ který byl zřejmě oprávněně podezříván ze zakládání agrárního hnutí ve Slezsku, v zájmu udržení národní shody ustoupil, kandidátem se stal pro Národní stranu přijatelnější rolník Petr Foltys (1860–1919) z Holasovic.⁷ Na Frýdecku agrárníci nekandidovali, zemským poslancem se tam stal Věnceslav Hrubý; více než tři české zemské poslance volební řád fakticky neumožňoval ve Slezsku zvolit.⁸

Národní rada slezská v čele se Stratilem a Hrubým, která měla koordinovat v zemi českou politiku, se stávala orgánem víceméně formálním a nepříliš respektovaným, nikdo však netoužil po tom, aby byl ocejchován jako rozbíječ národní jednoty. Český politický tábor se rozpadal, k utužení svornosti nepomohlo ani zvolení rolníka Petra Foltyse, kterého radikální pokrokaři považovali za katolického konzervatistu, do čela Politického pokrokového spolku v Moravské Ostravě.

Koncem roku 1904 se objevily v moravském tisku zprávy o záměrech nyní již ředitele Ústřední hospodářské společnosti Františka Zíky založit agrární stranu ve Slezsku. Na přípravné schůzi moravských rolníků v Přerově 11. 5. 1904 se otevřeně jednalo o rozšíření agrární organizace na Slezsko. Byli přítomni i zástupci ze Slezska, starosta Lukavce Josef Pater byl zvolen náměstkem předsedy. Národní strana polemizovala se snahami založit agrární stranu ve Slezsku, stěžovala si na rozbíjení národní jednoty, prohlašovala, že rolníci žádnou vlastní stranu nepotřebují.

Následovalo několik let vášnivých sporů mezi slezskými pokrokaři, k nimž byli řazeni i agrárníci, a národními konzervatisty. Rozpory byly tak velké, že nedošlo ani k vytvoření zamýšlené Národní rady pro Slezsko a Ostravsko, která měla mj. koordinovat postup ve volbách do říšské rady tak, aby všichni (kromě socialistů) prosazovali společného kandidáta.⁹ Nakonec byl zvolen jen pracovní Národně kulturní výbor pro Slezsko. V červnu 1905 na Klimkovicku, Bílovecku a také v Opavě proběhla kampaň za vytvoření politické agrární organizace s argumentací, že „*na Moravě strana katolicko-národní láká moravské rolnictvo do organizace, která s myšlenkou agrární nemá ničeho společného a která organizaci svou vtírá již také Slezsku*“.¹⁰ Agrárníci tehdy již představovali ve Slezsku poměrně vlivnou organizovanou sílu. V roce 1905 měli podle Paterových vzpomínek v okrese Bílovec místní organizace v 6 obcích, v okrese Klimkovičky v 7 obcích, v okrese Slezská Ostrava v 6, v okrese Opava v 7 a v okrese Frýdek v 8 obcích.¹¹

Ani sjezd Národní strany v Polské Ostravě 17. 6. 1906 nedosáhl očekávaného výsledku. Soudobý autor píše: „*agrárníci si hleděli již svého, nestarali se více o stranu národní...*“ Za čelnou osobnost agrárníků byl považován mlynář z Lukavce Pater. Pokusem o udržení národní jednoty bylo vytvoření Národní rady slezské jako koordinačního výboru národních konzervatistů a pokrokařů. Kolem kandidáta ve volbách do říšské rady byly spory, nakonec se strany shodly na baronu Karlu Rolsbergovi (1852–1921) z Litultovic, kterého agrárníci považovali za příliš klerikálního a raději by viděli jako svého kandidáta Františka Zíku, který byl ovšem nepřijatelný pro ostatní strany, ve Slezsku působil krátkou dobu, přistěhoval se v roce 1897. V průmyslových okresech občanské strany nechtěly kandidovat, protože neměly naději na úspěch. Spory se dále prohlubovaly, nakonec byl Rolsberg na Opavsku zvolen nepatrnou většinou, v těšínské části Slezska však k dohodě nedošlo a český kandidát zvolen nebyl.

Ve Slezsku se jednotlivé české politické směry vyhraňovaly do podoby politických stran. Národně katolická strana svolala na 6. ledna 1911 sjezd českého katolického rolnictva ve Slezsku. Po smrti hlavního hlasatele české politické svornosti ve Slezsku dr. Stratila († 22. ledna 1911) nebyla již Národní rada schopna čelit rozporům mezi agrárníky a protagonisty snah o založení strany katolického rolnictva. Před říšskými volbami došlo ke shodě na kandidatuře barona Rolsberga na Opavsku a rolníka Františka Pavloka (1865–1928) na Frýdecku. V dubnu 1911 však vyvrcholil konflikt mezi baronem Rolsbergem, který se sice považoval za agrárníka, přesto však usiloval o národní shodu, která již však nebyla možná. Rolsberg se cítil být agrárníky ignorován, rezignoval ze všech politických funkcí i z mandátu na říšské radě. Agrárníci poté jednoznačně trvali na Zíkově kandidatuře,

občanské strany se však na společném kandidátu nedohodly. Slezští agráři toho využili ke zdůvodnění ustanovení své strany ve Slezsku (19. 5. 1912) a začali vydávat svůj vlastní politický list. Mandát po dřívějším českém národním kandidátu na Opavsku získala sociální demokracie, na Frýdecku, kde došlo ke sporům mezi centralistickými a autonomistickými sociálními demokraty, zvítězil do té doby málo známý agrárník František Pavlok, rolník z Řepišf. Koncem roku 1911 se ustavila ve Slezsku křesťanskosociální strana s početným rolnickým členstvem, dřívější okleštěná Národní strana s ní navázala spolupráci a v podstatě rezignovala na vlastní politickou samostatnost.¹²

Agrární strana začala vytvářet svou organizační strukturu, spolupracovala s agráři na Moravě a v Čechách, důraz kladla na organizace mládeže. Např. v srpnu 1910 se konal v Dobré na Frýdecku sjezd dorostu z Čech a Moravy, který se stal jedním z podnětů rozvoje organizace ve Slezsku. V březnu 1912 došlo ke spojení organizací agrárního dorostu na Opavsku a Těšínsku, vzniklo Zemské sdružení slezského dorostu.¹³

Před světovou válkou Ústřední hospodářská společnost pro české kraje Slezska vedená Františkem Zikou jako jediná stavovská odborná organizace českých zemědělců měla v opavské části Slezska 80 místních spolků a na Těšínsku 45 spolků – celkem 3 600 členů, k nim byly připojeny ještě spolky včelařské, chovatelů drobného hospodářského zvířectva a 4 spolky pro chov dobytka – celkem 20 organizací s více než 600 členy. Koncem první světové války vyvíjelo činnost 118 českých zemědělských družstev, o deset let později 187, z toho bylo 104 spořitelen a záložen, 17 samostatných záložen, 14 výrobních družstev atd.¹⁴

Tiskovým orgánem slezských agráříků byl v letech 1912–1920 Slezský venkov vycházející v Opavě, od roku 1920 pak další týdeník Svobodná republika jako orgán moravsko-slezské župy Republikánské strany venkovského a malorolnického lidu.¹⁵

Rozpad habsburské monarchie a vznik Československé republiky přinesl další impulsy pro upevnění pozic českých agráříků ve Slezsku. Ve slezském národním výboru ustanoveném koncem října 1918 bylo 31 členů, z toho bylo 15 socialistů a 16 zástupců stran občanských, agráříků bylo mezi nimi šest.¹⁶ Josef Lukeš byl Národním výborem jmenován předsedou okresního národního výboru za město Opava.¹⁷ Za agráříka, který se ve straně bezprostředněji neangažoval, byl považován také dr. Josef Šrámek (1875–1956), úředník politické správy ve Slezsku, který se stal v r. 1917 opavským okresním hejtmánem (za okres Opava-venkov) a po obsazení Opavy československým vojskem 18. 12. 1918 byl jako ministerský rada ustanoven přednostou zemské správní komise a posléze slezským zemským prezidentem.¹⁸ František Zika se stal poslancem Národního shromáždění (byl současně předsedou Zemědělské rady pro Slezsko), dr. Josef Lukeš, který do agrární strany vstoupil v roce 1912 (před válkou byl zemským poslancem a náhradníkem zemského výboru), působil ve dvacátých letech jako senátor.

Podobně jako v jiných zemích republiky přispělo k upevnění pozic agráříků provádění pozemkové reformy,¹⁹ pořádání výstav, z nichž byly nejvýznamnější zemědělské výstavy v Moravské Ostravě (1924), Orlové a Místku (1926) a zejména uskutečnění Zemědělské, živnostenské a osvětové výstavy v Opavě v srpnu 1927.²⁰ V Opavě bylo vybudováno Zemědělské muzeum,²¹ do českých rukou přešla řada důležitých institucí a podniků, z nichž byl nejvýznamnější cukrovar ve Vávrovičích nedaleko Opavy.²²

Představitelé republikánské strany patřili ve Slezsku k předním představitelům československé státní myšlenky. Angažovali se v československo-polském sporu o Těšínsko a v úsilí o upevnění československých pozic na Hlučínsku, které bylo připojeno k ČSR

na základě versailleské mírové smlouvy. Josef Lukeš byl např. předsedou československé plebiscitní komise pro Těšínsko, působil jako expert na mírové konferenci v Paříži, Josef Šrámek jako zemský prezident po připojení Hlučínska k ČSR vykonával také funkci zplnomocněného komisaře pro Ratibořsko.

Agrárníci měli zásluhu o šíření informací o českých územních požadavcích ve Slezsku. Např. v září 1919 došlo k setkání československé agrární mládeže v Opavě, které mělo napomoci posílení agrární myšlenky ve Slezsku a současně se protestovalo proti snahám o odtržení Těšínska.²³ Svěrázným propagátorem českých zájmů na Těšínsku byl agrární novinář, publicista a vlastivědec Joža Vochala,²⁴ který se i s částečným úspěchem snažil přesvědčovat obyvatele na Těšínsku mluvící polským dialektem, že jako tzv. Šlonzáci jsou jednou z větví československého národa.²⁵

Bez nároku na hlubší rozbor, který si nemůžeme za současného stavu poznání problematiky dovolit, se pokusíme alespoň naznačit některé způsoby agrárnícké argumentace a taktiky ve vztahu k ostatním českým a polským politickým stranám. V opavské části Slezska před parlamentními volbami agitovali agrárníci v dubnu 1920 proti sociálním demokratům v letáku: „...*Půda, země má být venkovánům pobrána a oni na ní [mají] robit jako nájemníci pod karabáci socialistických drábů [...]* *Ženy mají být také společným majetkem dle jejich učení, máš dobrou a pěknou ženu, přijde socialista a vyvlastní ji pro sebe[...]* *Přijde děcko, vezme se matce, dostane číslo a dá se do státní výchovy.*“²⁶

Agrárníci patřili k předním českým politickým stranám dovolávajícím se rázné očisty, která měla oslabit německý vliv v Opavě a jejím okolí. Po obecních volbách v r. 1923 svobodná republika proklamovala cíle českých očištných snah, jimiž mělo být „*rychle a energicky dokončit na Opavsku osvobozovací proces a ve směru národním přivést Opavsko a hlavně Opavu na takový stupeň, jaký vyžaduje převrat říjnový [...]* *Ze živlu německého, který byl sražen k bezmocnosti, vyrostl nám soupeř, který nejen se brání, ale který již útočí [...]* *Dnes musíme se bít s Němci o svá práva, i ta, která jsou nám základními zákony zaručena. Chceme očistu, očistu důslednou a důkladnou. Poměry ve vojsku, v státní a zemské administrativě, ve školských otázkách, ve vzhledu vnějším po stránce českosti ukazují, že trčíme, nemůžeme se dostatí dále [...]* *Nechceme vyvolati národnostní boje, [...]* *chceme jen své právo a to, aby bylo respektováno a ne ubíjeno [...]* *Všechny politické strany musí uznati povinnost očišťovacího boje se zúčastniti.*“²⁷

Před volbami do parlamentu v listopadu 1925 agrárníci útočili proti lidovcům na opavském venkově: [lidová strana] „*...jde pokrytecky do voleb s heslem zachraňovat náboženství, církev a víru. Hlavní její věci jest však zachrániti pomocí politiky velkostatky, bohatství a moc šlechty a hierarchie [...]* *Lidová strana nepřála zemědělcům zvýšení cen jejich výrobků [...]* *jest proti pozemkové reformě, zvlášt' na církevních velkostatcích.*“

Lidovci zase útočili proti agrárikům pod heslem „*Pryč s tyranu a zrádci venkovského lidu!*“ Vytýkali agrární straně, „*že sedm let slepě sloužila socialistům a bezvěrcům*“, a doporučovali jim: „*Ved'te v evidenci rudo-zelenou koalici a žasněte, co dluhů nám tato nasekala. Agrárníci zpachtovali si pozemkovou reformu, kde prodává se půda protizákonně zdražená, ubíjí malého poplatníka tak, že tento není s to, aby snesitelně žil.*“²⁸

Situace na Opavsku, jak se zdá, se v podstatě příliš nelišila od jiných regionů v českých zemích. Složitější a dramatičtější byly poměry na Těšínsku, kde se Josef Šrámek jako představitel zemské politické správy ve Slezsku stal aktivním prosazovatelem českých zájmů: žádal důsledné počeštění státní správy, požadoval, aby každý úředník zvládl češtinu

a předložil osvědčení z jazykových kurzů, na Těšínsku usiloval o spolupráci s vůdcem šlonzakovců Josefem Koždoněm, rozpustil řadu obecních zastupitelstev a dosadil do obcí vládní komisaře se správními komisemi v zájmu podpory „asimilačních snah“.²⁹

V listopadu 1921 začal vycházet Šlázak w Czechosłowacyi, vydával ho někdejší Koždoňův tajemník Karel Smyczek z Ochab (od 1928 starosta Jablukova), po roce list přestal vycházet, ale od r. 1924 opět pročeský proud šlonzakovců³⁰ pod redakcí Smyczkovou vydával časopis Nasz Šlázak znovu za protestů německé a polské sekce Slezské lidové strany i polské diplomacie.³¹

Od konce dubna 1927 agráři zakládali na Těšínsku Národní střelecké jednoty, národní socialisté ovládali Čs. obec střeleckou, Národní obec fašistická Jednotu českých střelců.³² Již z toho je patrná roztržičnost zájmů českých politických stran na Těšínsku, polské usilovaly více o koordinaci. Agráři na Těšínsku měli nejbliže k národním socialistům, národní socialisté na Těšínsku např. v letech 1927–1928 proklamovali nutnost pádu vlády a vytvoření nové rudozelené koalice se svým zastoupením. Od poloviny roku 1928 se spolupráci s agráři nepočítali,³³ přesto však jim byli sympatičtější než sociální demokraté. Lze tak usuzovat i z výroku někdejšího profesora opavského gymnázia a národně socialistického poslance Národního shromáždění Václava Sladkého (1879–1940) na schůzi župního zastupitelstva 22. 3. 1931: „*Musím říci, že stokrát lépe se pracuje s takovým Švehlou a Udržalem než s Bechyněm, který má napřed zájmy strany a pak teprve zájem státu, kdežto u těch prvních byl a je zájem státu na místě prvním*“.³⁴

V průmyslové části Těšínska byli pozice čs. agráři zanedbatelné, ve 30. letech se pokoušeli proniknout do Moravské Ostravy a kandidovali v obecních volbách pod firmou Majitelé domů a domků, reprezentoval je rolník a starosta Josef Klega z Hrabůvky a učitel Josef Hasilík (1891–1964) z Mariánských Hor. Klega byl považován za přítele sociálnědemokratického starosty Mor. Ostravy Jana Prokeše (1873–1935), měl se opírat o skupiny legionářů.³⁵

Ve třicátých letech se agrární strana snažila proniknout na Ostravsko a Těšínsko, v lednu 1935 se konal župní sjezd republikánského dorostu ve Svinově u Ostravy, kde byl hlavním řečníkem místopředseda strany Rudolf Beran. 5. února byl zřízen obvodový sekretariát Republikánské strany zemědělské a Domoviny, vedením byl pověřen JUC Jan Klaška z Brna, který spolu s tajemníkem Evaristem Piťhou (1876–1938) a Václavem Lednickým nesl hlavní organizační tíhu před parlamentními volbami. Národně socialistický senátor Karel Riedl z Brna (*1882) na důvěrné konferenci národních socialistů Velké Ostravy to komentoval slovy: „*Také nejsilnější strana agrární opustila svoji zásadu ‚Venkov jedna rodina‘, vtlačuje se do průmyslových oblastí a nutí průmyslové dělnictvo k vstupu do jejich odborových organizací. Dlužno litovati tohoto nemorálního zjevu v našem politickém životě [...] nutno to označiti za největší plantážnictví, které se přiči veřejné morálce*“.³⁶

Koncem února 1937 přijel na Ostravsko ministr zemědělství Josef Zadina (1887–1957), účastnil se zábavného večírku strany v Mor. Ostravě (200 účastníků), spolu s členem městského zastupitelstva Klegou, senátorem Františkem Novákem a poslancem Emanuele Venclem (1876–1939) vystupoval na župním sjezdu dorostu ostravského kraje (250 účastníků). Ve Vítkovicích měla jejich odborová organizace 600 členů, jimž strana pomohla najít zaměstnání, ve volbách do závodního výboru však utrpěla fiasko. Agráři dokonce usilovali o získání vlivného ostravského listu Moravskoslezský deník, který ovládali národní demokraté. Záměr se však nezdařil.³⁷

Zajímavý byl vztah československých agráři k polským politickým stranám. První polský poslanec zvolený do poslanecké sněmovny, Leon Wolf (1883–1968, předseda politické

strany Svaz slezských katolíků) reprezentující koalici polských stran, se stal hospitantem poslaneckého klubu agrárníků (1925, znovu zvolen v r. 1935).³⁸ Poslanci Jan Buzek (1874–1940, evangelík) a Emanuel Chobot (1881–1944, socialista) zvolení v parlamentních volbách v roce 1929 spolupracovali s poslaneckým klubem československých sociálních demokratů. O rok dříve byl po volbách do moravskoslezského zemského zastupitelstva jmenován Karol Junga (1887–1943, katolík), za jmenování vděčil agrárníkům.³⁹

Karol Junga, který měl z polských politiků na Těšínsku k čs. agrárníkům nejvřelejší vztah, od druhé poloviny února 1932 podnikal kroky k založení polské agrární strany na Těšínsku, se domníval, že by taková strana mohla získat v parlamentních volbách 2 mandáty.⁴⁰

Blízká spolupráce Karola Jungy s ministerským předsedou Hodžou vyhrtila na podzim 1937 již tak napjaté vztahy v polském politickém táboře. Poslanec Leon Wolf a koordinační komitét polských stran odmítal jejich schůzky a konstatoval, že na nich Junga vystupuje jako exponent agrárníků a soukromník.

Jungovi se skutečně podařilo v prezídiu ministerské rady prosadit některé dílčí požadavky v době, kdy přechodně docházelo k oslabení mezistátních československo-polských rozporů. Po několika měsících, kdy byla v Polsku obnovena protičeskoslovenská kampaň, vyhrtily se i animozity mezi Wolfem a Jungou a opět se šířily zvěsti, že Junga „založí republikánskou stranu“. Rozpory trvaly i v roce 1938, kdy Junga podal ruku jednomu z čelných představitelů polské politické emigrace a napsal článek do opozičního deníku v Polsku.⁴¹

Sílu vlivu republikánské strany ve Slezsku za první republiky můžeme postihnout nejlépe srovnáním relevantních údajů, zejména volebních výsledků do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění.⁴² Srovnání za celé Slezsko s průměrem českých zemí nebo moravskoslezským průměrem je sice možné, ale nemá vzhledem k národnostnímu složení větší vypovídací hodnotu. Rozdělili jsme proto Slezsko do čtyř částí – 1) území národnostně převážně české (Opavsko – soudní okresy Opava, Bílovec a Klimkovice; Frýdecko – soudní okresy Frýdek a Slezská Ostrava), 2) národnostně převážně německé okresy na západ a jih od Opavy, 3) česko-polské, resp. polsko-české okresy na sever a východ od politického okresu Frýdek a 4) Hlučínsko, území připojené k ČSR v únoru 1920.

V první skupině soudních okresů jen v soudním okrese Frýdek dosáhla v roce 1925⁴³ republikánská strana větší podíl hlasů (13,34 %), než získala v průměru moravských a slezských okresů (11,55 %). Zdaleka nelze tento výsledek přeceňovat, protože okres byl z 84 % český, průměr za české země činil 67,50 %. Podle pořadí 333 soudních okresů podle podílu hlasů odevzdávaných republikánské straně byl frýdecký soudní okres až na 162. místě, přitom vezmeme v úvahu, že v 94 německých okresech nezískala strana ani 1 % hlasů. Pokud zohledníme národnostní skladbu jednotlivých okresů, byly na tom lépe soudní okresy Opava (60 % Čechů) a Bílovec (56 % Čechů). V opavském okrese, kde vliv strany postupně rostl, v roce 1935 hlasovalo pro republikánskou stranu 11,30 % voličů (v moravsko-slezském průměru 14,20 %), na druhém místě ve Slezsku byl tehdy okres Frýdek (10,63 %), na třetím Bílovec (10,10 %). Ve všech uvedených okresech sledované skupiny byl silnější vliv Československé strany lidové, který ovšem jen na Klimkovicku v letech 1925 a 1935 mírně přesahoval moravskoslezský průměr. Na Opavsku a Klimkovicku byly ve všech parlamentních volbách vlivnější než agrárníci národní socialisté. Nejsilnější (kromě opavského okresu) byli čs. sociální demokraté.

s. okres	1920	1925	1929	1935
Opava	6,88	8,24	8,87	11,30
Bílovec	7,86	9,05	7,67	10,10
Klimkovice	8,41	7,88	7,18	7,71
Frydek	-	13,34	11,34	10,63
Morava+Slezsko	12,40	11,55	12,32	14,20

Ve skupině s dominujícím zastoupením Němců byli čs. agráři nejsilnější ze všech českých stran v okrese Vítkov (15 % Čechů) – 6,63 % hlasů pro republikánskou stranu. V jiných okresech této skupiny zpravidla nepřesáhl podíl Čechů 5 % a čs. agráři nikde nezískali více než 1 % voličů; zde byli nejpůsobnější z českých stran národní socialisté, kteří získali v roce 1935 ve všech německých okresech více než 1 % hlasů.

Ve skupině česko-polských okresů v těšínské části Slezska se agráři nejvíce prosadili v převážně zemědělských okresech Český Těšín (41 % Čechů) a Jablunkov (23 % Čechů) – 5–8 % ve všech parlamentních volbách. Při podrobnější analýze by bylo třeba vzít v úvahu, že venkov byl osídlen hlavně Poláky jako „původním obyvatelstvem“. Zaujme proto 7,97 % pro agráři na Jablunkovsku, zřejmě jako výsledek již zmíněné propagace Šlonzáků jako jedné z větví československého národa, inspirované a prováděné agrárnickým publicistou Jožou Vochalou a jablunkovským učitelem a starostou Karlem Smyczkem. Za vítězství těchto snah můžeme svým způsobem považovat v roce 1935 výsledek pro nacionálně radikálnější čs. národní socialisty, kteří na Jablunkovsku získali 11,51 % (komunisté 19,84 %, spojené polské strany 43,20 %). Výsledky posledních předválečných parlamentních voleb jsou i výrazem mezinárodní situace a skutečnosti, že část Poláků nepohlížela na vývoj v Polsku se sympatiemi. Specifikou agrární strany na národnostně smíšeném Těšínsku je i skutečnost, že pozice lidovců, s nimiž většinou soupeřili v jiných regionech, byly zanedbatelné.

s. okres	1920	1925	1929	1935
Bohumín	-	1,63	2,18	2,36
Fryštát	-	2,13	2,52	2,34
Český Těšín	-	7,02	6,62	5,33
Jablunkov	-	6,17	7,97	7,13

Jako poslední skupinu jsme zvolili hlučínský politický a současně soudní okres území připojené k ČSR z Pruska, resp. Německa. Pomíjíme přitom skutečnost poválečných úprav hranic okresu, při nichž byly např. některé západní obce připojeny k Opavsku a jižní ke Klimkovicku. Okres byl z 82 % český, v parlamentních volbách vítězily jednoznačně německé strany, v r. 1935 měla Sudetendeutsche Partei 64,35 %, tj. více než v mnohých německých okresech v pohraničí republiky. Republikáni získávali v parlamentních volbách 4,5–5,4 % hlasů podobně jako sociální demokraté nebo komunisté, z českých stran byly v okrese nejsilnější lidovci, kterým se v r. 1925 podařilo získat dokonce 16,82 % hlasů, ale v r. 1935 jen 7,09 %. Od agráři, kteří mohli mít z českých stran největší vyhlídky na volební úspěch na území, v němž převážná většina zemědělské půdy patřila několika velkostatkům, odradil voliče způsob provádění pozemkové reformy, která měla získat obyvatelstvo pro československou státní myšlenku. Značná část půdy (60,4 %) byla rozdělena mezi 4 000 drobných rolníků, z nichž mnozí tzv. juterkáři dostali půdu pouze do pachtu, do vlastnictví měli získat půdu podle toho, zda osvědčí svou loajalitu vůči státu. Zbytek tvořily zbytkové statky.⁴⁴

s. okres	1920	1925	1929	1935
Hlučín	-	4,53	5,37	4,67

Vcelku se tedy potvrzuje v literatuře uváděná skutečnost, že pozice čs. agrárníků byly ve Slezsku slabší než v Čechách nebo na Moravě i pokud je budeme srovnávat s národnostní skladbou jednotlivých soudních okresů, ale nebyly zanedbatelné, včetně vlivu některých osobností hlavně ve 20. letech. Ve srovnání s těmi částmi Horního Slezska, které po roce 1742 byly připojeny k Prusku (resp. od r. 1922 také k Polsku), byl vliv agrárníků v českém Slezsku mnohonásobně silnější. V německé provincii Horní Slezsko agrárníci vůbec nekandidovali, ve Slezském vojvodství, které bylo součástí Polska, byly jejich pozice zcela zanedbatelné.⁴⁵

Poznámky:

- GUDRICH, Rudolf. Vznik a vývoj českých politických stran ve Slezsku. In: *Vlastivědný sborník slezský II*. Usp. LHOTSKÝ, Antonín. Opava: Ústřední spolek českého učitelstva, 1926, s. 149–191. Učitel Rudolf Gudrich, zakladatel a přední funkcionář českého hasičského hnutí ve Slezsku, byl představitelem „mladočeského“ opozičního proudu v Národní straně, za niž byl od r. 1909 zemským poslancem, sympatizoval s pokrokaři a současně uznával zásluhy starších vůdců usilujících o zachování její jednoty, i když si uvědomoval její neudržitelnost.
- PATER, Josef. Začátek agrárního hnutí ve Slezsku. Hrstka vzpomínek. In: *Památník 10tiletého hnutí agrárního ve Slezsku a 3letého hnutí agrárního dorostu slezského*. Usp. Joža Vochala. Opava 1913, s. 13–19. Paterovy vzpomínky uložené v Zemském archivu v Opavě, fond Agrární strana – Slezský odbor otiskl MÜLLER, Karel. Počátky agrární strany ve Slezsku ve vzpomínkách Josefa Patera. In: *Andros probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narozeninám*. Brno: Matice moravská 2005, s. 259–268. Karel MÜLLER je rovněž autorem Paterova biogramu: KM, Josef Pater. In *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*, 6 (18), Nová řada, s. 113. Ostrava 2006.
- GUDRICH, c. d., s. 151. MÜLLER, *Počátky agrární strany...*, s. 263.
- Později se vzdal kněžství, přestoupil k pokrokařům a nakonec k národním socialistům.
- GUDRICH, c. d., s. 151.
- JG [GEBAUER, Josef]. Zika, František. In *Biografický slovník...*, 6, Ostrava 1977, s. 132–134.
- Foltys byl zemským poslancem v letech 1902–1909. ŠUSTKOVÁ, Hana. Petr Foltys. In: *Biografický slovník...*, 8 (20), Nová řada, s. 113. Ostrava 2006.
- GUDRICH, c. d., s. 153.
- MÜLLER, *Počátky agrární strany...*, s. 263–264. GUDRICH, c. d., s. 162.
- GUDRICH, c. d., s. 157 ad.
- MÜLLER, *Počátky agrární strany...*, s. 264.
- GUDRICH, c. d., s. 172 ad.
- PODOLSKÝ, Karel. *Počátky hnutí agrárního dorostu na Moravě a jeho poválečná konsolidace*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica, historica, 28, 1998, s. 107.
- JEŘÁBEK, Eduard. České zemědělství ve Slezsku v prvním desetiletí republiky. In: *Deset let československého Opavska*. (Ed. GUDRICH, Rudolf) Opava 1928, s. 77–79. Podrobnější informace o vývoji zemědělských aktivit jsou uváděny v desítkách brožur např. *Zpráva o činnosti Ústřední hospodářské společnosti pro české kraje ve vojvodství Slezském za rok...* Opava 1897–1918; *Zpráva o činnosti Ústřední hospodářské společnosti pro Slezsko v Opavě*. Opava 1921–1937.

- 15 GLOS, Antonín. Periodický tisk ve Slezsku. In: *Vlastivědný sborník slezský II*. Usp. LHOTSKÝ, Antonín. Opava: Ústřední spolek českého učitelstva, 1926, s. 115–120.
- 16 Dr. Vítězslav Chlumský, Josef Klega, Josef Lukeš, František Pavlok, Ludvík Strohalm a František Zíka. – LUKEŠ, Josef. Několik vzpomínek na dny převratové. In: *Deset let československého Opavska...*, s. 8.
- 17 MH-MM [HADAMČÍKOVÁ, Marcela – MYŠKA, Milan]. Lukeš Josef. In: *Biografický slovník... 2*, s. 76–78, Opava–Ostrava 1994.
- 18 JG [Josef Gebauer]. Šrámek Josef. In: *Biografický slovník... 9*, s. 105–106. Ostrava 1977.
- 19 JERÁBEK, c. d., s. 78. LUKEŠ, Josef: Pozemková reforma. In: *Deset let...* s. 85 ad. Do 1. července 1928 z celkového výměru 4 020 169 ha zemědělské a lesní půdy bylo zabráno 1 873 vlastníkům, původním majitelům ponecháno 871 616 ha, noví nabyvatelé získali 1 245 896 ha, z toho 600 tisíc dostalo 445 297 ha. Zbytkových statků bylo 1 532 s 134 697 ha půdy (průměr 86,2 ha). Přesněji analyzovat vliv pozemkové reformy v jednotlivých místech by vyžadovalo důvěrnější znalost místních podmínek. Např. by se dalo usuzovat, že by republikáni mohli mít silný vliv v rodišti Josefa Šrámka Štítině, kde měl zbytkový statek František Zíka, výsledky parlamentních voleb v této obci jsou s tímto předpokladem v rozporu: Srov. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*. Svazek XIV. Okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín. Údaje o volebních výsledcích na str. 80–81.
- 20 KACÍŘ, Alois. První putovní výstava zemědělská, živnostenská a osvětová v Opavě. Od 6. do 21. srpna 1927..., s. 80–84.
- 21 KACÍŘ, Alois. Zemědělské museum v Opavě. *Deset let...*, s. 80.
- 22 LUKEŠ, Josef. Vávrovický cukrovar. *Deset let...*, s. 95.
- 23 PODOLSKÝ, c. d., s. 109.
- 24 JVS [VESELSKÁ, Jiřina]. Vochala Josef (Joža). In: *Biografický slovník... 2*, s. 130–132. Opava–Ostrava 1994.
- 25 VOCHALA Joža. *Šlonzáci. Šlonzácká větev sjednoceného národa československého*. Frýdek 1921; Týž. Vývoj národnosti a jazykové otázky na Těšínsku. Frýdek 1921–1924.
- 26 GAWRECKÁ, Marie. Politický vývoj v Opavě v prvních letech po vzniku ČSR. In: *Opava – sborník k dějinám města 2*. Opava 2000, s. 88.
- 27 GAWRECKÁ, Marie. Politický a národnostní vývoj v Opavě ve 20. letech 20. století. In: *Opava – sborník k dějinám města 4*. Opava 2004, s. 57.
- 28 *Svobodná republika 4*. 11. 1925; *Naše Slezsko 7*. 11. 1925.
- 29 ZAO (Zemský archiv Opava), PŘMO (Policejní ředitelství Moravská Ostrava), prez. 1920, k. 207, s. 748, k. 208, s. 1088; 1922, k. 216, s. 596; 1923, k. 225, s. 1333, k. 226, s. 1545; 1924, k. 228, s. 3, k. 233, s. 2374 aj.
- 30 Obyvatelstvo Těšínska mluvící polským dialektem označujeme termínem Šlonzáci, ty z nich, kteří se angažovali v Koždoňově politické straně nebo nepolitických spolcích pod jeho vlivem, nazýváme (jak je to obvyklé v polské literatuře) šlonzakovci.
- 31 GAWRECKI, Dan. Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938. *Studie o Těšínsku 15*. Český Těšín: Muzeum Těšínska, s. 117.
- 32 Tamtéž, s. 157–158.
- 33 Tamtéž, s. 162.
- 34 ZAO, PŘMO, prez. 1931, k. 325, s. 1467.
- 35 GAWRECKI, c. d., s. 205.
- 36 ZAO, PŘMO, prez. 1935, k. 386, s. 958.
- 37 ZAO, PŘMO, prez. 1937, k. 425, s. 7428.
- 38 GAWRECKI, c. d., s. 146.
- 39 GAWRECKI, c. d., s. 219.
- 40 ZAO, PŘMO, prez. 1932, k. 330, s. 1/9.
- 41 ZAO, PŘMO, prez. 1937, k. 408/173. KOZEŃSKI, Jerzy. *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1932–1938*. Poznań 1964, s. 115. KÁŃA, Otakar – PAVELKA, Ryszard [=

STANISŁAWSKA, Stefania]. *Těšínsko v polsko-československých vztazích 1918–1939*. Ostrava : Profil 1970, s. 84 aj.

- 42 Byly použity údaje z volebních přehledů v *Československé statistice*, sv. 1, řada I, seš. 1; sv. 31, řada I, 70, seš. 4; sv. 135, řada I, seš. 5, srov. také GAWRECKÁ, Marie. *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*. Opava: Slezská univerzita, 2004.
- 43 V roce 1920 se na Těšínsku a Hlučínsku parlamentní volby nekonaly.
- 44 K situaci na Hlučínsku např. PLAČEK, Vilém. *Prajzáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*. Hlučín – Kravaře 2000, s. 47–48, 90.
- 45 Srovnání umožňuje práce: GAWRECKÁ, Marie. *Politické poměry ve Slezsku v letech 1815–1939*. Opava: Slezská univerzita, 2011.

Republican Party in Silesia and in Ostrava Region

Abstract

The Czech Agrarian Party in Silesia before the First World War shaped up more slowly than in Bohemia or in Moravia with regard to the proclaimed need to unify Czech civic parties. The united national party in Silesia was splitting up from the turn of the century. Silesian agrarians took part in establishing an agrarian party in Moravia, in 1905 they had prepared the organizational structure of the party in individual districts cooperating with the Central Economic Society which before the First World War had had 80 clubs in and around Opava and 40 in Těšín part of Silesia. In the elections for the Imperial Council in the years 1907–1911 they pushed through their candidates, and also had their representatives in the land's parliament. Officially, the party was founded in the year 1922, its press organ being *Slezský venkov* (Silesia country), and from 1920 on *Svobodná republika* (Free Republic).

The rise of the ČSR (The Czechoslovak Republic) contributed to the strengthening of the party's position in Silesia where it had two deputies in the National Assembly, a very strong representation in various state administrative bodies and participated actively in the regional land reform. Its political argumentation did not differ much from other countries except maybe a very radical attitude towards "Czech national interests" which the party managed to enforce even among so-called "Šlonzáci" (Silesians pejoratively) in and around Těšín having also a certain influence on some political leaders of Polish minority. In the Hlučín region attached to the ČSR in 1920 they did not make the grade, perhaps because of the conditions bound up with the allocations of land defined in the land reform. Its electoral position seemed strongest in typically Czech districts even though not so strong as in Moravian-Silesian ones, mainly due to the competition of socialist parties in industrial Ostrava and people's party in Opava, Bílovec and Klimkovice regions.

Strana Bund der Landwirte a její slezská specifika

MARIE GAWRECKÁ

Ve Slezsku jsou počátky politického hnutí německých zemědělců stejně jako v Čechách a na Moravě spojeny se založením spolku Deutschösterreichischer Bauernbund, který vznikl v roce 1898 v Českých Budějovicích. Mezi nacionálně smýšlejícími zemědělci získávalo ohlas hnutí Georga von Schönerera, vůdce všenečmců, který prostřednictvím jím založeného spolku Bund deutscher Landwirte in der Ostmark (1894 ve Vídni) a po jeho rozpuštění spolku Der deutsche Landwirtebund (1899) se snažil získat venkovské obyvatelstvo pro svůj program. Značný ohlas zaznamenal kromě západních Čech právě ve Slezsku, kde agrární hnutí mělo silný nacionální náboj a postupně se sblížovalo s nacionálními stranami.¹

Vlastní strany se dočkali němečtí zemědělci až v roce 1905, kdy byla v Čechách založena Deutsche Agrarpartei in Böhmen. V březnu 1906 byla založena Deutsche Agrarpartei im Reichsrat, která se rozšířila prakticky do všech zemí Předlitavska. Ve volbách 1907, kdy strana poprvé kandidovala do říšské rady, získala celkem 21 mandátů, nejvíce v Čechách (16), 1 na Moravě a 2 ve Slezsku.² V příštích volbách 1911 získala celkem 30 mandátů, z nichž připadalo 15 na Čechy, 5 na Moravu a 2 na Slezsko. Vysoký volební zisk německých agrárníků byl ovlivněn i tím, že v užší volbě podpořily všechny občanské strany agrárního kandidáta proti sociálnímu demokratovi. Zatímco v Čechách, které byly doménou Deutsche Agrarpartei, strana ztratila téměř čtvrtinu svých voličů ve prospěch německých radikálů, úspěch zaznamenala zejména ve Slezsku, kde ve srovnání s rokem 1907 získala téměř dvojnásobný počet hlasů (18 %) a stala se nejsilnější občanskou stranou. Na rozdíl od Čech zvítězila agrární strana ve Slezsku především na úkor Německé radikální strany (Deutschradikale Partei) a Německé lidové strany (Deutsche Volkspartei), které zaznamenaly poměrně hluboký pokles odevzdaných hlasů a přenechaly agrární straně značný počet nacionálně uvědomělých voličů.³ Za Slezsko byli do říšské rady zvoleni dva nacionálové hlásící se k programu agrární strany: Hans Kudlich za volební okres Cukmantl, Krnov a Albrechtice a Richard Herzmansky za volební okres Bílovec a Odry; Anton Seidel byl zvolen poslancem za moravské enklávy ve Slezsku Osoblaha a Jindřichov a za moravské okresy Libava, Dvorce a Lipník.⁴ Lze konstatovat, že před první světovou válkou disponovala Deutsche Agrarpartei a další agrární politické organizace ve Slezsku, a to především v jeho západní části s převážně německým obyvatelstvem, poměrně širokým voličským potenciálem. Programově představovali agrárníci jakýsi střed mezi liberály a nacionály, jejich národnostní a další stanoviska však nesporně ovlivňovala skutečnost, že mezi jejich předáky byli mnozí nacionálové a někteří bývalí všenečmci. Tato skutečnost ovlivnila i vývoj agrárního hnutí ve Slezsku v meziválečném období.

V meziválečné ČSR se stala reprezentantkou německého politického agrarismu strana Bund der Landwirte (BdL, založená v listopadu 1918 v České Lípě, jako strana s celostátní působností pak v lednu 1920 v Praze). Ve Slezsku se však strana prosazovala velmi pozvolně a její výstavba narážela na četné problémy a nedostatek organizačních tradic. Problémem byla značná vzdálenost od centra strany v České Lípě a koncentrace jejího vedení v prvních letech na budování organizací v Čechách a později na Moravě, přičemž Slezsko zůstalo stranou těchto aktivit a voličský potenciál tak převzala v prvních poválečných letech v duchu předválečných tradic Deutsche Nationalpartei (DNP).⁵ Jen v severozápadní části Slezska, v okresech spravovaných z církevního hlediska vratislavským biskupstvím (Cukmantl, Frývaldov, Javorník, Osoblaha, Vidnava), získal silný vliv německý politický katolicismus

jak vlivem Německého řádu, tak i osobností jeho pozdějšího velmistra Roberta Schälzkého; a křesťanskosociální strana zde byla po celá 20. léta nejsilnější stranou.

Brzdou etablování se BdL ve Slezsku bylo také to, že na rozdíl od Čech byla zpřetřhána personální kontinuita s předválečnou agrární stranou a všichni tři agrární poslanci se již po válce politicky neangažovali. Že se podařilo DNP získat rychle a v široké míře vliv mezi zemědělským obyvatelstvem, což bylo na rozdíl od Čech a Moravy specifíkem strany ve Slezsku, bylo zásluhou především nově etablovaných zemědělských elit, které se ke straně z velké části hlásily a pro zemědělce byly jakýmsi politickým vzorem. Lze jmenovat např. Roberta Meißnera, předválečného prezidenta společnosti „Österreichisch-schlesische Land- und Forstwirtschaftsgesellschaft in Troppau“, která byla před válkou koordinačním centrem agrárních spolků ve Slezsku, zvoleného v roce 1920 senátorem za DNP, a jeho poválečného nástupce ve funkci prezidenta „Deutsche Land- und Forstwirtschaftsgesellschaft“, jak se organizace přezvala po roce 1918, dr. Julia Januschkeho, dále Eduarda Türka, který vedl Zentralverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften a byl bratrem zprvu všeněmce a později nacionála Karla Türka.⁶ Tyto osobnosti patřily k aktivním sympatizantům nacionální strany. Podstatné bylo, že se ke straně připojily i vedoucí osobnosti sedláků ve Slezsku především Franz Matzner, statkář z Čakové na Krnovsku, předválečný zakladatel zemědělských družstev a obranných spolků ve Slezsku, který byl od roku 1920 až do zániku strany v roce 1933 poslancem za DNP, a jeho dlouholetý spolupracovník a pozdější politický protihráč Otto Halke, statkář z Kostelce u Krnova. Vlivnou osobností ve Slezsku se stal také jeden ze zakladatelů a později vůdčích osobností DNP dr. Ernst Schollich, působící na nedalekém již moravském Kravařsku. Jako ředitel hospodářské školy v Novém Jičíně a starosta města, který profesně vychovával mladé zemědělce z Moravy i ze Slezska, působil na jejich nacionální myšlení a získával tak straně sympatizanty a členy mezi mladou generací.

Další z příčin, proč pronikání BdL do Slezska bylo obzvláště obtížné a pomalé, byly dobře organizované stavovské zemědělské organizace, které bránily vzniku stavovské strany a samy chtěly převzít zastupování slezských zemědělců. Po převratu v roce 1919 vznikla spojením tří slezských zemědělských spolků organizace Landwirtevereinigung der deutschen Landgemeinden Schlesiens se sídlem v Bruntále, která se stala vrcholnou profesní organizací německých zemědělců ve Slezsku, koordinovala činnost jednotlivých agrárních spolků prostřednictvím svých regionálních center v Bruntále, Frývaldově, Krnově, Vítkově a v Bílovci. Tiskovým orgánem svazu byl týdeník „Der Landbote“, vycházející v Bruntále, jediné čistě slezské periodikum pro zemědělské obyvatelstvo.⁷ Prezidentem svazu byl zvěrolékař dr. Julius Januschke, ve vedení zasedali Franz Matzner, Robert Meißner, pozdější senátor za DNP, i Otto Halke, který se stal zástupcem předsedy svazu a krajským předsedou krnovské organizace.⁸ Ve stejném roce se jim podařilo získat vedoucí pozice i v Zentralverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften in Schlesien (Ústřední svaz zemědělských družstev ve Slezsku), který vedl dr. Eduard Türk, což byla obdoba Centrálního svazu německých družstev českých v Praze, a vytvořit mezi oběma organizacemi personální unii. Třetí velkou korporací byla Deutsche Land und Forstwirtschaftsgesellschaft, která byla záštitou pro zemědělské spolky v hospodářských otázkách. Prvním poválečným prezidentem společnosti byl Julius Januschke, kterého po jeho smrti vystřídal Adolf Gross.⁹ K prosazování stavovských zájmů měly tyto organizace politickou podporu v souladu s předválečnou tradicí i nacionální orientací jejich elit právě v nacionální straně. Tato strana navíc vedla velice aktivní a populistickou politikou ve snaze získat před připravovanými volbami co nejvíce voličů i mezi zemědělským obyvatelstvem.

V parlamentních volbách 1920 se nepodařilo i přes opožděnou snahu ústředního vedení BdL postavit ve Slezsku vlastní kandidátku. Proti se ostře postavila zejména stavovská

organizace Landwirtevereinigung, jejíž představitelé se obávali, že by strana BdL mohla oslabit vliv nacionálů mezi zemědělci ve Slezsku. K ostrým politickým rozporům došlo mezi jihočeským představitelem BdL Zierhutem, který prosazoval v ústředí budování strany ve Slezsku, a nacionálně orientovaným Franzem Matznerem. BdL nakonec kandidoval ve Slezsku jen v pěti soudních okresech, které spadaly do volebního kraje Olomouc, avšak s minimálním výsledkem 0,4–1,1 %.¹⁰ Tento výsledek ukazuje na rozhodující vliv Landwirtevereinigung na zemědělské voliče ve Slezsku, pod který tyto okresy organizačně spadaly, především ve srovnání s výsledky sousedních moravských okresů s podobnou hospodářskou strukturou, kde získal BdL 18–41 %. Vysoký volební zisk zaznamenali ve slezských okresech však němečtí nacionálové, kandidující spolu s nacionálními socialisty v rámci volebního společenství (Deutsche Wahlgemeinschaft).

Parlamentní volby byly příčinou hluboké roztržky mezi slezskými agrárními vůdci, která nakonec umožnila etablování BdL v tomto regionu. Dlouholetá politická spolupráce Franze Matznera a o 13 let mladšího Otto Halkeho byla ukončena, když Halke byl odsunut na kandidátce DNP za volební kraj Moravská Ostrava na nevolební místo, zatímco Matzner, kandidující za volební kraj Olomouc, získal mandát a stal se poslancem Národního shromáždění. Neuspokojené politické ambice Halkeho prohloubily politické diference mezi oběma předáky, vyústily v Halkeho vystoupení z DNP a k přechodu do konkurenčního agrárního tábora. V přestupu Halkeho do BdL hrál důležitou roli fakt, že v DNP Halke neměl šanci získat mandát a větší politické uplatnění, zatímco BdL, který měl šanci se do Slezska rozšířit, mu tuto možnost v budoucnu mohl poskytnout.¹¹ Vliv na jeho rozhodnutí mohlo mít i silné zastoupení BdL v okresech severní Moravy (Šumperk, Rýmařov, Moravský Beroun), odkud přicházely podněty i pomoc při budování politické organizace ve Slezsku. Krajská organizace strany se sídlem v Moravském Berouně vysílala do slezských obcí své členy, aby pomocí agitace a přednášek získávali místní sedláky pro vstup do BdL. Taková agitace byla trnem v oku organizací Landwirtevereinigung a na místních schůzích se ozývaly hlasy bojkotovat řečníky moravských organizací BdL, kteří do Slezska přicházeli.

Kdy se stal Halke členem BdL, není přesně známo. Ale již v roce 1921 na rolnickém dni v Moravském Berouně vystupoval Halke jako zástupce BdL ve Slezsku. Přestup Halkeho do BdL považovalo vedení DNP za zradu, ale zatím nepředstavoval vážné nebezpečí, protože Halkeho následoval nepříliš velký okruh jeho stoupenců zejména z oblasti Krnovska a vedoucí elity a většina zemědělců zůstávaly věrné DNP. První organizace BdL začaly vznikat v jeho domovském krnovském okrese, později také na silně agrárním Osoblažsku, Albrechticku a v okolí Horního Benešova. Potýkaly se však se značnými organizačními i finančními problémy, chyběly stranické kanceláře, placení sekretáři, finanční prostředky na větší agitační kampaně, do roku 1925 neměly organizace ve Slezsku ani vlastní ústředí a patřily k centrále v Moravském Berouně. Před nadcházejícími obecními volbami 1923 se množily střety agrárníků a nacionálů, kteří pořádali schůze často souběžně, nebo vystupovali na schůzích BdL v roli oponentů a snažili se schůze rozbít. Tak např. na schůzi v Bruntále, kde poslanec Georg Hanreich mluvil o nutnosti sjednocení sedláků v jedné straně, která by „v národních záležitostech postupovala s ostatními německými stranami, v hospodářských věcech by se pokusila navazovat styky s českými partnery“, oponoval mu Franz Matzner tím, že ve Slezsku jsou sedláci hospodářsky organizováni více než dobře, politicky je zastupuje DNP a postavil se proti založení nové strany ve Slezsku.¹²

Díky neúnavné agitaci se zdůrazňováním společných stavovských zájmů a nutnosti hospodářské spolupráce s českými partnery, aby se dosáhlo společné obrany proti daňovému zatížení apod.,¹³ získával BdL sympatizanty, což se projevilo ve výsledcích obecních voleb

1923. Strana postavila vlastní kandidátku ve 30 slezských obcích a ve volebním kraji Moravská Ostrava získala 9 100 hlasů, což byl pro stranu kandidující v regionu poprvé velmi slušný výsledek.¹⁴

Složitější byl vztah BdL k pozemkové reformě. I když v otázce nutnosti jejího provedení byl zajedno s českými agrárníky, kritizovala některé aspekty pozemkové reformy, zejména že byla prováděna z důvodů politicko-národních a za účelem počestění německých oblastí. V roce 1925 organizoval BdL ve Slezsku celou řadu schůzí, na kterých poslanci vystupovali proti způsobu provádění pozemkové reformy a kritizovali, že půdu měli získávat jen ti žadatelé, kteří jsou ochotni posílat své děti do českých škol.¹⁵

Jednou z nejvýznamnějších aktivit BdL ve Slezsku a cennou devízou před nadcházejícími parlamentními volbami byla slavnost uložení ostatků Hanse Kudlichova do nově vybudovaného památníku v jeho rodné obci Úvalno. Celá akce byla koordinována ústředním vedením strany a především jejím nestorem Franzem Křepkem, který již před válkou v roce 1913, u příležitosti 90. narozenin „osvoboditele sedláků“, byl jedním z iniciátorů stavby 30 metrů vysokého Wachbergu (Strážišťe) v Úvalně.¹⁶ Dozor nad budováním Kudlichova památníku, pro který strana získala z darů téměř 70 000 Kč, převzal přípravný výbor BdL; přípravou slavnostních akcí byl pověřen Otto Halke z nedalekého Kostelce. Základní kámen byl položen 10. srpna 1924 a 11. října 1925 byly za účasti bezmála deseti tisíc lidí, včetně představitelů německých politických stran a spolků, uloženy Kudlichovy ostatky převezené z USA do nového památníku. Slavnostní akce, která měla značný ohlas mezi sudetoněmeckými zemědělci, byla v nadcházejícím předvolebním boji cennou devízou pro Bund der Landwirte ve Slezsku, který se přihlásil za nositele Kudlichovy tradice. To si uvědomovala i DNP, která po celou dobu příprav akce útočila proti BdL a vyzývala rolníky, aby se neúčastnili slavnostního uložení Kudlichových ostatků.

Parlamentní volby 1925 přinesly straně, která kandidovala společně s německou živnostenskou stranou (DGP), další posílení jejích pozic v regionu a dokumentovaly, že i ve Slezsku je německý aktivismus na vzestupu. Volební společenství získalo ve volebním kraji Moravská Ostrava 14 689 hlasů, z toho BdL obdržel podle výpočtu statistiků 10 900 hlasů, což ve srovnání s obecními volbami znamenalo téměř dvacetiprocentní nárůst.¹⁷ Baštami BdL ve Slezsku se staly okresy Osoblaha (39,7 %), Albrechtice (32,5 %) a Jindřichov (23,8 %), kde strana ve volbách zvítězila, ve srovnání s celostátním průměrem však byly pozice BdL podstatně slabší.¹⁸ Výsledky voleb přinesly straně ve Slezsku jeden poslanecký mandát, který získal po skrutiniu Otto Halke.

Krátce po parlamentních volbách byl zřízen v Krnově stranický krajský sekretariát, který byl podřízen přímo stranickému vedení v České Lípě. Spravoval však pouze část okresů západního Slezska. Organizace BdL v západním výběžku Slezska v okresech Javorník, Vidnava, Cukmantl a Bruntál však nadále podléhaly sekretariátu strany v moravském Šumperku. Hlavním povolebním tématem agrárníků ve Slezsku stejně jako v Čechách a na Moravě se stalo zavedení pevných obilních cel. Slezský týdeník Landbote zdůvodňoval zavedení ochranných cel jako existenční nutnost k udržení současného zemědělství a polemizoval s nacionálním a sociálnědemokratickým tiskem.¹⁹ Celní ochrana zemědělství zazněla jako hlavní požadavek i na výročním shromáždění Landwirtevereinigung v roce 1926.

O tom, že aktivistická politika strany a obhajoba stavovských zájmů, zejména agrárních cel, společně s českými partnery nacházela stále více přívrženců i mezi slezskými zemědělci, svědčí i rychlý nárůst místních organizací ve druhé polovině 20. let, kterých bylo do roku 1927 ve Slezsku již 60 až 70. Nespornou zásluhu měl na tom i poslanecký mandát Otto

Halkeho i organizační aktivity krnovského sekretariátu, v jehož čele stál Vinzenz Köller. Počet členů ve srovnání s Čechami či Moravou však byl podstatně slabší a po celá 20. léta musela stranická centrála BdL slezskou organizaci finančně podporovat. Výstavba strany ve Slezsku byla ukončena koncem roku 1927. Od nacionální strany se postupně začali odklánět i někteří představitelé slezských agrárních organizací, o čemž svědčí mimo jiné i přechod předsedy Landwirtevereinigung der deutschen Landgemeinde Schlesiens a Zentralverband der deutschen Landwirtschaftlichen Genossenschaften Adolfa Grosse do BdL.²⁰ Nacionální strana ztrácela postupně mezi zemědělci na popularitě pro svou striktně negativistickou politiku, která neumožňovala prosadit požadavky zemědělců na rozdíl od BdL, která jako stavovská a vládní strana vykazovala ve spolupráci s českými partnery vcelku úspěšné prosazování agrárních zájmů.

Výsledky parlamentních voleb ukázaly, že se politický aktivismus v polovině 20. let prosadil i ve Slezsku. Specifickým rysem v politických aktivitách slezských Němců však bylo, že na rozdíl od Čech a Moravy, kde dominující stranou byli němečtí agráři, ve Slezsku byly jejich pozice v porovnání s celostátním průměrem poměrně slabé a vůdčí role připadla křesťanským sociálům, kteří se ve volbách 1925 stali nejsilnější německou stranou ve Slezsku. Vzestup aktivismu a propad negativismu nebyl ve Slezsku tak výrazný jako v Čechách a na Moravě, obě negativistické strany, které v celorepublikovém měřítku propadly, zaznamenaly ve Slezsku stagnaci, případně menší počet hlasů.

První zkouškou, která měla prověřit pozice německého aktivismu ve Slezsku, se stala připravovaná reforma státní správy v roce 1927, která znamenala fakticky konec slezské autonomie a vytvoření Země moravkoslezské. Zákon o správní reformě Němce fakticky poškozoval a spory kolem reformy s sebou přinesly další diferenciaci postojů německé politické reprezentace a dilema pro vládní aktivistické strany BdL a DCV, které pokud chtěly zůstat ve vládní koalici, musely reformu podpořit. Ve Slezsku se správní reforma setkala se silným odporem veřejnosti jak německé, tak české. Obě strany tak byly v regionu vystaveny silnému opozičnímu tlaku svého voličstva i obou negativistických stran. Agráři i křesťanští sociálové se snažili přesvědčit slezské Němce argumentací, že správní reformou budou posílení Němci na Moravě. Ve všech slezských městech a větších obcích se konaly protestní schůze a vládě byly zaslány protesty. Otto Halke za BdL a Felix Luschka za DCV se zúčastnili největšího shromáždění představitelů německých stran ve Slezsku, které se konalo 31. ledna 1927 v Opavě. Sešlo se na něm 242 zástupců ze 143 slezských obcí a proti připravované správní reformě ostře vystoupili zejména zástupci obou negativistických stran. BdL i DCV se přihlásily k protestní rezoluci, na které se shromáždění jednohlasně usneslo, a vyslovily souhlas s protestním hnutím, protože „*proponovaná zemská ústava nevyhovuje a naopak ztěžuje správu a zdraží ji ... také proto, že by tak poslední práva byla dána na pospas.*“²¹ Proti přijetí zákona se vyslovil i moravkoslezský krajský výkonný výbor BdL na svém zasedání 28. 2. 1927 v Brně, kterého se zúčastnilo 100 důvěrníků strany včetně senátora volebního kraje Moravská Ostrava – Olomouc Adolfa Scholze. Ten označil reformu za „*byrokratický diktát s politickým nátěrem*“ a „*poškození národních zájmů*“ a slíbil, že se BdL postará o její odmítnutí. [...] „*Proti spojení Slezska nemá strana námitek, když Slezanům a ostatním Němcům bylo by zajištěno, že nebudou ve svém kulturním a nacionálním vývoji kráceni.*“²² Otto Halke vedl jako člen vedení německé agrární strany za Moravu a Slezsko protestní delegaci k vládě za zachování slezské samosprávy. V polovině roku, kdy vrcholily kampaně proti správní reformě, však již začaly BdL i DCV manévrovat a vyzvedávat přínos reformy. Správní reformu se snažily představit jako pouhou novelizaci župního zákona, který by stejně Slezsko rozdělil do dvou žup. Pozice Němců budou v nové

Moravskoslezské zemi posíleny a Němci budou mít možnost spolurozhodovat o správě země.²³ V červnu vydalo krajské vedení BdL prohlášení proti protestům za zachování Slezska se zdůvodněním, že jde o akce opozičních stran namířené hlavně proti BdL. Doporučovalo členům a stoupencům strany, aby se těchto protestů neúčastnili s odůvodněním, že schůze krajských důvěrníků BdL v Krnově 4. června 1927 konstatovala, že energickou prací poslanců BdL byl původní návrh správní reformy „značně změněn ve prospěch Země slezské.“²⁴ Strana německých agrárníků se v parlamentě, pokud jde o jejího reprezentanta ze Slezska, aktivněji neprojevila, i když šlo o dramaticky vystupňované otázky slezské identity a útoky, které přímo na ni a její poslance byly vedeny slezskými negativisty. Jednou z příčin mohla být i narůstající vnitrostranická krize, kdy nacionální opozice vedená Hanreichem a Mayerem začínala získávat vliv i ve slezských organizacích a loajální prohlášení německých agrárních poslanců by mohlo nahrávat opozičníkům a vést k dalšímu rozšiřování jejich řad. Odštěpenecký Sudetendeutscher Landbund měl jedno ze svých krajských sídel v Opavě a v následujících parlamentních volbách kandidoval spolu s DNP.²⁵

Stanovisko německých agrárníků k likvidaci Slezska a zejména postoje poslance Halkeho byly terčem kritiky agrárního předáka z nacionálního tábora poslance F. Matznera v Poslanecké sněmovně, který hodnotil Halkeho postoje takto: „*Jsou to triky koňských handlířů, vede-li člověk na jedné straně deputace proti rozbití Slezska, na druhé straně pak schvaluje svolání, které tuto správní reformu vynášejí až do sedmého nebe.*“²⁶ Matznerovo hodnocení nebylo vůči Halkemu zcela spravedlivé. Halke jako poslanec ze Slezska si dobře uvědomoval negativa správní reformy, jako poslanec vládní strany však považoval za povinnost hájit koaliční politiku strany a proti reformě otevřeně nevystupovat. Při rozhodujícím hlasování o přijetí zákona povolilo vedení strany Halkemu, aby se hlasování zdržel a nestal se tak alespoň formálně „*zrádce slezských sedláků*“.²⁷

Prosazení Organizačního zákona, který vstoupil v platnost 1. ledna 1928, neznamenal oslabení pozic německého aktivismu jak v celostátním, tak slezském měřítku, což potvrdily výsledky obecních voleb i následných voleb do zemských zastupitelstev. Agráři spokojeně konstatovali, že úspěchy opozice byly menší, než původně předpokládali. Agrárnický tisk informoval, že obecní volby potvrdily vítězství aktivistických idejí a předseda strany a ministr Franz Spina se na sjezdu strany v Šumperku 8. září 1928 přihlásil jednoznačně k pokračování v aktivistické politice konstatováním, že strana „*chce nadále spolupracovat s českými agráři*“.²⁸

Rok 1928 představoval vrcholné období ve vývoji německého aktivismu, kdy se skupina dr. Roscheho uvnitř DNP, která představovala „*průmyslnické*“ křídlo ve straně, přihlásila k politice aktivismu a poté, co byla z DNP vytlačena, založila novou stranu s názvem Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft (DAWG – Německé pracovní a hospodářské společenství). Vedle snahy Roscheho skupiny vymanit německý aktivismus z přílišného vlivu agrárníků a nastolit politický kurz výhodný zájmům průmyslových kruhů šlo v neposlední řadě také o prosazení ostřejšího nacionálního aktivismu, který v rámci spolupráce od české strany vyžadoval větší ústupky v národnostních i hospodářských požadavcích.

Před blížícími se parlamentními volbami předložili němečtí agráři v parlamentě požadavek plné autonomie pro Němce, podporu německému školství a podporu pro stále více stagnující zemědělskou výrobu. V parlamentních volbách BdL kandidoval ve volebním společenství s DAWG a Karpathendeutsche Partei.²⁹ Agráři očekávali, že spoluprací s DAWG rozšíří své pozice ve městech. Ve Slezsku, kde němečtí agráři dobudovali v roce 1927 svou organizační základnu, zaznamenala jejich volební koalice

v parlamentních volbách nárůst hlasů ve srovnání s rokem 1925. I když přesné srovnání není možné vzhledem k rozdílným koalicím v obou volbách, přece jen volební zisk 17 065 hlasů, které získala koalice ve volebním kraji Moravská Ostrava, ukazuje, i když vezmeme v úvahu hlasy pro DAWG mezi městským obyvatelstvem a vrstvami spojenými s průmyslem, který se úspěšně etabloval především ve městech východního Slezska (Český Těšín, Slezská Ostrava, Třinec, Frýdek), na posílení pozic německých agrárníků. Tento nárůst hlasů v převážně slezském volebním kraji je pozoruhodný ve srovnání s jinými volebními kraji v Čechách a na Moravě, kde BdL většinou stagnoval či zaznamenal ztráty hlasů. Svědčí jednak o dobré organizační práci strany a volební kampani, ale i o tom, že se strana ve Slezsku plně etablovala mezi ostatními politickými stranami.

Podrobnější analýza však ukazuje, že BdL nebyl v celém západním Slezsku na vzestupu. Němečtí agrárníci ztratili hlasy v tradičních baštách strany na Krnovsku, Jindřichovsku, Vidnavsku, s výjimkou Osoblažska především ve prospěch křesťanských sociálů, ale posílili v okresech ležících jižně a jihovýchodně od Opavy, nejvýrazněji na Vítkovsku, Hornobenešovsku a Bruntálsku, kde byly jejich pozice dosud velmi slabé. Jejich největší konkurentka ve Slezsku DNP zaznamenala ve všech slezských soudních okresech s výjimkou Hlučínska citelný pokles hlasů, zčásti ve prospěch BdL a dalších aktivistických stran, zčásti i ve prospěch nacionálních socialistů. Specifická situace byla na Hlučínsku, kde si nacionálové spolu s nacionálními socialisty výrazně upevnili své pozice především svým ostrým kritickým postojem proti administrativním změnám v roce 1928, které vedly k připojení 12 hlučínských obcí k českému opavskému venkovskému okresu.³⁰ Ve volebním obvodu Moravská Ostrava byl do poslanecké sněmovny za BdL opět zvolen Otto Halke.

Volby přinesly vítězství aktivistickým stranám a spolu s výsledky pro německou sociální demokracii hlásící se stále otevřeněji k myšlence česko-německé spolupráce, která zaznamenala výrazný vzestup i ve Slezsku, přestože region nepatřil k nejvýznamnějším oporám strany, se jeví, že aktivistickou politiku podporuje převážná část německého obyvatelstva. Situace však byla ve skutečnosti složitější, což se projevilo i ve Slezsku. První příznaky hospodářské krize především v zemědělství a v odvětvích lehkého průmyslu na sklonku 20. let podněcovaly růst nacionalistických tendencí a česko-německých rozporů. Pro politickou koncepci aktivismu se již žádná z vládních stran nebo jejich stoupenců nevyslovovala bez výhrad. Křesťanští sociálové, jedna z nejlivnějších stran v západním Slezsku, přešli do opozice a museli se vymezit jak proti negativistickým stranám, tak proti německým stranám vládním. Strana v zásadě vládní program neodmítala a vyslovila podporu všem opatřením směřujícím k překonání krize, především zemědělské, současně se zasazovala o zrovnoprávnění německé menšiny ve všech oblastech veřejného života. Němečtí agrárníci, kteří zůstali ve vládní koalici, prohlašovali, že budou požadovat větší nacionální ústupky než dříve. Na krajském sjezdu BdL v Karlových Varech na konci listopadu 1929 se strana vyslovila pro účast ve vládě, ale pouze pod podmínkou, že jí bude zaručeno splnění jejich požadavků, především pomoc zemědělství, vytvoření systému ochranných cel, lepší možnosti získávání úvěrů, omezení armádních výdajů, dále záruky v oblasti národnostní a kulturní jako rozdělení zemských kulturních rad, rozumná školská politika, úprava obchodních smluv se zahraničím a zákona o správní reformě.³¹

Němečtí agrárníci nadále setrvali při své dosavadní stavovské politice a jak na sjezdech strany, tak i na mezinárodních setkáních zemědělců, která se konala v roce 1930 v Praze, vyzvedávali její životní nutnost pro zemědělce a nejlepší obranu proti hospodářské krizi.³² Krize v zemědělství a její důsledky si však vynucovaly věnovat stále větší pozornost hospodářským otázkám. Na sjezdu slezských zemědělců (Landwirtevereinigung der

deutschen Landgemeinden Schlesiens) v říjnu 1929 byla přijata rezoluce, která žádala zvýšení obilních cel, omezení dovozu z ciziny, podporu exportu ječmene a sladu, zvýšení dobytčích cel, snížení daní. Požadována byla také výstavba zemědělského družstevnictví, vyloučení meziobchodu a racionalizace podnikání.³³ Stále naléhavěji žádali němečtí zemědělci finanční pomoc pro zemědělství, snížení daní a zásahy státu ve prospěch zemědělství a pro zlepšení jejich postavení.³⁴ V těchto otázkách byli podporováni českými agrárníky; mezi oběma stranami panovala po celou dobu krize v hospodářských otázkách shoda, což umožňovalo i pokračování v politické spolupráci.

Opozice zemědělců v rámci DNP ze Slezska, reprezentovaná v parlamentu poslancem F. Matznerem, využívala každé příležitosti, aby při projednávání zemědělských otázek útočila spolu s poslanci za Sudetendeutscher Landbund proti BdL. Politiku vládní koalice označovali za protiněmeckou, která nemá podporu širokých vrstev venkovského obyvatelstva a ve valné většině ji odmítá stejně jako politiku BdL. I na krajské a místní úrovni docházelo s prohlubující se krizí stále častěji ke střetům mezi zástupci opozičního a provládního kurzu. Na 10. krajském sjezdu BdL pro Moravu a Slezsko, který se konal 29. května 1932 ve Vítkově a kterého se zúčastnilo 700 zástupců místních a okresních organizací, poslanci a senátoři Halke, Hodina a Schulze, se opoziční strany včetně DCV snažily agrárníky všemi možnými způsoby zdiskreditovat. Výzvy, aby BdL vystoupil z vládní koalice, odmítli agrární poslanci tvrzením, že by to znamenalo odevzdat německé zemědělství do rukou socialismu. Ztotožnili se však s myšlenkou jednotného středoevropského hospodářského prostoru, ale pouze za podmínky účasti Německa.³⁵

Významným setkáním německých agrárníků se stal říšský sjezd BdL v Praze 18.–19. března 1933. Agrárníci ve Slezsku se na něj připravovali již od počátku roku a krajské i místní sekretariáty strany posílaly do Prahy své návrhy, kterými se měl sjezd zabývat. Prioritním požadavkem byla hospodářská a národnostní rovnoprávnost. Ministr Spina se ve svém projevu jednoznačně postavil za spolupráci s českými agrárníky a aktivní politiku, na adresu Čechů však kriticky uvedl, že zatímco němečtí aktivisté se jí plně se státem ztotožnili a aktivně se spolupodílejí na jeho řízení, Češi pro zrovnoprávnění s Němci prakticky nic nepodnikli. Zdůraznil, že pro nastolení hospodářské prosperity a realizace národnostních požadavků je důležitou podmínkou spojení všech Němců a vhodným prostředkem je právě aktivismus.³⁶

Těživé důsledky hospodářské krize spolu s vítězstvím Hitlerovy nacistické strany v Německu ve volbách 1932 a zejména nástup Hitlera k moci v lednu 1933, který byl přivítán jak nacisty, tak i nacionály v ČSR a byl spojen s horečnou aktivitou obou stran, která směřovala k vytvoření jednotné strany na základě jednoty v národně politických otázkách, přinesly ve Slezsku jako i v dalších regionech oslabení pozic agrárníků, což se promítlo i do výsledků obecních voleb v roce 1931.³⁷ Po zastavení činnosti DNP v říjnu 1933 strana prostřednictvím svého politického spojence Sudetendeutscher Landbund agitovala v zemědělských oblastech západního Slezska a na Kravaňsku s plánem vyplnit politické vakuum, podchytit své příznivce v této nacionální straně a nepřipustit zvýšení politického potenciálu agrární strany, popř. německých křesťanských sociálů.³⁸ Strana Bund der Landwirte, která se jako vládní strana nemohla vykázat výraznějším prosazením německých nacionálních, ale ani hospodářských a sociálních požadavků, se ve Slezsku s tradičně silným nacionálním vlivem mezi venkovským obyvatelstvem dostávala stále více do defenzivy. Řada místních organizací, založených ve Slezsku až ve druhé polovině 20. let, nevyvíjela téměř žádnou činnost a jejich členové neplatili ani stranické příspěvky. V souladu s ústřední politikou strany začal BdL prosazovat tendence směřující k stavovskému uspořádání společnosti a navazovat kontakty s nově konstituovaným Henleinovým hnutím.

Na četných schůzích, které strana organizovala od října 1933, se snažila získat bývalé členy DNP mezi rolníky pro přestup do BdL. Dlouhodobým problémem strany byl nedostatek výrazných osobností, které by dovedly získat německé sedláky pro agrární stranu. Proto se ve své agitační kampani zaměřovala především na získání význačnějších osobností z DNP, ale i DCV pro stranu v domnění, že vedoucí osobnosti přetáhnou do strany i řadové členy. Tato akce však skončila bez většího úspěchu, protože pro řadu bývalých nacionalů byla přitažlivější nově utvořená Sudetoněmecká vlastenecká fronta (SHF).³⁹

Obdobný neúspěch sklidil BdL i při získávání zemědělského dorostu. První mládežnické skupiny se formovaly ve Slezsku již od roku 1925 v rámci organizace Landwirtevereinigung pod vedením starosty Melče Franze Jaschka. Samostatné organizace zemědělské mládeže však vznikaly ve Slezsku až počátkem 30. let v úzké součinnosti s moravským vedením strany. Organizace Deutscher Landjugendbund a ve Slezsku vlivnější Landständische Jungmannschaft byly budovány jako zemské mládežnické organizace, které se v době vrcholící krize a v důsledku politických změn v Německu, kdy mládež byla infiltrována nacionálními idejemi a frustrována sociálními důsledky krize, silně radikalizovaly. Župním vůdcem pro Slezsko se stal Franz Jaschek. Vedení Jungmannschafu pod předsednictvím poslance Franze Hodiny se hrdě hlásilo k tomu, že i jejich organizace je budována na diktátorském principu a „kamarádství“ a že své mládeži vštěpuje myšlenku národní pospolitosti, učí ji uvědomovat si rozdíly mezi národy a pracovat pro venkov.⁴⁰ Vliv Henleinovy SHF na Jungmannschaft se prosazoval především prostřednictvím jeho vůdců a do poloviny roku 1934 byla organizace již zcela pod vlivem SHF. Hlavním mluvčím a ideologem organizace byl Ing. Franz Künzel, učitel na německé rolnické škole ve Velkých Losinách, který vyšel z Kammeradschaftsbundu a patřil do okruhu Henleinových příznivců a obdivovatelů. Jeho dvojí hra však nešla pozornosti moravkoslezského vedení BdL, které ho spolu se zemským předsedou moravské organizace BdL F. Nitschem ze strany vyloučilo. Na protest proti postupu ústředního vedení BdL odstoupil poslanec F. Hodina z předsednictví parlamentního klubu BdL a koncem dubna 1935 přešel k henleinovcům.⁴¹

Henleinovo hnutí, které přes všechny sliby dané BdL o rozdělení sfér vlivu nezastavilo v roce 1935 předvolební agitaci na venkově a naopak ji zaktivizovalo, přičemž obratně využívalo přeběhlé agrárníky (Hodinu, Künzla, Nitsche a další), zaznamenalo především zdůrazňováním nacionálních požadavků a kritikou provládní politiky BdL u zemědělského obyvatelstva ve Slezsku značný ohlas a hnutí nabývalo masového rázu. Také mezi členy i funkcionáři BdL rostl počet těch, kteří pochybovali o účelnosti dosavadní aktivistické politiky a sympatizovali s názorem, že by bylo třeba přejít na vyhraněnější nacionalistický kurs. O rostoucích sympatiích příslušníků BdL k Henleinově Sudetoněmecké vlastenecké frontě svědčí průběh důvěrné schůze BdL v Jindřichově, v jedné z bašt agrární strany ve Slezsku, v březnu 1935, na které referoval člen zemského zastupitelstva a předseda zemědělské rady Adolf Gross z Jindřichova a poslanec Otto Halke. Po referátech byli přítomní vyzváni, aby pokud nesouhlasí s oficiální politikou strany a staví se za SHF, aby schůzi opustili. Nato opustilo místnost 160 osob ze 180 přítomných. I v dalších obcích na Jindřichovsku (Arnultovice, Třemešná) došlo k rozvracení místních organizací BdL a během jarních měsíců BdL v soudním okrese Jindřichov prakticky zanikl. Na rozbití strany v regionu měl značný podíl Ing. Max Pinke z Jindřichova, člen okresního výboru BdL, který systematicky pracoval na převedení členů BdL do SHF.⁴²

Rozklad strany se projevoval i na Krnovsku. I zde se agitátoři SHF usilovně snažili všemi způsoby získávat nové členy. Majitelé hospodářství agitovali mezi svými zaměstnanci pro vstup do SHF a někteří z nich se uvolili za ně platit i členské příspěvky ve výši

3 Kč. Na nezaměstnané působili agitátoři slibem, že každý, kdo přestoupí do SHF, dostane k velikonočním svátkům potraviny ve výši 50 Kč. Tato agitace využívající tíživé sociální situace na venkově byla úspěšná, např. v březnu 1935 se usnesla místní skupina BdL v Úvalně, rodné obci „osvoboditele sedláků“ Hanse Kudlicha, na dobrovolném rozchodu a připojení se k místní skupině SHF. Ta získala během týdne 250 nových členů, nejvíce z řad zemědělců a členů BdL, ale i z bývalých členů živnostenské a křesťansko-sociální strany.⁴³

Tomuto soustředěnému náporu henleinovců před volbami se snažila čelit agrární strana zesílením agitační kampaně proti SdP. Na četných důvěrných schůzích pořádaných po celém západním Slezsku obhajovala aktivistickou politiku strany a dokazovala svým stoupencům, že henleinovci chtějí odbourat prospěšná opatření v zemědělství, především obilní monopol, který pomohla BdL jako vládní strana prosadit. Podle dochovaných zpráv však účast na schůzích BdL byla nepatrná a často tam pronikali agitátoři a rozbíječi z SHF.

Přes hlubokou defenzivu, ve které se ocitly před volbami, německé vládní strany počítaly s další účastí ve vládě. Na předvolebním shromáždění v květnu 1935 v Opavě připustil předseda BdL Franz Spina oslabení obou německých vládních stran a ztrátu mandátů ve prospěch Sudetoněmecké strany. Ujistil však přítomné, že ani nepříznivý volební výsledek německých vládních stran nezmění vládní koalici. Česká strana nebude spolupracovat s SdP a německé vládní strany ujistila o další spolupráci.⁴⁴

Výsledky parlamentních voleb přinesly německým agrárikům ve Slezsku, jak se dalo očekávat, obrovskou ztrátu hlasů. Ve volebním kraji Moravská Ostrava získal BdL pouze 6 467 hlasů a strana ztratila v Národním shromáždění 1 poslanecký a 1 senátorský mandát. Obdobné ztráty zaznamenala i v 5 slezských soudních okresech, patřících do olomouckého volebního kraje, kde obdržela jen 1 337 hlasů. Jistý vliv si udržela strana pouze na Osoblažsku (16 %), Vítkovsku (11 %) a na Albrechticku (11 %). I když BdL nikdy nepatřil ve Slezsku k velkým německým stranám, byly jeho ztráty citelnější než u křesťanských sociálů, kteří měli ve slezských okresech mnohem menší pokles hlasů než v celostátním měřítku. Ve Slezsku jednoznačně dominovala SdP, a to i z hlediska celorepublikového srovnání, jak ukazují výsledky v jednotlivých soudních okresech: Vidnava 74 % (3. v ČSR), Albrechtice 69 % (10. místo), Javorník 68 % (12. místo), Jindřichov (17. místo), Osoblaha 66 % (21. místo). Strana získala silnější pozice spíše na venkově, ze slezských měst byla nejvlivnější ve Frývaldově (75 %).⁴⁵

Když regionální list *Das Volk* komentoval výsledky voleb a rozebíral příčiny neúspěchu aktivistických stran a volební vítězství SdP, upozorňoval na nespokojenost voličů s činností německých vládních stran BdL a DSAP. Volební vítězství Henleinovy strany v květnových volbách pak přičítal hlavně populistickému programu, který byl účelově zaměřen na národní citění, a obrovské volební kampani, kterou mohla strana realizovat díky značným finančním částkám, čímž byla míněna finanční podpora, kterou strana získala z nacistického Německa (pozn. M. G.).

Výsledky voleb nezůstaly bez vlivu na činnost BdL, která jak v celostátním, tak slezském měřítku polevovala v politické aktivitě a soustředila se především na konsolidaci vlastních řad. Otto Halke, který již v květnových volbách nezískal mandát, zůstal aktivním regionálním politikem BdL, na četných schůzích hájil politiku BdL a varoval před nebezpečím Henleinova hnutí. I když vedení strany se snažilo volební neúspěch zastřít tvrzením, že volební porážka není tak těžká, jak se na první pohled zdá, situace se stávala pro stranu stále svízelnější a jen obtížně čelila pokračujícímu rozkladu.⁴⁶

Zvlášť intenzivně probíhal tento proces mezi agrární mládeží, která se stále více přikláněla k henleinovcům. Exponenti SdP v říjnu 1935 na valné hromadě v Šumperku

převzali vedení agrární mládežnické organizace Landständische Jungmannschaft. Novým sídlem spolku se staly Velké Losiny a došlo k personálním změnám ve vedení organizace. Dr. Franz Hodina, dosavadní předseda, byl jmenován čestným předsedou bez výkonné moci a byl vystřídán Franzem Nitschem, bývalým zemským předsedou BdL na Moravě a ve Slezsku a nyní členem SdP. I funkce obou místopředsedů byly obsazeny členy SdP, Ing. Franzem Künzlem a Ing. Raschkou. Agrárník Lothar Kunz z Moravského Berouna, který byl členem spolkového výboru, na protest proti personálním změnám ve vedení ukončil členství ve spolkovém výboru a z organizace vystoupil.⁴⁷ O sblížení německých agrárníků a jejich organizací s SdP svědčí také organizace a průběh dožínkových slavností (Erntedankfest) v září 1935 ve Slezsku. Tyto početně navštěvované zemědělské slavnosti se konaly na Frývaldovsku, Krnovsku i Opavsku většinou již v režii SdP a hlavním řečníkem byl na nich poslanec SdP a zemský předseda agrární mládežnické organizace Franz Nitsch, i když formálně byly pořádány organizacemi Landwirtevereinigung spolu s Landständische Jungmannschaft a spolkem Bund der Deutschen Schlesiens. I tyto slavnosti byly využívány pro agitaci s cílem začlenit uvedené nepolitické spolky do SdP.⁴⁸

S nástupem neoaktivismu v roce 1936 se projevila i u agrárníků nová vlna politického úsilí. Agrárníci zesílili propagační kampaň, jež měla za cíl znovu získat pro stranu odpadlé stoupence a zejména agrární mládež. Na mnoha akcích a hlavně u příležitosti dožínkových slavností kladli důraz na prosazování stavovských zájmů rolnictva a na propagaci spolupráce s československými agrárníky. Těchto akcí se často účastnily i vůdčí osobnosti strany, aby zdůraznily aktivistický charakter této politiky. Na dožínkových oslavách v Moravském Berouně 19. a 20. září 1936, které se konaly pro stranické okresy volebních krajů Moravská Ostrava a Olomouc za účasti cca 5 000 osob, byl přítomen i bývalý předseda strany a ministr čs. vlády Franz Spina spolu s Gustavem Hackerem, novým předsedou BdL, který se nijak netajil snahou navázat spolupráci s SdP. Ministr F. Spina obhajoval ve svém projevu výsledky německého aktivismu a zdůraznil, že BdL uhájil německým rolníkům jejich svébytnost, půdu, práci i chléb. G. Hacker připomněl projev čs. ministra zahraničí Kamila Krofty, v němž hovořil o sudetských Němcích jako druhém státním národě, a tento úspěch připisoval zejména politice BdL, na níž spočívá hlavní tíha realizace a prosazení tohoto požadavku u české strany.⁴⁹ Úspěchy, které dosahovali němečtí agrárníci při pořádání slavností, přispěly ke zvýšení jejich sebevědomí a k důvěře, že ztráty, které utrpěli ve volbách, byly jen přechodným jevem. Toto sebevědomí BdL i ostatních aktivistických stran ještě zesílilo v první polovině roku 1937 po předložení memoranda s národnostně-politickými požadavky a slibu čs. vlády o národnostním vyrovnání. I přes příznivější okolnosti museli však neoaktivisté překonávat těžkosti ve vlastních řadách a stále častěji naráželi ve Slezsku na opoziční proudy, které se projevovaly často odporem proti „pražské centralistické politice“ vedení strany. Měnící se politické klima vyvolané frontálním nástupem SdP se projevilo již na následné dožínkové slavnosti BdL pro oba volební kraje v září 1937. Slavnosti, které se opět zúčastnil Gustav Hacker, poslanec L. Kunz a další osobnosti německé ale i české politické scény, např. zástupce české agrární strany dr. F. Beran ze Zábřehu na Moravě a bývalý předseda německé živnostenské strany A. Stenzel, bylo přítomno již pouze 1 500 věrných příznivců strany. G. Hacker ve svém proslovu opět zdůraznil aktivistickou politiku strany: „*BdL pracuje ruku v ruce s českou stranou agrární, problémy českého a německého rolníka jsou a budou vždy stejné... Strana BdL jako jediná hájí německé rolníky a svou politikou zajišťuje kontinuitu německého rolnického osídlení i pro příští generace.*“⁵⁰

Stále agresivnější politika SdP, vedena stále zřetelněji v intencích politiky nacistického Německa, měla za následek další oslabování pozic BdL a dalších aktivistických stran a vedla u nich k nastoupení politické linie smířování s Henleinovou stranou. Po anšlusu Rakouska v březnu 1938 opustilo vedení BdL v čele s G. Hackerem takřka přes noc zásady aktivismu a 23. března bylo uveřejněno prohlášení o vstupu BdL do SdP. Do konce března byli němečtí agráři zcela začleněni do henleinovského hnutí. Odchod německých agráříků z vládního tábora znamenal prakticky konec politiky aktivismu.

Většina stoupenců strany se silnou nacionální tradicí ve Slezsku přijala tento zvrát s uspokojením a v očekávání radikálního řešení německé otázky v ČSR zásahem nacistického Německa. Je však třeba vyzvednout skutečnost, že se našli nejen v ústředním vedení strany (ministr Spina), ale i na regionální úrovni jednotlivci i celé skupinky členů, kteří zůstali věrni aktivistické politice a demokracii, odmítli vstoupit do SdP a zůstali bezpartijní. K těm patřil i Otto Halke, který se angažoval při vzniku nové aktivistické strany Deutscher Wirtschaftsverband in der ČSR (Německý hospodářský svaz v ČSR), která vznikla 16. srpna 1938 na sjezdu v Olomouci (centrem však byl Šumperk). K jeho členům patřili především bývalí agráři, kteří nesouhlasili se sloučením strany s SdP. Vedle Halkeho, který se stal místopředsedou strany, byl jejím říšským vedoucím bývalý šumperský tajemník BdL Josef Nedetzka, k dalším členům patřili např. Ing. F. J. Hroch, A. Hartel nebo O. Weigel.⁵¹ Za dobu své krátké existence zůstal vliv svazu omezen na oblast severní Moravy a Slezska.

Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny pro BdL v soudních okresech západního Slezska (údaje v %)⁵²

s. okres	1920	1925	1929	1935
Bruntál	0,40	9,22	11,56	5,34
Horní Benešov	-	10,12	16,35	6,21
Vrbno	-	6,32	3,81	0,27
Frývaldov	0,90	3,38	5,37	0,77
Cukmantl	-	2,46	3,64	0,76
Javorník	0,44	14,40	15,06	3,93
Vidnava	1,06	10,87	6,49	1,61
Albrechtice	-	32,49	26,45	10,62
Jindřichov	0,90	23,78	18,67	5,01
Krnov	-	12,35	8,03	2,27
Osoblaha	-	39,66	38,40	16,13
Opava-venkov	-	2,87	2,67	0,90
Odry	-	1,60	3,48	6,25
Vitkov	-	6,41	14,26	11,42
Bílovec	-	4,99	6,29	3,37
Klimkovice	-	1,22	1,80	0,97
Hlučín	-	0,57	1,87	0,40

Poznámky:

- 1 LINZ, Norbert. *Der Bund der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München–Wien 1982, s. 18.
- 2 *Die Ergebnisse der Reichsratswahlen in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1907*. Österreichische Statistik, Bd. 84, Heft 2, Wien 1908, s. 21; GAWRECKÁ, Marie. *Ke vzniku a vývoji strany Bund der Landwirte ve Slezsku*. In: *Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis*. Opava 2008, s. 222.
- 3 *Die Ergebnisse der Reichsratswahlen in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern im Jahre 1911*. Österreichische Statistik, Neue Folge, Bd. 7, Heft 1–3, Wien 1913, s. 21.
- 4 KUNČIKOVÁ, Petra. *Německé politické strany v západním Slezsku na základě výsledků voleb do Říšské rady v letech 1891–1911*. Diplomová práce, Opava 2001, s. 85.
- 5 Komplikované bylo ustavení BdL také na Moravě, kde stavovské organizace bránily vzniku strany a samy chtěly převzít politické zastoupení moravských rolníků. V důsledku složitých organizačních problémů byl BdL založen jako strana s celostátní působností až v lednu 1920 na sjezdu v Praze. Viz MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu 1861–2004*. I. díl, Brno 2005, s. 881; GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku 1918–1938*. Opava 2002, s. 78.
- 6 LINZ, Norbert. *Der Bund der Landwirte*, s. 97; *Landbote* 1924, č. 25, s. 2.
- 7 FUTSCHIK, Rudolf. *Das deutsche Landwirtschaftliche Vereinswesen Sudetenschlesiens*. In *Bauerntum und Landbau der Sudetendeutschen*. München 1963, s. 395–396.
- 8 *Obmannstellvertreter und Kreisobmann Abg. Otto Halke ein Fünfziger!* *Landbote* 1932, č. 33, s. 1; HUBÁLEK, Libor. *Bund der Landwirte ve Slezsku a její poslanec Otto Halke*. Diplomová práce, Opava 2009, s. 26.
- 9 Julius Januschke (1880–1924), přední osobnost agrárního hnutí ve Slezsku v první čtvrtině 20. století, statkář a zvěrolékař v Lichnově u Bruntálu, člen DNP; Adolf Gross (1890–1975), starosta Jindřichova, byl členem DNP, ve druhé polovině 20. let přestoupil do BdL. SOBIERAJ, Silke. *Die nationale Politik des Bundes der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. Frankfurt am Main, s. 281; FUTSCHIK, Rudolf. *Die Österreichisch-schlesische, nach 1918 Deutsche Land und Forstwirtschaftsgesellschaft in Troppau*. In: *Bauerntum und Landbau der Sudetendeutschen*. München 1963, s. 368.
- 10 Bruntál, Frývaldov, Vidnava, Javorník a Jindřichov. Relativně nejlepšího výsledku dosáhl BdL na Vidnavsku – 1,0 %. GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 78.
- 11 LINZ, Norbert. *Der Bund der Landwirte*, s. 105; GAWRECKÁ, Marie. *Ke vzniku a vývoji strany Bund der Landwirte ve Slezsku*, s. 224.
- 12 NA-PMR, inv. č. 389, kart. 22, sign. 9. Týdenní zpráva o politické situaci ve Slezsku 28. února 1923.
- 13 MZAB, B40, 1923, čj. 7257.
- 14 Pro srovnání DNP získala 46 000 hlasů a DCV 19 000 hlasů. LINZ, Norbert. *Der Bund der Landwirte*, s. 106.
- 15 NA-PMR, inv. č. 389, kart. 22, sign. 9. Týdenní zpráva o politické situaci ve Slezsku. 17. září 1925.
- 16 *Deutsche Post* 12. 8. 1924.
- 17 *Sudetendeutsche Tageszeitung* 1. 1. 1926.
- 18 GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 108.
- 19 *Landbote* 1926, č. 21, s. 1.
- 20 LINZ, Norbert. *Der Bund der Landwirte*, s. 110.
- 21 NA-PMR, inv. č. 390, kart. 24, sign. 10, Týdenní zpráva o politické situaci v Slezsku 30. ledna 1927; GAWRECKÁ, Marie. *Ke vzniku a vývoji strany Bund der Landwirte ve Slezsku*, s. 226–227.

- 22 ONDERKOVÁ, Jana. *Německé politické strany v československém Slezsku v meziválečném období*. Disertační práce. Opava 2004, s. 119.
- 23 NA-PMV, inv. č. 225, kart. 347, sign. 8, f. 76.
- 24 Těšnopisecké zprávy ze schůzí Poslanecké sněmovny, <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/093schuz/s093002.htm>
- 25 Sudetendeutscher Landbund (Sudetoněmecký svaz venkova) se ustavil na protest vůči aktivistické linii stranického vedení v roce 1927. Vznik této nacionálně orientované strany iniciovali poslanci Josef Mayer a Georg Hannreich, kteří byli ze strany vyloučeni, protože hlasovali proti návrhu zákona o zemském zřízení. Největší vliv měla strana na jižní Moravě a v západních Čechách. ŠEBEK, Jaroslav. *Německé politické strany v ČSR 1918–1938*. In: Malíř, J. – Marek, P. a kol., *Politické strany*, díl I, s. 884; GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 141.
- 26 Těšnopisecké zprávy ze schůzí Poslanecké sněmovny <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/093schuz/s093002.htm>
- 27 LINZ, Norbert. *Der Bund der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*, s. 110; HUBÁLEK, Libor. *Bund der Landwirte ve Slezsku a její poslanec Otto Halke*. Diplomová práce, Opava 2009, s. 65.
- 28 CESAR, Jaroslav – ČERNÝ, Bohumil. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, I. díl, Praha 1962, s. 400; GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 141.
- 29 ŠEBEK, Jaroslav. *Parlamentní volby v roce 1929*, ČČH 96, 1998, č. 1, s. 102; GAWRECKÁ, Marie. *K hospodářské a politické orientaci německé buržoazie v českých zemích v letech 1918–1929*. SISb 86, 1988, s. 143. Karpatoněmecká strana (Karpithendeutsche Partei) sdružovala Němce žijící na Slovensku a Podkarpatské Rusi, s výjimkou Němců na Spiši, kteří byli organizováni ve Spišské německé straně (Zipser Deutsche Partei), jež v roce 1929 kandidovala s maďarskými stranami v rámci Autonomistického bloku. PÖSS, Ondrej. *Politické strany karpatských Němců*. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol. *Politické strany*, díl I., s. 918–921.
- 30 *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Praha 1930. Čs. statistika sv. 70, s. 26–27; GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 143–145.
- 31 SOBIERAJ, Silke. *Die nationale Politik des Bundes der Landwirte*, s. 211.
- 32 V květnu 1930 se konalo v Praze zasedání zástupců německého rolnictva ve střední Evropě, v říjnu 1930 zasedání Mezinárodního agrárního bureau. *Deutsche Landpost* 16. 5. 1930, 19. 8. 1930, 30. 10. 1930.
- 33 *Deutsche Landpost* 13. 11. 1929.
- 34 *Deutsche Landpost* 9. 11. 1930.
- 35 *Deutscher Landruf* 1932, č. 23.
- 36 *Deutscher Landrat* 1933, č. 12, 13, 14.
- 37 GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 159.
- 38 NA-PMV- 225, kart. 926, sign. 7, f. 31.
- 39 NA-PMV- 225, kart. 709, sign. 5, f. 48.
- 40 NA-PMV- 225, kart. 992, sign. 1, f. 40.
- 41 CESAR, Jaroslav- ČERNÝ, Bohumil. *Politika německých*, II. díl, s 256.
- 42 NA-PMR, kart. 185, inv. č. 716, sign. 363.
- 43 NA-PMR, kart. 185, inv. č. 716, sign. 363.
- 44 *Das Volk* 19. 5. 1935, s. 1.
- 45 GAWRECKÁ, Marie. *Němci ve Slezsku*, s. 212.
- 46 *Deutsche Landpost* 22. 5. 1935.
- 47 NA-PMV- 225, kart. 991, sign. 9, f. 61; GAWRECKÁ, Marie. *Ke vzniku a vývoji strany Bund der Landwirte ve Slezsku*, s. 234.
- 48 NA-PMV- 225, kart. 919, sign. 2, f. 31.
- 49 NA-PMV- 225, kart. 991, sign. 9, f. 40.
- 50 NA-PMV- 225, kart. 991, sign. 7.

- 51 NA-PMV- 225, kart. 991, sign. 7; HUBÁLEK, Libor. *Bund der Landwirte ve Slezsku a její poslanec Otto Halke*, s. 130. Otto Halke zůstal během války na svém statku v Kostelci v izolaci. Po válce rodina Halkeova pro svůj demokratický postoj nebyla odsunuta, v roce 1948 se přesunula vzhledem k měnícím se politickým poměrům do Bavorska do Memmingenu. Otto Halke se již politicky neangažoval a živil se jako opravář kol. Umírá 2. srpna 1973 v 89 letech. V roce 2005 byla paní Marii Machnig, rozené Halke, udělena cena Nadací Charty 77 za občanskou statečnost.
- 52 GAWRECKÁ, Marie: *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918-1938*. Opava 2004, s. 170–192.

Bund der Landwirte Political Party in Silesia and its Characteristics

Abstract

Prior to the First World War the political movement of German agrarians in Silesia developed similarly to that in Bohemia and Moravia. In the elections to the Imperial Council two agrarians were elected in Silesia and one in Moravian enclaves. The candidates, quite specifically, passed themselves off as members of the Nationalist Party of Germany supporting the agrarian programme. That was the cause of a relatively slow tempo of building Bund der Landwirte party in Silesia after WW I. In 1920, German agrarians in Silesia did not constitute their own ballot, they only tried to ingratiate themselves with voters in a few neighbouring districts coming under the Olomouc constituency. The powerful impetus for the development of the party structure was the transfer of Otto Halke from the Nationalist Party of Germany to BdL in the early 1920s. Also, the image of BdL improved after the mortal remains of the “liberator of agrarians”, Hans Kudlich, were interred in a crypt in the village of Úvalno (1925). The Parliamentary elections in 1925 brought success to the party especially in the districts to the north and west of Krnov, Otto Halke was elected a deputy. As a coalition party BdL was bound to support the act of the organization of political administration that led to the integration of Silesia and Moravia, which had negative repercussions in Silesia. Still, the election results strengthened the position of the party, albeit not in all districts. The economic crisis and the boom of the Henlein movement gradually resulted in the party’s decline, some leaders defected to the Sudetendeutsche Partei, the party lost a massive part of voters in the parliamentary elections in 1935, much bigger than Christian Democrats did. Not even the policy of neo-activism could have saved the party’s neck, a total majority of officials went over to SdP in March. In Silesia and northern Moravia Otto Halke and a couple of other democratic politicians founded Deutscher Wirtschaftverband residing in Šumperk, its existence was, however, short and locally limited given the international position of the republic. In 2005 his daughter Marie was awarded a medal for civic bravery by The Charta 77 Foundation.

PAVEL DUFEK – GABRIELA NOVÁKOVÁ

V meziválečném Československu byla elektrifikace považována za jeden ze zdrojů podněcujících budoucí technologický vývoj a za prostředek pro dosažení národohospodářských úspor při spotřebě energetických surovin používaných v průmyslu, zemědělství a řemeslných provozech. Zároveň byla pojmána jako nástroj pro zlepšení životních podmínek širokých vrstev obyvatelstva, a to především na venkově.¹ Ing. Jan (?) Černý v roce 1916 napsal, že hospodářství jižních Čech je možno pomoci ze špatného stavu jen „*rychlou, soustavnou elektrisací*“.² Profesor Vladimír List přibližně ve stejné době prohlásil, že válka „*přivodila a přivodí venkovskému obyvatelstvu značný úbytek nejlepších pracovníků, zmenší invaliditou výkonnost zbylých a značně sníží stav tažného dobytka*.“ Domníval se, že i venkovští a městští živnostníci budou po válce usilovat o zavedení elektřiny, „*neboť ...budou potřebovati náhrady za válkou zmenšený výkon lidské práce*.“³ List byl tvůrcem koncepce, která, byvši vtělena do zákona č. 438/1919 Sb. z. a n., se stala základem elektrifikace meziválečné ČSR.⁴ Státem podporovaná elektrifikace se dle ní opírala především o všeužitečné elektrárny, které, kontrolovány a ovládány úředními institucemi, dodávaly elektřinu do jim přidělených oblastí a staly se v každé z nich monopolním dodavatelem elektřiny.⁵ Při uplatňování Listem vytvořené koncepce bylo však nutné překonávat několik potíží: velká města už byla z valné části elektrifikována, ale ne podle ní. Na venkově sice již byly lokální elektrárny, ale rozsáhlejší síť vedení a velké elektrárny ještě nebyly vybudovány. Elektrifikovat podle Listovy koncepce bylo proto možno především venkov.⁶

Elektrifikace v meziválečném Československu musela z uvedených důvodů eminentně zajímat strany zastupující zájmy zemědělského, přesněji venkovského obyvatelstva, v první řadě Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (československé agrárníky) a Bund der Landwirte (německé agrárníky). Představuje proto fenomén, na němž je možno zkoumat vzájemné interakce agrárnícké politiky centrální, regionální a lokální v koncepčních i provozních otázkách. Přestože totiž centrální, regionální a lokální politická rovina měly stejný cíl – funkční a levnou elektrifikaci ČSR, rozdílné bývaly jejich zájmy a názory na to, jak tohoto cíle dosáhnout.

V první polovině 20. let 20. století byly sice položeny základy úspěšné elektrifikace venkovských oblastí ČSR, avšak snad právě pro solidnost těchto základů (výstavbu velkých elektráren a páteřních vedení) byly prozatím výsledky zavádění elektřiny do odlehlých částí venkova spíše skromné, zatímco vydané sumy peněz už dosti značné.⁷ Západomoravským elektrárnám bylo přiděleno k elektrifikaci území o výměře 13 473,65 km² s 1 702 obcemi a 1 499 766 obyvateli, přičemž na konci roku 1921 byla dodávána elektřina do 93 obcí s 317 959 obyvateli a v roce 1922 do 140 obcí (tj. 8,2 % z přiděleného počtu) s 368 525 obyvateli (tj. 24,5 % z přiděleného počtu); Středomoravským elektrárnám bylo přiděleno území o 4 429,17 km² s 648 obcemi a 584 102 obyvateli, přičemž v roce 1922 byla dodávána elektřina do 115 obcí (tj. 17,75 % z přiděleného počtu) s 227 814 obyvateli (tj. 39 % z přiděleného počtu). V následujících dvou letech stoupl podíl obyvatel a obcí, pro něž byla elektřina dosažitelná na území, jež bylo přiděleno Západomoravským elektrárnám, na 28,5 % a 10,1 % a na území, jež bylo přiděleno Středomoravským elektrárnám, na 43 % a 21,7 %.⁸ Z toho plyne, že řídkěji obydlené oblasti dosud na připojení k elektrickým sítím čekaly. Na vině tohoto v podstatě neutěšeného stavu byly vysoké náklady na zřizování

primárních (pátečních) vedení a z nich vycházejících primárních přípojek do vesnic, které byly tím vyšší, čím vzdálenější a řídkěji obydlená oblast od příslušné elektrárny byla, a sekundárních vedení v obcích, protože počet přípojek v obcích právě proto býval poměrně malý. Velké náklady na zřizování vedení se pak promítaly do vysokých cen dodávané elektřiny.

Ovšem naděje vkládané do přínosů elektrifikace pro venkov byly zřejmě velké. Zemědělci z Dražanské vrchoviny, domnívající se pravděpodobně, že elektrifikace jejich oblasti probíhá příliš pomalu, se asi i proto na začátku jara 1923 sešli na veřejné schůzi. Schválili na ní jednomyslně prohlášení, které zřejmě předem připravila „*Okresní organizace republikánské strany československého venkova na Boskovsku*“. Konstatovalo se v něm, že „*v důsledku neutěšené hospodářské situace zemědělců..., která nastala hlavně přílišným daňovým zatížením zemědělců a pak možností volného nákupu [...] zejména obilí a mouky v cizině, jsou veškerá zemědělská hospodářství pasivními.*“ Východisko pro jimi obývanou oblast (zásadní nástroj pro obecné zlepšení spatřovali v zavedení obilních cel, pozn. aut.) viděli především ve výstavbě železnice z Přerova do Blanska, ale souběžně s ní právě měla být „*uskutečněna elektrisace planiny dražanské.*“ Prohlášení za účastníky podepsali rolníci a okresní důvěrníci Karel Sřičák, František Pokluda a Josef Nejedlý a okresní jednatel Rudolf Bouda je „*z rozkazu Pohorské okrskové organizace republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu na planině dražanské*“ zaslal Ministerstvu veřejných prací (dále MVP, pozn. aut). Ohledně elektrifikace obcí na „*Dražanské planině*“ úředníci MVP uvedli, že „*byly přiděleny k zásobování elektrickou energií, jednak Západomoravským elektrárnám, akc. spol. v Brně, jednak Středomoravským elektrárnám, akc. spol. v Přerově. Obě společnosti byly prohlášeny za všeužitečné [...] přičemž jim byla uložena povinnost dodávat elektrickou energii všem spotřebitelům, pokud tím není ohrožena rentabilita podniku. Na společnostech těchto jsou jako spoluakcionáři zastoupeni též stát [...] a země Morava... Jiných obnosů k podporování elektrisace v obcích nemá min. veř. prací k dispozici.*“⁹ Elektrifikace této oblasti následně proběhla, ale byla asi velmi nákladná. Právě vysoké ceny elektřiny, resp. vysoké náklady na výstavbu vedení, mohly být důvodem toho, že Svaz obcí Moravského krasu měl o deset let později vážné potíže se splácením půjčky na elektrifikaci, která jim byla poskytnuta prostřednictvím Západomoravských elektráren.¹⁰

Na vysoké ceny elektřiny, jež však byly vysoké z uvedených důvodů, si stěžovali i zástupci obcí lovosického okresu, kteří MVP v říjnu 1926 napsali, že Ploučnický elektrárenský svaz v České Lípě „*kupuje převážně proud od hydrocentrály Mattuschovy u Benešova za ca. 32 hal za 1 kWh a prodává však 1 kWh světla za Kč 3,+, motorový proud 1 kWh za 2 Kč*“. Zemský správní výbor ke stížnosti uvedl, že on „*a jeho zástupci v elektrárenských svazech [...] se snaží [...] docílit pokud možno nejnížší prodejní ceny za elektrický proud. Toho nelze však docílit pouhým snížením prodejní ceny ze strany dodávajícího, ...nýbrž je nutno [...] by konsumenty náležitými stavebními příspěvky snížili pořizovací náklad takovou měrou, aby prodejní ceny pro konsumenty nebyly zatěžovány vysokou službou kapitálovou, jedná též o to, aby se konsum podstatně zvýšil, čímž se automaticky sníží nákupní cena elektrické energie.*“¹¹

Příčina vzniku začarovaného kruhu znemožňujícího rychlou a zároveň kvalitní elektrifikaci území vzdálených od velkých elektráren byla tedy známa. V době, kdy si zástupci obcí lovosického okresu stěžovali, však už existoval i nástroj na rozetnutí tohoto začarovaného kruhu. Byl jím zákon č. 139/1926 Sb. z. a n.¹² Stížnost zástupců obcí lovosického okresu asi nebyla první, která se týkala vysokých cen elektřiny, potažmo nákladů na stavbu sítí. Pravděpodobně už koncem roku 1923 se na Ministerstvu

zemědělství uvažovalo o vytvoření zákona, který by tuto věc řešil. Na podzim 1924 totiž rozeslalo toto ministerstvo do připomínkového řízení návrh zákona, jehož § 2 zněl: „roční částky 50 mil Kč se použije: a) ku poskytování stavebních příspěvků v první řadě místním elektrárenským družstvům zemědělským a dle potřeby i venkovským obcím, b) k udělování podpor na náklady, věnované na rozvod elektrické energie do venkovských obcí...“¹³ Ministerstvo zemědělství a po jeho novelizaci MVP poskytovaly podle tohoto zákona, po vypršení jeho platnosti podle zákona č. 46/1929 Sb. a n. a posléze podle zákona č. 72/1932 Sb. z. a n. příspěvky obcím a elektrifikačním družstvům ve výši 30 % až 50 % na výstavbu sekundárních vedení.¹⁴ V roce 1935 se tak mohlo konstatovat, že „byla poskytnuta podpora 4 026 obcím a 1 328 elektrárenským družstvům, tedy celkem 5 354 žadatelům.“ Celková vyplacená suma v letech 1924 až 1926, kdy již nějaké prostředky na výstavbu primárních přípojek ze státních prostředků byly zřejmě poskytovány, byla 8 723 649,99 Kč. V letech 1927 až 1934 bylo pak vyplaceno 177 900 000,02 Kč, tedy průměrně ročně přes 22,3 miliónu Kč, přičemž nejvyšší podpory – 35 miliónů – byly vyplaceny v letech 1930 a 1931 a nejnižší – 10 miliónů – v letech 1934 a 1935.¹⁵ Vedlo to, v souladu s očekáváním, ke značnému nárůstu počtu elektrifikovaných obcí, a to právě v oblastech dosti vzdálených od velkých elektráren. Podporu pro výstavbu vedení z těchto vyplacených prostředků získaly např. v roce 1929 elektrárenské družstvo v Římově v okrese České Budějovice ve výši 40 % schválených stavebních nákladů, tedy 85 200 Kč; v roce 1930 obec Březí v okrese Blatná ve výši 40 % schválených stavebních nákladů, tedy 52 400 Kč; v roce 1931 obec Hradiště v okrese Blatná ve výši 40 % schválených stavebních nákladů – tedy 54 000 Kč; v roce 1932 obec Horní Dobrouč v okrese Lanškroun ve výši 40 % schválených stavebních nákladů, tedy 108 000 Kč; obec Věsky v okrese Uherské Hradiště ve výši 30 % schválených stavebních nákladů, tedy 31 770 Kč a elektrárenské družstvo na Benecku ve výši 50 % schválených stavebních nákladů, tedy 130 000 Kč; v roce 1933 obec Krahulčí v okrese Dačice ve výši 40 % schválených stavebních nákladů, tedy 38 320 Kč a elektrárenské družstvo v Rapšachu ve výši 40 % schválených stavebních nákladů, tedy 264 000 Kč.¹⁶ Možnost získat dotaci zajisté usnadnila obecním politikům uvažování o zavedení elektřiny do té které vesnice.

Dotace však kryla náklady nanejvýš z poloviny, takže důkladné rozvažování bylo i nadále nutné a pro projevení politické odvahy a dobrého úsudku zůstávalo hodně prostoru. Ukazuje to případ ve 20. letech sice již stavebně srostlých, avšak samosprávně nadále oddělených obcí Osíčko a Příkazy v okrese Holešov. V Osíčku¹⁷ vládla po volbách v říjnu 1927 obecní rada složená jen ze zástupců Občanské skupiny, která ve volbách získala 102 hlasů, zatímco zástupci Nepolitické strany zemědělské, která dostala 53 hlasů, byly v opozici. Starostou byl Antonín Trhlík, který starostoval od roku 1926, kdy úřad převzal jako místostarosta od onemocněvšího Františka Jemelíka, který se stal v roce 1927 místostarostou.¹⁸ Ve středu 30. dubna 1930 obecní rada rozhodla, že Osíčko se elektrifikuje napojením na síť Středomoravských elektráren, a. s., v Přerově (dále StME). Poté, co byl starosta obviněn, že elektrifikaci „tvrdě a nenápadně prosazuje“, projednávala se věc v zastupitelstvu a po dlouhé debatě bylo 4. května 1930 rozhodnuto poměrem 9:2 (1 hlasující se zdržel) přijmout podmínky Středomoravských elektráren. Znamenalo to upsat 14 akcií StME (1 po 620 Kč, tedy za 8 680 Kč), pro další investice nakoupit 5% dluhopisy StME za 35 000 Kč, dodat zdarma písek, kámen, šterk, cihly a zajistit na své náklady dovoz ze žst. Příkazy. Za toto vše bylo zřízeno 22 domovních přípojek (sic) a 5 lamp pouličního osvětlení. Za vedení vysokého napětí, transformovnu, síť nízkého napětí a veřejné osvětlení se zaplatilo 56 290 Kč. Náklady byly hrazeny půjčkou u Městské spořitelny v Bystřici pod Hostýnem ve výši

98 220 Kč, kterou schválil Okresní úřad v Holešově 24. prosince 1930. V Osíčku se svítilo však již 25. října 1930.¹⁹ Osíčtští se k akci odhodlali asi díky naději na dotaci podle zákona č. 139/1926 Sb. z. a n. ale v době kdy o elektrifikaci rozhodovali, nebylo o udělení dotace ještě rozhodnuto. MVP ji schválilo až 3. března 1931, kdy výnosem „*čís. 18b-6074-9.636 ai 1931 povolilo [...] stavební příspěvek na elektrisaci ve výši 30 % schváleného rozpočtu, upraveného na 67 400 Kč, nejvýše však částku 20 220 Kč*“²⁰ První splátka ve výši 4 000 Kč odešla z MVP v roce 1934, v roce 1935 odešly druhá ve výši 169,80 Kč a třetí ve výši 4 000 Kč, čtvrtá též ve výši 4 000 Kč byla poukázána v roce 1936, pátá 5 000 Kč v roce 1937 a poslední ve výši 2 930,20 Kč v roce 1938.²¹ Osíčko tak financovalo zavedení elektřiny na dluh, který se musel umořovat z obecních financí, a tamní zastupitelé se pravděpodobně po několik let obávali, že případný neúspěch pro ně bude znamenat politickou záhubu a společenské znemožnění. Jejich obavy se zřejmě zcela rozplynuly až v roce 1936. Jednak 5 let používání elektřiny v obci mohlo posloužit jako argument dosvědčující správnost jejich rozhodnutí, jednak z přiznané dotace už obec získala 17 000 Kč, ale především v Příkazech se tehdy rozhodli zastupitelé připojit svou obec také k elektrické síti StME. Ve čtvrtek 27. srpna 1936 hlasovalo 8 příkazských zastupitelů pro a 2 proti a v pátek 4. září 1936 příkazské zastupitelstvo rozhodlo, že si obec vezme na elektrifikaci půjčku 36 000 Kč u Městské spořitelny a u Rolnické záložny v Bystřici pod Hostýnem. Příkazy byly připojeny na transformátorovnu obsluhující Osíčko, za což musely Osíčku poukázat 6 720 Kč.²² Lze z toho odvodit, že transformátor v Osíčku, stejně jako vedení do něj, byly při stavbě dimenzovány tak, že bylo možno zapojovat na síť další odběratele. Je to proto možno považovat za doklad skutečnosti, že elektrická vedení a technická zařízení byla budována s výhledem na nárůst budoucího zatížení, což ovšem jejich prvotní zřizovací náklady podstatně zvyšovalo. Bez použití zákona č. 139/1926 Sb. z. a n. a zákonů na něj navazujících by pravděpodobně tato možnost neexistovala, což by elektrifikaci jako celek nepochybně prodloužilo a rovněž prodražilo.

Přímé dotace nebyly ovšem jediným způsobem, jak napomáhat rychlejšímu postupu elektrifikace odlehklých oblastí. Existovaly i postupy nepřímé, avšak přesto dosti účinné. V polovině prosince 1928 z příkazu poslance Otto Halkeho zaslal tajemník jeho poslaneckého klubu Bund der Landwirte ministru financí seznam těch elektrických družstev Ústředního svazu německých zemědělských družstev v Brně (Zentralverband der deutschen landwirtschaftlichen Genossenschaften in Brünn), za něž tento svaz požádal u Ministerstva financí o „*poskytnutí úplného nebo přinejmenším dočasného osvobození od zvláštní daně výdělkové.*“ Tajemník v dopise poprosil pana ministra, „*aby, vzhledem k tomu, že tato věc již byla předjednána, přičemž bylo přislíbeno její příznivé vyřízení, dal pokyn k jejímu rychlému a příznivému vyřízení.*“ Ministr financí v dopise datovaném 13. prosince 1929 odpověděl poslaneckému klubu strany Bund der Landwirte, „*že družstvům uvedeným v seznamu [...] bylo Ministerstvem financí přiznáno osvobození od zvláštní daně výdělkové [...] na berní roky 1927–1931.*“²³ Družstevníci byli nepochybně potěšeni, takto uvolněné prostředky mohli použít jak ke snížení cen dodávaného proudu, tak i k výstavbě dalších vedení a zařízení, což bylo bezpochyby úmyslem ministerstva.

Ne vždy ovšem byly poměry mezi centrálními úřady, regionálními podniky a lokální samosprávou plně vzájemného pochopení pro zájmy a potřeby všech zúčastněných. Úřad Předsednictva ministerské rady (dále PMR, pozn. aut.) obdržel 28. června 1933 stížnost Elektrárenského svazu středolabských okresů, spol. s r. o. (dále ESSO, pozn. aut.), na Východočeský elektrárenský svaz, spol. s r. o., v Pardubicích (dále VČES, pozn. aut.). ESSO vyčítal VČES, „*že se dopustil porušení zákona a způsobil podatelé velkou škodu*

nepřípustným podáním výhodnější nabídky elektrické energie městu Přelouči, které náleží do zájmové oblasti podatelovy“ (tj. ESSO, pozn. aut.). Úředník MVP sdělil dotazujícím se úředníkům PMR, že „je mu dobře znám konkurenční spor obou svazů, který ministerstvo projednává a požádal, aby podání bylo min. veř. prací postoupeno.“²⁴ Za dva týdny obdrželi na PMR „protest místních politických organisací v Přelouči“ proti postupu ESSO ve sporu o dodávání elektřiny do Přelouče a „proti zamýšlenému provedení rozhodnutí ministerstva veřejných prací.“²⁵ Důvod sporu dvou všeužitických podniků, v jejichž orgánech zasedal nemalý počet zemědělců,²⁶ se na PMR dozvěděli nejspíše v prosinci 1933. ESSO tehdy zaslal PMR další podání, v němž sdělil, „že se značnými investicemi umožnil dodávku elektrické energie ze své centrály do města Přelouče, ale že od 11/6 1933 dodává tam proud Východočeský svaz elektrárenský v Pardubicích, ač mu to bylo ministerstvem veř. prací zakázáno výnosem z 26/8 1933.“ V tomto podání ESSO zároveň požádalo o „rychlou nápravu, protože v zásahu Východočes. svazu vidí ne hospodárnost v soustavní elektrisaci, na kterou by musel upozornit veřejnost,“ což PMR zajisté nijak nenadchlo. Ještě více jej však pravděpodobně nepotěšilo sdělení ESSO, jemuž se úředníci PMR zdráhali bez ověření uvěřit, že „Okresní úřad v Pardubicích je v té věci podjatý, protože Okres pardubický je členem Východočeského elektr. svazu.“²⁷ V následujících dvou letech se však nepodařilo záležitost vyřešit a uklidnit, ačkoliv o to MVP bezpochyby stálo.²⁸ Předsednictvu ministerské rady bylo nedlouho před Vánoci 1935 dodáno podání (petice) zástupců města Přelouče, které podepsali její starosta Fr. Suchánek, 7 členů její městské rady, 21 členů jejího městského zastupitelstva a 8 členů elektrárenské rady. V jeho úvodu stálo, že „předali ministerstvu veřejných prací jednolitý projev konsumentů [...] obsahující téměř tisíc podpisů,“ v němž požádali o „přerayonování k dodávkové oblasti Elektrárenského svazu v Pardubicích [sic], jsouce plně spokojeni s jeho přesnou bezzávadovou a bez poruch jsoucí dodávkou elektrického proudu,“ přičemž podle svého vyjádření elektřinou „Elektrárenským svazem v Kolíně [sic] byli zásobováni nedostatečně, jsou následkem častých poruch bez proudu. Protestovali, odvolávajíce se na porušení zásady „volné poptávky a nabídky“ a zásady zákona č. 438/1919 Sb. z. a n., že „autonomní práva nesmí být dotčena, a občanského zákona dle něhož pod následky neplatnosti smlouvy musí tato býti projevem svobodné a shodné vůle obou smluvních stran proti protizákonnému odebírání proudu od ESSO.“ Touto peticí občané města Přelouče žádali své zástupce v Národním shromáždění, aby zabránili „protizákonnému [...] a veřejné zájmy poškozujícímu postupu ministerstva veřejných prací“. Vhodnost převedení Přelouče do oblasti zásobované elektřinou skrze VČES v ní bylo dále odůvodňováno tím, že Přelouč je „součástí Okresu pardubického“ a je s ním spojena správními i hospodářskými zájmy [...] do té míry, že i ve věcech elektrisačních jest požadavek o sjednocení zcela přirozeným“. Použity byly pro odůvodnění stanoviska Přeloučských i výše tarifů, protože zatímco od ESSO dodával 1 kWh proudu na svícení za 3,20 Kč a proudu pro motory za 1,85 Kč, VČES za ně účtoval 2,90 Kč a 1,60 Kč. MVP bylo dále obviněno, že „ve snaze znemožniti dodávku městu Přelouči od Elektr. svazu v Pardubicích (tj. VČES) a vnutiti obci dodávku od Elektr. svazu v Kolíně (tj. ESSO) [...] bez zřetele na velké národohospodářské škody pronajalo státní hydroelektrárnu (stojící v Přelouči na Labi, pozn. aut.) Elektr. svazu v Kolíně.“ V této souvislosti upozorňovali autoři petice, že přeloučská hydroelektrárna „byla vystavena a od počátku zřízena pro spolupráci s parní elektrárnou pardubickou, tedy pro oblast VČESu, [...] ESSO, aby mohl tuto hydroelektrárnu vůbec provozovati, musí [ji] přizpůsobiti technickým podmínkám své oblasti“.²⁹ Úředník PMR si sice 23. prosince 1935 poznamenal, že petice byla opatřena „na stroji psanými a neověřenými podpisy“, ale na samotné skutečnosti, že se ze sporu Přelouče

a ESSO vyvinul dosti velký politický problém, to nic neměnilo, a proto asi PMR požádalo MVP o urychlené informování o vývoji záležitosti. V Přelouči sídlil okresní soud, vedla přes ni jedna z hlavních železničních tratí, kolem ní se rozkládala zemědělsky vysoce produkční oblast. Vedle podniků místní důležitosti v ní působily také větší podniky s nadregionálním významem – výroba elektrosoučástek, cukrovar, pivovar a několik armádních součástí, v první řadě automobilová zbrojovka.³⁰ Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1929 bylo v Přelouči odevzdáno 2 259 hlasů voličů, z nichž agrární strana získala 330, tedy 14,6 %, čímž obsadila ve městě třetí místo za stranami sociálnědemokratickou a národně-socialistickou, v roce 1935 pak bylo ve volbách do Poslanecké sněmovny odevzdáno v Přelouči 2 570 hlasů, agrární strana z nich získala 420 hlasů, což znamenalo 16,3 % a druhé místo ve městě za stranou sociálnědemokratickou.³¹ Z hlediska hospodářského a státní i stranické politiky byla tudíž Přelouč nikoli nevýznamným místem a zklidnění tamních rozbořených poměrů bylo nanejvýš žádoucí. Na Silvestra roku 1935 to však vypadalo, že nastane pravý opak. Městská rada v Přelouči totiž po jednání na MVP poslala PMR telegram, že „*při dnešním jednání v Praze [...] bylo zástupcům našeho města místo vyřízení jeho žádosti o přerayonování ku VČESu rozhodnuto, že bude vypnuto elektrické vedení [...] a obec, veškeré závody a občanstvo bude ponecháno bez proudu.*“³² Hned 2. ledna 1936 se proto úředníci PMR obrátili na MVP s žádostí „*o urychlené zaslání informace*“ a zpravili ministerstvo vnitra o dění. MVP sdělilo PMR 7. ledna 1936, že „*v žádném případě nehrozí zastavení dodávky elektrického proudu do města Přelouče*“ a že se toho dne koná v MVP porada VČES a ESSO. Dále zpravilo PMR, že „*nemohlo vyhověti žádosti města Přelouče [...] z důvodů zásadních, protože by se tím obvody prostupovaly systematické rozdělení dodávkových oblastí by bylo porušeno a také finanční hospodářství svazů by bylo poškozeno.*“ Ohledně cen proudu uvedlo MVP, že „*není stížnost města Přelouče odůvodněna, protože svaz v Kolíně je ochoten ceny přizpůsobiti*“, a pokud by k tomu nebyl ESSO svolný, mohlo by MVP „*naříditi dodávku z Kolína za stejnou cenu jako z Pardubic.*“³³ Na PMR by mohli považovat za dobrou zprávu, že 17. ledna 1936 došlé další podání přeloučské městské rady neobsahovalo nic nového, avšak přišlo přes Kancelář presidenta republiky...³⁴ Mezitím rozhodlo MVP, že nepovolí zapojení Přelouče na síť VČES, protože „*neshledalo [...] že by předpoklady stanovené v § 5, odst. 1 vlád. nař. č. 48/1935 Sb. z a n. byly splněny.*“³⁵ Vzápětí se situace z hlediska politického a správního zhoršila: PMR byl doručen telegram městské rady v Přelouči, v němž stalo: „*Nedopustíme bezesmluvní dodávku elektriny Kolínského svazu. Nedovolujeme svazu tomu připojení na naši síť. Samovolné připojení budeme stíhati pro rušenou držbu. Varujeme před zastavením dodávky pardubického svazu.*“³⁶ Z veřejné schůze „*občanstva města Přelouče*“, která se konala 19. ledna 1936 a již se účastnili poslanci, senátoři, členové zemského zastupitelstva, vzešla naprosto nesmiřitelná resoluce. Jejímí klíčovými pasážemi bylo jednak upozornění Přeloučanů, že ESSO nemá „*právo zapojiti majetek naší obce, tj. naši rozvodnou síť a transformační stanice, na svoje vedení o vysokém napětí*“, a jednak z něj vyplývající prohlášení, v němž se Přeloučané opřeli o rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, „*protože jsme bez naší vůle a bez našeho souhlasu byli přiděleni územně kolínskému svazu, nemusíme od něj elektrinu kupovat... Kolínský svaz má sice povinnost elektrický proud dodávat, ale naše město nemá povinnost od něho elektrický proud kupovat.*“ Resoluce byla opatřena podpisy starosty a radních a razítkem městského úřadu v Přelouči, a dále podpisy a razítky představitelů a místních organizací „*Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, Československé strany lidové, Strany živnostnictva a obchodnictva československého, politických organizací Československé strany národně-socialistické, Strany soc.*

*demokratické a Národního sjednocení v Přelouči.*⁴³⁷ Ohledy na stranickou příslušnost premiéra a ministra veřejných prací šly stranou, místní a okresní zájmy byly přednější. PMR asi takto projevená politická jednota lokálních a regionálních politických reprezentací přesvědčila, že celá záležitost je vskutku ožehavá a potenciálně dalekosáhle nebezpečná. Proto napsalo MVP, že „*doporučuje, aby ministerstvo veřejných prací v dohodě s ministerstvem vnitra působilo k tomu, aby spor o dodávky elektrické energie městu Přelouči byl pokud možno brzo definitivně rozhodnut a aby se tak předešlo dalším protestním akcím a neklidu z toho vznikajícímu.*“⁴³⁸ MVP odpovědělo 2. března 1936, že uložilo VČES zastavit dodávku elektřiny do Přelouče a ESSO, aby převzal dodávání za stejných tarifů jako VČES, přičemž vydalo pokyn Přelouči, aby dovolilo včas udělat ESSO úpravy rozvodné sítě, aby mohl elektřinu bez přerušení dodávat.³⁹ Jenže ještě v dubnu 1936 odebírala Přelouč elektřinu od VČES, což nebylo nijak překvapivé, protože MVP nechtěl hnát pravděpodobně spor až do naprosté krajnosti a protože mu asi nebylo jasné, jakými nástroji Přeloučany přimět ke změně stanoviska. O sporu jednala Státní elektrárenská rada 10. prosince 1936, MVP však upozornilo předem PMR, že „*vzhledem k osobnímu vyhocení sporu nejsou naděje na smír veliké.*“⁴⁰ V radě byl sice navržen kompromis spočívající v tom, že by „*obvod městský [...] a připojený cukrovar v Přelouči by byly přikázány Východočeskému elektrárenskému svazu [...] přičemž by Elektr. svazu středolabských okresů v Kolíně zůstalo vyhrazeno právo dodávky jím zásobených velkokonsumentů z důvodů obrany státu (nádraží, vojenské autodílny, Radiotechna)*“ a VČES by ESSO zaplatil 2 495 000 náhrady. VČES, snad chtěje získat v Přelouči vše, a ESSO, opíraje se asi též o protesty okresů Nymburk, Nový Bydžov, Český Brod, Černý Kostelec, Kutná Hora, Čáslav a Poděbrady proti připojení Přelouči k VČES, kompromis svorně odmítly. Státní elektrárenská rada a MVP tomu asi byly rády, a to i proto, že tak neměnily svá předchozí stanoviska. Jen prof. Vladimír List doporučil „*námítky stran prostudovati a o věci rozhodnouti*“, ale neprosadil to.⁴¹ PMR pak několikrát urgovalo MVP o sdělení, jak byl spor ukončen. Dočkalo se až 1. června 1937, kdy mu bylo sděleno, že „*za účelem odstranění sporu [...] o dodávku elektřiny do města Přelouče vypracovalo ministerstvo veřejných prací návrh rozhodnutí, jímž vyhovuje částečně žádosti Východočeského elektrárenského svazu, aby území města Přelouče bylo přikázáno do jeho zásobovací oblasti.*“ Nastalo tedy zřejmě kompromisní uspořádání navržené na podzim 1936, možná bez výplaty oněch 2,5 miliónu Kč. Ve zprávě představenstva XX. valné hromadě VČES, svolané na 10. července 1938, se o sporu překvapivě nic neuvádí.⁴² Zcela urovnán tehdy určitě nebyl, ještě v červenci 1939 totiž Zemský úřad ve sdělení o průběhu a výsledku účetní revize hospodaření VČES uvedl, „*spor s ESSO ve věci Přelouče není dosud rozhodnut a o jeho smírné narovnání se jedná.*“⁴³ Důvodem mohlo být to, že MVP prostě nenašlo způsob, jak přimět Přelouč odbírat elektřinu od ESSO a neporušit při tom zákony, nebo přinutit VČES vyplatit ESSO oněch 2,5 miliónu Kč.

Předestřené případy ukazují, že pro úspěch státem prováděné akce celostátního rozsahu, tj. zde elektrifikace venkova v meziválečné ČSR, je nutné získat v demokracii širokou politickou podporu nejen na nejvyšší – centrální úrovni, ale i na úrovních nižších – regionální a lokální a že vzájemná výměna názorů mezi nimi a přísun informací zdola nahoru vede k vytvoření nástrojů, které jsou přijatelné pro všechny a umožňují dosáhnout vytčeného cíle. Pravděpodobně je důvodem to, že v demokratickém a právním státě, kterým meziválečná ČSR byla, není snadné prosadit nějaké rozhodnutí státního ústředního úřadu, pokud lokální či regionální samosprávné instituce či entity, kterých se dotýká, z něj nemají nějaký prospěch, či je přinejmenším, a to byť i krátkodobě a málo, nepoškozuje. Je krutým paradoxem, že z nalézání vzájemně přijatelných kompromisů při elektrifikaci

ČSR, které stály za jejím poměrně úspěšným průběhem a o jejichž rámec i vytváření na centrální, regionální a lokální úrovni se agrární strany meziválečné ČSR výrazně zasloužily, jako první vlastně těžil nacistický okupační režim, který demokratického nacházení konsensu a respektování zájmů všeho obyvatelstva nebyl ze své podstaty schopen.

Poznámky:

- 1 Viz KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav: *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, ISBN 80-7184-716-X, s. 101–109; LACINA, Vlastislav: *Zlatá léta československého hospodářství (1918–1929)*, Praha, 2000, ISBN 80-7286-003, s. 86–90 a s. 203–204; DUBSKÝ, Vladimír – KRÝDL, Milan: K problému elektrifikace jižních Čech po první světové válce, In: *Jihočeský sborník historický 1980/XLIX/4*, s. 246–255.
- 2 ČERNÝ, Jan: *Elektrisace českého jihu*, Výzkumný a zkušební ústav pro stroje a nářadí hospodářské, Tábor 1916, s. 1–2.
- 3 LIST, Vladimír: *Elektrisace po válce*, F. Topič, Praha 1917, s. 9–10. O činnosti Vladimíra Lista jako propagátora elektrifikace je v současné době v tisku studie spoluautora této stati.
- 4 K zákonu č. 438/1919 Sb. z. a n. Národní archiv (dále NA), f. Ministerstvo veřejných prací, Praha (dále MVP), ka. 75, presidium sig IX 4: Vladimír List Františku Staňkovi 11. prosince 1918. Rámec této koncepce ve 20. letech dále upravovaly zákony č. 444/1920 Sb. z. a n., č. 258/1921 Sb. z a n., č. 143/1923 Sb. z. a n., č. 139/1926 a jej novelizující č. 112/1928 Sb. z. a n. a č. 238/1926 Sb. z a n.
- 5 KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav: *Mýtus a realita*, s. 103.
- 6 DUFEK, Pavel: Stát, elektrifikace, agrární strana a agrární zájmové organizace. Několik příkladů jejich působení z jižní části Čech v průběhu 20. let 20. století, In: HARNA, Josef – RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.): *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace, Studie Slováckého muzea Uherské Hradiště 15/2010*, Uherské Hradiště 2010, ISBN 978-80-86185-90-3, s. 166–167 (text i mapy).
- 7 Srv. *Československá statistika*, svazek 76, řada XV (průmysl, sešit 1), Statistika elektráren v republice Československé za léta 1913 a 1919 a 1928, Státní úřad statistický, Praha 1932, s. 27*–29*, s. 43* a s. 4; DUFEK, Pavel: cit. dílo, s. 169.
- 8 *Elektrisace Československa 1918–1928*, s. 65, 67, 69–70, vlastní výpočty.
- 9 NA, f. Ministerstvo veřejných prací, Praha (dále MVP), ka 749 sig. 89: spis č.j. 911/1923: 2. dubna 1923 Otínoves – Opis – Projev zemědělců z Dražanska; sdělení Rudolfa Boudy Ministerstvu veřejných prací, ve Střebětíně 4./IV. 1923.
- 10 NA, MVP, ka 1085, sig. 209: spis č.j. 18a-122/22-61.832/1936.
- 11 NA, MVP, ka 1025, sig. 210: Shromáždění zástupců obcí losovického okresu/Versammlung der Vertreter der Gemeinden in Bezirk Lobositz ...v Třebenicích dne 17. října 1926; Zemský správní výbor, číslo 136.105/26/El.-IV, v Praze dne 13. ledna 1927.
- 12 KUBŮ, E., PÁTEK, J.: *Mýtus a realita*, s. 104; Autoři statě připravují o tvorbě zákona č. 139/1926 Sb. z. a n., kterou provázely složité peripetie, a jeho schvalování obsáhlejší studii.
- 13 NA, f. Ministerstvo zemědělství I - různé, Praha (nezpracovaná část fondu), spis č. 81575/XI/1924, Vládní návrh zákon ze dne... 1924 o finanční podpoře soustavné elektrisace venkova.
- 14 Zákon č. 46/1929 Sb. z. a n. uvolňoval na tento účel na léta 1929 až 1932 ročně částku 35 milionů a zákon č. 72/1932 na léta 1933 až 1940 ročně 25 milionů, viz Sbirka zákonů a nařízení republiky Československé, srov. KUBŮ, E., PÁTEK, J.: *Mýtus a realita*, s. 104.
- 15 NA, f. Ministerstvo zemědělství I - signatury A - Z, Praha, ka 645, Ministerstvo veřejných prací, Čís. jed. 18b-1/10-64.356 – 1935, v Praze dne 22. října 1935.
- 16 NA, MVP – dodatky, kn. 7 a 8.

- 17 V roce 1930 žilo v Osíčku 599 obyvatel a stálo tam 109 domů, *Lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. díl*, Český statistický úřad, Praha 2006, ISBN 80-250-1310-3, s. 688.
- 18 PÁLKA, Pavel a kol., *Osíčko. 650 let*, Vydala obec Osíčko ve spolupráci s Muzeem Kroměřížska p. o., Osíčko 2010, ISBN 978-80-85945-57-7, s. 114 a s. 183.
- 19 SOkA Kroměříž, f. Archiv obce Osíčko, inv. č. 1: Kniha protokolů ze schůzí obecního zastupitelstva z let 1926 až 1937, bod 3 – Usnesení o připojení obce Osíčka na síť Středomor .elektráren akc.spol. v Přerově a úhradě elektrizačních poplatků; PÁLKA, Pavel a kol., *Osíčko. 650 let*, s. 140. Autoři děkují PhDr. Jitce Zezulové ze Státního okresního archivu Kroměříž za pomoc při vyhledávání příslušných dokumentů.
- 21 Ministerstvo zemědělství I – signatury A–Z, ka 658, Ministerstvo veřejných prací, čj. 18b-1572/2-60.353 ...v Praze dne 21. září 1936.
NA, MVP – dodatky, kn. 7.
- 22 SOkA Kroměříž, f. Archiv obce Příkazy, inv. č. 1: Kniha protokolů ze schůzí obecního zastupitelstva z let 1906–1936, schůze dne 27. srpna 1936.
- 23 NA, f. Ministerstvo financí I, Praha, ka 30, presidiální záznam 2169/H-1928.
- 24 NA, f. Předsednictvo ministerské rady (dále PMR), ka 3545, svazek 818/48, úřední záznam č. j. 10302/33.
- 25 NA, PMR, ka 3545, svazek 818/48, úřední záznam č. j. 11324/33.
- 26 Viz NA, MVP, ka 1084, sig 209, Výroční zpráva k XIX. řádné valné hromadě Elektrárenského sdružení středolabských okresů, společnosti s r. o., v Kolíně uvádí, že tříčlenné předsednictvo ESSO tvořili statkář Pavel Zedník, soukromník Václav Špringl a rolník Josef Mrňák a v sedmnáctičlenném jednatelešském sboru byli dva statkáři a osm rolníků; Zemský úřad Praha – dodatky (dále ZÚ – dod.), ka 300 sig XI-10-b/1944, kmenové číslo 5058-1938, Výroční zpráva za správní rok 1937. Východočeský elektrárenský svaz v Pardubicích, společnost s ručením obmezeným uvádí, že předsedou představenstva byl rolník a přisedící zemského výboru Josef Kroužel z Kříčně, místopředsedou starosta Vápenného Podola rolník Josef Švadlenka, ve čtyřadvacetičlenném představenstvu bylo dvanáct rolníků.
- 27 NA, PMR, ka 3545, svazek 818/48: úřední záznam č. j. 20.951/33.
- 28 Ve fondu MVP nebyly dosud žádné písemnosti vztahující se přímo k této věci nalezeny, přestože se jí MVP zcela jistě zabývalo, neboť mu byly podávány písemnosti k ní přímo, případně mu byly z PMR postupovány k vyřízení.
- 29 NA, PMR, ka 3545, svazek 818/48: podání zástupců města Předsednictvu ministerské rady, v Přelouči dne 19. prosince 1935, č. j. 5035.
- 30 V Přelouči v roce 1930 žilo 4 191 obyvatel a stálo v ní 772 domů, *Lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. díl*, s. 526; FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav: *Encyklopedie branné moci republiky Československé 1920–1938*, Praha 2006, s. 545.
- 31 Celkový přehled výsledků volby do Poslanecké sněmovny v roce 1929 v kraji II. (Pardubice), Praha 1930, s. 32; Celkový přehled výsledků volby do Poslanecké sněmovny v roce 1935 v kraji II (Pardubice), Praha 1935, s. 32.
- 32 NA, PMR, ka 3545, svazek 818/48: telegram 262 30-12 1935 (texty telegramů pro větší čitelnost opatřeny odpovídající interpunkcí, pozn. aut.).
- 33 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: telegram 262 30-12 1935, 30. XII. 35, č. j.; úřední záznam 24098/35, v Praze 7. ledna 1936.
- 34 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: Kancelář presidenta republiky Předsednictvu ministerské rady, č. j. 1002/1936, došlo dne 17. I. 1936.
- 35 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: MVP čís. jedn. 26a – 198/10 ai 1935-80.736, v Praze 16. ledna 1936.
- 36 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: telegram číslo jednací 1047/36, došlo 18. I. 1936.
- 37 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: resoluce občanstva města Přelouče z 19. ledna 1936.
- 38 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: č. j. 1625/36 koncept dopisu MVP a MV, v Praze dne 27. ledna 1936.

- 39 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: MVP čís. jedn. 18a-98/22-2974 – 36, v Praze 2. března 1936.
40 NA, PMR, ka 3545, sig. 818/48: fonogram MV 1/12 1936 o 10 hod.
41 NA, MVP, ka 1076, sig. 203d, č. j. 18a-292/94 ai 1937 (73542) –, Státní elektrárenská rada, Zápis o schůzi...10. prosince 1936; podkladový materiál Přelouč.
42 NA, ZÚ – dod., ka 300 sig. XI-10-b/1944, km. č. 5058-1938, Výroční zpráva za správní rok 1937 – Východočeský elektrárenský svaz v Pardubicích, společnost s ručením omezeným.
43 NA, ZÚ – dod., ka 285, sig. XI-10-b/ km. č. 904-6 – 39.

Regional Interests, Agrarian Policy and Electrification

A b s t r a c t

The electrification of the inter-war Czechoslovakia affected local, regional and central level of politics. In its process vast rural areas of Bohemia, Moravia and Silesia were electrified largely those where parties representing interests of rural and agrarian people with a dominating or at least very strong influence, namely the Republican Party of Countrymen and Small Peasants and Bund der Landwirte. The goals of political organizations on local, regional and central were basically the same – a functional and cheap electrification of the ČSR. What was different were their real interests and methods of achieving the desirable goals. The contribution shows how local, regional and central political representations interacted, which instruments they used to pursue their immediate interests, how they proceeded if their interests coincided and what legal steps they took if they contradicted each other.

Myšlenky jihočeského regionalismu jako součást ideologie agrární strany v období první a druhé československé republiky

ONDŘEJ KOLÁŘ

V polovině dvacátých let 20. století bylo členy výboru Národohospodářského sboru jihočeského (dále jen NSJ) 39 poslanců a senátorů, členů těch politických stran, které tvořily většinou vládní koalici. Na pozvání předsednictva NSJ se 27. května 1926 řada z nich sešla v zemědělském výboru Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Československé republiky, aby projednala hospodářskou situaci na jihu Čech. Zúčastnili se poslanci a senátoři Beran, Bystrický, Dvořáček, Jaroš, Jiráček, Kaňourek, Krejčí, Krouský, Křemen, Kříž, Hintermüller, Machník, Mach, Miller, Olejník, Patejdl, Šachl, Štolba, Zadina; omluvili se Donát, Navrátil, Modráček, Lukavský. Jednání byli přítomni četní hosté z řad odborné veřejnosti, mimo jiné rektor ČVUT prof. Petřík. Po úvodním slovu předsedy NSJ, agrárníka Rudolfa Berana, vystoupil s hlavním referátem generální tajemník NSJ Jan Stocký. Závěr jeho řeči zněl: změna stavu jižních Čech k lepšímu je možná, příčiny nežádoucí situace byly přesně zjištěny a z nich vyplynul „plán léčení churavosti Jihočeska.“¹

Nedlouho před touto schůzí byl otištěn zásadní text Emanuela Chalupného, v němž svérázný myslitel shrnul své dosavadní úvahy a představil veřejnosti dosud neznámý národ – „Jihočechy“, obývající dosud neexistující region – „jižní Čechy“.²

Zatímco v Jihočesích dnes málokdo spatřuje samostatný národ, o jižních Čechách se často hovoří jako o regionu existujícímu odedávna, ačkoliv jde o myšlenkový konstrukt pocházející až z první poloviny 20. století, uvedený pak v reálnou existenci až počínaje komunistickou územní reformou z roku 1949, a tedy v druhé polovině 20. století.

Cílem mého příspěvku je objasnit tyto skutečnosti, dále poukázat na personální a myšlenkové propojení organizačních struktur jihočeského regionalismu s agrární stranou a v neposlední řadě upozornit na dosti podstatný fakt, že se vzestupem Beranova křídla v agrární straně v třicátých letech a zvláště na sklonku první a za druhé československé republiky se mnohé myšlenky jihočeského regionalismu staly součástí politiky celostátní.

Problematický je samotný termín „region“. Navrhuji, že pro konkrétní (jihočeský atd.) region existuje toto označení zhruba od doby, kdy se stane předmětem veřejného diskursu, přičemž všichni účastníci rozpravy mají na mysli přibližně totéž (především územní vymezení regionu a jeho základní charakteristiky).

Definicí regionalismu je mnoho a nebudu se zde jimi zabývat. Jen pro zajímavost a jistě v souvislosti s tématem příspěvku uvedu, že původní Ottův slovník naučný tento termín ještě neznal a v kompendiu z roku 1931 byl „regionalismus“ vysvětlen velice stručně,³ obsáhlé jsou již následující výklady Jaromíra Malého⁴ a anonymního autora,⁵ popisující ovšem regionalismus tak, jak se rozvíjel v okruhu regionalismu jihočeského! Veřejnosti tak byl předložen popis právě onoho z českých „regionalismů“, který se od ostatních podstatně lišil.

Pro maximální zjednodušení zde budu pojem regionalismus považovat primárně za označení uvědomělé účasti v decentralizačním procesu, který vytváří předpoklady pro regionální členění národního, resp. státního celku. Sekundárně pak můžeme pod pojem regionalismus shrnout objektivní činnost (regionální práce, regionalistika atd.), vyplývající ze subjektivního postoje jednotlivců či společenských skupin.

„Jihočeský regionalismus“ ovšem představuje zvláštní případ mezi českými „regionalismy“. Je něčím mnohem více než prostým vztažením mé stručné definice na území „jihočeského regionu“.

Do poloviny 20. století ovšem „jihočeský region“ objektivně ani subjektivně (z hlediska pocitu společné identity obyvatel) neexistoval. Obyvatelé tohoto území se považovali za obyvatele Prácheňska, Táborska, Budějovicka, ačkoliv historické kraje byly zrušeny již v šedesátých letech 19. století. Ale jejich hranice i nadále kopírovaly obvody krajských soudů a ještě za první republiky měly okresní úřady v sídlech bývalých krajů dohlédací pravomoc nad ostatními úřady v zrušeném kraji.

Pod pojmem „jižní Čechy“, který byl samozřejmě užíván, se v té době skrývala celá škála rozmanitých a neustálených geografických představ, od představy celého kvadrantu území na jih od Prahy, zaujímajícího více než čtvrtinu Čech, až po představu geograficky i vizuálně odlišného malého území jihočeských rybníčních pánví, příp. s jejich okraji.

„Jihočeský region“, pod nímž rozumíme přibližně území dnešního Jihočeského kraje, se zrodil jako jedna z těchto představ v okruhu jihočeského regionalismu. V tomto případě vskutku platí, že na počátku bylo slovo, které se stalo skutkem (ovšem až po zajímavých historických peripetiích). Aby jihočeští regionalisté, mezi nimi řada agrárníků, mohli operovat s konkrétním regionem a v něm, museli samozřejmě tuto představu podložit argumenty. Představa o existenci těchto „jižních Čech“ vycházela především ze dvou zdrojů, z nichž jeden můžeme zjednodušeně označit za objektivní, druhý pak za subjektivní.

Objektivním zdrojem představy o jihočeském regionu, tedy o určité svébytnosti, stejnorodosti konkrétního území na jihu Čech, byl hospodářský a souvisící sociální, kulturní atd. stav tohoto území, označovaný dobovým termínem „jihočeská otázka“. Vyplyval z hospodářského zaostávání tohoto území na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století.⁶ Zde je nutno podotknout, že podobné problémy měla též přilehlá území (západní část Pošumaví, Chodsko, Vysočina, sever středního Povltaví), zahrnovaná tehdy rovněž porůznu, ad hoc do tvořící se představy „jižních Čech“.

Druhým základním, ovšem subjektivním zdrojem představy o existenci „jihočeského regionu“ se stalo přesvědčení, že existují „Jihočeši“ a od nich, resp. od území jimi obývaného, lze odvodit vymezení příslušného regionu. Existenci „Jihočechů“ dokazovala od poloviny dvacátých let 20. století populární teorie o národní povaze jihočeské.

Ta byla jedním z konkrétně historických (příp. etnologických, psychologických atd.) výsledků individuální myšlenkové soustavy Emanuela Chalupného, nazývané autorem „sociologie“ (nezaměňovat s dnešním vědeckým oborem shodného názvu). Šlo spíše o jakousi pansofii, pokus o vytvoření nadspeciální, všezahrnující vědy.

Co nejstručnější parafráze teorie o národní povaze jihočeské (podle citované práce z roku 1926) je zhruba tato:

Zásluhy o objev přenechává Emanuel Chalupný velkoryse svému „guru“, spisovateli Josefu Holečkovi, který již roku 1915 napsal, že Češi jsou potomky dvou rozdílných slovanských kmenů, které původně v Čechách žily. Severočeši, sjednotitelé země, dosud pohlížejí na Jihočechy jako na mladší zanedbané bratry. „*Aniž bychom tvrdili, že každá jednotlivost ve stati Holečkově jest správná, nemůžeme zneuznat její správnost a hloubku v celku.*“⁷

Již v souvislosti se sporem o rodiště mistra Jana Husa Emanuel Chalupný napsal: „*Každý Jihočech, povahově vyhraněný, vyznačuje se zpravidla zvláštním spojením vlastností sobě příbuzných: svéráznosti v sebe ponořené a neústupné a nedostatkem náklonnosti i schopnosti ke kompromisu, ohebnosti, eklekticismu, jakož i spojení vážnosti, přímosti*

a hloubavosti s houževnatostí a sklonem k prostotě. Je to slovem náchylnost k sektářství (v širším smyslu psychologickém, nikoli v specifickém smyslu církevním), jež znamená vždy a všude hloubavost a soustředěnost ducha, jejímž rubem je nedostatek širší schopnosti organizační, jinak řečeno duševní intenzita, na úkor extenzity vyvinutá.“⁸

Navzdory tomu, říká v předchozím zásadním textu Emanuel Chalupný, se Jihočeši (nadále uvádím bez závorek, jakož i příbuzné termíny) dostali do popředí českých dějin již v husitském období, čemuž se podle Chalupného současnost plně vyrovnává: Jihočeši (např. Otokar Březina, Antonín Sova, Josef Václav Sládek, Josef Holeček, Karel Havlíček Borovský, Mikoláš Aleš, František Bílek, Josef Suk, Vítězslav Novák, Ladislav Klíma, Matyáš Lerch, František Mareš, August Sedláček, Josef Kaizl, Julius Grégr) představují vrcholy české i československé kultury. Jsou ovšem osobití, i „hranatí a sukovití“, a narážejí na nepochopení ve většinovém prostředí Severočechů. Nestojí o popularitu, jsou nezištní a skromní, ale patří jim budoucnost: z tohoto „národa“, dodává mesianisticky Emanuel Chalupný, vzejde vítězství nad eklekticismem západní kultury, které Jihočechy přivede do veliké slovansko-asijské kulturní syntézy budoucnosti.⁹

Samozřejmě veřejnost přijala méně toto vizionářské superaditivum teorie; o to důvěřivěji však její digest: existenci Jihočechů, odlišných od ostatních Čechů. A jako takovou ji také přijaly kruhy jihočeského regionalismu v podobě územního nároku: jižní Čechy, resp. jihočeský region, je území obývané Jihočechy.

V myšlenkové soustavě jihočeského regionalismu se oba fundamenty – jihočeská otázka (zaostalost) plus odlišné etnikum – dostaly do rovnice, jejímž výsledkem je návod k jednání: kvalitním obyvatelům je třeba dodat to, co jim schází (asertivita, schopnost obstát ve většinovém prostředí, potažmo v moderní době), prostřednictvím převýchovy, svépomoci, organizace regionální práce atd. Na toto téma existují stovky dobových textů.

A zde se dostáváme k další odlišnosti jihočeského regionalismu od ostatních českých regionalismů – vedle uvedených skutečností měl jihočeský regionalismus mimořádně rozvinutý organizační rámec, tedy nástroje k uvedené převýchově a vyřešení jihočeské otázky. V něm měl hlavní programové a organizační postavení NSJ, založený v Praze 19. května 1925. Dějinami NSJ se dlouhá léta zasvěceně zabývá kolega Jiří Dvořák z Jihočeské univerzity, na jehož práce odkazují.

Vzhledem k tomu, že NSJ začal vznikat již v letech 1911–1912 jako odbor Národní jednoty pošumavské (dále jen NJP), je nutno zmínit i tuto organizaci. NJP nebyla pouze „obrannou“ jednotou, vzniklou roku 1884 jako reakce na předchozí vznik Böhmerwaldbundu v Českých Budějovicích, ale – ovšem se značným přesahem do západních Čech – působila v zájmovém území jihočeského regionalismu a mnohdy se podílela na stejných plánech a úkolech. Kromě toho působila v jižních Čechách celá řada dalších organizací regionální práce.

Z jihočeské otázky, a tudíž více zemědělského charakteru území (v porovnání se zbytkem Čech) pak plyne těsné personální propojení agrární strany a NSJ, symbolizované kontinuální funkcí Rudolfa Berana jako předsedy NSJ.

Od samých počátků NSJ je z jeho programových dokumentů i z textů vedoucích představitelů patrné, že si jihočeský regionalismus činil nároky na působnost nejen v jihočeském regionu, ale na pozdvižení svých zásad do politické strategie celostátní. Generální tajemník NSJ Jan Stocký napsal: „*Podkladem naší formy státní – demokratické republiky – musí být politická součinnost občanstva. Toto musí samo dobrovolně organizovat se k provedení cílů obecně prospěšných, jež jinak by připadly státu, poněvadž schopnost státní omezuje se jen na úzce vymezené úkoly a není prostě možno spoléhat se naň ve všem*

všudy. “¹⁰ Tyto myšlenky se pak mohou nejlépe začít organizovat v jižních Čechách, které sice tíží jihočeská otázka, ale naopak z ní plynou výhodné podmínky pro regionální práci: „*Tam uchoval se svěrázný lid venkovský, nezkažený pomíjivými hesly časovými. Rolnický ráz této oblasti vyvažuje průmyslové Čechy severní v harmonický celek.*“¹¹ Jistě nám zde na mysli vytane heslo „venkov jedna rodina“, pojímající venkov, v tomto případě jihočeský, jako organický celek bez třídních či sociálních rozdílů.

Podle Jana Stockého NSJ zprvu analyzoval situaci, hledal prostředky a spolupracovníky, posléze si vytyčil dva úkoly, jimiž je jednak hospodářská politika, jednak „*převýchova hospodářského typu Jihočeska s praktickým doprovodem pomoci jednotlivcům hospodářsky schopným*“. Statistická, plánovací, prognostická a poradenská práce musí jít ruku v ruce s druhým úkolem.

„*V něm jde o onu namáhavou, postupnou změnu hospodářské povahy našich lidí (Jihočechů – pozn. O. K.). Jsouť méně průbojní, příliš opatrní a spokojí se s málem, jak se naučili vlivem drsnosti přírody i společenskému uspořádání (poddanost vrchnosti).*“¹²

V podobném duchu se nesou zásadní bilanční a programové dokumenty NSJ z přelomu dvacátých a třicátých let.¹³

Od počátku let třicátých pak v činnosti NSJ a dalších organizací jihočeského regionalismu zaujme nejen těsnější spojení s agrární stranou (s vzestupem Beranova křídla strany a posléze jeho zvolením předsedou strany), ale také víceméně pravicový akcent jihočeského regionalismu na stejná témata, jež byla zesilující nebo novou agendou agrárníků. Klíčová slova myšlenkové soustavy jihočeského regionalismu pak protisměrně vzlínala do projevu Rudolfa Berana a dalších agrárníků.

Aniž bychom přesně rozlišovali, které myšlenky migrovaly tím či oním směrem, z ducha programových dokumentů, projevů a publicistiky je patrný názorový posun od předchozího propojení jihočeského regionalismu a agrarismu k vizím jiného uspořádání společnosti (jiného než praxe první republiky), v sledovaných pramenech kontinuální a gradující od počátku let třicátých až do období druhé republiky.

Zatímco na debatním večeru NSJ v Praze 5. února 1931 vyzýval Rudolf Beran přítomné, aby „*pozitivní práci za spoluúčasti jihočeské samosprávy, jihočeských pracovníků a přátel českého jihu přispívali k rychlému řešení všeho toho, co může vésti ku povznesení českého jihu,*“¹⁴ a Jan Stocký ve spisku k akci (již třetí toho druhu) „*Český jih – týden sobě*“, pořádané ve dnech 6. až 13. prosince 1931, zopakoval dosavadní myšlenky o nepodnikavosti Jihočechů a nutnosti jejich aktivizace,¹⁵ záhy se začaly zraky těchto a podobných lidí upírat k autoritativním režimům, které v praxi jakoby realizovaly mnohé z představ jihočeských regionalistů (hospodářské plánování, spolupráce všech „stavů“ atd.) a které se zdánlivě lépe – i když o to méně demokraticky – vypořádávaly s následky světové hospodářské krize. Svou roli hrála – a zde tento prvek také u některých lidí sílí až k pozdější kolaboraci s německými okupanty – fascinace „pořádkem“, mocí, autoritou, silou a bohužel též cizí převahou.

Pravděpodobně nedlouho po nástupu nacistů k moci navštívil Jan Stocký Německo a v úvaze o krizi napsal, že řešením není pouhý návrat k předchozímu stavu. „*Východisko, to znamená v praxi hospodářské rozšiřování a přebudování starých podniků, ale také zakládání podniků nových. To, co se nehodilo do změněných poměrů hospodářských, odumře na trvalo, aby ustoupilo novému a mladšímu. Oživení nesmí minout jižní Čechy; počátek nové konjunktury se jim sice vyhne, ale až budou nasyceny bohatší kraje, musí aktivita jihočeských regionalistů podnítit hospodářský vzestup. Při dalším pomýšlení věci ukáže se také domyšlenost programu práce Sboru (= NSJ, pozn. O. K.) ve směru posily*

*a sjednocování podnikatelů; měl jsem příležitost před několika týdny vidět i v Berlíně a severozápadním Německu přípravy na hospodářský nástup. Jsou velkorysé. Jsou tak velkorysé, že jsem byl blízek – jako příslušník malého státu – pesimismu, že bychom vůbec s touto plánovitou, technicky domyšlenou přemocí mohli vésti zápas...*¹⁶

Jihočeský regionalismus, vnímaný svými představiteli jako ten pravý, nejdokonalejší z českých „regionalismů“, začal zároveň vyjadřovat stále větší ambice jako recept na řešení hospodářských problémů na celostátní úrovni, jako úspěšný a připravený koncept hospodářské politiky a plánování. „*Usměřovali jsme plánovitě novou výchovu jihočeského člověka k aktivismu a spolupráci, snažili se jej zainteresovat co největší měrou pro praktický život,*“ napsal Rudolf Beran; ale tyto zkušenosti mají nadregionální význam a použití: „*Regionální práce jest spolehlivým ukazatelem, že hospodářství, jeho vývoj nemůže být ponecháno jen sobě, že musí býti rozumně organizováno, vedeno, řízeno. V tom tkví pravé poslání regionální práce... Dobrá shoda a souvislost zemědělských a průmyslových zájmů, příbuznost požadavků zaměstnaneckých a zaměstnavatelských je předpokladem prosperity jižních Čech.*“¹⁷

Na stejných stránkách pak pokračoval Jan Stocký: „*V konkrétním hospodářském směru znamená regionalismus československý především odpor proti tvoření nesmiřitelných skupin stavovských, politických nebo národnostních.*“ Vyzdvihl koncepční přístup jihočeských regionalistů: „*I v této stránce nese regionalismus zřetelný ráz povahy jihočeské. Program znamená pro nás současně strážlivost, propočet, hospodárnost...*“ A posun třicátých let, o němž hovořím, shrnul Jan Stocký takto: „*Pro sebe se ještě více raduji z toho, že způsoby našeho myšlení, které jsme považovali za vhodné pro jihočeský kraj, začínají býti uplatňovány pro celostátní hospodářskou politiku.*“¹⁸

Hvězdná hodina těchto představ nastala v krátkém období druhé republiky. Předseda NSJ a tehdy již předseda vlády Česko-Slovenska Rudolf Beran na druhé národní hospodářské konferenci v Praze v polovině února roku 1939 prohlásil: „*Dnešek potřebuje regionální práci mnohem naléhavěji, než tomu bylo v minulosti. Tím, že se změnila rozloha naší vlasti, ujasňujeme si mnohonásobně význam krajů, v nichž jsme se narodili, a v jejich zúženém, ale přece jen krásném rámci si uvědomujeme smysl života a tvoříme zásady nového boje o zítřek. Kraj, v němž vidíme připoutaného ke své práci, k svému domovu a k své půdě občana z měst i venkova, je jednou z mála jistot, které potřebujeme a z nichž musím vycházet, o které se musíme opírat, abychom zabezpečili dobře svou budoucnost. Regionalismus v našem pojetí je láska k rodné chalupě, k rodné půdě, k rodnému kusu země, kde jsme strávili nejkrásnější chvíle svého života. Proto scházíme se často jako členové různých rodáckých spolků, jako pracovníci hospodářských sborů, abychom se radili, jak prospěti, co přinést svému kraji, jak zvelebit svůj rodný kraj. Tady jedině nás po léta spojovala práce a láska ke kraji v jeden celek. Tady nebylo a nebude rozdílů stavovských, politických nebo národních... Ze svých krajů musíme vytvořit v dobách tísně, pohyblivosti a nejistot nové bezpečné valy a tvrze. Z naší regionální práce musí vzejít soustavná a harmonická činnost, která naši víru v lepší zítřek promění ve skutečnost. Chápu náš regionalismus jako hnutí obrody a obnovy. Vidím v něm nejpřímější vzestup k stavbě nového státu a k opravdovým činům. Přeji si, aby metoda práce regionální byla rezonanční a vnímavou plochou vládní vůle a vládních zásahů.*“¹⁹

Myšlenkovým epilogem období, o němž pojednávám, budiž prohlášení Jana Stockého, v té době – v prvních měsících po okupaci zbytku státu – již vedoucího Regionalistického ústředí při výboru Národního souručenství, které v zásadě říká, že Němci mohou využít regionalismus pro své záměry:

„Považují český regionalismus za naše národní hnutí, jež je zcela v souladě s úkoly doby. Jsme postaveni před obrovské úkoly reorganizace našeho hospodářství. Tato reorganizace se nesmí omezit pouze na nové vnější formy. Musí být naplněna především novým duchem. Mám tu na mysli nezbytnost nahradit přežilé formy liberalismu ideologií a na ní vyrostlou organizací, jež opravdově zařadí hospodářství do služeb národního společenství... Práci, kterou jsme dosud vykonali, jsme průkazně ozřejmili, že regionalismus je schopen stát se přirozenou a již hotovou základnou pro vybudování té části hospodářské správy, kterou v Říši splňují hospodářské komory krajské (Wirtschaftskammer) i míst po pořádek a soustavu hospodářském prostoru (Raumordnung). V těchto institucích vyrůstá nad jiné významný nástroj pro spolupráci mezi jednotlivými obory hospodářskými (hospodářské stavy), jejíž význam vyrostl rozhodnutím vybudovat správu a řízení hospodářství v duchu stavovského řádu... Pro toto nezbytně nové uspořádání je navrhován systém komor, které by byly zřízeny pro zemědělství, živnosti (atd.) vždy za paritního zastoupení zaměstnanců a podnikatelů.“ Podle Jana Stockého je přitom regionalismus (v podobě jihočeského regionalismu) nejen nástrojem těchto změn, ale i „základnou, na níž se scházíme.“²⁰

Závěrem:

Agrární strana měla v meziválečném období v jižních Čechách silnou pozici, danou převážně zemědělským charakterem regionu. Dlouholetý přední funkcionář a posléze (po smrti Antonína Švehly) předseda agrární strany Rudolf Beran byl rodákem z jižních Čech (Pracejovice v centrálním Prácheňsku), kde stále zemědělsky i jinak podnikal (Strakonice a okolí). Od vzniku NSJ roku 1925 byl jeho předsedou. Agrarismus a jihočeský regionalismus našly shodná programová témata (jihočeská otázka, zvláštní povaha Jihočechů, svépomoc, využití místních zdrojů, spolupráce všech „stavů“, hospodářské plánování), jejichž promýšlení se v politické konstelaci druhé poloviny třicátých let odrazilo i ve „vyšších patrech“ politicky celostátní. Odtud též terminologický rozdíl v nadpisu mého příspěvku: některé prvky myšlenkové soustavy jihočeského regionalismu se staly součástí „ideologie“ agrarismu, tedy instrumentální myšlenkové soustavy, určené k využití v praxi, ovšem v celostátním (celonárodním) rámci. K tomu vzhledem k německé okupaci již nedošlo. Pokusy o oživení těchto témat v letech 1945–1948 (kde ještě doznávalo soupeření mezi „jihočeským regionalismem“ a „prácheňským regionalismem“, jemuž jsem se zde nemohl blíže věnovat, byly ukončeny nástupem jiného režimu, který paradoxně svým způsobem některé z uvedených myšlenek realizoval – vedle „plánování“, navazujícího svým způsobem na představy třicátých let, především administrativním ustavením „jihočeského regionu“ (Budějovický kraj 1949, Jihočeský kraj 1960 atd.) a literárním, mediálním etc. utvrzením představy o Jihočeších (často pokleslé, rustikalizované) jako lidech zvláštní povahy (od žáků Emanuela Chalupného, jako byl Ladislav Stehlík až po např. „jihočeské“ filmové komedie Zdeňka Trošky). Nemohu na závěr nepoukázat na udivující přitažlivost tohoto umělého konstruktů 20. století, který stále dokáže i v jinak seriózních badatelích vzbuzovat dojem, jaký prosazoval Emanuel Chalupný – že „jižní Čechy“ a v nich žijící „Jihočeši“ jsou entity existující odedávna.

Terminologická poznámka:

Používám srozumitelná zjednodušená označení „agrární strana“, „agrárník“, „agrarisimus“.

Poznámky:

- 1 Nesig., *Výsoce významné spojení parlamentních zástupců jihočeských*, Písecký kraj 12. 6. 1926, s. 2–3.
- 2 Emanuel CHALUPNÝ, *Národní povaha jihočeská*, Jihočeský přehled 1, 1926, č. 1, 15. 1. 1926, s. 6–12.
- 3 *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*, sv. XV., Praha 1931, s. 328. Heslo v nezměněné podobě přetiskl Komenského slovník naučný, sv. IX., Praha 1938, s. 375.
- 4 *Masarykův slovník naučný*, díl IV., Praha 1932, s. 92.
- 5 *Ottův slovník naučný novodobý*. Dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému, díl V., sv. 1, Praha 1938, s. 485–486.
- 6 Viz např. Milan KRÝDL, *Pokus o vymezení užšího jihočeského regionu*, Jihočeský sborník historický (JSH) 43, 1979, s. 154–155; Milan KRÝDL – Lubomír SVOBODA, *K některým nezbytným předpokladům vývoje průmyslu na jihu Čech po první světové válce*, České Budějovice 1982, s. 16–20; Otto ZWETTLER, *Historicko-geografický obraz jižních Čech v letech 1900–1914*, Brno 1984.
- 7 E. CHALUPNÝ, c. d., s. 7.
- 8 TÝŽ, *Sociologické stanovisko ve sporu o Husovo rodiště*, Otavan 8 (43), 1924, s. 42.
- 9 E. CHALUPNÝ, *Národní povaha jihočeská*.
- 10 Jan STOCKÝ, *Proč je budován Národohospodář. sbor jihočeský*, Otavan 9 (44), 1925–1926, s. 97.
- 11 TÝŽ, *Vodní hospodaření v jižních Čechách*, Otavan 7 (42), 1923, s. 153.
- 12 TÝŽ, *Jak se nám daří práce o hospodářskou obrodu Jihočeska*, Jižní Čechy – příloha Národních listů 17. 10. 1928.
- 13 Viz např. *Národohospodářský sbor jihočeský, cíle a výsledky jeho prací*. Vydáno ku druhé řádné valné hromadě Národohospodářského sboru jihočeského, Praha 1927; Jan STOCKÝ, *Zpráva jednatelská za druhé období činnosti Národohospodářského sboru jihočeského. Od II. řádné valné hromady (prosinec 1927) do III. řádné valné hromady (duben 1930)*, bez data a místa vydání; *Návrh resoluce III. řádné valné hromadě N. S. J. 10. května 1930*, cyklostylovaný materiál bez data a místa vydání.
- 14 Nesig., *Vylidňování českého jihu*, Hospodářský obzor jihočeský 3, 1931, č. 1–2, s. 1.
- 15 Jan STOCKÝ, *Jihočeský týden v době hospodářské krise*, bez data a místa vydání, s. 3–4.
- 16 TÝŽ, *Co přinese v hospodářství rok 1933?* Hospodářský obzor jihočeský 5, 1933, č. 1, s. 2.
- 17 Rudolf BERAN, *Silné jižní Čechy jsou podmínkou silného státního celku*, Pošumavský kraj 1937, č. 18–19.
- 18 Jan STOCKÝ, *Dali jsme příklad*, Pošumavský kraj 1937, č. 18–19.
- 19 Nesig., *Regionalismem k obnově a obrodě státu*, Jihočeská práce 16. 2. 1939.
- 20 Jan STOCKÝ, *Národní význam regionalismu*, Večerník 15. 5. 1939.

Ideas of South-Bohemian Regionalism as Part of Ideology of Agrarian Party in Times of Czechoslovak First and Second Republic

Abstract

South-Bohemian regionalism in times of the First and the Second Republic was not only a conglomerate of regionalism tendencies, as was perhaps the case with the other Czech “regionalisms”, but a sophisticated movement with widely developed theoretical and practical activities. The basic feature of the ideology of South-Bohemian regionalism was the statement claiming that South Bohemians were a special ethnic group whose special nature is the root of the “South-Bohemia issue” (economic backwardness of southern Bohemia) and a belief that this concept is the key to the solution to the problem. In everyday life, this South-Bohemian regionalism was more or less in accordance with the Agrarian Party whose leader Rudolf Beran was from 1925 the head of the South Bohemia’s Economic Council, the stronghold of South-Bohemian regionalism. The main instruments were supposed to be planning, self-help, utilization of local resources, apolitical cooperation of all “estates”, and re-education of passive people. With the growing crisis of liberal democracy in the 1930s, the principles of South-Bohemian regionalism represented mainly by Rudolf Beran’s wing dominating the Agrarian Party began to appear suitable for not only “regions” but for the state’s economic policy. The intertwined ideologies of South-Bohemian regionalism and agrarianism are documented in my contribution by selected citations of texts which illustrate the issue very aptly.

VYBRANÉ OBLASTI AGRÁRNÍHO VLIVU

NSJ Praha a specifika politiky agrární strany v jižních Čechách v jeho práci

JIRÍ DVOŘÁK

Motto:

Agrárníci byli demokraté a vlastenci, kterým první Československá republika otevřela nové, do té doby netušené možnosti. Pragmatictí agrárníci, kteří „ovládli“ venkov, toho dokázali využít. Každodenní drobnou prací se vypracovali v nejsilnější politickou stranu v republice. „*Sebemenší čin, který vykonáte pro posledního chalupníka v nejzapadlejší vesnici, ať už je někde organizován nebo není, má větší cenu než nejkrásnější přednáška*“, říkával Beran s oblibou funkcionářům agrární strany.¹

Národohospodářský sbor jihočeský Praha (NSJ Praha) byl založen 19. května 1925. Základem pro jeho vznik byl „*Návrh plánu hospodářského a sociálního povznesení jižních Čech*“.² V meziválečném Československu posloužil NSJ, který byl označován za tzv. „vlajkovou loď“ regionalistického hnutí, jako vzorový národohospodářský sbor krajový (NHSK). V rámci českých zemí vzniklo, vedle NSJ Praha, dalších 12 významnějších regionálních organizací. A také na Slovensku, včetně Podkarpatské Rusi, se regionalismus také počal postupně rozvíjet. V Bratislavě vzniklo Národohospodářské ústředí Slovenska (NÁRUS), které utvořilo 6 významnějších regionálních organizací.³

Původně Česká strana agrární přijala po vzniku ČSR nový název – Republikánská strana československého venkova. Tento název se v roce 1922 opět proměnil na nový název – Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu.⁴ Za vedení Antonína Švehly ml. se plně začlenila mezi ostatní československé politické strany a stala se důslednou stranou státotvornou. „*Stala se centrem mezi pravíci a levíci, které se samy mezi sebou nedovedly dohodnout a potřebovaly k tomu vždy prostředníka. To bylo neobyčejně výhodné postavení. Nic v republice nemohlo se stát bez její spolupráce a bez jejího souhlasu.*“⁵

Lze proto celkem oprávněně konstatovat, že ideový tvůrce NSJ Praha Jan Stocký (1897–1959),⁶ příslušník agrární strany, si získal zcela podporu jejího důležitého poslance Rudolfa Berana (1887–1954),⁷ který se v letech 1925–1938 stal předsedou NSJ Praha. Zároveň v letech 1925–1935 pomohl svým nemalým politickým vlivem Stockému s postupným vybudováním krajových svépomocných národohospodářských sborů a ústavů, které se roku 1929 sdružily v podobě Československé regionalistické společnosti se sídlem v Praze. V roce 1933 se přejmenovala na Československé regionalistické ústředí. Cílem mělo být moderní a akceschopné sdružení všech regionálních národohospodářských sborů. Výrazem těchto snah se staly i dvě celostátní národohospodářské konference, organizované vždy s vládní podporou v letech 1935 a 1939 v Praze. Československé regionalistické ústředí v Praze (ČSREGÚ) mělo proces vzniku a organizace Národohospodářských sborů krajových pokud možno úspěšně podchytit a pomoci jim při jejich, zejména organizační, národohospodářské a každodenní práci, a tím si také vytvořit své vlastní relativně rozsáhlé pole perspektivní působnosti, včetně možného transferu vlivu agrární strany v těchto uskuteních, což ale bylo vždy velice dobře a úspěšně maskováno účastí dalších politiků z jiných politických stran v meziválečném Československu.⁸ Největší podíl na jeho činnosti měli představitelé republikánské – agrární strany. Zpočátku si totiž od něj slibovali vytvoření adekvátní protiváhy k systému Obchodních a živnostenských komor (OŽK) či Obchodních a průmyslových komor (OPK) a Ústřednímu svazu čs. průmyslníků. Nakonec se ukázalo,

že přes všechno usilování, přes všechny dílčí úspěchy byl a zůstal jejich vliv daleko za předpokládaným očekáváním.⁹

Již několikrát jsem se pokusil přiblížit celkovou výchozí národohospodářskou a složitou hospodářskou a sociální situaci regionu jižních, resp. jihozápadních Čech.¹⁰ Proto je důležité si uvědomit, že právě zhoršení celkové situace v meziválečné době 1918–1939 vyvolalo u části vzdělaných a situaci si uvědomujících Jihočechů snahy o tzv. „hospodářské povznesení“ průmyslově zaostalých jižních Čech. Hnutí tak znovu a relativně již úspěšně navazovalo na některá východiska a pozůstatky z období hledání řešení tzv. „jihočeské otázky“ před první světovou válkou,¹¹ kdy r. 1911 došlo ke vzniku předválečného Národohospodářského sboru jihočeského (NSJ).¹² Ne nadarmo se v prohlášení, o co usilují řešitelé problémů, doslova napsalo: „*V oboru průmyslovém nejedná se nám o umělé očkování nových odvětví, ale pro nové obory průmyslu hledati budeme existenční podklad v jihočeské půdě, v domácí surovině. Co chybí českému jihu na uhlí, to nahradí mu proudy řek, jejichž síly bude nutno využiti jako hnací energie průmyslové.*“¹³

NSJ se také odlišoval od celostátního kontextu NHSK v několika svých zvláštностech, které je třeba připomenout a zvýraznit!

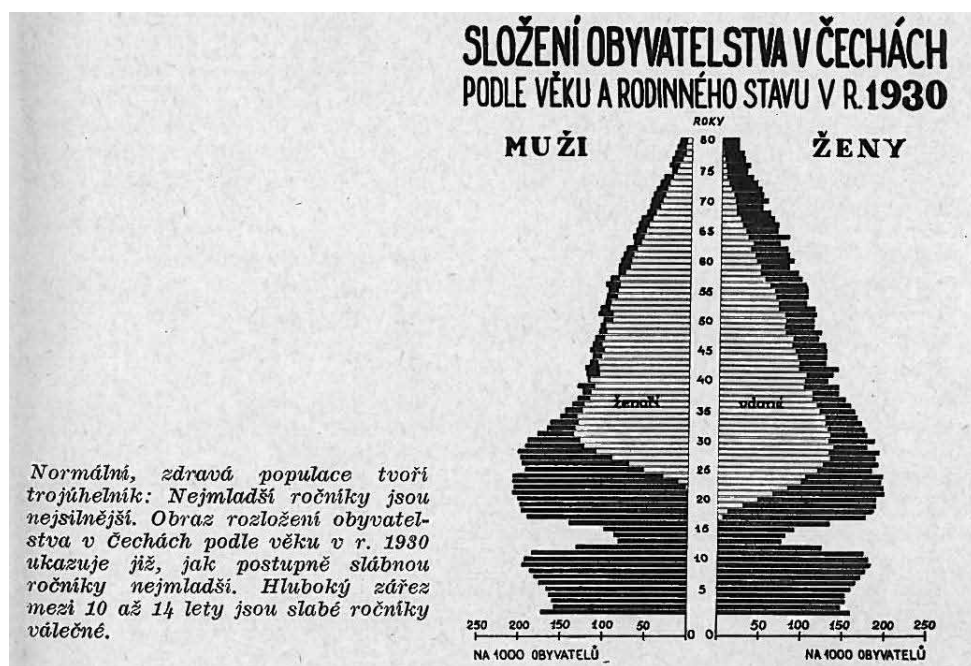
- 1) Především sídlo tohoto sboru, na rozdíl od převážné většiny ostatních NHSK, nebylo umístěno v místě jeho přímé působnosti – České Budějovice, Tábor, Písek, Strakonice, ale nacházelo se mimo jihočeský region, v hlavním městě československého státu. Bylo to dáno především tím, že vůdčí osobnosti NSJ žily a pracovaly právě v Praze a že právě a především Praha umožňovala Sboru opravdu prospěšnou a efektivní intervenční práci pro blaho regionu jihozápadních Čech.¹⁴
- 2) Zájmová sféra regionu NSJ tvořila, ve srovnání s ostatními oblastmi a regiony českých zemí, opravdu mimořádně zaostávající oblast, zejména z pohledu zdejšího průmyslu a rozvoje infrastruktury!¹⁵
- 3) Naprostá většina obyvatelstva regionu NSJ pracovala především v oblasti zemědělství, lesnictví a rybářství, případně domácí práce (tzv. „domáčího průmyslu“)!¹⁶
- 4) NSJ také usiloval o vznik svých vlastních podniků, které měly povznést region jeho působnosti, což se však v převážné většině případů setkalo s neúspěchem, jedinou výjimkou, která časem opravdu přinesla jistý úspěch, byl polostátní JAS Praha, a. s.¹⁷

Program možného řešení tzv. „jihočeské otázky“ byl celkem jednoznačně a věcně správně zformulován již v regionálním časopise Jihočeský kraj,¹⁸ kde bylo uvedeno, že příčiny těžké situace je nutno hledat v předcházejícím historickém vývoji a procesu národohospodářského rozvoje jižních (jihozápadních) Čech v druhé polovině 19. století. NSJ, stejně jako agrární strana a její jihočeští představitelé, usilovala o zvrácení tohoto nepříznivého trendu. Volání regionalistů,¹⁹ nejen těch jihočeských, po ustanovení krajového zřízení nebylo plně vyslyšeno ani v první Československé republice 1918–1938. Jen tak se mohlo stát, že při volbě do Poslanecké sněmovny vedle župy budějovické bylo Tábořsko od Kamenice nad Lipou připojeno k župě pražské, na volby do Senátu byla celá budějovická župa spojena se župou plzeňskou v jednu volební oblast, takže jižní Čechy opět neměly v tehdejší Národní shromáždění bezprostředně zvolené zástupce, kteří by reprezentovali celou jihočeskou oblast a současně tak ale zároveň nezastupovali i jiné okresy z jiných oblastí československého státu.²⁰

Jedním z dalších možných postupů NSJ,²¹ potažmo specifik práce agrární strany, bylo utvoření Regionálního sdružení poslanců a senátorů plzeňského a českobudějovického kraje v Poslanecké sněmovně Národního shromáždění v Praze ze dne 15. 5. 1934, kdy oznamují informace o vzniku a statutech, vše za účelem

podpory hospodářského, kulturního a sociálního rozvoje západních a jižních Čech formou intervenčních akcí.²²

NSJ také usiloval o zapojení i převážně německých pohraničních soudních okresů, ve svém počínání ale nebyl příliš úspěšný, i když jeho Kancelář používala běžně v úředním styku s tzv. „našimi Němci“ německého jazyka.²³ Podobně jako v českých zemích, tak i na Slovensku znamenal regionalismus pokus patřičným způsobem využít i tehdejších možností cestovního ruchu a turismu v oblasti svého teritoriálního působení, protože právě cestovní ruch představoval potřebný a v chudých a depopulačních oblastech i vítaný zdroj příjmů.²⁴ A právě na rozvoj domácího a tzv. příjezdového cestovního ruchu vsadil NSJ svá očekávání, která prezentoval i v rámci programových bodů celostátního regionalistického hnutí.²⁵ Mezi jihočeské atraktivní záležitosti patřily i mnohé zdejší kulturní památky, zejména pak schwarzenberské zámky Hluboká nad Vltavou, Český Krumlov, Třeboň a Ohrada.²⁶ Vývoj po roce 1935 směřující k přípravám na možnou válku znemožnil dosáhnout žádoucích výsledků.

Složení obyvatelstva v Čechách 1930

Poznámky:

- 1 Srov. Jaroslav ROKOSKÝ, *Jižní Čechy – bašta agrární strany v první Československé republice*, in: *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. (Ed. Blanka RAŠTICOVÁ). Studie Slováckého muzea 13/2008, Uherské Hradiště 2008, s. 97–106, zde s. 97.

- 2 Ten předložil již v roce 1924 tehdejšímu tajemníkovi Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu Rudolfu Beranovi iniciativní národohospodář Jan Stocký. Srov. Rudolf BERAN, *Úvodní projev*, in: Jan STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy. Kulturní, hospodářský, sociální vývoj a stav. Program regionální práce*, Praha 1937, s. 7. Dále: J. STOCKÝ, *Směr a výsledky práce Jihočeského sboru*. Hospodářský obzor jihočeský (HOJ), 1929, zvl. čís. 6–7, s. 3. Právě zde Jan Stocký uvádí jako hlavní společenskou příčinu úpadku kraje v působnosti NSJ v rozdělení pozemkového majetku vzniklého před I. světovou válkou. Srov. Daniel E. MILLER, *The Social Backgrounds of the Leaders of the Republican Party between the Two World Wars, (Společenské profily vůdců republikánské strany mezi dvěma světovými válkami)*, in: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století, Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slovákého muzea 5/2000, Uherské Hradiště 2000*, s. 135–148; TÝŽ, *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*, Praha 2001.
- 3 1) Národohospodářský sbor západočeský v Plzni, 2) Národohospodářský sbor středočeský v Kladně, 3) Národohospodářský sbor pro severovýchodní Čechy v Mostě, 4) Národohospodářský ústav v Mladé Boleslavi, 5) Národohospodářský ústav v Pardubicích, 6) Zemědělský ústav v Hradci Králové, 7) Národohospodářský svaz západomoravský v Brně, 8) Hanácký národohospodářský sbor v Olomouci, 9) Národohospodářský sbor moravskoslezský v Moravské Ostravě, 10) Regionální sbor ve Zlíně, 11) Národohospodářský sbor pro Valašsko ve Valašském Meziříčí, 12) Národohospodářský sbor jihomoravský v Hodoníně. Na Slovensku působilo 6 regionálních organizací: 1) Národohospodářská župa západoslovenská v Trnavě, 2) Národohospodářská župa stredoslovenská ve Zvoleni, 3) Národohospodářský sbor podtatranský ve Spišské Nové Vsi, 4) Národohospodářský sbor pre Šariš v Prešově, 5) Národohospodářská župa východoslovenská v Košicích, 6) Národohospodářský sbor pro zemi Podkarpatoruskou v Užhorodě.
- 4 Srov. Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 15–44; Karel ČAPEK, *A representative Czech – Antonín Švehla*. Slavonic Review, January 1929; V. V. DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998; TÝŽ, *Antonín Švehla*, New York 1989; Josef HANZAL, *Antonín Švehla. K 120. výročí narození a 60. výročí úmrtí* (Edice: Panorama dějin, Řada: Historické osobnosti, Svazek 3.), Praha 1993; František KUTNAR, *Generace Brázdy*, Praha 1992; Dušan UHLÍŘ, *Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938*, Praha 1988; V. VONDRUŠKA, *Osudy agrárního politického hnutí*, Praha 1990.
- 5 Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu IV*, Praha 1991, 3. vydání, s. 1586.
- 6 Srov. Státní oblastní archiv Třeboň (SOA Třeboň), fond NSJ, inv. č. 344, sign. X A 4a, Československo – správní rozdělení (župní zřízení, zachycení župy členských okresů NSJ); *Inventář NSJ-Praha 1925–1941*, I/182 (Oldřich ŠEDA – Bohuslav POZNÍČEK – Růžena HEZLOVÁ), Třeboň 1965, s. 24–26; Archiv Českého vysokého učení technického, Praha – Fond Osobní spisy profesorů a docentů ČVUT, č. 172 – Jan Stocký; Archiv Národního technického muzea, Praha, Osobnosti vědy a techniky – složka Jan Stocký; Jiří DVOŘÁK, *K problematice vzniku, vývoje a zániku Národohospodářského sboru jihočeského (1925–1941)*, Jihočeský sborník historický (JSH) 63, 1994, s. 132–150; TÝŽ, *K dějinám jihočeského regionalismu*, JSH 64, 1995, s. 140–150; TÝŽ, *Regionalistische Organisationen. Initiativen zur Entwicklung des böhmischen Südens*, in: *Kulturen an der Grenze*. (eds. A. KOMLOSY – V. BŮŽEK – František SVÁTEK), Wien 1995, s. 269–273; TÝŽ, *Der volkswirtschaftliche Verband für Südböhmen und der südböhmischen Regionalismus im Verhältnis zur Zentralmacht in der Zwischenkriegszeit 1918–1939. Národohospodářský sbor jihočeský a jihočeský regionalismus*, in: XXIII. mikulovské sympozium 1993, Brno 1995, s. 319–325; TÝŽ, *Jan Stocký – agrárníký zemědělský odborník*, in: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století, Studie Slovákého muzea, Slováké muzeum v Uherském Hradišti, Uherské Hradiště 2000*, s. 193–200; TÝŽ, *Regionalisté Josef a Jan Stocký a jejich vztah k ruralismu*,

- in: Ruralismus, jeho kořeny a dědictví, Semily 2005 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší, supplementum 10), s. 248–261; TÝŽ, *Agrární problematika v životě a díle regionalisty Jana Stockého (1897–1959)*, in: Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století, Uherské Hradiště 2006 (= Studie Slováckého muzea 11), s. 243–251; TÝŽ, *Jan Stocký v zázemí obou válek*, in: Jiří PETRÁŠ (ed.), *Jedna generace – dvě války*, České Budějovice 2006, s. 80–103; TÝŽ, *Oč usilovala agrární strana a její představitelé ve struktuře národohospodářských sborů v meziválečném Československu (po vzoru Národohospodářského sboru jihočeského – Praha) v letech 1925–1938*, in: Blanka RAŠTICOVÁ (ed.), *Studie Slováckého muzea 13*, Uherské Hradiště 2008, s. 147–156; TÝŽ, *Národohospodářský sbor jihočeský – protagonist meziválečného regionalismu*. In: Jan HÁJEK, Drahomír JANČÍK, Eduard KUBŮ (eds.), *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1 – 2005, Studia Historica LIX, Praha 2009, s. 209–216; TÝŽ, *Národohospodářské sbory meziválečné ČSR jako nepolitické organizace s nepřímým vlivem agrární strany*, in: Josef HARNA, Blanka RAŠTICOVÁ (eds.), *Studie Slováckého muzea 15*, Uherské Hradiště 2010, s. 173–184. K osobě Jana Stockého též: Tomáš PASÁK, *Emil Hácha (1938–1945)*, Praha 2007, s. 117, fotografie Výbor národního souručenství jmenovaný Háchou 21. 3. 1939; J. ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 141–142, 154, 229, 482.
- 7 Srov. Jan STOCKÝ – Rudolf Gustav ŠIMEK, *Rudolf Beran*, Pelhřimov 1937; J. DVOŘÁK, *Vývoj hospodářství jihočeského regionu v meziválečné době 1918–1939 (Z pohledu Národohospodářského sboru jihočeského)*, Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, 2002, s. 45–73; Pavel KOSATÍK, *Čestí demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*, Praha 2010; J. ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba*, s. 22–117.
 - 8 Srov. Vlastislav LACINA, *Formování československé ekonomiky 1918–1923*, Praha 1990, zejména s. 5–8, 132–198, 213–218; TÝŽ, *Zlatá léta československého hospodářství /1918–1929/*, Praha 2000; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha, Litomyšl 2004.
 - 9 J. DVOŘÁK, *K podílu agrárního hnutí, agrární strany a jejich představitelů na vzniku a činnosti národohospodářských sborů v meziválečném Československu*, in: Jiří ŠOUŠA, Daniel E. MILLER, Mary HRABÍK SAMAL (eds.), *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001, s. 259–266. Srov. Digitální archiv ateliéru Šechtl a Voseček, Fotoreportáž: Sjezd republikánské strany čs. venkova, výstava 1929 v Táboře ulice 9. května; <http://sechtl-vosecek.ucw.cz/cml/dir/sjezd1929.html>; <http://sechtl-vosecek.ucw.cz/cml/desky/deska2711.html>.
 - 10 Srov. J. DVOŘÁK, *K některým aspektům problematiky národohospodářských sborů v meziválečném Československu*, in: *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století. 6*, Praha 1998, s. 143–156; TÝŽ, *K hospodářskému regionalismu v meziválečné ČSR*, in: *Československo 1918–1938: osudy demokracie ve střední Evropě, 1–2*, Praha 1999, s. 354–358.
 - 11 Program možného řešení tzv. „jihočeské otázky“ byl zformulován v regionálním časopise Jihočeský kraj. Srov. např. *Jihočeský kraj 12*, 1911, s. 138, 194, 257, 360; *K jihočeskému regionalismu* (red. Antonín MOUČKA, Ludvík ŠTĚTKA), Strakonice 1921, s. 22–24; Rudolf Gustav ŠIMEK, *Cesty z poválečného chaosu. Sociální politika a regionalismus*, Jihočeský tisk 30. 11. 1937, s. 2. Srov. J. DVOŘÁK, *Z národohospodářské historie regionu – doprava dřeva vodní cestou v oblasti jihozápadních Čech (voroplavba a plavení dřeva po řekách, vodních kanálech a stokách)*, in: František KREJČA (ed.), *Genius loci českého jihozápadu V*, Plzeň 2009, s. 19–36.
 - 12 Předválečný NSJ (založen 1911) nakonec usiloval zřídít celkem 5 krajských odborů: Českomoravská vysočina, jihovýchodní Čechy, Podbrdsko, jihozápadní a západní Čechy.

Přes slibný počátek byly nakonec zřízeny pouze dvě oblasti, a to první krajinský pracovní sbor pro český jihovýchod se sídlem v Táboře a podobný druhý sbor pro český jihozápad se sídlem v Písku. Těž: *K jihočeskému regionalismu*, s. 22–24.

- 13 Jihočeský kraj 2, 1911, s. 139.
- 14 Srov. J. DVOŘÁK, *Co přinesl „čas výstavní“ pro řešení tzv. „jihočeské otázky“*, in: Dagmar BLŮMLOVÁ – Jitka RAUCHOVÁ, Zibrtův Kostelec. Čas výstavního ruchu. Studie a materiály (Vědecké sympozium Čas výstavního ruchu pořádané Historickým ústavem Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích se konalo 29.–30. května 2004 v Kostelci nad Vltavou), České Budějovice 2005 (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav, Historia Culturae V, Studia 4), s. 129–143.
- 15 Srov. Miroslav ZÁTKA, *Průmysl jihočeský, předpoklady jeho udržení a rozvoje*, in: J. STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy*, s. 108–115; Jana MACHAČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, *Sociální pozice národnostních menšin v českých zemích 1918–1938*, Opava 1999, s. 221, kartogram 8 (Průmyslové oblasti v českých zemích v roce 1930); KOLEKTIV, *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998, 2006²; KOLEKTIV, *Historie a současnost podnikání na Českobudějovicku*. Pardubice 1999; Jiří DVOŘÁK – Jan KUBEŠ, *Vývoj průmyslu na území Českých Budějovic od počátků 19. století do 80. let 20. století*, in: Jan KUBEŠ a KOL., *Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II.*, Banská Bystrica 2009, s. 87–104; J. DVOŘÁK, *Nad Jihočeským dopravním plánem Národohospodářského sboru jihočeského – Praha po roce 1935*, *Historická geografie* 30, Praha 1999, s. 23–39; TÝŽ, *Jihočeský dopravní plán NSJ-Praha, podíl studentů ČVUT na jeho tvorbě a OŽK České Budějovice*, *Rozpravy Národního technického muzea v Praze*, sv. 170, Řada Dějiny vědy a techniky, sv. 8, Praha 2001, s. 25–30; Ivan JAKUBEC, *Říšský vodocestný zákon č. 66/1901 jako fenomén hospodářských dějin a DVT?*, *Dějiny vědy a techniky* 12, *Rozpravy Národního technického muzea v Praze*, 2004, č. 189, s. 53–58.
- 16 Josef WOLDRICH – Jan STEJSKAL, *Geologická stavba a nerostné bohatství jižních Čech*, in: J. STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy*, s. 78–84; Karel LEGER, *Pozemková reforma v jižních Čechách*, in: J. STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy*, s. 95–97; Karel ŠIMAN, *Lesní hospodářství v oblasti státních lesů a statků v Třeboni*, in: J. STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy*, s. 99–101; Jaromír KORČÁK, *Vylidňování jižních Čech*, Praha 1929; Srov. Milan KRÝDL – Lubomír SVOBODA, *Příspěvek k poznání zvláštností demografického vývoje jižních Čech v údobí kapitalismu*, *JSH* 51, 1982, s. 154–162. Nakonec toto dlouhodobé, zpočátku jen dočasné, vystěhovalectví přerůstalo v trvalé vystěhovávání se a usazení Jihočechů na jiných místech a v jiných regionech. Odehrávalo se jak v rámci českých zemí, tak i tzv. širší vlasti = rakousko-uherské monarchie. A jistá část nakonec směřovala i za hranice tehdejšího mocnářství, jednak do zámoří, zejména do USA, jednak na Balkán a také do Ruska na Volyně.
- 17 Za účelem získání a rozmnožení stálých příjmů sboru byly založeny následující akciové společnosti a družstva: 1. Jihočeské nákupní a prodejní družstvo v Praze, 2. Jihočeské družstvo pro zpeněžování dobytka se sídlem v Písku, 3. Jihočeské nakladatelské družstvo Jihotisk v Praze, 4. Jihočeské podniky pro automobilovou dopravu v Praze. Tři ze čtyř zmíněných podniků měly sídlo v Praze. První tři se ukázaly jako nereálné, ekonomicky zcela nerentabilní a živořící. Dílčí úspěch mělo zřízení Jihočeské vzorkovny se sídlem v Praze, která sloužila soustavné, cílevědomé a systematické propagaci jihočeských výrobků, případně též jako jejich stálá výstavní expozice. Srov. Karel KOZÁK, *Jihočeské podniky pro automobilovou dopravu, akc. spol. v Praze*, in: J. STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy*, s. 34–36; Václav JIŘIČKA, *JAS – „Jihočeský podnik pro automobilovou dopravu akc. spol.“*, *Výběr prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích*, 15; 1978, s. 273; Jan ŠTEMBERK, *Jihočeské podniky pro automobilovou dopravu, a. s. (Vývoj regionálního autodopravního podniku)*, *JSH* 74, 2005, s. 235–245.
- 18 Jihočeský kraj 2, 1911, s. 139. Srov. Jan STOCKÝ, *Jihočeský regionalismus – nová síla a zdroj hospodářské obrody kraje i státu*, in: Jan STOCKÝ, *Jižní Čechy*, s. 9–19, (na s. 13–15

- mapky změn obyvatelstva v letech 1881–1930). Srov. např. *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 1998, 2006 (druhé, doplněné vydání).
- 19 Srov. „*Lidé pracující v oblastech jsou vedeni nejpříznivějšími zájmy, které spočívají v touze po zvelebení rodného kraje. Jsou-li zainteresováni na řešení hospodářských věcí, nemají mnoho času na národnostní a politické rozpory.*“ R. G. ŠIMEK, *Náš kraj*, 3. února 1927. Srov. J. STOCKÝ, *Jihočeský regionalismus*, in: J. STOCKÝ (ed.), *Jižní Čechy*, s. 9.
 - 20 Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 331–401 (mapové přílohy 498–535).
 - 21 Srov. Karel ŘEHÁČEK, *Národohospodářský sbor západočeský v Plzni: neúspěšný pokus o úspěch západočeského regionalismu*, in: *Západočeské archivy 2010*, Plzeň 2010, s. 109–112.
 - 22 SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 1, sign. I A – 1a, kart. č. 1. „*Zdvořile sdělujeme, že dne 15. května t. r. na schůzi v Poslanecké sněmovně bylo ustaveno Regionální sdružení..., jehož statut je přiložen. Článek 1. Pro podporu řešení společných úkolů hospodářského, kulturního a sociálního rozvoje západních a jižních Čech sdružují se členové Národního shromáždění této oblasti (župy VIII. a IX.) v regionální sdružení. Článek 2. Regionální sdružení koná své porady zpravidla čtvrtletně. Pojednává v nich o nejdůležitějších otázkách a zájmech jižních a západních Čech. Porady se konají buď v Praze, nebo střídavě na ústředí volebních krajů, jak se na tom předsednictvo dohodne. Jednou ročně koná sdružení schůzi plenární v místě, určeném předsedou, který svolává veškeré schůze. Článek 3. Regionální sdružení podniká deputativní akce u vlády, nebo u jiných úřadů pro řešení důležitých zájmů zastupované oblasti. Zákroky ve věcech osobních jsou vyloučeny. Výjimečně jsou přípustny jen po jednomyslném usnesení, jde-li o obecní prospěch zastupovaného kraje. Článek 4. Sdružení zastupuje předsednictvo, jež se skládá z předsedy, místopředsedů, jednatele a tajemníka, popřípadě z tolika dalších členů, aby bylo dosaženo zastoupení všech zúčastněných stran. Předseda je volen na rok, střídavě vždy z volebního kraje plzeňského s českobudějovického. Článek 5. K úhradě nákladů opatří sdružení prostředky podle svého uvážení. Sdělujeme Vám ustanovení sdružení s tím, že jsme ochotni spolupůsobiti ve všech věcech, dotýkajících se hospodářského a sociálního pokroku oblasti sdružené. Předsednictvo sdružené bylo zvoleno takto: Předseda: poslanec Rudolf Beran, místopředsedy: poslanec Luděk Pik, poslanec W. Zierhut, jednatelem: senátor Josef Hubka, tajemníkem: doc. dr. Jan Stocký, členy předsednictva: poslanci W. Jaksch, MSGr. dr. Petersilka, Jiráček, MSGr. Roudnický a senátor Šimek.*“
 - 23 J. DVOŘÁK, *K činnosti kanceláře Národohospodářského sboru jihočeského a jejího generálního tajemníka Jana Stockého*, JSH 66–67, 1997–1998, s. 77–94; Václav PRŮCHA a KOLEKTIV, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, Období 1918–1945*, Brno 2004, s. 278.
 - 24 Srov. J. ŠTEMBERK, *Automobilista v zajetí reality. Vývoj pravidel silničního provozu v českých zemích v první polovině 20. století*, Praha, 2008; TÝŽ, *Prameny a literatura k dějinám cestování a cestovního ruchu v českých zemích a Československu v první polovině 20. století*, Praha 2008; TÝŽ, *Podnikání v automobilové dopravě v první polovině 20. století*, Praha, 2010. J. ŠTEMBERK a KOLEKTIV, *Kapitoly z dějin cestovního ruchu*, Praha 2012.
 - 25 J. ŠTEMBERK, *Fenomén cestovního ruchu. Možnosti a limity cestovního ruchu v meziválečném Československu*, Praha 2009, s. 224.
 - 26 Jiřina LANGHAMMEROVÁ, *Jižní Čechy, kraj a lidé*, Praha 2001; TÁŽ, *Lidové kroje z České republiky*, Praha 2004; TÁŽ, *Jižní Čechy, kraj – lidé – tradice*, Praha 2011.

NSJ Praha and Specifics of Agrarian Party's Policy in Southern Bohemia in his Work

Abstract

The foundation meeting of NSJ took place on 19 May 1925 in Obecní dům in Prague in attendance of a number of prominent South-Bohemian natives from political parties and state institutions. The leading positions in NSJ were, however, occupied by the Agrarian Party and its officials, an MP Rudolf Beran (1887–1954) and an economist and regionalist Jan Stocký (1897–1959). The answer to the question what were the specifics of the Agrarian Party's policy in the work of NSJ in southern Bohemia is as follows. As is generally known, the Agrarian Party in South Bohemia was one of the most powerful parties in the interwar Czechoslovakia the proof of which is work and position of R. Beran, a native of Pracejovice u Strakonice, a deputy, later the head of the Republican Party of Agrarian and Small Peasant People. However, it was not easy to reach the goals the NSJ promised in the times of Great Depression of the 1930s! Under the statutes, its administrative and organization department was made up of 25 political districts with 1, 403, 166 inhabitants living there in 1930. A typical feature of the Agrarian Party's policy in southern Bohemia was trying to make members of other political parties engage in the work of NSJ and similar bodies within Czechoslovakia. On 15. 5. 1934 was founded the Regional Association of Deputies and Senators of Plzeň and České Budějovice Regions in the Chamber of Deputies of the National Assembly in Prague. The report informs of the rise and statutes, the purpose was to promote the economic, cultural and social development of western and southern Bohemia through interventions, memoranda and requests submitted to individual ministries, state and regional bodies, and to the government of the Czechoslovak Republic. These activities, nevertheless, failed to stop people from mass emigration and continuous evacuation of southern Bohemia. Even though this regionalism campaign brought minimal success, the NSJ officials interpreted it as meaningful achievements that justify the purposes of regionalism. From April 1935 on, when the first national conference of regional economic boards (I.CNK HSK) was held, regionalism was acknowledged as a respected economic system. Regionalists endeavoured to involve tourism in their territories because it represented a needful and welcomed source of income in largely poor and deserted rural regions. The events after the year 1935 heading for preparations for possible war made it impossible to achieve desired results.

Agrárna strana v trnavskom okrese v medzivojnovom období¹

LINDA OSYKOVÁ

Slovenská agrárna politika disponovala istými odlišnosťami od československého agrarizmu. Agrárne hnutie na Slovensku sa formovalo najmä po vzniku ČSR: „Agrárna strana na Slovensku začala vznikať na začiatku roku 1919 dvoma spôsobmi. Prvý predstavovala aktivita Milana Hodžu a jeho spolupracovníkov zakladaním roľníckych organizácií – Slovenských roľníckych jednôt (besied) – na základe prísľubu pôdy z pripravovanej pozemkovej reformy. Druhý smer zastupovali Vavro Šrobár a jeho skupina, ktorí chceli akýmsi oktrojom, zhora, za pomoci zboru vládných referentov založiť štátotvornú stranu opierajúcu sa najmä o roľníctvo. Hodžov postup bol podstatne efektívnejší.“²

V januári 1919 sa v Žiline uskutočnilo ustanovujúce zhromaždenie zvolané Milanom Hodžom, čím sa obnovila činnosť Ústredného družstva. Hodža vyzýval obce na utváranie roľníckych besied, ktoré mala zastrešovať Slovenská roľnícka jednota so sídlom v Bratislave. V apríli 1919 už existovalo asi 140 besied po celom Slovensku. Miestne besedy sa združovali do okresných a tie do župných organizácií.³

V septembri 1919 v Bratislave vznikla Národná republikánska strana roľnícka so štátotvorným a agrárnym programom. Výkonný výbor Slovenskej roľníckej jednoty a bratislavský sekretariát politickej organizácie strany zastupovali slovenské vedenie. Zaoberali sa hlavne slovenskou jazykovou a kultúrnou otázkou, nerovnomerným daňovým zaťažením a riešením pozemkovej reformy na Slovensku. Členskú základňu strany na Slovensku tvorili maloroľníci s výmerou pôdy do piatich hektárov, ale väčšinu predstavovali strední roľníci a statkári, vlastníci 50 a viac hektárov pôdy. Slovenskí členovia mali zastúpenie aj v radoch inteligencie. K mnohopočetným patrili remeselníci, živnostníci a obchodníci.

Agrárna strana na Slovensku mala vo svojej štruktúre vlastné špecifiká: „Základnou organizáciou slovenskej agrárnej strany bola Slovenská roľnícka jednota s miestnymi bunkami – besedami. V roku 1928 ich bolo na Slovensku 1 642 a združovali vyše 86 tisíc členov. Druhou významnou organizačnou zložkou bola od 24. 8. 1919 Slovenská domovina, orientujúca sa na poľnohospodárskych robotníkov, domkárov a malých roľníkov. Z hľadiska ideového vplyvu mala veľkú váhu Ústredná jednota slovenského roľníckeho dorastu, z ktorej vychádzali nádejní vodcovia strany.“⁴

Ako uviedli *Slovenský týždenník* aj *Národné noviny*, 10. januára 1920 sa konala porada oboch strán pod predsedníctvom ministra Šrobára. Prítomní prijali nový program, ktorý vypracovali Juraj Janoška a Juraj Slávik. Prijali názov strany: Slovenská národná a roľnícka strana (SNaRS). Na druhý deň sa konalo zhromaždenie za účasti zástupcov roľníckych jednôt a domovín. Čestným predsedom sa stal Matúš Dula, predsedom Pavel Blaho, podpredsedami Ján Vanovič, Ján Donoval, Jozef Bránecky a Ján Petrovič. Výkonný výbor strany tvorili poslanci Národného zhromaždenia a dvojnásobný počet volených neposlancov. Mal pomerne široké právomoci: „Rozhodoval o kandidátkach do parlamentných volieb, určoval taktiku pri vedení kampane, vylučoval členov, ktorí sa previnili proti straníckemu programu.“⁵ Prítomní prijali rezolúciu z valného zhromaždenia slovenskej národnej a roľníckej strany z 11. januára 1920, hlásiac sa k Mikulášskej (1. máj 1918), Pittsburskej (30. máj 1918) a Martinskej deklarácii (30. október 1918). Prejavili v nej vernosť jednotnej ČSR, odôvodnili naplnenie Pittsburskej dohody tým, že slovenčina sa stala úradným a verejným jazykom a slovenská kultúra sa

mala možnosť vyvíjať slobodne. Vyzvali na protest proti zneužitiu Pittsburskej dohody na znepriatelenie Slovákov a Čechov.⁶

Strana si predsa len hľadala istý postoj k českým agrárnikom, a preto sa dohodli Karel Viškovský a František Staněk z českej agrárnej strany a Pavel Blaho za SNaRS a Slovenskú roľnícku jednotu (SRJ) a uzavreli dohodu o spolupráci v nadchádzajúcich voľbách. Českí agráристи sa zaviazali, že nebudú kandidovať na Slovensku a SNaRS zverejnila svoj vlastný program, ktorý tvoril kompromis medzi rôznymi skupinami v strane.⁷

Agráristi vyzývali svojich prívržencov, aby zakladali miestne organizácie v každej obci na Slovensku. Roľnícka beseda alebo Slovenská domovina tvorili aj politickú organizáciu strany. Výbor Besedy alebo Domoviny sa stal zároveň výborom politickej organizácie. Príslušníci si zvolili spomedzi seba predsedu, podpredsedu, pokladníka, dôverníka a dvoch dozorných povereníkov na preskúmanie účtov. Okresné organizácie zriadili povereníci výkonného výboru strany. Strana prisľúbila vyslať rečníkov, dovtedy mali predvolebné schôdzky a zhromaždenia organizovať miestni pracovníci.⁸

Príkladom regionálnych agitačných aktivít je leták, v ktorom miestni predstavitelia SNaRS oslovili Slovákov z okolia Trnavy, ktorí, ako uviedli, už dvakrát bojovali pod zástavou národnej strany za slovenčinu a dvakrát zvíťazili, zvolili si za poslanca Martina Kollára. Sociálnych demokratov neodporúčali voliť, nakoľko odmietali súkromné vlastníctvo. Ludovej strane nemali veriť, lebo z nej vyšli „*zradcovia slovenského národa, akí sú Jehlička, Unger...*“.⁹ Agráristi poskytli voličom argumenty, aby volili SNaRS. Strana sa starala najmä o roľníkov, žiadala, aby bola pôda toho, kto na nej pracoval, preferovala vyvlastnenie veľkostatkov. Stála taktiež za učiteľmi a úradníkmi. Programové prvky patrili už k univerzálnej resp. centrálnej agitácii, ktorá sa v podstate opakovala na viacerých letákoch.

Na predvolebných zhromaždeniach dochádzalo aj k slovným či fyzickým konfliktom medzi jednotlivými predstaviteľmi alebo prívržencami politických strán. Vážny predvolebný rozpor pred prvými parlamentnými voľbami zaznamenala tlač v apríli 1920. V Trnave sa konala verejná schôdza sociálno-demokratickej strany, na ktorej údajne inzultovali zástupcovia usporiadateľskej strany redaktora novín *Slovensko* a neskoršieho predsedu SNS v rokoch 1922–1925, Gustáva Adolfa Beža, za jeho kritický článok. Na schôdzi vystúpil poslanec Národného zhromaždenia Andrej Kubál, ktorý slovne útočil na ministra Šrobára, a predseda miestnej organizácie Endlicher, ktorý vystúpil proti redaktorovi Bežovi.¹⁰ Potom údajne vtrhlo asi 20 ľudí do miestnosti Slovenskej národnej jednoty, obkľúčili redaktora a dotiahli ho na balkón, z ktorého rečnili sociálni demokrati. Vyzvali ho na obhajobu svojho úvodníka. Beža, podľa novín, zhodili zo schodov. Prípacom sa zaoberala poslanecká snemovňa Národného zhromaždenia, kde mal Kubál podať vysvetlenie.

II. valné zhromaždenie Slovenskej roľníckej jednoty, kde sa stretli zástupcovia takmer 500 roľníckych besied z celého Slovenska sa konalo v januári 1921 v Martine. Rozhodlo sa tu aj o politickej činnosti, ktorú mali vykonávať miestne organizácie SNaRS. „*Predstavitelia SLS si dobre uvedomovali, že najväčšou oporou agrárnej strany na Slovensku sú roľnícke besedy. Na ich oslabenie začali už krátko po ich vzniku vytvárať sieť podobne zameraných vlastných organizácií – miestne odborové organizácie Kresťanského roľníckeho združenia. Jeho časopisom bol Slovenský roľník. Pri SLS pôsobil aj Zemедelský odbor, ktorého sídlom bola Trnava.*“¹¹

Strana celoštátneho charakteru s názvom Republikánska strana zemédělského a maloroľníckeho ľudu vznikla fúziou troch už dovtedy sčasti prepojených strán, Republikánskej strany československého venkova, Slovenskej národnej a roľníckej strany

a Slovenskej domoviny, strany maloroľníckeho ľudu na tzv. petropavolskom zjazde 29. júna 1922 v Prahe. Predsedom strany sa stal Antonín Švehla, jedným z podpredsedov Milan Hodža.

Nový organizačný poriadok prijali predstavitelia už zjednotenej agrárnej strany v júni 1922. Základom sa stal štatút Republikánskej strany čs. venkova s akceptovaním slovenských odlišností. Najnižšou organizačnou jednotkou zostali miestne organizácie strany, nad nimi stáli okresné organizácie, novinkou sa stali okresné a obvodové sekretariáty, spadajúce pod hlavný sekretariát strany v Bratislave. Ďalší stupeň tvorili župné organizácie, ktoré sa mali zhodovať s plánovaným rozdelením Slovenska na šesť žúp, platným od januára 1923. Župné sekretariáty museli pracovať v každej župe. Stranícke sekretariáty doplnili sekretariáty Slovenskej roľníckej jednoty, ktoré pôsobili len vo významnejších mestách, ako Bratislava, Trnava, Zvolen, Martin, Košice. Práve v Bratislavskej župe, pod ktorú patrila aj obec Trnava, strana založila obvodové sekretariáty v Senici, Bukovci a Trnave. Na Slovensku pracovalo do roku 1925 celkovo 20 sekretariátov agrárnej strany, hlavný v Bratislave, a 19 župných a obvodových sekretariátov.¹²

Dôležitým programovým prvkom, a v konečnom dôsledku aj významným agitačným elementom, agrárnej strany sa stala pozemková reforma. Okresný úrad v Trnave distribuoval vyhlášku pozemkového úradu za účelom objasnenia prídelového riadenia, ktoré realizoval pozemkový úrad na veľkostatkoch v obciach okresu. Komisar pozemkového úradu vykonal v apríli 1923 verejnú informatívnu prednášku na obecnom úrade v Bohuniciach (dnes Jaslovské Bohunice). Obvodová úradovňa Štátneho pozemkového úradu v Trenčianskych Tepliciach v mene komisára pozemkového úradu vyzvala všetkých členov miestnych poradných zborov, aby sa na prednáške zúčastnili.¹³ Vyhlášku rozposielali úradníci Okresného úradu v Trnave aj do ďalších obcí okresu, napr. do Voderád.¹⁴

Pred obecnými voľbami v roku 1923 sa agrárci zamerali predovšetkým na veľké mestá na Slovensku. Spájali sa s viacerými koalíčnými partnermi, najčastejšie však so socialistickými stranami, teda Československou sociálno-demokratickou stranou robotníckou alebo Československou stranou socialistickou, čo bol aj prípad Trnavy.¹⁵

Župný úrad v Bratislave riešil rovnako prísne problém neohlásených verejných zhromaždení agrárnej strany ako ostatných politických strán, napriek tomu, že išlo o stranu vládnu a opozícia často tvrdila, že úrady v tomto smere nekonajú rovnako spravodlivo. Napr. v Šelpiciach v trnavskom okrese sa konalo v júni 1924 neohlásené verejné zhromaždenie roľníckej strany, na ktorom vystúpil okrem iných aj Ján Vanák. Župný úrad nemal k dispozícii hlásenie o danom zhromaždení a župan žiadal od Okresného úradu v Trnave okamžitú správu, či mala strana povolenie organizovať stretnutie a z akého dôvodu naň nebol vyslaný úradný zástupca. Ak strana nedostala povolenie, okresný úrad mal podať trestné oznámenie na organizátorov verejného zhromaždenia. Župan požadoval zaslať podrobnú správu o prípade do 8 dní.¹⁶

Veľké verejné zhromaždenia sa organizovali práve v okresných mestách. Jedno z nich ohlásil Obvodový sekretariát republikánskej strany Okresnému úradu v Trnave v septembri 1924. Išlo o zorganizovanie tábora ľudu na trnavskom výstavisku, ktoré predstavitelia republikánskej strany venovali požiadavkám roľníckeho stavu, na danú tému mali rečníť poslanci Národného zhromaždenia Vavro Šrobár a Jozef Bráneický.¹⁷

Pred druhými parlamentnými voľbami v roku 1925 dochádzalo na verejných zhromaždeniach k viacerým konfliktným situáciám medzi prívržencami republikánskej a ľudovej strany. Na posledných stretnutiach pred voľbami však už nedochádzalo k násiliu medzi voličmi ľudákov s agrárnikov. Dva dni pred voľbami sa v obci Malé Brestovany

konalo verejné zhromaždenie republikánskej strany. Nakoľko sa však uskutočnilo pod dozorom policajného inšpektora, k fyzickým roztržkám nedošlo. Celú udalosť podrobne opísal miestny vrchný strážmajster Pech. V novembri 1925 sa v obci konalo zhromaždenie, na ktorom rečnil František Kvasnička zo Zavara. Zahájil ho za prítomnosti policajného inšpektora Šulca. Strana mala v Malých Brestovianoch 37 členov, prítomných však bolo asi 150–200 osôb, najviac ľudákov z Veľkých Brestovian. Tí po skončení zhromaždenia vo Veľkých Brestovianoch, kde rečnil kňaz Zlatoš, ktorému prisľúbili voliť HSLŠ, prišli do Malých Brestovian údajne iba za účelom, aby zhromaždenie prekazili. Kvasnička sa držal programu a hovoril o racionálnom hospodárení, študent univerzity František Hrušovský z Malých Brestovian sa ho spýtal, za akú stranu reční, napriek tomu, že to vedel. Ľudáci prevolávali slávu Hlinkovi, spievali hymnu Hej Slováci. Rečník chcel pokračovať, napriek upozorneniam organizátorov a inšpektora prítomní ľudáci kričali, takže Šulc musel zhromaždenie ukončiť. Ján Kondrc z Veľkých Brestovian, predseda tamojšej ľudovej strany, ešte krátko rečnil a potom sa zhromaždenie pokojne rozišlo. Na Kondrca a predákov ľudovej strany, ktorí zhromaždenie úmyselne prekazili, bolo podané trestné oznámenie, súd ich však oslobodil, nakoľko nikto zo svedkov nedosvedčil, že by marili a prekazili zhromaždenie.¹⁸ Agrárna strana kládla dôraz nielen na lepšie postavenie roľníkov, poľnohospodárskych robotníkov, žien, úradníkov, ale aj na status učiteľov. Učiteľom venovali zvýšenú pozornosť aj v medzivolebnom období, nielen pred voľbami. Podľa názoru učiteľov, členov agrárnej strany, vidieckemu učiteľovi zodpovedala politická strana centristická, ani radikálna, ani konzervatívna s pevným programom cirkevno-politickým, ktorá napr. nežiadala odluku cirkvi od štátu. Učiteľstvo zo západného Slovenska, so sídlom v Trnave, sa na svojej porade v júli 1925 uznieslo, že hromadne vstúpi do politickej organizácie agrárnej strany, osvojujú si program tejto strany. „*Bratia učitelia a sestry učiteľky! Žijeme v dobe veľkých udalostí. Národ náš prešiel cez veľkú premenu. Prevrat prišiel nečakano a zastihol nás nepripravených. Prirodzení vodcovia ľudu: učitelia a kňazi – až na malé výnimky – v inom duchu boli vychovávaní, a preto mnohí ani nepodporovali takú politiku, ktorá smeruje k upevneniu Československej republiky. Dnes, po 7-ročnej samostatnosti, učiteľstvo dokončuje svoje preporodenie a iným okom pozerá na vývoj vecí.*“¹⁹ Záujemcom poslali program a členskú prihlášku, ktorú mohli zaslať na adresu Pavla Teplánskeho, správcu ľudovej školy v Suchej pri Trnave, ktorý neskôr stál na čele Školského a učiteľského odboru agrárnej strany, potom získal post predsedu bratislavskej župnej organizácie, poslanca krajinského zastupiteľstva a aj poslanca Národného zhromaždenia.

Učiteľ Pavel Teplánsky patril medzi aktívnych členov agrárnej strany v trnavskom okrese. Organizoval viaceré verejné zhromaždenia strany, pričom viackrát musel čeliť kritike prívržencov ľudovej strany. V novembri 1925 ohlásil predvolebnú schôdzu agrárnej strany v obci Suchá pri Trnave, na ktorej rečnili okrem neho aj Ľudovít Okánik a Pavol Macek. Oboznámili asi 200 poslucháčov s činnosťou agrárnej strany, Okánik spomenul pozitíva, predovšetkým hospodárskeho charakteru, ktoré vykonal z pozície starostu pre mesto Bratislava. Pochválil tiež prácu učiteľa Teplánskeho, na čo sa podľa slov prítomného notára, povereného štátnymi úradmi, vzbúrili prítomní obyvatelia s krikom „*Vezmite si ho!*“²⁰ Notár bol nútený zhromaždenie rozpustiť. Podobným spôsobom musela byť ukončená predvolebná schôdza republikánskej strany v Cíferi, ktorá sa konala tiež v novembri 1925. Schôdzu navštívilo asi 200 občanov, pričom práve Pavla Teplánskeho nepustila k slovu skupina príslušníkov Hlinkovej strany krikom a pískaním. Schôdzu predsedal a zvolal ju Štefan Morvay, predseda miestnej Domoviny z Cífera, úradne dohliadal obvodný notár Štefan Prikrýl, ktorý musel zhromaždenie predčasne ukončiť z bezpečnostných dôvodov,

keďže sa nepokoje na schôdzi prehlbovali. Prívrženci ľudovej strany už v úvode schôdzky kričali: „*Nech žije Hlinka!*“²¹, odmietli však organizované marenie zhromaždenia.

Agrárnici usporiadali pred druhými parlamentnými voľbami v roku 1925 sériu verejných zhromaždení, venovaných hospodárskej a politickej situácii. Pozývali na zhromaždenia plagátom, ktorý obsahuje požiadavky republikánskej strany, napr. colnú ochranu poľnohospodárskych výrobkov, riadnu realizáciu pozemkovej reformy.²² Ďalším plagátom pravdepodobne z tohto obdobia oslovili predovšetkým maloroľníkov.²³

Kurióznym prípadom súvisiacim s agrárnou stranou sa odohral v auguste 1925 v Bohuniciach (dnes Jaslovské Bohunice), kde sa konala verejná schôdza republikánskej strany. V spisoch Okresného úradu v Trnave sa uvádza, že na schôdzi bol kameňom napadnutý bývalý minister Vavro Šrobár.²⁴ Ministerstvo vnútra urgovalo informáciu o stave trestnej veci. Neskôr sa v archívnych spisoch, ktoré sú početné, ale neúplné alebo stručne opisujú udalosti,²⁵ uvádza, že kameňom napadli auto Vavra Šrobára. Okresný náčelník vytkol pracovníkom četníckej stanice v Špačinciach, že neboli prítomní na schôdzi.²⁶ Mená páchatel'ov neskôr oznámili okresnému súdu v Trnave.²⁷ V súbore spisov sa nachádza aj nasledujúci list. Okresnému súdu v Trnave zaslal Vincenc Varinský, obuvník, obyvateľ Paderoviec, zastupovaný Deziderom Plechlom, advokátom z Trnavy, návrh na obžalobu Kolomana Kolečáňiho, notára z Bohunic, pre ublíženie na cti. V polovici augusta 1925 na verejnom ľudovom zhromaždení agrárnej strany obžalovaný notár, keď Varinský spieval Slovenskú hymnu, priskočil k nemu Kolečáňi a údajne ho začal škrtiť, pričom vykrikoval, aby bol ticho. V priloženom spise sa uvádza, že neskôr bolo proti Kolomanovi Kolečáňimu zastavené stíhanie pre nedostatok dôkazov. Zo spisov nie je jasné, ako oba prípady súvisia, pravdepodobne údajný útok na auto Vavra Šrobára vznikol pri roztržke uvedených obyvateľ'ov obcí trnavského okresu.

Okresný úrad v Trnave zachytil predvolebný plagát agrárnej strany, poukazujúci na negatíva jej politického konkurenta ľudovej strany. Zobrazuje slovenského roľníka, oblečeného v kroji, kráčajúceho so zaviazanými očami a predpaženými rukami smerom k dvom postavám. Jedna pripomína, formou zaužívaných stereotypných znakov, maďarského policajta (čierne fúzy, klobúk s perím, zelená uniforma, puška s bodákom, putá), druhá neznámeho kňaza v čiernej sutane, ktorý láka gestom roľníka, ten keďže má zaviazané oči, pošliapal budovu slovenskej školy. Metaforický príbeh plagátu vyostruje šibenica zobrazená za postavou policajta a kňaza. Celý výjav uzatvára heslo: „*Neblúd', ale hlasuj na republikánsku stranu! Voľte č. 22.*“²⁸

Agrárna strana síce voľby vyhrala, ale Komunistická strana Československa skončila tesne za agrárnikmi na druhom mieste s približujúcim sa počtom hlasov. Neúspech v parlamentných voľbách roku 1925 strana pripisovala aj faktu, že vedenie strany a najmä Švehla sa nemohol naplno zapojiť do volebnej agitácie pre povinnosti v parlamente, nakoľko sa podieľal na príprave záborového, prídelového a ústavného zákona. Volebné výsledky primäli stranu prehodnotiť svoj politický program i stranícku organizáciu. Za cieľ si stanovila založiť okresnú organizáciu strany v každom okrese a tiež krajské a župné organizácie. Dôležitým prvkom sa stali početné sekretariáty na pomoc zvoleným členom strany.²⁹

Práve volebné výsledky a sťažnosti niektorých obyvateľ'ov na realizáciu pozemkovej reformy prinútili konať úrady aj na okresnej úrovni. Okresný náčelník v Trnave rozposlal v decembri 1925 všetkým notariátom a četníckym staniciam v okrese dôverný list, ktorého predmetom bola prídelovacia prax v pozemkovej reforme a sťažnosti a nespokojnosť predovšetkým chudobného obyvateľ'stva. Objavili sa aj pokusy o násilnosti a vyhrážky členom miestnych poradných zborov, notárom aj úradníkom pozemkového úradu. Okresný

náčelník uviedol príklad obce Kerestúr (dnes Križovany nad Dudváhom), kde predseda i podpredsa miestneho poradného zboru vlastnili polia a dali si prideliť ďalšie z parcelácie, pričom viacerí chudobní robotníci, majitelia malodomkov nedostali žiadnu pôdu. Prípado patrilo medzi krikl'avé, nakoľko predseda aj podpredsa vstúpili do agrárnej strany krátko pred parceláciou, pričom volili opozičné strany, čo údajne ukázal výsledok volieb v obci (napriek tajným voľbám išlo asi o počet hlasov, ktorý to potvrdil alebo vyvrátil). V ďalšej obci trnavského okresu dostal bohatý predseda miestnej republikánskej strany prídela pôdy k jeho už značnému majetku, k tomu disponoval aj vysokými úsporami v banke a údajne pre jeho rozhodnutie nedostali prídela pôdy, resp. dostali minimálny podiel najmä tí, ktorí ho najviac potrebovali. Okresný náčelník videl v roztrpčenosti a hromadných deputáciách na úrade dôvody, ktoré viedli občanov ku vstupu do opozičných politických strán, predovšetkým revolučných a protištátnych. Zastával názor, že politická prax pozemkovej reformy v okrese poškodila konsolidačné smery verejného života a hrozilo „skomunizovanie“ vrstvy obyvateľstva. Obával sa, že tieto javy namiesto toho, aby pozemková reforma priniesla zamýšľaný výsledok osožiť chudobe a priviesť ju do štátotvornej politickej orientácie, naopak chudobu existenčne poškodí (nedostatok trvalého alebo sezónneho zamestnania, strata naturálií) a privedie ju do tábora nespokojného radikálneho proletariátu. Sám náčelník dovtedy nepočul pozitívne ohlasy na pozemkovú reformu, žiadal preto objektívne zistenie praxe pozemkovej reformy v obvodech okresu a návrhy na zlepšenie.³⁰

Vrchný strážmajster z obce Kerestúr (Križovany nad Dudváhom) pridal informáciu, že obyvatelia obce, ktorí vlastnili konský záprah, dostali pôdu priamo za obcou, zatiaľ čo tí bez záprahu získali najvzdialenejšie pozemky. Strážmajster navrhoval, aby sa bral ohľad na týchto chudobnejších občanov, resp. by mohli obyvatelia obce o pozemky losovať. Pred pridelovaním pozemkov považoval za nutné zistiť presne a spoľahlivo majetkové pomery uchádzačov o pôdu, aby sa predišlo nepravostiam a nespokojnosti. Mal na mysli osoby s majetkom nehnuteľným (pozemkami), ale aj hnutelným (finančná hotovosť).

Notár z Voderád nespokojnosť s vykonávaním pozemkovej reformy nezaznamenal, avšak očakával ju od robotníkov pracujúcich na veľkostatkoch, ktorí si nebudú môcť pôdu odkúpiť. Notár z Dolnej Krupej síce potvrdil realizáciu pozemkovej reformy v obci podľa stranického kľúča, ale považoval to za nutné zlo, lebo nepriateľom republiky sa pozemky podľa neho dávať nemôžu. Vrchný strážmajster z Trnavy oznamoval parceláciu pozemkov v obci Biely Kostol, kde prevládala spokojnosť, výhrady sa objavili len v súvislosti s kvalitou pôdy. Obvodný notár z Ružindola skonštatoval pokojné ohlasy na parceláciu pozemkov v budmerickom katastri, napriek vyššiemu dopytu než ponuke. Podobná situácia podľa neho nastala aj v Bielom Kostole, kde však obyvatelia vyjadrili nespokojnosť nad nízkymi výmermi pôdy.

Situáciu súvisiacu s realizáciou pozemkovej reformy podrobne opísal notár z Linča (dnes Zeleneč). Zaznamenal nespokojnosť s poradným zborom, ktorý údajne nezvolili úradným postupom. Do zboru povolali aj zástupcu ľudovej strany, ktorý sa však o funkciu nestaral, a tak rozhodovali len zástupcovia agrárnej strany, legionárov a invalidov. Prídela pôdy dostali podľa občanov práve prívrženci týchto troch skupín, čo do istej miery notár považoval za pravdivé, nakoľko občania podporujúci iné politické strany prídela síce dostali, ale pod vplyvom zlých informácií protištátnych strán, ktoré tvrdili, že po voľbách im pozemky odoberú sa ich dobrovoľne vzdali alebo boli zdiskreditovaní a prídela sa zriekli. Vyšetroval aj záležitosť súvisiacu s predsedom Roľníckej besedy Jozefom Hulíkom, ktorý predal v roku 1921 svoje role a potom požiadal o prídela, ktorý aj dostal. Nekonal však špekulatívne, ale za predané role kúpil mlátiaci parný stroj, teda konal z nevyhnutnosti, aby

stroj splatil. Rozdeľoval sa tiež pozemok z bratislavskej kapituly, pričom išlo o spravodlivo vybraných občanov, ale polovica z nich si pozemky neprebala, preto ich ponúkli ďalším záujemcom. Obyvatelia nevyužili možnosť požičať si peniaze na odkúpenie pozemku od Roľníckej vzájomnej pokladnice a tiež sa obávali, či im pôdu nevezmú po voľbách. Notár celú situáciu zhrnul, že prednosť v parcelácii mali občania organizovaní v agrárnej strane, ale pôdu dostali aj voliči iných politických strán. Považoval parceláciu za výborný agitačný prostriedok, ľudia sa samozrejme prikláňali k strane, ktorá im niečo ponúkala. Zastával názor, že keby sa pozemková reforma dostala do rúk iným politickým stranám, mala by horší priebeh, nakoľko keď sa dozvedela o parcelácii pozemkov kapituly istá strana (neuviedol ju, ale pravdepodobne mal na mysli Ľudákov), chcela prideliť pozemky len majetným roľníkom. Zo svojho predchádzajúceho pôsobiska v obci Búr Sv. Mikuláš (dnes Borský Mikuláš) uviedol, že poslanec Tománek na schôdzi nabádal ľudí, aby prideliť nebrali, tí ho poslúchli a prideliť sa dostali len členom roľníckej strany, čo ľudáci zneužili v kampani.

Napätie medzi prívržencami agrárnej a ľudovej strany pretrvávalo a prejavovalo sa aj v období medzi voľbami, nielen v predvolebnom ruchu. Okresný úrad v Trnave riešil v roku 1926 priestupok starostu obce Gocnog (dnes súčasť obce Cífer) pri Trnave. Obvinili ho pre zanedbanie úradu a podozrenie z nadržievania ľudákom a členom Orla, ktorých označili úrady vinných z vybitia okien predsedovi tunajšej agrárnej strany. Starosta patril k prívržencom ľudovej strany a bol tiež zakladateľom organizácie Orol v Cíferi.³¹

Agrármici museli z bezpečnostných dôvodov organizovať aj chránené stretnutia. Vrchný strážmajster ohlásil Okresnému úradu v Trnave konanie čisto dôvernej schôdze agrárnej strany, ktorá sa uskutočnila v marci 1926 v Trnave. Prístup na schôdzu mali len osoby, ktoré sa preukázali členskou legitimáciou. Schôdzu zvolal Juraj Hrabovský. Reč predniesli ústredný tajomník strany Jindřich Žilka z Prahy a poslanec Pavol Macek. Program stretnutia tvorila téma parcelácie a jej realizácia. Zúčastnilo sa asi 500 osôb, vrchný strážmajster označil schôdzu za dosť hlučnú, avšak neporušujúcu verejný poriadok.³²

V otázkach samosprávy podporovala agrárna strana zavedenie krajinského zriadenia, ktoré chápala ako zrovnoprávnenie Slovenska s českými krajinami. Slovensko sa tak stalo 1. júla 1928 po prvý raz vo svojej histórii samostatným administratívnym celkom.

Svoje úspechy mohli predstavitelia republikánskej strany naplno zhodnotiť pred parlamentnými voľbami roku 1929. Napriek tomu, že išlo o predčasné parlamentné voľby a kampaň sa minimalizovala najmä na udalosti okolo Tukovej aféry, činnosť strany v trnavskom okrese patrila k najaktívnejším v porovnaní s najsilnejšími politickými stranami. Napriek krátkej kampani stihli agrármici usporiadať najvyšší počet predvolebných verejných zhromaždení v okrese Trnava spomedzi ľudákov, sociálnych demokratov a komunistov. Z celkového počtu 340 zhromaždení agrárna strana zorganizovala 121, sociálni demokrati 62, ľudáci 68 a komunisti 5 verejných zhromaždení.³³ V prvom predvolebnom októbrovom týždni sa v trnavskom okrese konalo 8 schôdzí, na ktorých sa podľa správy okresného náčelníka zúčastnilo 1 540 osôb. Na schôdzkach rečnili Pavel Teplánsky, Laštůvka a Rajnoha. Druhý volebný októbrový týždeň zaznamenal 15 agrárnych schôdzí, avšak s oveľa nižšou účasťou, a to 694 poslucháčov, ktorým prednášali Hlavatý, Horvatovič, Rajnoha, Novák, Ivák a Laštůvka. Tretí októbrový týždeň priniesol 14 predvolebných schôdzí agrárnej strany, s 1 740 návštevníkmi a početnými rečníkmi – Laštůvka, Richterová, Štefánek, Hlavatý, Valentovič, Kvasnička, Horvatovič, Štibrány, Kubala, Teplánsky, Ivák, Gajarský, Blažo. V poslednom predvolebnom týždni sa agrárnej strane podarilo zorganizovať v okrese Trnava 22 schôdzí, na ktorých si prišiel vypočuť

rečníkov (Valentovič, Laštůvka, Klimo, Bošacký, Teplánsky, Kvasnička, Hlavatý, Novák, Horvatovič, Gajarský, Krno, Štefánek, Rajnoha) najvyšší počet občanov, a to 2 620.³⁴

Obrovský prepád čo do počtu predvolebných schôdzí zaznamenali agrárci pred obecnými voľbami roku 1931. Spisy Okresného úradu v Trnave, venujúce sa štatistike verejných zhromaždení v čase volieb udávajú len 1 predvolebnú schôdzu agrárnej strany v okrese z celkového počtu 105, pričom sociálni demokrati zorganizovali 36, ľudáci 43 a komunisti 10 verejných zhromaždení.³⁵

Podobnú stratégiu s odkazom Švehlu o pokračovaní práce v jeho línii ako v roku 1929 agrárci využili aj v agitácii pred parlamentnými voľbami roku 1935. Okresný úrad v Trnave zaznamenal pred voľbami roku 1935 celkovo 735 verejných zhromaždení, pričom s veľkým nárastom viedli agrárci, ktorí usporiadali 535 predvolebných schôdzí.³⁶

Taktiež vo volebnom roku 1935 podávali obecní notári správy o rušení predvolebných schôdzok okresným úradom, pričom zväčša riešili v tomto smere prehršky jednotlivcov, nie organizovaných skupín politických strán.³⁷ Avšak napríklad v Zavare pri Trnave organizovaná skupina HSLS úplne znemožnila verejné zhromaždenie agrárnej strany krikom, písaním, spevom. Četníci nemohli hneď zakročiť, lebo kontrolovali schôdzu KSČ, ale po ich príchode poriadok obnovili. Agrárci si všimli ľudácke vyhlásenie, že nestrpia žiadny teror vo voľbách. „*Ale sami chcú terorizovať a dokonca násilím umlčovať všetkých, ktorí majú inú mienku ako Hlinkov štáb.*“³⁸ Zmienili sa o tom, že na dvoch schôdzach, na ktorých vystúpili rečníci proti ľudovej strane, ich ľudáci následne fyzicky napadli.

Medzi aktivity agrárnej strany v trnavskom okrese patrilo aj pozvanie na ustanovujúce valné zhromaždenie Národohospodárskej župy západoslovenskej so sídlom v Trnave, ktoré sa konalo koncom januára 1935 v kine Tatra. Plagát ohlasoval prítomnosť Pavla Teplánskeho, poslanca Národného zhromaždenia a predsedu prípravného výboru, Jána Postényiho, člena Krajinského výboru, Jána Beňovského, okresného náčelníka.³⁹

Energiu a odvahu preukázali členovia miestnej organizácie agrárnej strany v obci trnavského okresu po vzniku autonómie Slovenska. Veliteľ Hlinkovej gardy v Hornom Dubovom pri Trnave Augustín Ušák hlásil koncom decembra 1938 Okresnému úradu v Trnave, že miestna organizácia bývalej agrárnej strany nebola zlikvidovaná. Členovia sa schádzali na tajných poradách, čím podľa neho budili verejné pohoršenie. Vo svojom liste prosil okresný úrad, aby na základe vyhlásenia slovenskej vlády dovolil Hlinkovej garde okamžite organizáciu vyzvať na ukončenie činnosti a prebrať jej písomnosti a iné náležitosti. Veliteľ žiadal aj o četnícku asistenciu, ak to úrad uzná za vhodné.⁴⁰

Agrárna strana v trnavskom okrese pracovala v medzivojnovom období pomerne intenzívne. Predovšetkým pred každými parlamentnými voľbami zorganizovala veľké množstvo verejných zhromaždení, ale pracovala v jednotlivých obciach okresu aj v medzivolebnom období. Prioritu republikánskej strany tvorila realizácia pozemkovej reformy. Napriek niektorým pochybeniam sa snažila pozemkovú reformu uviesť do praxe podľa úradných predpisov. Strana pripravila početné prednášky týkajúce sa pridelovania pôdy v obciach trnavského okresu a prostredníctvom štátnych úradníkov sa snažila zlepšiť fungovanie prídeltov pozemkov. Pravdepodobne najviac agrárnikom prekážalo, že ľudáci systematicky zneisťovali roľníkov v súvislosti s pozemkovou reformou. Občania sa následne nedožadovali prídeltu pôdy, lebo neverili, že ho skutočne dostanú, prípadne sa nazdávali, že im bude po voľbách odobratý. Pozemková reforma tvorila okrem iného aj nosný pilier predvolebnej kampane republikánskej strany, preto agrárci reagovali na ľudácku antikampaň vo svojej tlači i na plagátoch a letákoch. Predstavitelia agrárnej strany síce preferovali silné centrum štátu, ale požadovali aj utvorenie samosprávy, najmä obecnej

a župnej. Dosť dôrazne sa zaoberali otázkou školstva, nakoľko odhadli jeho význam a dosah na vplyv novej generácie. Najviac pozornosti sa učiteľom ušlo roku 1925. Notárom, úradníkom a ďalším štátnym zriadencom sa venovali v okrese, ale aj na celoslovenskej úrovni nadštandardne v rokoch 1929 a 1935. Celkovo sa podujali intenzívnejšie presadzovať záujmy inteligencie, predovšetkým lekárov, úradníkov a živnostníkov. V Trnave sídlil sekretariát Slovenskej roľníckej jednoty, obvodový sekretariát agrárnej strany a od roku 1935 aj Národohospodárska župa západoslovenská. K osobnostiam agrárnej strany, ktoré pracovali najmä v okrese Trnava, patrili Pavol Teplánsky, často prednášali v miestnych obciach Pavol Macek, Ľudovít Okánik, ale aj Vavro Šrobár. Na miestnej úrovni odvádzali množstvo práce o. i. agrárici Laštůvka, Horvatovič, Kvasnička a Rajnoha. Niektorí z členov republikánskej strany pokračovali v činnosti aj napriek nepriaznivým podmienkam v období 2. ČSR.

Poznámky:

- 1 Štúdia vznikla v rámci grantu Vega č. 2/0054/10 Inštitucionalizácia vzdelávacieho systému na Slovensku v rokoch 1918–1945 (Štruktúra vzdelávania, vývinové tendencie, sociálne prejavy).
- 2 ZUBEREC, Vladimír. Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu. In: *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava – Archa 1992, s. 134, 135.
- 3 HANULA, Matej. *Za roľníka, pôdu a republiku*. Prodama, Bratislava 2011, s. 26–28.
- 4 ZUBEREC, Vladimír. Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu. In: *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava – Archa 1992, s. 137.
- 5 HANULA, Matej. *Agrárna strana na Slovensku v rokoch 1919–1929*. Dizertačná práca, nepublikovaná. Bratislava: HÚ SAV, 2007, s. 55.
- 6 Sjednotenie slovenskej národnej a národnej republikánskej roľníckej, strany v Turčianskom Sv. Martine. *Slovenský týždenník*, roč. XVII., č. 3, 16. január 1920, s. 1. Sjednotenie slovenskej národnej a národnej republikánskej roľníckej strany v Turčianskom Sv. Martine. *Národné noviny*, ďalej NN, roč. LI., č. 8, 13. januára 1920, s. 1.
- 7 MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha : Argo, 2001, s. 111.
- 8 Zakladajte miestne organizácie slovenskej národnej a roľníckej strany. *Národné noviny*, roč. LI., č. 17, 23. januára 1920, s. 1.
- 9 SNM-HM Bratislava, Leták, H 11 358, 1045/69. Vytlačila tlačiareň G a K, Bočo, Trnava.
- 10 Surovosti červeného teroru. Attentát sociálnych demokratov proti slobode slova a slobode tlače. *Národné noviny*, roč. LI., č. 85, 16. apríla 1920, s. 3.
- 11 HANULA, Matej. *Za roľníka, pôdu a republiku. Slovenskí agrárici v prvom polčase 1. ČSR*. Bratislava, HU SAV, Prodama 2011, s. 88.
- 12 HANULA, Matej. *Za roľníka...*, s. 71–73.
- 13 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 183, č. spisu 5670/Adm. 23.
- 14 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 183, č. spisu 6353/Adm. 23.
- 15 HANULA, Matej. *Za roľníka...*, s. 79.
- 16 Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 7., spis č. 771/Prez. 24.
- 17 Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 191., spis č. 16243/Adm. 24.
- 18 Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 16., spis 107/Prez. 26.
- 19 SNM-HM Bratislava, leták, prírastkové č. 1995/00379. Pod textom uviedli zoznam už zaregistrovaných členov strany, 86 učiteľov, učiteľiek, správcov škôl zo západného Slovenska (z toho 17 žien učiteľiek). Leták vytlačili v Slovenskej knižtlačiarňi v Bratislave, pod číslom 234-25.

- 20 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 8, Spis č. 1648/Prez. 25.
- 21 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 15, Spis č. 1714/Prez. 25.
- 22 SNM-HM Bratislava, plagát 1966/194. Plagát je predtlačený, nevyplnený, vytlačený v tlačiarňi H., Nitra. Na verejnú schôdzu pozývali občianov organizátori: Republikánska strana, Slovenská roľnícka Jednota, Slovenská Domovina, Odbor zemedelského robotníctva pri Slovenskej Domovine, Ústredná Jednota slovenského roľníckeho dorastu, Úradnícky a zamestnanecký odbor.
- 23 SNM-HM Bratislava, plagát bez čísla. Plagát zelenej farby, písmo tmavohnedé. Hore uprostred sa nachádza logo republikánov, zelený štvorlistok. Vytlačila ho Slovenská kníhtlačiareň v Bratislave. Na verejnú ľudové zhromaždenie pozývali: Republikánska strana, Slovenská roľnícka Jednota, Slovenská Domovina, Slovenský Roľnícky dorast, Úradnícky odbor.
- 24 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 23., 651/Prez. 26.
- 25 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 23., Spis 1185/Prez. 25, 1285/Prez. 25, 216/Prez. 26, 651/Prez. 26, 829/Prez. 26, 922/Prez. 26, 1330/Prez. 26, 388/Prez. 27.
- 26 Štátny archív Bratislava, k. 23., Spis 1258/Prez 25. „*Dľa poukazu žup. úradu nakládam, aby ste ve veci schôdze dr. Šrobára resp. házení kamene našho učinili štát. zastupitelstvu trestné oznámenie dľa § 4. zák. 309 ve stopovaní po útočníkovi úsilovne pátrali. Keď ste už oznameni usnesli, hláste mi aj to.*“
- 27 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 23., Spis č. 1297/25.
- 28 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 15., Spis č. 1655/Prez. 25.
- 29 DOSTÁL, Vladimír V.: *Agrárni strana. Její rozmach a zánik*. Brno – Atlantis 1998, s. 73, 74.
- 30 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 16., č. spisu 1827/Prez. 25.
- 31 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 16., Spis č. 98/Prez. 26.
- 32 Štátny archív Bratislave, pobočka Trnava, fond Okresný úrad Trnava, k. 17., Spis č. 338/Prez. 26.
- 33 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 38., Spis č. 1160/Prez. 29, 1318/Prez. 29.
- 34 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 38., Spis č. 1141/Prez. 29.
- 35 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 50., č. spisu 1178/Prez. 31.
- 36 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 77., č. spisu 951/Prez. 35.
- 37 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 77., č. spisu 951/Prez. 35.
- 38 Proti teroru vo voľbách. *Slovenský denník*, XVIII, č. 97, 25. 4. 1935, s. 1.
- 39 Štátny archív v Bratislave, pobočka Trnava, fond Plagáty, k. 28. Plagát vytlačila Kníhtlačiareň Urbánek a spol. v Trnave.
- 40 Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava, f. Okresný úrad, k. 105, č. spisu 2634/Prez. 38.

Agrarian Party in Trnava Region between Wars

A b s t r a c t

The Agrarian Party in Trnava region between the wars was relatively active. Primarily, before every general elections it would organize lots of public meetings but continued its activities in individual villages of the district even after elections. The priority of the Republican Party was the realization of the land reform. Despite a few faults they made an effort to put the reform into practice in line with the official directives. The party would prepare many lectures on the distribution of land in villages of Trnava region and through state officials to improve this process. Agrarians probably did not approve of populists systematically fuelled uncertainty among peasants about the land reform. Consequently, citizens stopped bidding for land because they did not believe they would be given some or they feared it would be confiscated again after elections. On the other hand, the party set school system as its priority knowing that it would have a positive impact on new generations. In the district but also on a nation-wide level it paid special attention to notaries, office workers and other state employees. Generally, the party focused predominantly on intelligentsia, namely doctors, clerks and tradesmen. In Trnava there were the headquarters of the secretariat of the Slovak Peasant Fellowship, the district secretariat of the Agrarian Party and from 1935 on also the seat of the Economic District of Western

Agrární strana na Kutnohorsku v meziválečném období

PAVEL NOVÁK

Předkládaný příspěvek je pokusem zmapovat vývoj agrární strany a její pozice ve veřejném životě první republiky na Kutnohorsku za použití výhradně regionálních pramenů. Pokusem nepříliš úspěšným, neboť pramenná základna k vývoji agrární strany či obecněji agrárního hnutí je velmi omezená.

Tvoří ji v podstatě dva druhy pramenů – jsou to prameny spolkového charakteru dochované v archivních fondech okresních úřadů a výsledky agrární strany ve volbách obecních, parlamentních i do dosud velmi historiky opomíjených okresních a zemských zastupitelstev. Ty lze najít jak ve fondu okresních úřadů, tak i jednotlivých obecních úřadů.

Jelikož ze spolkových fondů se pro Kutnohorsko nedochoval žádný samostatný archivní fond, jehož původcem by byla agrární strana nebo jiná s agrárníky spjatá organizace, je nutno vycházet pouze z pravidelných ročních spolkových hlášení okresnímu úřadu. Ty však neobsahují více než program valné hromady, seznamy funkcionářů, spíše výjimečně jejich profesně-sociální zařazení a výjimečně i počet členů a poboček. Spolková agenda, navíc poměrně torzovitá, neumožňuje zjistit více než postupné rozrůstání s agrární stranou spojených organizací různých typů, případně sociální složení jejich funkcionářských sborů.

Prameny k volbám pak umožňují poznat především proměňující se pozici agrární strany v rámci spektra politických stran etablovaných na kutnohorském venkově. Vedle toho lze v řadě případů poznat alespoň v hrubých rysech i sociálně-profesní zařazení zvolených zástupců a velmi dobře umožňují rekonstruovat volební taktiku agrárníků. Současně lze na jejich základě charakterizovat v některých případech i celkové politické klima, resp. vztah obyvatel jednotlivých vesnic k politice. Přestože na základě pramenů okresních a obecních úřadů lze zjistit volební výsledky obecních voleb ve všech obcích, pro něž je zachován archivní fond obecního úřadu, neumožňují poznat hlubší souvislosti těchto výsledků. Zde plní neocenitelnou funkci obecní kroniky, jež umožňují nahlédnout do dění v konkrétních obcích a často i vysledovat jednotlivé osobní vazby, sympatie či antipatie jednotlivých zvolených představitelů obecní správy. Celkový přehled o volbách do vyšších stupňů samosprávy včetně parlamentu v rámci okresu poskytuje regionální tisk.

Kombinací výše uvedených pramenů lze vysledovat základní kontury vývoje agrární strany a její politické pozice na Kutnohorsku. Pro roztržitost a velký rozsah pramenné základny byla při sledování proměn postavení agrární strany zvolena metoda sondy. Bylo vybráno celkem deset obcí z celého okresu, v nichž byly sledovány volební výsledky v kombinaci s existencí či absencí dalších na agrární stranu napojených institucí.

Volba obcí byla primárně ovlivněna dochovaností kronik a dalších pramenů, ale druhotně byly obce voleny tak, aby co nejširěji zobrazily různorodý charakter vesnic na Kutnohorsku. Ve výběru jsou tak obce s hospodářskými dvory i bez nich, s dvory, z nichž vznikl zbytkový statek, i s dvory rozparcelovanými beze zbytku. Jsou zde obce s bezprostřední návazností na cukrovar či družstevní mlékárnu i obce, kde zpracovatelský závod existoval více jak deset kilometrů daleko. Některé z obcí mají ryze zemědělský charakter, jinde je velká složka nezemědělského obyvatelstva dojíždějícího za prací do okolních měst. Některé z obcí byly sídly bývalých panství. Ve vzorku obcí jsou obce zelinářské, řepařské, obilnářské i bramborářské.

Do meziválečného období vstupovala na Kutnohorsku agrární strana (tento název bude používán i v období, kdy se již jmenovala republikánská strana) s poměrně slušnými pozicemi. Existovala zde okresní pobočka agrární strany a odbočky místní a okrskové, fungovalo zde rozvětvené sdružení venkovské mládeže, svoje organizace zde měli řepaři, chovatelé dobytka i ovocnáři.¹ Nechybělo zde hospodářské družstvo ani okresní záložna hospodářská a v čele některých obcí stáli starostové – agráři.

První světová válka však stávajícími poměry na vesnicích důkladně zamíchala. Politická situace se na vesnici radikalizovala, což se projevilo vytvářením poboček dalších dříve výlučně městských převážně dělnických stran i na venkově. Jednotlivé politické strany si zde budovaly své zemědělské odnože – někdy o léta dříve, než vznikly pobočky samotné politické organizace. Nespokojenost s válečnými poměry se odrazila v nedůvěře stávajícím zastupitelským sborům, které byly ve velké části sledovaných obcí smeteny a zvoleny nové. První měření politických sil v obcích nastalo v červnu 1919 při prvních poválečných obecních volbách. Ze sledovaného vzorku obcí vyhrála agrární strana pouze v nejbohatších obcích Hlízov a Chotusice, v prvním případě obci zelinářské, odkud byla zelenina dodávána nejenom do okolních měst, ale po železnici až do Prahy a v následujících letech dokonce až do zahraničí, a v případě Chotusic obci řepařské s cukrovarem s jednou z neúrodnějších půd v celém okrese. V jen o málo chudším, spíše obilnářském Suchdole však agráři nebyli schopni včas sestavit kandidátku, a tak místo agráří kandidovala čerstvě ustavená Domovina, která volby nad sociálními demokraty vyhrála. Na opačném chudém a kopcovitém konci okresu zastoupeném obcemi Onomyšl a Opatovice bylo problémem sehnat dostatek lidí, kteří by byli ochotni kandidovat, a tam to musel stávající starosta vyřešit tím způsobem, že sezval všechny voliče na předvolební shromáždění a tam je přesvědčoval tak dlouho, až umluvil minimálně potřebný počet kandidátů, kteří se nechali napsat na jednotnou kandidátku.² V těchto případech volby odpadly, všichni navržení kandidáti byli automaticky zvoleni za členy zastupitelstva a proběhla pouze volba starosty, jeho náměstka a radních. V obou případech zůstal předválečný, resp. válečný starosta. V těchto případech můžeme stranické preference zvolených funkcionářů pouze odhadovat na základě pozdějších výsledků voleb do parlamentu. V obou obcích od třicátých let vítězila agrární strana. V Polipsech v kopcovitém Posázaví, kde chyběly obytné možnosti a stav zemědělství jakoby se o desítky let opozdil za Hlízovem ležícím v Polabské nížině, jednoznačně zvítězili sociální demokraté, kteří si zde založili svoji maloroľnickou organizaci. Z této obce máme také jako z jediné dochovaný doklad o finančním ohodnocení starostů. Starosta bral roční odměnu 600 Kč a měl hrazeno cestovné a diety.³ Sociální demokraté vyhráli i v Neškaredicích ležících v těsném sousedství Kutné Hory, kam se z Neškaredic chodilo za prací, kde se sociálně demokratická organizace ustavila teprve v tomto roce, obdobně jako agrární Domovina. Sociální demokracie měla v Neškaredicích 59 členů.⁴ Pro Domovinu srovnatelný údaj nemáme, ale průměr podle ostatních obcí okresu se pohyboval mezi 10–20 členy na obec. V úrodných Žehušicích, bývalém sídle panství s poměrně silnou nezemědělskou složkou obyvatelstva zastoupenou především početnými řemeslníky, vyhráli přesvědčivě českoslovenští (později národní) socialisté následováni domovináři. Stejně tak v bohatých obilnářských Miskovicích a Dobřeni vyhráli národní socialisté, byť agráři skončili těsně za nimi. Ve všech případech obsadily vítězné strany post starosty a opozici nechali funkci jeho zástupce a počty radních si rozebrali podle volebních výsledků.

Nepříliš odlišnou situaci ukazují výsledky voleb do Poslanecké sněmovny a do Senátu v roce 1920. Zatímco v bohatých obcích vyhrávají agráři, v chudších částech okresu

spíše dělnické strany. Určitou anomálii tvoří Žehušice a Suchdol, obě obce s dokonale rozvinutou zemědělskou infrastrukturou, kde vyhrávají českoslovenští socialisté. Důvodem může být sociální struktura obcí, které mají spíše charakter malých městeček než typických zemědělských vesnic. V celookresním měřítku agrární strana zvítězila v 66 obcích, zatímco sociální demokracie pouze ve 23 a českoslovenští socialisté pouze ve 13.⁵

V obecních volbách roku 1923 se již začala projevovat pozemková reforma, neboť v řadě obcí byly parcelovány hospodářské dvory a přiděly získali za přijatelné ceny rolníci, kteří až dosud měli jen minimální šanci získat půdu. Sonda do sledovaných obcí nepotvrzuje obecnou platnost v literatuře uváděného tvrzení, že agrární strana získala parcelaci přízeň zemědělců, kteří se jí za to odvděčili volbou agrárníků. Pouze v Suchdole po částečné parcelaci dvora poprvé agrárníci porazili československé socialisty. V Hlízově si agrárníci kandidující společně s Domovináři, jejichž kandidát byl tradičně volen starostou, uhájili svojí pozici. Naopak v Chotusicích, kde byl dvůr rozparcelován celý, poprvé zaznamenali agrárníci porážku od československých socialistů a v Žehušicích, kde zůstal zbytkový statek a parcelovala se jen část pozemků, volby vynesly do popředí lidovce a agrárníci skončili až na čtvrtém místě za lidovci, československými socialisty a národními demokraty. V Polipsech, kde nebylo co parcelovat, opětovně vyhrál stávající starosta za sociálně demokratické domkáře a malorolníky. Objevuje se zde nový prvek. Vnitřní rozkol uvnitř přívrženců sociální demokracie a jejich zemědělské odnože, kteří staví dvě kandidátky proti jedné kandidátce agrárníků. V následujícím roce odhalila kontrola nesrovnalosti ve vyúčtování a zastupitelstvo nedalo starostovi absolutorium, načež on na protest odstoupil a byly nové volby. V nich již agrárníci získávají stejný počet mandátů jako domkáři a malorolníci, ale post starosty jim opět unikl a získali ho domkáři. Bývalý starosta kandidující za odštěpenou skupinu domkářů spolu se sociální demokracií získal jen dva mandáty a nedostal se do rady.⁶ Specifický případ představují Neškaredice. Zde po rozštěpení sociální demokracie zdejší sociální demokraté přešli jako celek ke komunistické straně a v obecních volbách své protikandidáty agrárníky výrazně porazili. Ti se rozhodli odejít do opozice a nepožadovat žádné funkce. Vítězní komunisté bez toho, že by počkali na volebního komisaře, zvolili svého starostu a radní, ale okresní úřad volbu nepotvrdil a vrátil ji zpět. Při nové volbě obecních funkcionářů získali agrárníci post starosty a jednoho radního.⁷

Při parlamentních volbách v roce 1925 nastaly pouze dílčí změny. V Neškaredicích s převahou zvítězili komunisté, kteří vyhráli volby i v bramborářských Polipsech. I v bohatém Hlízově se komunisté probojovali na třetí místo. V Žehušicích svoji zatím neotřesitelnou pozici potvrdili lidovci. V celookresním měřítku agrárníci zvýšili svůj náskok před socialistickými stranami, neboť na prvním místě se umístili v 77 obcích, zatímco obě socialistické strany shodně pouze v devíti obcích a komunisté v pěti obcích.⁸

O dva roky později při obecních volbách byly v zásadě potvrzeny stávající pozice jednotlivých stran na obecních úřadech. Na některých z nich již starostové začínali čtvrté volební období. Změna nastala pouze v Neškaredicích, kde agrárníci dostali stejný počet hlasů jako komunisté. Při volbě obecní rady však vyhráli agrárníci a komunisté odešli do opozice a nenáročovali žádnou funkci. To byl počátek jejich politického konce v Neškaredicích. Zajímavý poznatek přinesly obecní volby v posázavských Polipsech. Zde opět kandidoval se svojí odštěpeneckou skupinkou sociálně demokratických domkářů bývalý starosta Malkovský, ale ve volbách zvítězili agrárníci následovaní samostatně kandidujícími dělníky, domkáři a malorolníky. Malkovský přestože byl zvolen zastupitelem, se ale nedostal do funkce, raději bez udání důvodů rezignoval a jeho rezignace byla všemi

přijata.⁹ Zde se nejvýrazněji projevuje rozdíl mezi výsledky parlamentních a obecních voleb – zatímco ve „velkých“ volbách zvítězili komunisté, v „malých“, kde se rozhodovalo o každodenních problémech života v obci, vyhráli agráři. Kronikáři se shodovali v tom, že důvodem je zřejmě skutečnost, že v obecních volbách lidé volí podle kandidátky, zatímco v parlamentních volbách podle stranického programu. Případ zneuznaného bývalého polipeského starosty Malkovského nebo hlízovského starosty Machovského, jehož politická hvězda začala teprve vycházet, dokládá, jak velkou váhu mají v místních poměrech jednotlivé osobnosti. Případ Polipes ukazuje i velký vliv sociální situace a skupinové mentality na volební výsledky. V sousedních Čábelicích byl parcelován hospodářský dvůr a deputátníci měli možnost si zažádat o přiděl půdy a pustit se do vlastního hospodaření.¹⁰ Pouze jediný z nich tak učinil, ostatní se rozešli raději hledat práci na okolních zbytkových statech. Naopak poklasný tohoto dvora získal deputátnický barák spolu s 15 hektary polí. V Onomyšli, kde v parlamentních volbách vyhrávali agráři, nebyli schopni postavit kandidátku, a proto postupovali podle zde obvyklého klíče – přesvědčit potřebné množství kandidátů za jakoukoliv stranu a ty pak prohlásit za zvolené.

Zavedením zemského zřízení a vytvořením okresních a zemských zastupitelstev v roce 1927 přibýly k obecním a parlamentním volbám od roku 1928 ještě další volby. Tyto volby vcelku potvrdily výsledky parlamentních voleb, v Polipsech však naznačily posun v politické rovnováze v obci. Za komunisty se již agráři prosadili na druhé místo se stejným počtem hlasů se sociálními demokraty, přičemž v okresním zastupitelstvu byly volební výsledky agrářiů o něco horší než v zemském zastupitelstvu. Ukazuje se zde zřejmě vliv osobností. Do okresního zastupitelstva nekandidoval nikdo v Polipsech známý, např. na rozdíl od Hlízova, kde kandidoval a byl zvolen dosavadní starosta domovinář Machovský. Kandidáty do zemského zastupitelstva obyvatelé jednotlivých obcí znali nanejvýš ze stranického tisku, a proto k volbě do zemského zastupitelstva přistupovali spíše podle politického programu. Hlízovský starosta Machovský okamžitě využil zvolení do okresního zastupitelstva k položení starostenské funkce. Usiloval o to již dříve, když byl nařčen, že pomohl prosadit při elektrizaci obce konkrétní firmu, jejíž práce nebyla nejlevnější. Tehdy však jeho rezignace nebyla přijata a přes jisté znechucení musel ve funkci pokračovat dále až do okamžiku výhry v okresních volbách.¹¹

Parlamentní volby v roce 1929 nepřinesly žádnou podstatnou změnu. V Neškaredicích potvrdily definitivní převahu agrářiů nad komunisty, v Žehušicích se agráři vypracovali z čtvrtého na třetí místo před národní demokraty a v Hlízově se s velkým odstupem za vítěznými agráři následovanými sociálními demokraty trvale etablovali komunisté.

Ani velká hospodářská krize nezpůsobila v obecních volbách roku 1931 výraznější změny ve volebních výsledcích. V Onomyšli, kde již tradičně nesestavili kandidátku, ve funkcích nechali zastupitele včetně radních po další volební období. V Opatovicích se do funkce vrátil první poválečný starosta. V Polipsech potvrdila své prvenství na lokální úrovni agrární strana a to i přesto, že v této malé obci byly sestaveny hned čtyři kandidátky. Za sociální demokraty opět kandidoval neúnavný exstarosta Malkovský, který se opět stal pouze druhým náměstkem agrárního starosty. Tentokrát však již nerezignoval a to i přesto, že se obec potýkala s výraznými problémy. Elektrifikace obce se ocitla na mrtvém bodě, obec nebyla schopna přispět ani hasičům na novou stříkačku a obecní přírážky k daním dosáhly výše 336 %.¹² Jediné, na čem se zastupitelé Polipes shodli, bylo vybudování pomníku padlým v první světové válce. V Neškaredicích sestavili agráři společnou kandidátku se sociálními demokraty a komunisty vůbec nepustili na půdu obecního zastupitelstva. V Hlízově došlo pod vlivem krize k roztržce mezi agráři

stranou a Domovinou, ale před volbami se opět dohodli na společné kandidátce a agrárníci s převahou zvítězili. Bývalý starosta Machovský, jenž zasedal v okresním zastupitelstvu, zůstal jako řadový člen i hlízovského obecního zastupitelstva. Přistupující se politickou situaci dokládají i vzniky dočasných koalic. V Suchdole i přes výhru agrármiků zůstal již po několikáté volební období v čele starosta československý socialista. Jelikož se mu jako učiteli podařilo získat ředitelské místo na Mladoboleslavsku, v roce 1932 odstoupil a na jeho místo nebyl zvolen agrárník, ale pomoci koalice socialistů a sociálních demokratů opět socialista. V Žehušicích, kde agrárníci zůstávali v obecních volbách až na čtvrtém místě, když v roce 1934 zemřel starosta, vytvořili českoslovenští socialisté s národními demokraty a agrárníky koalici proti vítězným lidovcům a spojeným úsilím zvolili za starostu národního socialistu.

V parlamentních volbách i volbách do okresních a zemských zastupitelstev vcelku s přehledem prokázala agrární strana své vítězství. Udržela se ve vedení, změny – a ještě nepříliš výrazné – nastaly na druhých a třetích místech. Agrárníci porazili lidovce i v jejich dosavadní baště Žehušicích a na druhém místě skončili lidovci i v Opatovicích. V Neškaredicích vznikla místní organizace sociální demokracie, ale oslabil ji odchod části členů do Národního sjednocení a do Odborové jednoty zemědělských a lesnických zaměstnanců při agrární straně, takže se umístila až na třetím místě za komunisty. V některých obcích se však objevují i hlasy pro fašisty. V Suchdole dokonce zaujali třetí místo za agrárníky a sociálními demokraty.¹³

V roce 1938 se konaly poslední meziválečné obecní volby. Pod vlivem hrozící války se objevuje na vesnicích snaha po jednotě voličů. V některých obcích byla sestavena jednotná kandidátka, jinde jsou ponecháni stávající funkcionáři. V Žehušicích vznikla kandidátka Pro jednotu národa v čele se stávajícím starostou, která vyhrála volby a starosta zůstal ve funkci i pro následující volební období. Agrárníci zde skončili až na pátém místě. Prohráli i v Neškaredicích, kdy si stávající starosta vytvořil volební seskupení Občanskou stranu, s níž vyhrál volby proti agrární straně spojené s domovináři. V ostatních sledovaných obcích zůstal zachován status quo obvykle v čele s agrárníky. V Hlízově agrárníci posílili zásluhou Machovského, který se stal v roce 1935 za agrární stranu senátorem a zasloužil se s odstupem deseti let od pozemkové reformy o parcelaci hlízovského zbytkového statku.¹⁴

V meziválečném období vznikla řada organizací volně spojených s agrární stranou. Nicméně stupeň organizovanosti na venkově nelze přeceňovat. Zdaleka ne v každé obci existovaly odborné spolky typu hospodářských spolků či besídek začleněných jako místní odbočky do Zemědělské jednoty. Obdobně ovocnické jednoty a spolky chovatelů hospodářského zvířectva a spolky chovatelů drobného hospodářského zvířectva se počítaly maximálně na první desítky spolků v celém okrese navíc s počty členů opět v řádu prvních desítek.

Větší význam z hlediska politického boje o venkov měly organizace více politického ražení. K nim patřila především Domovina, jejíž síť spolků pokrýval téměř celý kutnohorský okres. Domovina velmi úzce spolupracovala s agrární stranou, jen výjimečně představovala její opozici a v řadě případů byly obě organizace ve svých výborech velmi úzce propojeny. Pro samotnou politickou organizaci agrární straně nejsou k dispozici čísla pro kutnohorskou část okresu. Pro soudní okres Uhlířské Janovice se však zachovaly. V roce 1935 měla agrární strana na celém soudním okrese 450 členů v 16 obcích a během tří let okresní výbor hrdě hlásil okresnímu úřadu, že má již své odbočky ve všech obcích okresů, ale počet členů vzrostl o jediného členu na 451.¹⁵ Navíc nejvíce členů měli agrárníci ve městech a městečkách. Pouze v Kutné Hoře měli počátkem 30. let agrárníci 92 členů a v Kácově 68 členů.

Dalším obdobným spolkem byla sdružení agrárního dorostu, která vychovávala mladou agrárnickou generaci a připravovala ji na práci v agrární straně. Proorganizovanost okresu nebyla příliš velká, neboť v roce 1921 mělo okresní sdružení dorostu 300 členů v sedmi místních a pěti okrskových odbočkách. Organizace se příliš nerozšiřovala ani v následujících letech, v roce 1935 se počet členů zvýšil na 366 a počet místních odboček vzrostl o tři a o jednu se naopak snížil počet okrskových odboček.¹⁶

Další významnou organizací byla Selská jízda, která představovala reprezentační složku agrární strany, jež nabývala ve 30. letech na významu zásluhou svého branného charakteru. Odborové sdružení úředníků, učitelů a zřizenců republikánské strany mělo význam spíše ve městech. V kutnohorském soudním okrese mělo 72 členů a v uhliřskojanovickém 28.

Na pozici agrární strany však měly velký vliv hospodářské instituce, které výrazně usnadňovaly zemědělcům života a zvyšovaly jejich prosperitu.¹⁷ Bylo to především již před válkou založené hospodářské družstvo, které si vybudovalo ve větších obcích okresu své filiálky. Dále to byly kampeličky, které existovaly ve většině velkých vesnic úrodnější nížinné části okresu a postupně zakotvovaly i ve výše položených obcích. V Kutné Hoře byla zemědělcům k dispozici Okresní záložna hospodářská. Postupně zde vznikala i další místní družstva, především družstva elektrárenská, mlátící a družstva vodní, která pomáhala řešit problémy zemědělců v jednotlivých obcích. Zvýšit rentabilitu chovu skotu umožnilo zřízení okresní družstevní mlékárny v Kutné Hoře spojené s výrobou másla a sýrů. V Ovčárech se agrárikům podařilo porolnitit chotkovský cukrovar, v Kácově na opačném konci okresu zase hospodářský lihovar.

A právě tyto hospodářské instituce rozhodly o ovládnutí venkova agrární stranou. Zatímco zemědělské odnože si vybudovaly téměř všechny politické strany a postupně zakotvily ve velké části obcí kutnohorského okresu, odborné zemědělské instituce a zejména ty hospodářské si vybudovali, a to pouze v nepatrné míře, jen lidovci. Ti založili několik sdružení křesťanských řepařů a v Záboří nad Labem i jediné lidovecké hospodářské družstvo. Zajistit svým členům – zemědělcům odbyt za přijatelné ceny a obstarávat jim potřeby k hospodaření dokázali trvale pouze agráři a odrazilo se to ve volebních výsledcích. Naproti tomu vliv pozemkové reformy byl v jednotlivých obcích velmi různorodý, byť v obecné rovině platí, že reforma pomohla především agrární straně. O účinku pozemkové reformy na volební chování v jednotlivých obcích spolutrohodovalo sociální složení dané obce spolu s pozicemi dalších politických stran v obci.

Závěrem lze konstatovat, že pozice agrární strany se na Kutnohorsku v meziválečném období ve většině obcí výrazně zlepšila, byť existují početné výjimky, kde měly silné pozice především dělnické strany, a koncem třicátých let se na kutnohorském venkově začínají etablovat i čeští fašisté. Hlavní příčinu lze hledat v lepších se hospodářských podmínkách venkova umožněných každodenní politikou agrární strany, jež si v družstvech a odborných spolcích vytvořila vhodný nástroj zvyšující prosperitu zemědělského podnikání. Podpora politiky agrární strany se odrazila především ve výsledcích parlamentních voleb, zatímco výsledky voleb obecních odrážejí spíše schopnost konkrétních lidí v obci účinně řešit lokální problémy. Na pozici agrární strany v konkrétní obci tak měly vliv schopnosti a obliba jejich místních členů a v nemenší míře i sociálně-profesní složení dané obce, od něhož se odvíjela existence a síla ostatních politických stran v obci.

Poznámky:

- 1 Blíže: NOVÁK, Pavel: Boj o venkov. In: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Uherské Hradiště 2000, s. 302–310.
- 2 Státní okresní archiv Kutná Hora (SOkA KH), Kroniky obce Onomyšl a Opatovice, zápis za rok 1919, volby.
- 3 SOkA KH, Kronika obce Polipsy, zápis za rok 1919.
- 4 SOkA KH, Kronika obce Neškaredice, zápis za rok 1919.
- 5 NOVÁK, Pavel: Boj o venkov, s. 310.
- 6 SOkA KH, Kronika obce Polipsy, zápis za rok 1923, volby.
- 7 SOkA KH, Kronika obce Neškaredice, zápis za rok 1923, volby.
- 8 NOVÁK, Pavel: Boj o venkov, s. 310.
- 9 SOkA KH, Kronika obce Polipsy, zápis za rok 1927, volby.
- 10 Neochota riskovat a jít do neznáma byla charakteristickým rysem dělnické mentality již od dob monarchie, kdy se z univerzálního hospodáře (ve městech řemeslníka) stal dělník schopný vykonávat jen omezený okruh úkonů, a není tudíž charakteristickým rysem až období socialismu.
- 11 Machovský se z malých zemědělských poměrů vypracoval na profesionálního funkcionáře a regionálního politika. Přestože nepatřil v 50. letech mezi kulaky, byl vzhledem ke své meziválečné politické činnosti pod dozorem StB.
- 12 V obcích v úrodné části okresu se obecní přírážky pohybovaly obvykle kolem 200 %, ale byly i obce, kde se pohybovaly pouze v řádu desítek procent. Naopak pásmo v rozmezí 300–400 %, případně více, bylo charakteristické pro okresní město Kutná Hora prakticky po celé meziválečné období ovládané socialistickými stranami.
- 13 Pravděpodobnou příčinou byla skutečnost, že v Suchdole byl obchod i hostinec v židovských rukách. Typičtější je silnější pozice fašistů v chudých městečkách v Posázaví (Kácov, Sázava) silně zasažených hospodářskou krizí.
- 14 Zbytkový statek získal akciový cukrovar Ovčáry, členem jehož správní rady Machovský byl. Cukrovar statek pronajal a jeho nájemci v roce 1937 skončil nájem a Machovský ve správní radě prosadil, že se rozparceluje a do nájmu se dají pouze budovy a zahrada.
- 15 SOkA KH, fond Okresní úřad, kt. 497, přehled spolků.
- 16 Tamtéž.
- 17 Blíže: *Počátky agrárního hnutí v Prokūpkově kraji*, 1936 a SUCHÝ, Oldřich, *Přehled zemědělských poměrů v soudních okresech Čáslav, Kutná Hora, Janovice Uhlířské, Kolín a Kouřim*. Praha 1928.

Agrarian Party in Kutná Hora Region in inter-war Period

Abstract

Scanty archives of activities of the Agrarian Party and agrarian organizations in the inter-war Kutná Hora region allows merely comparisons between the popularity of the Agrarian Party on the grounds of election results. The position of the Agrarian Party improved considerably in most villages. There are, however, quite a few villages, especially in the hilly part of the district where workers' parties enjoyed superiority and in the 1930s in some even Czech fascists made the grade. The main cause of this success lay in increasingly favourable economic conditions in the countryside enabled by everyday policy of the Agrarian Party that through cooperatives and professional clubs got to increase the prosperity of agribusiness. The popularity of the Agrarian

Party's political programme proved true mainly in the results of general elections whereas the results of local elections mirror the abilities of individuals in a given village to solve urgent problems effectively and in time. Thus, the position of the Agrarian Party in villages depended on the qualities and popularity of local leaders and the demographic and professional structure of the village which, in retrospect, influenced the existence and the power of other, chiefly workers' political parties in a village and only then the land reform which may have changed the social map of the Czech countryside but not the political map of the Kutná Hora region. Measured by the number of wins in parliamentary elections, the position of the Agrarian Party was strongest in the mid-1920s, later the role of agrarians diminished.

Agrární strana v okrese Nové Město nad Metují – volební síla, činnost, osobnosti

JAN ČOPIK

Severovýchodní Čechy většinou nebývají zmiňovány mezi nejvýznamnějšími centry agrární strany. I tady však agrární/republikánští kandidáti vyhrávali volby a na půdě zastupitelských sborů i samospráv dosáhli nemalých úspěchů. Cílem statě je přiblížit práci v místních organizacích agrární strany. Ty představovaly základní prvky stranické struktury, kopírovaly jednotlivé samosprávné obce a do některé z nich patřil každý člen strany.¹ Zájmovým územím je okres Nové Město nad Metují. Důvodem je skutečnost, že okresy jsou vedle obcí přirozenými a nejstabilnějšími správními jednotkami v novodobé historii českých zemí. Velkým problémem při studiu politického stranictví je častá absence pramenů. Zápisy a ostatní dokumenty místních organizací politických stran se mnohdy ztratily nebo byly zničeny v přelomových časech neklidného 20. století, zvláště v období německé okupace a nástupu komunistického režimu. Proto se vývoj lokálního politického stranictví pokusím ukázat na příkladu dvou obcí a dvou místních organizací. Jde o místní organizaci agrární strany v obci Černčice a o místní Domovinu domkářů a malorolníků Nahořany (Domovina byla největší z přidružených organizací Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu).² U ostatních obcí okresu se většinou musíme spokojit s volebními výsledky agrární strany a jejím zastoupením v samosprávných orgánech. Text vychází ze studia dokumentů, zejména statistických dat, obecních kronik, kandidátních listin, seznamů členů obecních zastupitelstev a materiálů dvou výše zmíněných místních organizací.

Okres Nové Město nad Metují

Novoměstský politický okres vznikl v roce 1850 a po odštěpení Náchodska o 49 let později ho tvořily dva okresy soudní – Nové Město nad Metují a Opočno.³ Pro oba okresy byl v první polovině 20. století charakteristický mírný pokles počtu obyvatel. Na Novoměstsku i Opočensku převažovali lidé hlásící se k české (československé) národnosti. V roce 1930 bylo v soudním okrese Nové Město sedm obcí s německou majoritou (z celkem 41). V soudním okrese Opočno žádná.⁴ Základní údaje o obou okresech v porovnání se Zemí českou obsahuje tabulka 1.

Tabulka 1: Soudní okresy Nové Město nad Metují a Opočno – základní údaje

	soudní okres Nové Město n. Met.	soudní okres Opočno	země Čechy
rozloha v km ² (rok 1900)	207	237	51 948
počet místních obcí (1900)	38	45	7 555
počet místních obcí (1930)	41	47	8 442
počet obyvatel (1900)	24 412	24 871	6 318 697
počet obyvatel (1921)	22 224	24 547	6 670 582
počet obyvatel (1930)	21 512	23 121	7 109 376
podíl Čechů v % (1900)	75,0	99,3	62,7

	soudní okres Nové Město n. Met.	soudní okres Opočno	země Čechy
podíl Čechů v % (1930)	81,5	98,6	66,6
podíl Němců v % (1900)	24,3	0,7	37,3
podíl Němců v % (1930)	18,0	1,0	32,7

Pozn.: v roce 1900 byl zjišťován obcovací jazyk a nikoli národnost.

Zdroj: *Batovcův almanach a adresář, schematismus a statistika zemí Koruny české na rok 1904*. Praha: F. B. Batovec, 1903, s. 237, 238, 259, 270–272; *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930, díl I*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, s. 3, 6, 17, 26, 70, 73.

Podle vyznání se většina obyvatel obou okresů hlásila k římskokatolickému náboženství. Údaje ze sčítání lidu v letech 1900 a 1930 zachycuje tabulka 2.

Tabulka 2: Soudní okresy Nové Město nad Metují a Opočno – náboženské vyznání obyvatel (v %)

	soudní okres Nové Město n. Met.	soudní okres Opočno	země Čechy
římskokatolické (1900)	96,6	91,9	96,0
evangelické (1900)	2,5	7,6	2,3
římskokatolické (1930)	81,8	81,2	74,8
evangelické (1930)	4,3	8,1	4,6
československé (1930)	10,7	5,9	8,7
bez vyznání (1930)	2,8	4,3	10,2

Zdroj: *Batovcův almanach a adresář, schematismus a statistika zemí Koruny české na rok 1904*. Praha: F. B. Batovec, 1903, s. 237, 270–272; *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930, díl I*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, s. 82–83, 88–89.

Oba soudní okresy byly zemědělsko-průmyslové. V soudním okrese Nové Město byl průmysl soustředěn především v Novém Městě nad Metují (zejména textilní a typografický),⁵ městyse Krčíně (rovněž zvláště textilní průmysl – velká strojní tkalcovna)⁶ a částečně v městyse Nový Hrádek (malé mechanické tkalcovny).⁷ Rozložení obyvatel Novoměstska a Opočenska podle zaměstnání a postavení v povolání v letech 1921 a 1930 obsahují tabulky 3 až 6.

Tabulka 3: Soudní okresy Nové Město nad Metují a Opočno – zaměstnání obyvatel (příslušející k povolání) (1921)

	s. o. Nové Město		s. o. Opočno		země Čechy		Československo	
	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %
obyvatelé celkem	22 224		24 547		6 670 582		13 613 172	
zemědělství, lesnictví, rybářství	8 176	36,8	13 273	54,1	1 980 368	29,7	5 386 043	39,6
průmysl a živnosti	10 025	45,1	7 393	30,1	2 734 344	41,0	4 601 098	33,8

	s. o. Nové Město		s. o. Opočno		země Čechy		Československo	
	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %
doprava	717	3,2	447	1,8	375 647	5,6	664 306	4,9
veřejná služba a svobodná povolání	650	2,9	583	2,4	323 124	4,8	590 738	4,3
domácí a osobní služby, jiná povolání	1 695	7,6	1 882	7,7	723 802	10,9	1 423 864	10,5
vojsko	21	0,1	17	0,1	75 249	1,2	159 874	1,2

Pozn.: podle metodiky statistického úřadu byli k jednotlivým povoláním řazeni i nevydělávající – členové rodiny, nezaměstnaní (udávali poslední zaměstnání) apod.

Zdroj: vlastní zpracování podle *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921, II. díl, 1. část, Čechy*. Praha : Státní úřad statistický, 1925, s. 6, 16, 26, 36, 46, 56, 66, 76, 86 a BOHÁČ, Antonín. *Povolání obyvatelstva v Republice československé podle sčítání lidu ze dne 15. února 1921*. Praha : Státní úřad statistický, 1927.

Tabulka 4: Soudní okresy Nové Město nad Metují a Opočno – zaměstnání obyvatel (příslušející k povolání) (1930)

	s. o. Nové Město		s. o. Opočno		země Čechy		Československo	
	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %
obyvatelé celkem	21 512		23 121		7 109 376		14 729 536	
zemědělství, lesnictví, rybářství	6 997	32,5	10 957	47,4	1 710 723	24,1	5 101 614	34,6
průmysl a živnosti	9 862	45,8	7 641	33,1	2 970 255	41,8	5 146 937	34,9
obchod a peněžnictví	1 201	5,6	1 001	4,3	633 327	8,9	1 094 063	7,4
doprava	699	3,3	589	2,6	438 995	6,2	814 468	5,5
veřejná služba a svobodná povolání	747	3,5	624	2,7	364 534	5,1	715 841	4,8
domácí a osobní služby, jiná povolání	1 995	9,3	2 308	10,0	906 680	12,8	1 663 150	11,3
vojsko	11	0,1	1	0,00	84 862	1,2	193 463	1,3

Pozn.: podle metodiky statistického úřadu byli k jednotlivým povoláním řazeni i nevydělávající – členové rodiny, nezaměstnaní (udávali poslední zaměstnání) apod.

Zdroj: vlastní zpracování podle *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930, díl II, část I*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, s. 90, 94, 107, 108, 112, 125, 126, 130, 143, 144, 148, 161, 162, 166, 179, 180, 184, 197.

Tabulka 5: Postavení v povolání – zemědělství, lesnictví a rybářství v soudních okresech Nové Město nad Metují a Opočno (1921)

	s. o. Nové Město n. Met.		s. o. Opočno	
	absolutně	v %	absolutně	v %
příslušející k povolání	8 176		13 273	
v povolání činní	3 131	38,3	5 190	39,1
z nich samostatní hospodáři	1 593	19,5	2 308	17,4

z nich nájemci	9	0,1	17	0,1
	s. o. Nové Město n. Met.		s. o. Opočno	
	absolutně	v %	absolutně	v %
z nich dělníci	847	10,4	1 406	10,6
z nich učedníci	8	0,1	4	0,0
z nich nádeníci	655	8,0	1 405	10,6
pomáhající členové rodiny	961	11,8	1 790	13,5
příslušníci bez vlastního povolání	4 017	49,1	6 194	46,7
domácí služebnictvo	67	0,8	99	0,8

Zdroj: vlastní zpracování podle *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921, II. díl, 1. část, Čechy*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, s. 6.

Tabulka 6: Postavení v povolání – zemědělství, lesnictví a rybářství v soudních okresech Nové Město nad Metují a Opočno (1930)

	s. o. Nové Město		s. o. Opočno		země Čechy		Československo	
	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %	absolutně	v %
příslušející k povolání	6 997		10 957		1 710 723		5 101 614	
v povolání činní	2 727	39,0	4 476	40,9	648 152	37,9	1 672 864	32,8
z nich samostatní hosp.	1 528	21,8	2 298	21,0	325 475	19,0	879 406	17,2
z nich nájemci	19	0,3	28	0,3	4 757	0,3	7 591	0,2
z nich úředníci	11	0,2	20	0,2	6 365	0,4	12 846	0,3
z nich zřizenci	30	0,4	42	0,4	10 988	0,6	23 134	0,5
z nich dělníci	894	12,8	1 624	14,8	250 296	14,6	475 568	9,3
z nich učedníci	7	0,1	5	0,1	1 620	0,1	2 805	0,1
z nich nádeníci	238	3,4	459	4,2	48 651	2,8	271 514	5,3
pomáhající členové rodiny	1 749	25,0	2 779	25,4	369 542	21,6	1 001 769	19,6
přísl. bez vlastn. povolání	2 511	35,9	3 673	33,5	685 791	40,1	2 411 417	47,3
domácí služebnictvo	10	0,1	29	0,3	7 238	0,4	15 564	0,3

Zdroj: vlastní zpracování podle *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930, díl II, část I*. Praha: Státní úřad statistický, 1934, s. 90, 94, 107.

Počátky agrární strany v novoměstském okrese

Počátky moderního politického uvědomování a organizování na Novoměstsku přibližuje v *Pamětní knize obce Nahořany* kronikář, agrární politik a poslanec československého parlamentu Václav Pozdílek: „*Kolem let sedmdesátých 19. století žil v Nahořanech kupec jménem Šulc, člověk to na dobu tu dosti národně uvědomělý. On první v Nahořanech odebíral Národní listy, časopis strany mladočeské, která tehdy domohla se vůdčího postavení v národě [...]. Od tohoto výše jmenovaného Šulce vypůjčovali si Národní listy Václav Barták, Josef Rýdlo a tehdy čtrnáctiletý Václav Pozdílek [otec kronikáře]. Po smrti Šulcově předplatili si tito tři Národní listy společně a později i sem se přizemní Josef Vojnar.⁸ To byla jakási první politická orientace v naší obci, která nesla se směrem mladočeské politiky,*

jež tehdy plně zvítězila nad politikou staročeskou [...] V Novém Městě [nad Metují] bylo sídlo tzv. politické pětky, dnes bychom řekli organizace mladočeské, a členem jejím byl za rolnictvo okresu našeho Josef Rýdlo, později pak Václav Pozdílek. Byloť v té době ve straně mladočeské organizováno po většině veškeré uvědomělé rolnictvo české a na sněmu českém bylo 17 poslanců mladočeských ze stavu rolnického [...] Politika strany mladočeské nesla se sice směrem národním a vlasteneckým, ale vzdor tomu že organizováno bylo v ní české rolnictvo, nebyl stav zemědělský a zemědělství samo tak respektováno, jak by se vzhledem k jeho důležitosti dalo předpokládati. V letech osmdesátých a devadesátých nastal povážlivý úpadek či tzv. krise veškerého zemědělství. Ve sborech zákonodárných, jak na říšské radě, tak i na zemském sněmu, nebyly sdělávány zákony ve prospěch jeho, a proto také krise zemědělská čím dále tím více dostupovala svého vrcholu, což bylo zejména pozorovati v stále rostoucím hypotekárním zadlužení rolnických živností. Proto také mezi lidem venkovským radostí uvítán byl čin, když uvědomělí rolníci opustivše stranu mladočeskou, založili si svoji vlastní stranu politickou zvanou agrární, jejíž program znamenal na prvním místě pomoc zuboženému zemědělství. Prvním hlasatelem tohoto agrárního programu byl jihočeský hloubavý sedlák – filozof Alfons Šťastný z Padařova, který seskupiv kolem sebe několik stejně smýšlejících rolníků, dal podnět ku založení strany agrární [...] Šťastný organizoval zemědělce na program čistě selský a hned v prvním čísle svých Selských novin, které od samého počátku odebíral v naší obci rolník Václav Pozdílek [...] propaguje heslo, že rolníky má jen rolník zastupovat [...] Není divu, že tato a podobná slova padla i v naší obci na úrodnou půdu hned od počátku a zejména také proto, že zmíněný odběratel těchto Selských novin se účastnil, někdy i s několika zdejšími rolníky, mnoha nadšených a bouřlivých schůzí z počátků strany agrární [...] Roku 1897 začala vycházeti Obrana zemědělců, kterou v naší obci již odebíralo několik rolníků. Obec Nahořanská platila za první uvědomělou obec agrární nejen v okrese, ale i v širokém okolí. V kraji našem vystoupil poprvé zemědělský živel proti oficiálnímu vedení strany mladočeské, když při volbě poslance do říšské rady [v prosinci 1900 a lednu 1901] postaven byl proti dosavadnímu mladočeskému poslanci Dr. Dvořákovi z Opočna uvědomělý rolník Jan Jaroš z Čáslavek u Jaroměře, který také velkou většinou byl zvolen a který pak o všechny meliorační podniky a jiné věci v naší obci získal si velkých zásluh. V roce 1906 založena byla v našem okrese řádná okresní organizace agrární, byla jedna z prvních na celém Hradeckém kraji, v tomtéž roce ustavena byla i místní agrární organizace v Nahořanech. Prvním hlasatelem agrárního programu v okrese i v obci naší byl zmíněný rolník Václav Pozdílek, jemuž věrně po boku stál jeho soused Josef Vojnar“.⁹

Volební výsledky agrární strany a její postavení v obecní samosprávě

Na českém severovýchodě stavěly politické spolky rolníků své kandidáty do voleb už od samého počátku 20. století. Zápasy před hlasováním o poslancích předlitavské říšské rady zachytil již zmíněný Václav Pozdílek. V první „selské kandidatuře“ získává na přelomu let 1900 a 1901 mandát rolník Jan Jaroš z Čáslavek u Jaroměře, místopředseda Sdružení českých zemědělců a starosta samosprávného okresu Jaroměř. Jaroš však v roce 1904 umírá na zápal mozku. Kandidátem rolnictva na uprázdněný mandát byl Hynek Srdínko, starosta okresu Hradec Králové a poslanec českého zemského sněmu. Volby provázela do té doby nevídaná předvolební kampaň, v níž bodoval Srdínkův protikandidát hrabě Vojtěch Sternberg. Sympatie získával šlechtickým titulem, moderním dopravním prostředkem – automobilem i dostatkem whisky, jíž opil i celou hospodu. Ve volbách v roce 1907, prvních na základě rovného volebního práva, za agrární stranu kandidoval Jan

Kotlant z Holohlav. V litém volebním boji byl poražen předsedou Křesťansko-sociální strany farářem, Dr. Rudolfem Horským ze Šárky u Prahy. V roce 1911 se karta obrátila. Ve volebním obvodu venkovských obcí č. 43 (soudní okresy Náchod, Nové Město nad Metují, Opočno) získal poslanecký mandát agrárník, rolník a podnikatel Antonín Rydlo, starosta Krčína a samosprávného okresu Nové Město nad Metují (ve druhém kole porazil dosavadního poslance Horského).¹⁰

Už před první světovou válkou byly ve všech obcích Novoměstska založeny místní organizace agrární.¹¹ Kombinace práce členů republikánské strany a počtu lidí pracujících v zemědělství, převyšující průměr v Čechách, se pozitivně odrážela také v meziválečných volbách. Počty hlasů do Poslanecké sněmovny v letech 1920 a 1929 zachycují tabulky 7 a 8.

Tabulka 7: Volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR (1920)

politická strana/rok voleb	soudní okres Nové Město		soudní okres Opočno		volební kraj Hr. Králové	země Čechy
	hlasy	v %	hlasy	v %	hlasy v %	hlasy v %
agrární strana	2 947	24,6	4 053	32,6	18,0	12,4
lidová strana	2 173	18,1	3 058	24,6	8,2	5,6
sociální demokraté	1 497	12,5	2 645	21,3	18,3	22,3
národní socialisté	1 172	9,8	813	6,5	12,8	11,2
živnostenská strana	995	8,3	817	6,6	4,9	2,4
národní demokraté	664	5,5	637	5,1	7,4	8,7
ostatní české strany	151	1,3	319	2,6	1,0	2,7
české strany celkem	9 599	80,2	12 342	99,3	70,5	65,4
němečtí národní socialisté	1 072	9,0	15	0,1	5,9	6,6
němečtí křesťanští sociálové	659	5,5	29	0,2	4,3	3,4
němečtí sociální demokraté	422	3,5	0	0,0	12,8	16,2
něm. agrár. (Bund der Land.)	191	1,6	20	0,2	5,6	6,3
ostatní německé strany	10	0,1	4	0,0	0,6	1,6
celkem německé strany	2 354	19,7	68	0,5	29,1	34,0
ostatní	20	0,2	21	0,2	0,4	0,6
celkem platných hlasů	11 973	100	12 431	100	100,0	100,0

Zdroj: *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha : Státní úřad statistický, 1922, s. 16–19, 34–35, 70.

Tabulka 8: Volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR (1929)

politická strana/rok voleb	soudní okres		soudní okres		volební kraj	země
	Nové Město		Opočno		Hradec Králové	Čechy
	hlasy	v %	hlasy	v %	hlasy v %	hlasy v %
lidová strana	2 746	21,1	3 503	26,7	10,3	6,6
agrární strana	2 607	20,1	4 337	33,1	16,5	13,6
národní socialisté	1 571	12,1	1 111	8,5	14,0	13,9
živnostenská strana	1 247	9,6	1 239	9,5	6,8	4,6
národní demokraté	1 120	8,6	557	4,3	5,2	5,2
sociální demokraté	713	5,5	1 312	10,0	13,1	13,8
ostatní české strany	57	0,4	130	1,0	0,6	1,6
české strany celkem	10 061	77,4	12 189	93,0	66,6	59,2
němečtí národní socialisté	843	6,5	10	0,1	2,9	3,5
němečtí křesťanští sociálové	828	6,4	23	0,2	7,1	5,7
něm. agrár. (Bund der Land.)*	504	3,9	43	0,3	6,8	7,5
němečtí sociální demokraté	185	1,4	0	0,0	8,7	10,0
ostatní německé strany	15	0,1	13	0,1	1,5	3,4
celkem německé strany	2375	18,3	89	0,7	27,0	30,1
komunisté	556	4,3	818	6,2	6,2	10,3
ostatní	0	0,0	9	0,1	0,2	0,4
celkem platných hlasů	12 992	100	13 105	100	100	100

Pozn.: *v roce 1929 společně s Deutsche Wahlgemeinschaft.

Zdroj: *Volby do Poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Praha : Státní úřad statistický, 1922, 16–17, 34–35 .

Republikánská strana bodovala i v květnu 1935, kdy se uskutečnily poslední meziválečné volby do Národního shromáždění ČSR. V soudním okrese Nové Město nad Metují hlasovalo pro agrární listinu 2 549 voličů (19,1 %). Konkurenční lidovce podpořilo 2 392 lidí (17,9 %). V soudním okrese Opočno získali agráři 4 465 hlasů (32,1 %) a lidovci 3 069 (22,1 %). Novoměstský soudní okres tehdy tvořilo 41 obcí. Ve všech sedmi municipalitách s většinou německým obyvatelstvem zvítězila Sudetoněmecká strana. V Novém Městě nad Metují a městysích Nový Hrádek a Krčín, kde působilo více průmyslových závodů, získaly nejvíce hlasů strany živnostenská (Nové Město), národně demokratická (Nový Hrádek) a shodně lidová s Národní obcí fašistickou (Krčín). Občané 31 většinou rolnických obcí preferovali agráři (zvítězili v 19), lidovce (zvítězili v 11) a stranu živnostenskou (zvítězila v jedné obci). Největší zisk si agráři připsali v Nahořanech, kde 75 % z 254 hlasujících podpořilo svého souseda Václava Pozdílků obhajujícího poslanecký mandát. Podporu přes 50 % získali republikáni ještě v pěti obcích novoměstského okresu.¹²

Silné lokální ukotvení agrární strany je zřejmé i z jejího postavení v obecní samosprávě. Po komunálních volbách v červnu 1919 zvolila zastupitelstva agrární starosty v 17 obcích soudního okresu Nové Město nad Metují. Okres měl 39 samosprávných municipalit a druhá politická strana v pořadí (lidovci) obsadila pouze 4 starostovské posty. O čtyři roky později bylo zvoleno 19 agrárních starostů (6 za lidovce, počet obcí vzrostl na 40). V roce 1927 úřadovalo 20 starostů z republikánské strany (9 za lidovce, dva za živnostenskou stranu, okres sestával ze 41 obcí).¹³

Agrární strana v Černčicích

Většinu obyvatel Černčic tvořili podle obecní kroniky¹⁴ v první polovině 20. století samostatní hospodáři a jejich rodiny. Méně lidí si vydělávalo jako zemědělství a tovární dělníci, zřizenci dráhy či provozovalo živnost. Nejvíce hospodářů obdělávalo pouze malé výměry polí a mnozí pracovali jako tzv. dlouhopachtýři na půdě najaté od velkostatku se sídlem v Novém Městě nad Metují. Do vlastnictví pozemky získali v rámci meziválečné pozemkové reformy při nucené parcelaci části velkostatku. Celkem obec v letech 1900, 1910, 1921 a 1930 obývalo 532, 637, 636 a 595 lidí. Černčice mají silnou protestantskou tradici, když zde v roce 1651 bylo 93 evangelíků a pouze jedna katolička. Při sčítání lidu v roce 1921 se však 532 lidí přihlásilo jako římskí katolíci, 96 k Církvi československé, čtyři k evangelíkům a rovněž čtyři byli bez vyznání.

Prvním politickým spolkem v obci se stala místní organizace agrární strany. Ustavena byla na sklonku roku 1907 (první valná hromada proběhla 23. prosince 1907 za účasti 35 členů). Do roku 1919 byla jedinou politickou stranou v Černčicích. V roce 1908 mělo její stranicou legitimaci 89 mužů a o dva roky později 60. Všichni však patrně v Černčicích nebydleli. V roce 1919 před prvními republikánskými volbami do obecního zastupitelstva vznikla místní organizace strany národně socialistické. Její existence však neměla dlouhého trvání a do voleb v roce 1923 již kandidátku nepostavila. Voličský elektorát národních socialistů zčásti přebírá v dalších meziválečných hlasováních strana Dělnického lidu a gážístů (šlo o tzv. nepolitickou skupinu, tj. dnešní terminologií místní sdružení nezávislých kandidátů).¹⁵ Na kandidátkách obou uskupení však figurovali rozdílní lidé. V roce 1920 byl ustaven poslední z meziválečných politických spolků – místní organizace strany lidové. Kronikář uvádí počty členů obou místních politických stran v roce 1924. Průkazku se zeleným čtyřlístkem vlastnilo podle obecní kroniky 72 lidí (materiály samotné agrární strany však udávají o několik desítek členů méně),¹⁶ a lidoveckou dokonce 151 (tj. až 35 % lidí v Černčicích bylo politicky organizováno). Lidovcům však patrně nebyla vlastní přílišná loajalita vůči straně, jinak si nelze vysvětlit skutečnost, že jejich kandidátka stabilně získávala méně hlasů, než-li měla strana v obci členů.

Tabulka 9: Volby do zastupitelstva obce Černčice mezi světovými válkami

volební skupina /rok voleb	1919		1923		1927		1931		1938	
	hlasy	mand.	hlasy	mand.	hlasy	mand.	hlasy	mand.	hlasy	mand.
Rep. strana (agrárníci)	219	10	136	6	135	6	-	6	-	6
Čs. strana lidová	-	-	123	5	112	5	-	5	-	5
Čs. str. nár. socialistická	120	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Dělnického lidu a gážístů	-	-	82	4	98	4	-	4	-	4
celkem (platné hlasy)	339	15	341	15	347	15	-	15	-	15

Pozn.: volby v letech 1931 a 1938 byly vykonány dohodou. Volební strany se dohodly na složení zastupitelstva a hlasování voličů tím odpadlo.

Zdroj: *Paměti obce Černčice nad Metují* (obecní kronika); SOkA Náchod, fond Okresní zastupitelstvo Nové Město nad Metují 1865–1928, karta 21 (seznam členů obecních zastupitelstev a obecních rad); *Česká stráž. Lidový týdeník pro pohraniční okresy českého severovýchodu*, č. 24, 17. června 1938.

O politickém rozvrstvení a aktivitě obyvatel leccos vypovídá i seznam tiskovin v obci odebíraných. Z novin a časopisů vydávaných politickými stranami byly v roce 1925 nejpreferovanější agrární (republikánské), konkrétně se jednalo o deník Venkov a Lidový deník (4 a 9 výtisků) a týdeníky Domovina a Pokrok (10 a 7 výtisků). Zatímco první tři byly vydávány pražským ústředím, Pokrok vycházel v nedaleké Jaroměři. Z tiskovin strany lidové se v obci odebíral deník Lid (6 výtisků) a náchodský regionální týdeník Česká stráž (8 výtisků). Sociálnědemokratický regionální týdeník Podkrkonošské rozhledy si v obci předplácelo 10 abonentů a národnědemokratický deník Národní politika dva. Podle kronikáře kolportoval v obci některé časopisy lidové strany navíc bohuslavický katolický děkan. Šlo o královéhradecký týdeník Štít, časopis katolického rolnictva Venkovan a časopis Sv. Vojtěch. Odebírány byly samozřejmě i tiskoviny nevydávané politickými stranami, např. brněnský týdeník Nový lid (41 výtisků) či týdeník Kladská stráž vydávaný v Novém Městě nad Metují (11 výtisků).¹⁷

Souběžně s místní organizací agráriků (respektive mezi válkami Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu) v Černčicích pracovaly další dvě přidružené organizace, jež agrární strana založila. Jednalo se o místní Domovinu domkářů a malorolníků a Odborovou jednotu zemědělských a lesních zaměstnanců. Obě vznikly až v meziválečných letech. Prvotním cílem Domoviny bylo prosazování pozemkové reformy. Odborová jednota byla zemědělskou odborovou organizací. Členové všech tří spolků pořádali společné schůze a společnými silami rovněž před volbami do obecního zastupitelstva sestavovali kandidátní listinu.¹⁸ Před volbami 27. září 1931 např. společná schůze, jež se uskutečnila 8. září, zvolila tříčlennou komisi, ve které byly po jednom členu zastoupeny místní organizace strany, Domoviny i Odborové jednoty. Komise sestavila návrh kandidátní listiny, který byl přečten. Po delší debatě a několikeré změně bylo složení kandidátky schváleno přítomnými členy všech tří spolků. Mezi obecními zastupiteli tak nefigurovali pouze členové strany, ale rovněž přidružených organizací. Např. ze šesti agrárních zastupitelů zvolených v roce 1927 byli tři členy místní organizace strany (vč. starosty Františka Vaněčka) a tři byli nečlenové, tj. s největší pravděpodobností byli členy Domoviny či Odborové jednoty.

Místní organizace agrární strany se vedle politické činnosti věnovala různým společným hospodářským aktivitám, které dokonce – zejména v obdobích mezi volbami – prakticky dominovaly. Např. v roce 1908 agrárikové z Černčic společně nakupovali minerální hnojiva. O rok později řešili společný nákup uhlí, otázky výkupu mléka, postup vůči cukrovarům či vstup do řepařské organizace. Ve dvacátých letech zakládají meliorační družstvo. Svépomoc se stále více projevovala i v Domovině. V souvislosti s odeznívající pozemkovou reformou, která byla po založení její stěžejní náplní, se členové zabývali společným nákupem uhlí, cikorky, ale i nákupem a půjčováním zemědělských strojů (secí stroj). Na schůzích strany se samozřejmě debatovalo a rozhodovalo i o otázkách rozvoje obce a její samosprávy. V roce 1910 se např. diskutovalo o možnosti založení obecní elektrárny. V meziválečných letech se často probírala problematika obecních přírážek k daním, zejména zda je vybírat v obci či prostřednictvím berního úřadu. Frekventované byly rovněž záležitosti železniční dopravy, jednalo se o vlakové zastávce (tehdy společná s obcí Bohuslavice) a zastavování vlaků v ní.

Počet členů agrární strany v Černčicích se po první světové válce snížil zhruba ke třiceti. Hlavním důvodem poklesu členů v místní stranické organizaci byl odchod některých lidí do dvou již zmíněných přidružených organizací – místní Domoviny domkářů a malorolníků a Odborové jednoty zemědělských a lesních zaměstnanců. Obě

vznikly po první světové válce. Domovina měla okolo dvaceti členů. Koncem roku 1934 měla místní organizace strany 27 členů, místní Domovina 15 a Odborová jednota 4 členy. Všechny tři pořádaly společné valné hromady a schůze k důležitým záležitostem. Mnohým hospodářům se patrně nechtělo platit dvojí členské příspěvky, a pokud vstoupili do Domoviny, vystoupili ze strany a případně i opačně. Ve straně tehdy byly celé rodiny.¹⁹ Konkrétně v roce 1927 vlastnilo stranickou legitimaci 27 lidí. Z nich bylo 12 hospodářů (nejmenší vlastnil 1 hektar a největší 44 hektarů půdy), 13 rodinných příslušníků těchto hospodářů (většinou manželky) a dva lidé nevlastnící půdu. Stranických schůzí se účastnilo pouze okolo deseti lidí. Ani tehdy se podobné organizace neobešly bez tahounů, kteří bez ohledu na vlastní čas udávají příslovečné tempo celé organizaci. Černčičtí agráři patrně takových lidí neměli dostatek, svědčí o tom např. obtížné hledání důvěrníka organizace v roce 1933. Členský příspěvek do stranické kasy činil v třicátých letech 2 Kč na člena a 50 haléřů za každý hektar vlastněné zemědělské půdy ročně. Příjmy a vydání místní organizace se pohybovaly v řádu stovek československých korun. Např. rok 1930 strana finančně začínala se 152,40 Kč uloženými v černčické kampeličce. Od členů bylo v tomto roce na příspěvcích vybráno 325 Kč a příspěvek od místní Domoviny dosáhl 42 Kč. Tři čtvrtiny veškerých příspěvků (tj. 275,25 Kč) organizace odvedla výkonnému výboru strany a 200 Kč na agitační fond. 6 Kč bylo utraceno za výlep plakátů a zbývajících 38,15 Kč zůstalo uloženo v kampeličce. Členové byli také vyzýváni k předplacení krajského týdeníku strany (jmenoval se Pokrok a roční předplatné činilo 40 Kč). Místní organizace strany zeleného čtyřlístku v Černčicích ukončila svoji činnost 28. listopadu 1938, kdy její členové přešli do Strany národní jednoty.²⁰

Domovina domkářů a malorolníků v Nahořanech

Obec Nahořany v letech 1900, 1910, 1921 a 1930 obývalo 445, 462, 417 a 435 obyvatel. Mimo osmi živnostníků měli v roce 1923 všichni jako hlavní zdroj obživy zemědělství. Manželky menších hospodářů chodily navíc pracovat do továren v okolních větších obcích, samotní rolníci s malou výměrou půdy si sezónně přivydělávali jako zedníci či hudebníci. Národnostně v obci drtivě převažovali Češi (československou národnost v roce 1921 uvedlo 415 ze 417 obyvatel). Podle vyznání se v roce 1921 přihlásilo 273 lidí ke katolíkům, 139 k Církvi československé, jeden člověk k evangelíkům a čtyři byli bez vyznání.²¹

V období od počátku 20. století do roku 1938 měla místní organizaci v Nahořanech patrně pouze agrární strana, ustavena byla v roce 1906. O činnosti a počtu členů se dokumenty nedochovaly. Není zcela zřejmé, jestli v obci pracovala také místní organizace strany lidové, která rovněž kandidovala do zastupitelstva.²²

V roce 1919 v Nahořanech vznikla místní Domovina domkářů a malorolníků. Domoviny byly zakládány péčí agrární strany a sdružovaly zemědělce, kteří měli být účastni přidělu půdy z pozemkové reformy. Nahořanská domovina se účastnila výkupu a prodeje půdy novoměstského velkostatku Josefa Bartoně – Dobenína. V prvním roce činnosti sdružovala 43 členů. Počátkem dvacátých let se počet členů Domoviny zvyšuje k padesáti. V roce 1925 vlastnilo členskou legitimaci 46 lidí. S klesající intenzitou pozemkové reformy přichází zákonitý postupný pokles počtu členů platicích příspěvky na 36 a 29 v letech 1931, resp. 1938.²³ Rivalita mezi místními agráři a lidovci je patrná z komentáře předsedy místní Domoviny k měnící se početnosti členské základny: „*Příslušníci lidové strany nevěříce v počátku zákonům o pozemkové reformě, z počátku útrpně posuzovali houževnatou a záslužnou práci předních pracovníků Domoviny u nás,*

*když však viděli, že pozemková reforma stane se doopravdy skutkem, přistoupili všichni do jednoho za členy místní Domoviny, aby tato celkem obětavě a zadarmo se o ně starala, ale když dostali své podíly a dále více nebylo co k očekávání, rychle opět z Domoviny vystoupili.*²⁴ Členem Domoviny byl většinou pouze hospodář a nikoli jeho rodinní příslušníci (manželky apod.).

Domovina se po naplnění svého hlavního cíle, jenž spočíval v aktivní participaci na výkupu zemědělské půdy od velkostatku a následném prodeji rolníkům (většinou staropachtýřům), zaměřila na svépomocné hospodářské aktivity. Na schůzích byly projednávány záležitosti meliorace pozemků, udržování cest, společného nákupu uhlí apod. Spolek rovněž zakoupil zemědělské stroje (konkrétně secí stroj a vyorávač brambor), které následně půjčoval členům. Místní Domovina v Nahořanech vybírala od svých členů ve dvacátých letech roční příspěvek 6 Kč. Ve třicátých letech byl navýšen na 8 Kč. Celkový rozpočet se pohyboval v řádu stovek korun. Po nákupu zemědělských strojů bylo největší nákladovou položkou jejich splácení. Místní Domovina rovněž přispívala stranické republikánské organizaci v Nahořanech, okresní a ústřední Domovině. Vedle příjmů z členských příspěvků získával spolek prostředky např. z občasného pořádání plesu.

Politické záležitosti byly ve valné většině řešeny na společných schůzích Domoviny a místní organizace agrární strany v Nahořanech. Jednalo se o obecní témata, předvolební agitaci či sestavování kandidátní listiny před volbami do obecního zastupitelstva. Lidé do samosprávy byli vybíráni společným hlasováním členů obou organizací. O tom, že nominace nebyly vždy hladké, se dočítáme v zápisu ze samostatné schůze Domoviny z 5. září 1931: „*Ve čtvrtce dne 3. září sestavována kandidátní listina pro volby do obce, jež jsou vypsaný na 27. září. Formálně šlo vše správně, dle usnesení výboru rep. [republikánské] organizace na společné schůzi rep. strany a Domoviny. Volba provedena lístky, ale v důsledku zjištěné agitace jedné skupiny [agrární strany, pozn. autor] dostali Domovináři nepoměrně malé zastoupení [...] Zvoleni byli tudíž pouze čtyři Domovináři.*“ Zbývá dodat, že v zastupitelstvu bylo celkem 12 členů. V roce 1931 byla podána jednotná kandidátka republikánské strany, na níž byl jeden lidovec. Účast na spolkových schůzích nebyla většinou velká. Jejich začátek se často o hodinu posouval z důvodu neúčasti alespoň poloviny členů.²⁵

Pozdílkové – příklad osobností agrární strany na Novoměstsku

Výsledky všech politických i nepolitických spolků jsou závislé na aktivitě členů. Zjistit bližší údaje o důvěrnících a ostatních funkcionářích agrární strany na Novoměstsku je prakticky nemožné. Zmíním se proto krátce jen o třech mužích stejného jména z nahořanské rodiny Pozdílků. Václav Pozdílka (1820–1884) se narodil v rodině Josefa Pozdílka, který měl živnost ve Volovce a Šestajovicích. V roce 1845 Václav kupuje statek čp. 6 v Nahořanech. Vedle hospodaření na vlastním statku se záhy začíná angažovat ve veřejném životě. V roce 1850 byl zvolen do obecního zastupitelstva, jehož členem byl až do své smrti. V letech 1850–1858 a 1864–1870 zastával úřad starosty obce Nahořany. Smysl pro veřejné záležitosti měla podle Pozdílкова vnuka i jeho manželka Marie (1830–1906). Statek i zájem o veřejné dění podědil Pozdílkův druhorozený syn stejného jména (žil v letech 1858–1930). Od roku 1883 byl za rolníky členem politické pětky mladočeské (okresní stranická organizace). V letech 1892 až 1895 zastával úřad starosty obce Nahořany. Zvolen byl také do zastupitelstva samosprávného okresu Nové Město nad Metují, v roce 1896 členem okresního výboru a okresním starostou. Úřad zastával

ve vypjaté době ostrých protestů proti zrušení tzv. Badeniho jazykových nařízení. Podobně jako další starostové národnostně českých okresů tak mimo jiné vyzval obecní zastupitelstva okresu k zastavení výkonu tzv. přenesené působnosti. Na zákrok novoměstského okresního hejtmána Jana Neuhodla proto po dalších volbách nezískal císařský souhlas k výkonu úřadu okresního starosty. Dále však zůstal členem okresního výboru a silničním komisařem. Funkci podle svého syna vykonával svědomitě a s obzvláštní pečlivostí: „*Stávalo se často, že v neděli v poledne přišel k nám Jakoubek, zapřáhli s otcem do zelené kocandy žlutku nebo vanku a do večera jezdili po silnicích.*“ Pro doplnění je vhodné uvést, že všechny funkce v samosprávě na obecní a okresní úrovni byly v období Předlitavska čestné a neplacené. Vedle práce v samosprávě byl Pozdílek spoluzakladatelem a předsedou Vodního družstva, jehož cílem bylo odvodnit pozemky u Nahořan. Svým politickým vlivem následně přispěl k zajištění výrazných subvencí pro tento účel. Zasloužil se rovněž o založení kampeličky v Nahořanech. Aktivní byl také v místních spolcích – hasiči, čtenářská beseda apod. Od počátku byl Václav Pozdílek účasten rolnického politického života. Jako delegát zemědělské rady jezdil na schůze do Prahy, kde se seznámil s tehdejšími vůdci rolnictva. V Nahořanech byla v listopadu 1900 vyhlášena za Pozdílkova předsednictví kandidatura Jana Jaroše do říšské rady. Aktivně se podílel na Jarošově i dalších předvolebních kampaních. Od založení okresní organizace agrární strany v roce 1906 stál v jejím čele. Statek v Nahořanech i zájem o veřejné dění po otci převzal nejstarší syn stejného křestního jména (žil v letech 1885–1952). Byl důvěrníkem místní i okresní organizace agrární strany. Aktivně pracoval v obecní samosprávě i místních spolcích. Po léta byl nahořanským kronikářem.²⁶ Vrcholem politické práce Václava Pozdílka byl poslanecký mandát, který získal v mimořádných volbách do Národního shromáždění ČSR v říjnu 1929. Nominován byl na krajské konferenci agrární strany 1. října 1929: *Kandidátní listiny naší strany sestaveny. Dr. Josef Černý jednomyslně provolán naším kandidátem do poslanecké sněmovny. Václav Sehnal jednomyslně aklamací postaven v čelo naší senátní kandidátky. V. Pozdílek z Nahořan na 2. místě do poslanecké sněmovny.*²⁷ Poslanecké křeslo obhájil i ve volbách v květnu 1935. Ve sněmovně pracoval v iniciativním, kulturním, rozpočtovém, sociálně-politickém, ústavně-právním, zahraničním a zemědělském výboru.²⁸ Ani v parlamentní práci nepřestal pomáhat svému regionu a na Novoměstsku se rovněž často účastnil veřejných schůzí. V období protektorátu byl jmenován okresním vedoucím Národního souručenství. Funkce se vzdal na podzim 1940. Po roce 1945 se z politického života stahuje.²⁹

Závěr

Stať je pouze drobným střípkem historie agrární strany na Novoměstsku. Oproti průměru v Zemi české se okres Nové Město nad Metují vyznačoval mimo jiné větším procentem lidí pracujících v zemědělství. Tato skutečnost měla v kombinaci s obětavou prací aktivních členů agrární/republikánské strany pozitivní vliv na její volební výsledky. Příklad dvou místních agrárních organizací (jedné stranické a jedné domovinářské) ukazuje těsné propojení politického sdružování a ekonomických aktivit stoupenců strany. Stranické buňky nebyly pouze platformami pro činnost politickou, ale také pro společnou hospodářskou svépomoc členů.

Václav Pozdílek před parlamentními volbami v roce 1929³⁰

Poznámky:

- 1 Organizační struktura agrární strany srov. např. MILLER, Daniel E. *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha: Argo, 2001, s. 247n.
- 2 Tamtéž, s. 114.
- 3 Od roku 1960 patří obce bývalého soudního okresu Nové Město nad Metují k okresu Náchod a obce bývalého soudního okresu Opočno do okresu Rychnov nad Kněžnou. K územně-správním proměnám Novoměstska srov. např. BOUZA, Erik (Ed.). *Okresní archiv v Náchodě. Průvodce po archívních fondech a sbírkách*. Náchod: Okresní národní výbor v Náchodě, 1973, s. 24–25, 176–177.
- 4 *Statistický lexikon obcí v republice Československé. I. země Česká*. Praha : Státní úřad statistický, 1934, s. 214–218.
- 5 DVORÁČEK, Bohumil. *Pohledy do minulosti Nového Města nad Metují*. Nové Město nad Metují, 1998, s. 283–337.

- 6 DVOŘÁČEK, Jan. Krčín. In MORAVEC, Jaro (Ed.): *Nové Město nad Metují a jeho kraj. Samostatná příloha městečka Nového Hrádku, městyse Krčína a 57 obcí politického okresu novoměstského*. Nové Město nad Metují, 1940, s. 244–245.
- 7 KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. IV. díl Ml-Pan*. Praha: Libri, 2000, s. 487–490.
- 8 Všichni byli aktivní v samosprávě a nacházíme je mezi jmény starostů obce Nahořany. Srov. *Pamětní kniha obce Nahořany I.*, s. 89 (uloženo SOkA Náchod, fond Archiv obce Nahořany).
- 9 Josef Vojnar zastával v letech 1895–1901 a 1919–1927 úřad starosty obce Nahořany, byl také předsedou místní organizace agrární strany. *Pamětní kniha obce Nahořany I.*, s. 57–61 a POZDÍLEK, Václav. *Obec Nahořany. Popis a historie* (dějiny obce, nepublikováno), nestránkováno (uloženo SOkA Náchod, fond Archiv obce Nahořany).
- 10 POZDÍLEK, Václav. *Obec Nahořany. Popis a historie* (dějiny obce, nepublikováno), nestránkováno; Antonín Rydlo (1874–1943) byl starostou Krčína v letech 1908 až 1919. Od roku 1910 vykonával úřad starosty samosprávného okresu Nové Město nad Metují, po zániku monarchie a rozpuštění okresních zastupitelstev působil do roku 1924 jako předseda okresní správní komise. Jako hlavní představitel okresní samosprávy se mimo jiné zasadil o vznik nejstarší autobusové linky v regionu spojující Jaroměř a Nové Město nad Metují. V říšské radě se Rydlo připojil k agrární opozici vedené Karlem Práškem. Spojenectví s Práškem bylo patrně rovněž důvodem Rydlova politického pádu v meziválečném Československu. V roce 1924 ho výkonný výbor republikánské strany zbavil členství ve straně. Záhy následuje ztráta mandátu v obecním zastupitelstvu Krčína i odvolání z okresní správní komise v Novém Městě nad Metují. Přichází rovněž ekonomické potíže. V roce 1929 je na jeho majetek (kruhová cihelna, statek) uvaleno vyrovnávací řízení, později nucená správa na celé hospodářství a v roce 1936 je majetek Antonína a Otýlie Rydlových prodán v soudní dražbě. Rydlo poté odchází na statek rodiny své manželky do obce Štolmíř (tehdy samostatná obec v okrese Český Brod). Umírá v srpnu 1943 v Praze. *Pamětní kniha městyse Krčína* (uloženo SOkA Náchod: Archiv obce Krčín); DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998, s. 92; ústní informace Jiřího Hladíka (archiváře Státního okresního archivu v Náchodě).
- 11 POZDÍLEK, Václav. *Obec Nahořany. Popis a historie* (dějiny obce, nepublikováno), nestránkováno.
- 12 *Pamětní kniha Nového Města nad Metují III.*, s. 110–116. (uložena SOkA Náchod, fond: Archiv města Nové Město nad Metují).
- 13 SOkA Náchod, fond Okresní zastupitelstvo Nové Město nad Metují, karton 21 (seznam členů obecních zastupitelstev a obecních rad).
- 14 Kroniku (*Paměti obce Černčice nad Metují*) zřídila obec v roce 1924. Do poloviny 20. století do ní postupně zapisovali řídící učitel Jan Beran, rolník Josef Žďárek a řídící učitel Jaroslav Pohl. Josef Žďárek (1886–1940) byl členem agrární strany a ve třicátých letech důvěrníkem místní organizace v Černčicích. Na sklonku monarchie a v prvních letech ČSR zastával úřad starosty obce. Poté byl předsedou finanční komise, správcem obecního lesa a předsedou místní školní rady. Jan Beran (*1885) politicky organizován nebyl. Místní agráři si ho však zvali na přednášky a v roce 1927 se stal členem finanční komise. Patřil mezi jmenované členy, avšak okresní správní komisi (která nevolené členy jmenovala) byl navržen dělnicko-gážístickou skupinou (volební stranou) v obecním zastupitelstvu. Jaroslav Pohl se řídícím učitelem a kronikářem stal v roce 1938. V obecní samosprávě ho nalézáme až po světové válce, kdy se v roce 1946 stal členem místního národního výboru za národní socialisty. Ostatně revoluční národní výbor byl v Černčicích ustaven 5. května 1945 rovněž na popud řídícího učitele Pohla.

- 15 Ač byli dělníci a gážísté tzv. nepolitickou skupinou, měli patrně blízko k sociálním demokratům. Alespoň tak můžeme usuzovat ze skutečnosti, že jejich zastupitele nacházíme v obecních volebních komisích u parlamentních voleb za sociálně demokratickou stranu.
- 16 Kronikář patrně uvedl součet členů místní organizace strany a dvou k agrárikům přidružených organizací, tj. místní Domoviny domkářů a maloročníků a Odborové jednoty zemědělských a lesních zaměstnanců.
- 17 *Paměti obce Černčice nad Metují*, s. 22–24, 157, 159, 225–226. V celém Československu vycházelo v roce 1928 impozantních 914 politických časopisů. Podle jazyka připadal největší díl na češtinu a slovenštinu (580), následovala němčina s 250, maďarština se 49, ruština s 19, polština s 9, hebrejštiny se 2, francouzština rovněž se 2, angličtina a bulharština s jedním tištěným periodikem. Jeden týdeník byl psán maďarsko-německy. Z nejdůležitějších československých politických stran vydávali agráři (republikáni) 62 periodik (z toho 6 deníků), sociální demokraté 70 (5), národní socialisté 72 (3), lidovci 41 (8), slovenská strana ľudová 6 (1), národní demokraté 97 (9) a živnostenská strana 22 (3) periodik. Vedle stranických vycházelo ještě 115 nezávislých politických časopisů (z toho 10 deníků). Celkem v ČSR vycházelo více než 3 100 titulů periodického tisku. Srov. *Statistický přehled Republiky československé*, Praha: Státní úřad statistický, 1930, s. 240.
- 18 Mezi válkami. V období monarchie kandidátní listiny neexistovaly, politické strany mohly maximálně členům a sympatizantům doporučit, koho mají na volební lístek napsat.
- 19 V místní Domovině byl na rozdíl od místní organizace strany členem většinou pouze hospodář a nikoli jeho rodinní příslušníci.
- 20 SOKa Náchod, fond Agrární strana – místní organizace Černčice, kniha zápisů ze schůzí z let 1907 až 1937; *Paměti obce Černčice nad Metují*, s. 161, 225.
- 21 *Pamětní kniha obce Nahořany I.*, s. 10.
- 22 Tamtéž, s. 57–61.
- 23 Předseda nahořanské místní Domoviny udával ještě v roce 1934 v obecní kronice 56 členů.
- 24 Tamtéž, s. 64.
- 25 SOKa Náchod, fond Místní Domovina Nahořany 1919–1943, zápisy ze schůzí, kniha příjmů a vydání, kniha členských příspěvků; *Pamětní kniha obce Nahořany I.*, s. 61–65; Místní organizace agrární strany v Černčicích a místní Domovina domkářů a maloročníků viz také ČOPIK, Jan – ČMEJREK, Jaroslav. Lokální politické stranictví na českém venkově od sklonku 19. století do roku 1945. In *Moderní dějiny. Časopis pro dějiny 19. a 20. století*. Ročník 19, 2011, č. 1, s. 47–66.
- 26 POZDÍLEK, Václav. *Obec Nahořany. Popis a historie* (dějiny obce, nepublikováno), nestránkováno.
- 27 *Pokrok. Krajský list Republikánské strany zemědělského a maloročnického lidu*, č. 40, 3. 10. 1929.
- 28 Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna - <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/index.htm> [ověřeno k 9. 7. 2012].
- 29 POZDÍLEK, Václav. *Obec Nahořany. Popis a historie* (dějiny obce, nepublikováno), nestránkováno.
- 30 Předvolební leták Republikánské strany zemědělského a maloročnického lidu k parlamentním volbám v říjnu 1929.

Agrarian Party in District of Nové Město nad Metují – Electoral Strength, Activities, Leaders

Abstract

The article points out the rise and growth of the Agrarian Party in the district of Nové Město nad Metují (north-east Bohemia). The text is grounded on the study of documents (statistical data, village chronicles, lists of candidates, lists of the members of local governments, documents of local party organizations). Compared to the average in the Czech lands, Nové Město district had a higher employment in agriculture. This, plus a great dedication of active members of the Agrarian/Republican party had a positive effect on the election results. Besides, documents of local agrarian parties indicate that these local party branches were not only platforms for political activities but also for joint economic activities of their members.

Aktivity agrární strany na Klatovsku a v podhůří Šumavy

LUKÁŠ KOPECKÝ

Pohraniční klatovský okres samozřejmě přivítal konec první světové války se zcela jasnou touhou navrátit se k předválečné prosperitě a klidnému životu. Očekávání, která nepochybně vznik samostatného státu vzbudil, byla veliká. Zároveň bylo mnohým jasné, že dlouhá šumavská hranice s Německem, tedy poraženým státem právě skončené Velké války, bezesporu bude přinášet problémy.

Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu byla i na Klatovsku stranou velmi silnou. V roce 1930 zde měla 54 organizací s 1 327 členy. V jejím vlastnictví byly družstevní lihovary v Bezděkově, Běšinech, Kolinci, Plánici, Nalžovech a Srbicích. K tomu zde bylo 732 lidí aktivními členy Selské jízdy. Důležitou roli nesporně hrálo *Hospodářské družstvo českého Pošumaví v Klatovech*, jehož nejdůležitější činností byl samozřejmě výkup a prodej obilí.¹

Samotné centrum regionu, bývalé královské město Klatovy, zažilo v prvním samostatném roce republiky obdobně jako jiná místa v Československu velké demonstrace proti zdražování. Není proto náhodou, že obecní volby 15. června 1919 vyhrála ve městě sociální demokracie s patnácti mandáty z třicetičlenného zastupitelstva a spolu s národními socialisty vytvořila na radnici novou většinu. Na podzim došlo ke vzniku okresní správní komise, která 4. září 1919 nahradila dosud existující okresní samosprávu, reprezentovanou okresním zastupitelstvem a okresním starostou. Komise byla vytvořena na základě společných výsledků zmíněných obecních voleb. Okresním lídrem na rozdíl od města samotného byli agráři, kteří Ferdinandem Vitáčkem z Čestína obsadili post předsedy komise.² V ní pak strana stejně jako sociální demokraté měla sedm křesel. I následné volby do obou komor Národního shromáždění v roce 1920 potvrdily, že agráři jsou silní v rámci celého převážně venkovského okresu, ale v Klatovech samotných jim po celých dvacet let republiky pšenka příliš nepokvete.³ Sociální demokraté byli jasným lídrem. Ve městě převážně průmyslovém to však nebylo nic překvapujícího, navíc to zcela odráželo suverénní vítězství této strany v celé zemi, kdy stranu volilo více než 1,5 milionu lidí.⁴

Obecní volby v roce 1923 pak sociálním demokratům přinesly opakování jejich vítězství, zatímco agráři se museli spokojit s pouhými dvěma mandáty, což byl počet v klatovském zastupitelstvu zhora nejmenší.⁵

O dva roky později přišly parlamentní volby, které republikánské straně v okrese daly nového poslance, kterým nebyl nikdo jiný než čerstvý ředitel hospodářské školy František Machník, který tímto odstartoval svou dlouhou politickou kariéru. Výše zmíněný rozdíl ve volebních výsledcích okresu a města se i v těchto volbách potvrdil, agráři získali na celém politickém okrese Klatovy 7 026 hlasů ve volbách do Poslanecké sněmovny. Sám Machník kromě volebního úspěchu pracoval na rozvoji „své“ školy, který byl ve zmíněném roce potvrzen otevřením zcela nové budovy hospodyňské školy, kterého se ujal sám ministr školství Milan Hodža.⁶ Kromě Machníka usedli do poslaneckých lavic další dva zástupci Klatovska, sociální demokrat Emil Kasík a Němec Wolfgang Zierhut, čelný představitel Bund der Landwirte,⁷ o němž se v tomto článku ještě podrobněji zmíním.⁸

V roce desetiletého výročí republiky se též konaly volby do nově zřízených zemských a okresních zastupitelstev. I toto hlasování v prosinci 1928 ukázalo naznačené preference voličů okresu a města. Pozitivní nakonec byly i výsledky hlasování v převážně německých

oblastech, zde uspěly německá sociální demokracie a Bund der Landwirte. Zvolení extremistických stran se zatím nekonalo. Nebyl důvod, republika se vedlo dobře.⁹

V roce 1929 Machník svůj poslanecký mandát stejně jako v pro stát klíčových volbách 1935 obhájil. Po nich si ho pak předseda vlády Jan Malypetr vybral jako nového ministra národní obrany. Ve funkci strávil více než tři roky a výrazně se zasloužil o rozvoj československé armády a její připravenost na případný konflikt s nacistickým Německem.

Machník byl symbolem pošumavského regionu, který, jak už bylo výše napsáno, byl ryze venkovským, s výjimkou dvou prakticky průmyslových měst, Klatov a Sušice. Díky Machníkovi se rozvíjela nejen hospodářská škola, ale též klatovská kasárna či letiště. Je nepochybné, že tento rozvoj významně souvisel s budováním obranyschopnosti republiky a samozřejmě byl silně v intencích agrární strany.

Na smrt Antonína Švehly pak Klatovy reagovaly velmi rychle. Již na počátku roku 1934 byla po bývalém premiérovi pojmenována ulice, posléze hospodářská škola a nakonec i 4. pěší pluk sídlící v tzv. dragounských kasárnách. A před nimi pak nově stála mohutná Švehlova socha z dílny sochaře Jakuba Obrovského. Jeho slavnostního odhalení se zúčastnily téměř všechny špičky agrární strany – předseda vlády Malypetr, tehdejší ministr národní obrany Bradáč, ministr vnitra Josef Černý a kromě Machníka také poslanci Beran či Slávik. V dobovém tisku byl tento slavnostní akt brán jako potvrzení silné pozice republikánské strany na okrese. To se nakonec projevilo i v posledních prvorepublikových obecních volbách 12. června 1938, kdy agrární strana v Klatovech ztrojnásobila počet svých mandátů na šest a skončila druhá za tradičně vítěznými sociálními demokraty. Nepochybně to souviselo s popularitou ministra Machníka a zároveň i s nepochybným podílem celé strany na obranyschopnosti země. To město stejně jako celý pohraniční okres velmi silně vnímalo. Nakonec Klatovy Machníka také jmenovaly čestným občanem¹⁰ a nazvaly po něm nová kasárna pro pěchotu.¹¹

Druhorepublikový život okresu byl samozřejmě ve stínu Mnichova, který kdysi velmi velký prostor výrazně zmenšil, a hranice nového státu se prakticky nacházely již 15–20 km za Klatovy samotnými. Přechod od agrárníků do Strany národní jednoty přinesl několik manifestačních schůzí, projevy na nich se nesly v duchu povzbuzování národa, který nevěděl, co bude dál a jak se zachovat. V samotných Klatovech rezignoval 30. listopadu na svůj post dlouholetý starosta Adolf Nevláčil a na jeho místo nastoupil František Bicek, Machníkův blízký spolupracovník, bývalý ředitel zemědělské nemocenské pojišťovny a samozřejmě člen SNJ.

Zatímco jméno Františka Machníka jako symbolu klatovského okresu je již relativně známé, to, že z Pošumaví pocházel i další významný vládní představitel, se příliš neví. Karel Viškovský, oceňovaný zemědělský odborník, se narodil 8. července 1868 v Sušici. V roce 1908 byl zvolen poslancem říšské rady. Ve dvacátých letech vedl Státní pozemkový úřad, od roku 1925 byl ministrem spravedlnosti. V době krize vlády za časů Švehlovy choroby o něm prezident Masaryk uvažoval jako o možném dočasném předsedovi vlády, zejména z důvodu jeho zkušeností a také výrazné prohrančí orientace. Nakonec se na tři roky stal „jen“ ministrem národní obrany, která v časech celosvětové krize musela šetřit, kde se dalo, Viškovský se však velmi výrazně stavěl proti zkracování vojenské presenční služby z osmnácti na čtrnáct měsíců. Zároveň též jako ministr byl významnou oporou prvních kroků Hlavního štábu armády. Když ho ale Machník coby poslanec žádal o vybudování vojenské posádky v jeho rodné Sušici, musel ho Viškovský především z důvodů nedostatku financí zklamat. Jeho život ukončila již v roce 1932 chřipka, které oslabený organismus nebyl schopen vzdorovat. V cestě, kterou na ministerstvu započal, však mohl o tři roky později František Machník pokračovat.¹²

Odhlédneme-li od politické situace, nesmíme v první řadě zapomenout samozřejmě na rozvoj zemědělského školství, především v okresním městě. Na tradici táhnoucí se již od roku 1872 bylo za první republiky účinně navázáno a logicky není překvapením, že k velkému rozvoji došlo především za dlouholetého ředitele Františka Machníka (ředitelem byl nepřetržitě 17 let, v letech 1925–1942¹³). Pod komplexním názvem *Zemské zemědělské školy Švehlovy* z roku 1934¹⁴ se skrývala široká činnost přípravy na další studium, výchova odborníků pro vedení větších statků, zemědělských korporací i úřadů. Kromě toho do správy patřily *Odborná škola hospodářská* (dvouletá), *Jednorocní hospodyňská škola* (vzdělávala venkovské dívky), *Výzkumná stanice zemědělská*, *Zemědělská poradna* (sloužila široké zemědělské veřejnosti) a v neposlední řadě *Školní statek* v Lubech u Klatov.¹⁵ Klatovy byly přirozeným vzdělávacím centrem převážně zemědělského regionu. I proto byl Machník vnímán jako symbol agrárního vzdělávání mladých lidí v této oblasti. Přestože byl poslancem a posléze ministrem obrany, to vše bylo prestižnější až později. Jeho vstup do politiky byl spojován s aktivitami v organizaci tzv. Agrárních akademiků v době před 1. světovou válkou.¹⁶ Nakonec i vzděláním byl učitel. A ve 30. letech pod dojmem zhoršující se mezinárodní situace klatovská hospodářská škola vzdělávala své žactvo i ve věcech brannosti a aktivní schopnosti sloužit v československé armádě.¹⁷

Oblasti Klatovska se také dotkla pozemková reforma. Oba politické okresy, Klatovy i Sušice, disponovaly nesmírnou plochou velkostatků, konkrétně 23 598 ha a 20 153 ha. Přičemž do roku 1936 bylo na okrese Klatovy přiděleno jen 6 295 ha zemědělské půdy, což bylo posléze samozřejmě terčem komunistické kritiky a agráři na Klatovsku pasováni do role utlačovatelů drobného rolnického lidu a naopak zváni jako mluvčí velkostatkářů a agrárního velkokapitálu.¹⁸ Objektivně vzato ovšem role republikánské strany byla samozřejmě velmi výrazná. Už jen rozdílnost výrobních poměrů v pěstování zemědělských plodin byla značná, v politickém okrese Klatovy se nadmořská výška pohybovala v rozmezí 400–800 m n. m. Nejen kvůli tomuto faktu potřebovali zemědělci aktivní oporu ve svých požadavcích a složité situaci především v prvních poválečných letech. I proto vznikaly na Klatovsku nejrůznější rolnické organizace a sdružení pro lepší a systematictější nakládání se zemědělskými komoditami. Kupříkladu: *Okresní sdružení chovatelů hospodářského zvířectva* či *Krajský odbor Ústředního svazu pěstitelů zemáků*, na který bylo navázáno 12 lihovarů, ať už družstevních či soukromých. V roce 1922 vznikla v Klatovech sběrna mléka a o čtyři léta později družstevní mlékárna s denní výrobní kapacitou 5 000 litrů. Se zpeněžením a prodejem hospodářských zvířat pomáhal specializovaný *Zpeněžovací odbor pro prodej hospodářského zvířectva v Klatovech*. Důraz se samozřejmě kladl také na chov koní, zde byly agrárnícké zájmy velmi silné, netřeba zdůrazňovat, že i v době modernizace armády jezdeckvo svou funkci ještě neztratilo. A koně bylo samozřejmě potřeba také živit. Již zmiňované *Hospodářské družstvo* sehrávalo ústřední roli v obchodu s obilovinami, kupříkladu v roce 1934 vykoupilo 1 200 vagonů obilí, což tehdy znamenalo 80 % veškerého prodaného obilí okresu Klatovy. Zájem zemědělců o družstevní organizace a svépomocné podniky rostl a podle představitelů strany zbývalo ještě podchytit kolem 20 % zemědělců okresu. Vývoj po roce 1938 tomu samozřejmě zabránil.¹⁹

Machník jako ministr obrany spojoval otázku jistoty bezpečných hranic s kvalitním fungováním venkova a poctivých českých zemědělců. A to nesporně byla i otázka nacionální a složení obyvatelstva. I zde se obracel k zemědělskému lidu na Klatovsku: „*Musíme mít v pohraničí nejen stálá opevnění, ale také v prvé řadě spolehlivé české lidi. A kdo je stálejším spolehlivějším živlem státním nežli český zemědělec? Už tím, že je vázán na půdu, je živlem nepohyblivým, který neopouští místo svého pobytu. A toho právě v pohraničí potřebujeme...*

*Do pohraničí musí přijít pouze lidé spolehliví, národnostně uvědomělí, nikoli lidé vlažní k našim českým, speciálně branným otázkám.*²⁰

Na závěr musíme ještě zmínit aktivita a činnost „sesterské“ agrární strany německé, všeobecně známé pod názvem Bund der Landwirte. Jejím nejvýraznějším představitelem v politickém okrese Klatovy (i proto, že byl po celou existenci meziválečné ČSR poslancem Národního shromáždění) se stal již zmíněný Wolfgang Zierhut.²¹ Jeho aktivity v pohraničí se datují již od raného stádia Československé republiky. Ihned po vzniku nového státu cestoval do Vídně s tištěným prohlášením nýrského obyvatelstva o přivtělení zdejšího kraje k tzv. Německému Rakousku. Následně organizoval veřejné demonstrace a shromáždění za účelem podpory těchto aktivit. To mu vyneslo krátkodobé zatčení ze strany československých četníků.²² Posléze se však stal členem Bund der Landwirte, v parlamentních volbách 1920 byl zvolen poslancem a strana v oblasti většinou zemědělského pohraničí měla velmi silnou pozici.²³ Nicméně tento původem statkář z Hodousic u Nýrska pak také v září 1922 svolal do Dešenic velký tábor německých obyvatel z celého Pošumaví, na kterém měl nazvat zestátnění hraničních původně hohenzollernských²⁴ lesů „čechizací“ pohraničí. V březnu 1923 u příležitosti čtvrtého výročí událostí v Kadani²⁵ uspořádali němečtí agrárníci rozsáhlý tábor lidu z hartmanického, kdyňského a nýrského soudního okresu, jehož se účastnilo kolem 2 500 Němců. Zierhutův protičeský projev vzpomínal krvavých obětí v boji s československými vojáky na jaře 1919 a vyzval k jednotě všech německých stran.²⁶ Posléze však setrval na tzv. aktivistické politice své strany vůči československému státu a kupříkladu v roce 1936 hlasoval pro Zákon na obranu státu, který byl jedním z vrcholů politické kariéry Františka Machníka, a byl též výrazně spokojen s tím, že takový zákon vznikl.²⁷ Zierhutova další politická kariéra se odvíjela od osudů jeho strany, která na konci března 1938 splýnula s SdP, a všichni poslanci přešli do poslaneckého klubu Henleinovy strany. Po válce Zierhut svědčil v Machníkově procesu, kde ho označil za svého přítele, za kterého intervenoval v roce 1943, v době kdy šlo Machníkovi o život po rozsudku drážďanského Volksgerichtu.²⁸ Ještě než stihl Zierhut pro své protičeskoslovenské aktivity stanout před Mimořádným lidovým soudem v Klatovech, zemřel na infekčním oddělení zdejší nemocnice.²⁹

To vše spolu s poválečným několikanásobným Machníkovým vyšetřováním byla již jen jakási labuť píseň agrární strany. Politického uskupení, které už oficiálně neexistovalo a jehož bývalí členové možná někdy až s úžasem a nepochopením sledovali, co se to na venkově děje a jakým způsobem se tam prosazuje KSČ.

Poznámky:

- 1 Vojtěch LAŠTOVKA, *KSČ na Klatovsku*, Plzeň 1963, s. 78–80. Stejně jako v jiných oblastech i nám na Klatovsku chybí pramenná základna z proveniencie činnosti agrární strany v tomto regionu. Jsme odkázáni pouze na torza listinných materiálů. Vystačit si tak musíme s edicemi výročních a závěrečných zpráv a samozřejmě sekundární literaturou, případně odbornými články, které se agrárníků a jejich aktivit dotýkají.
- 2 Lukáš VALEŠ, Hana SOUMAROVÁ, *Klatovy v éře První republiky I. (1918–1928)*, In: Marcel FIŠER, Jindra HŮRKOVÁ, *Sborník prací z historie a dějin umění 4/2006*, Klatovy-Klenová 2006, s. 224.
- 3 Lenka SÝKOROVÁ a kol., *Klatovy*, Praha 2010, s. 389.
- 4 Zdeněk KÁRNÍK, *Volby na jaře 1920. Československo na cestě od národněrevoluční diktatury k parlamentní demokracii*, In: Jindřich PECKA (eds.), *Acta contemporanea*. K pětadesátinám Viléma Prečana, Praha 1998, s. 19.

- 5 L. SÝKOROVÁ, *Klatovy*, s. 394.
- 6 Lukáš KOPECKÝ, *František Machník – život agrárního politika a ministra národní obrany (DP)*, České Budějovice 2011, s. 19.
- 7 Více o této německé politické straně v meziválečném Československu a jejích aktivitách srov. Eva BROKLOVÁ, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1918*, Praha 1999, s. 72–86.
- 8 V. LAŠTOVKA, *KSČ*, s. 65.
- 9 L. SÝKOROVÁ, *Klatovy*, s. 399.
- 10 Státní okresní archiv Klatovy, fond Archiv města Klatovy, Kniha 1175, inv. č. 1159, Protokoly ze zasedání městské rady 1935–1939, 348. schůze městské rady 26. ledna 1938.
- 11 Tamtéž, 346. schůze městské rady 12. ledna 1938.
- 12 Karel STRAKA, *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932–1939*, Praha 2007, s. 20.
- 13 L. KOPECKÝ, *František Machník*, s. 18–21.
- 14 Jana LOJDOVÁ, *Střední zemědělská škola v Klatovech. Historie a současnost*, Klatovy 2005, s. 7.
- 15 Almanach *100 let Zemědělské školy v Klatovech*, Klatovy 1972, s. 10–11. Detailně o historii zemědělského školství též Karel TUŽIL, *Zemědělské školství v Klatovech*, In: Robert JARUŠEK, *Klatovy – město a okolí*, Praha 1939.
- 16 V. LAŠTOVKA, *KSČ*, s. 36.
- 17 L. KOPECKÝ, *František Machník*, s. 15–17. Srov. též Lukáš KOPECKÝ, *Agrární akademici*, In: Josef HARNA, Blanka RAŠTICOVÁ (eds.), *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace*, Uherské Hradiště 2010, s. 117–123.
- 18 L. KOPECKÝ, *František Machník*, s. 20.
- 19 František MACHNÍK, *Zemědělství okresu klatovského*, In: Robert JARUŠEK, *Klatovy – město a okolí*, Praha 1939, s. 131–134.
- 20 Klatovský kraj z 26. října 1935, s. 3.
- 21 Životní osudy a politické aktivity poslance BdL a posléze SdP Wolfganga Zierhuta (1886–1946), který nepochybně ovlivňoval politiku strany na Klatovsku nejen k Němcům, ale i k straně agrární, nelze hodnotit zcela jednoznačně a pouhou poznámkou pod čarou. Nepochybně jeho postava vyžaduje kritické zhodnocení v alespoň krátké studii. Lze doufat, že se to v blízké době podaří.
- 22 Lenka SÝKOROVÁ, *K historii Nýrska a okolí v letech 1938–1945*, In: *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945* 11, Ústí nad Labem 2006, s. 222.
- 23 Tamtéž, s. 223.
- 24 Před 1. světovou válkou Zierhut pracoval jako písař na hohenzollerském velkostatku v Bystřici nad Úhlavou.
- 25 K interpretaci a kontextu incidentu v Kadani 4. března 1919 nejnověji srov. Jan RANDÁK – Václav PETRBOK, „Z krvácejících rakví teče naše vůle.“ *Sudetští Němci také jako muži října?* In: Rudolf KUČERA (ed.), *Muži října 1918. Osudy aktérů vzniku republiky Československé*, Praha 2011, s. 169–182. Zde i odkazy na další literaturu.
- 26 V. LAŠTOVKA, *KSČ*, s. 55.
- 27 <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/040schuz/s040016.htm> (staženo 14. dubna 2012)
- 28 Archiv bezpečnostních složek, signatura 302-113-2, Výslech Wolfganga Zierhuta z 20. února 1946 v nemocnici v Klatovech.
- 29 L. KOPECKÝ, *František Machník*, s. 119.

Activities of Agrarian Party in Klatovy Region and Šumava Foothills

A b s t r a c t

The activities of the Republican Party of Countrymen and Small Farmers in the political district of Klatovy in the early years of the first republic was determined by the uneasy position of the young state. Additionally, specific features of Klatovy as a border district with a strong German minority in combination with a complicated agricultural conditions, i.e. big differences in altitudes and hard natural conditions, worsened its situation.

The Agrarian Party, nevertheless, thanks to its elaborate structure and numerous branches got to exert its influence and provide both landowners and small farmers with what they needed, institutional security. Besides, it managed to modernize and make accessible a couple of agricultural schools in Klatovy, a district town. As every region then, also Klatovy had its own official who represented it while trying to bring the best from the top executive power. In the Klatovy region it was a long-time MP, later also Minister of Defense František Machník.

Owing to the powerful German influence in the region Bund der Landwirte, a party of German agrarians, held a strong position. Its leading personality was Wolfgang Zierhut, an MP.

Mikrosonda do života agrárních organizací na Olomoucku na samém počátku existence první Československé republiky (1918/1919)¹

JANA BUREŠOVÁ

1. Úvod

Je obecně známo, že celkový obraz života každého subjektu, i v případě politických stran, se tvoří v té nejplastičtější podobě až zobecněním výsledků z mnoha sond do poměrů regionálních a místních. Tento příspěvek přináší výsledek mikrosondy provedené do regionu Olomoucka – geograficky. Tematicky šlo o zachycení bezprostředních poměrů ve zvolených místech nově vzniklého státu, formování agrární strany a jejich organizací v místech a role tisku v tomto procesu a dané situaci.

2. K dějinám agrární strany od jejího vzniku až po konec oficiálního působení v Československu s koncem druhé světové války, ale i k osudům bývalých agrárních politiků po válce, v exilu, či v podmínkách komunistického Československa existuje relativně dost historických odborných pojednání, jsou ovšem rozdíly v dílčích tématech či v regionech.² Často, samozřejmě logicky, jsou dějiny agrární strany jistým způsobem přítomny v početných studiích o dějinách zemědělství obecně.³ Pro Olomoucko zevrubná historická studie o dějinách agrární strany zatím chybí.

3. Na základě studia dobového tisku, především periodik spojených s venkovem a agrární stranou, jsem se zajímala o to, jak se agrární strana, případně její organizace, především mládežnická organizace Agrární dorost, chovala v zásadně nové společensko-politické situaci, když se po prohrané první světové válce rozpadlo Rakousko-Uhersko a vznikla samostatná Československá republika.

Tisk je pro politickou práci každé strany jedním z nejdůležitějších nástrojů: k působení na společnost, ke komunikaci s členskou základnou, pro sdělování informací, pro vzájemnou diskusi.

Tisk agrární strany⁴ za první ČSR není dosud historiograficky v úplnosti zpracován v obsáhlejších studiích.⁵ České agrární politické hnutí se formovalo v posledních desetiletích 19. století. Je patrné z vývoje, že agrární tisk měl své kořeny v družstevnictví. Na Moravě z iniciativy Jana Rudolfa Demla byl založen v roce 1883 Českomoravský spolek selský pro Moravu a Slezsko, jehož tiskovým orgánem se stal od dubna 1884 měsíčník Selské listy.⁶

Z agrárního tisku je orgán České strany agrární pro Moravu a Slezsko (verze pro Olomouc – Přerov) Selské listy pro Olomoucko nejbližší. Vycházely jednou týdně, v sobotu. Kancelář se nacházela v Olomouci v Národním domě. Pro moje zadání, sledovat místní aktivity agrární strany, byla užitečná rubrika Z našich krajů (ve sledované středomoravské verzi Olomouc – Přerov nacházíme regionální dílčí členění na Olomoucko, Přerovsko, Kroměřížsko, Prostějovsko). List zde podává obecně zprávy ze života. Přímou k informování o práci vlastní agrární strany byl určen menší sloupec nadepsaný „Agrární strany na Moravě“. Každé druhé číslo Selských listů bylo doplněno přílohou s názvem Beseda Selských listů. Jednalo se o literární tvorbu regionálních literátů. Psali povídky, verše,⁷ někdy v hovorovém, místním hanáckém nářečí.

4. Existovala okresní agrární organizace „Olomoucko – Šternbersko“. Předsednictvo se scházelo každou sobotu v 10.00 v redakci Selských listů v olomouckém Národním domě.⁸ Co považovali představitelé okresní organizace po vzniku první Československé republiky za nejdůležitější ve své politické práci: v prvé řadě jednali o získání tiskárny. Dále pocítovali potřebu zřizovat odborové organizace. Připravovali brožuru, která měla informovat o potřebě agrárních organizací.

A dále na samém počátku roku 1919 projednávali pořad schůzí v jednotlivých obcích regionu.⁹ Na samém konci roku 1918 a na začátku roku 1919 se zakládaly místní organizace agrární strany v mnoha obcích, např. 25. 12. 1918 v Kokorách, 5. 1. 1919 ve Vsisku, 6. 1. v Grygově,¹⁰ dne 11. 1. se konala schůze v Bohuňovicích, 19. 1. v Cholině, 26. 1. v Krčmani. Často mluvil na místních schůzích na Olomoucku redaktor Selských listů Jan Janča.¹¹ Schůze byly početně velmi navštívené. Na příkladu Olomoucka můžeme vidět úzkou propojenost práce místních organizací s redakcí agrárního listu. Redaktoři Selských listů navštěvovali schůze místních organizací, představenstvo okresní organizace i výbor agrárního dorostu, konaly své schůze v sídle redakce Selských listů. V Bolelouci se např. agráři 5. 1. 1919 usnesli, aby každý člen dostával Selské listy zdarma. I v tomto jevu můžeme vidět nadšení z nových společenských poměrů, z nové republiky.¹²

Velkou politickou schůzí konala na Nový rok ve 3 hodiny odpoledne místní agrární organizace v Dolanech u Olomouce. Účastnil se vysoký počet lidí, i z okolních obcí, byli přítomni i zástupci jiných politických stran. Jednalo se o úkolech v nové Československé republice a o nutnosti existence a společenského působení samostatné agrární strany. Na schůzi opět hovořil redaktor Selských listů z Olomouce Jan Janča.¹³

Postupně se konaly ve všech obcích místní agrární schůze. Selské listy se v této situaci projevíly velmi progresivně v nových politických poměrech, poměrech pluralitní politické scény, v demokratické republice, kde byla po formálně právní stránce (zásluhou T. G. Masaryka) zavedena také genderová demokratizace společnosti, čili zrovnoprávnění žen s muži.¹⁴ Selské listy psaly: „*Jest nevyhnutelně nutno, aby se všech schůzí účastnili nejen muži, ale i ženy. Naše dívky a ženy straní se dosud namnoze veřejného života. To není správné. Kdo má právo volební, jest také povinen veřejného života si všimati a účastniti se ho.*“¹⁵

5. Své aktivity po vzniku republiky vyvíjely v rámci agrárního hnutí i mládežnické organizace. Pořádaly své ustavující schůze, volily své výbory. Typickými aktivitami byly schůze, školení, vzdělávací kurzy, v zimě plesy. Na Olomoucku, tak jako jinde po republice, působil Výbor Agrárního dorostu. Sešel se dne 29. 12. 1918 v Olomouci v redakci Selských listů. Členové se shodli na organizaci selského plesu a projednali přípravu řečnického kurzu. Obdobnou aktivitu prostřednictvím Selských listů vidíme i v dalších místech.

Pro ilustraci několik příkladů. Na Kojetínsku např. konala okresní organizace Agrárního dorostu v únoru 1919 týdenní vzdělávací kurz s ohledem na postavení zemědělství v novém československém státě. Rovněž, jako na mnoha jiných místech, konali Kojetínští rolnický ples. Okresní sdružení agrárního dorostu na Přerovsku např. uspořádalo svůj rolnický ples 11. ledna 1919 v Městském domě v Přerově. Valná hromada agrárního dorostu v Brodce u Přerova¹⁶ dne 26. 12. 1918 uctila povstáním ze židli své padlé členy v první světové válce. Řečníci hovořili o potřebě organizování a vzdělávání agrární mládeže. Byla zdůrazněna potřeba zřídít v Přerově hospodyňskou školu se zdůvodněním, že těchto škol je na Moravě nedostatek. Byl zvolen výbor, jehož místopředsedkyní se stala, což byl velmi řídký jev, žena, slečna Maruška Procházková.¹⁷ Na tomto příkladu můžeme vidět i rozšiřující se

veřejnou a společenskou aktivitu žen a dívek.¹⁸ Na příkladu organizace agrárního dorostu v Brodku¹⁹ můžeme sledovat ještě jeden směr působení mládežnické organizace: pořádání osvětových přednášek na pokroková dobová témata, uctívání významných osobností, společenskou angažovanost. Mikrosondy do místních regionálních organizací ukazují, že i agrární organizace v místech žily zájmem o celospolečenské dění, zájmem o politiku, o vrcholové politické aktéry (tj. např. T. G. Masaryk), zájmem o politický vývoj nového státu. Nevěnovali se jen svým místním zájmům a problémům zemědělské práce. Vidíme, že agrární strana byla velmi zainteresovaná na budování nového státu a tento zájem o politiku byl pěstován i zdola a také mezi mládeží.

Okresní organizace agrárního dorostu pořádaly akce zvané Agrární den. Např. v neděli 12. 1. 1919 se takový Agrární den konal v Jevíčku. Šlo v podstatě o schůzi důvěrníků místních organizací.

Místní organizace navštěvovali na jejich schůzích i vedoucí politikové agrární strany. Např. schůzi agrárního dorostu dne 7. ledna 1919 v Domaželicích navštívil Viktor Stoupal, tajemník strany z Brna. Mluvil o úkolech venkova v nové republice a o agrární organizaci. V místních organizacích se nacvičovala divadelní představení.²⁰

6. Závěr

Agrární strana se snažila ihned po vzniku ČSR aktivně zapojit do společensko-politického života nové republiky. V místních organizacích a v mládežnickém agrárním hnutí (na příkladu Olomoucka) se velmi aktivně a zainteresovaně na budování nového státu připravovala. Praktickým a účinným nástrojem k politické práci jí byl stranický tisk (ve sledovaném případě Selské listy).

Poznámky:

- 1 Cílem takto zadaného výzkumu je sledovat místní organizace, nejnázorněji a nejpestřeji prostřednictvím regionálního tisku. Můžeme zjistit, jaká byla atmosféra dané doby, jaké byly první představy o prvních krocích v nové společensko-politické situaci.
- 2 Výběrově a ilustračně pouze několik titulů: *Politické programy českého a slovenského agrárního hnutí 1899–1938*. Eds. Josef HARNA, Vlastislav LACINA. Praha 2007. HARNA, Josef: Republikánská strana. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu v letech 1861–2004, díl II.*, Brno 2005, s. 553–591. DOSTÁL, V. V.: *Agrární strana. Její rozmach a zánik*. Brno 1998. TÝŽ: *Antonín Švehla. Profil československého státníka*. New York 1989. MILLER, Daniel E.: *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha 2001. KOLLÁR, Karol: *Milan Hodža. Moderný teoretik, pragmatický politik*. Bratislava 1994. UHLÍŘ, D.: *Republikánská strana venkovského a malozemědělského lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu*. Praha 1988. *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Studie Slováckého muzea, 5/2000, Uherské Hradiště 2000. HARNA, J.: Agrární politické hnutí v českých zemích a na Slovensku. In: MAREK, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000. POSPĚCH, P.: Založení agrární strany na Moravě. In: *Časopis Matice moravské*, 100/1981, s. 255–271. ROKOSKÝ, Jaroslav: Agrární strana. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel (eds.): *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu v letech 1861–2004, díl I.*, Brno 2005, s. 413–441. ROKOSKÝ, J.: *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha 2011. SLEZÁK, L.: K historii českého agrarismu. Antonín Matula. In: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*. Studie Slováckého muzea, 5/2000,

- Uherské Hradiště, 2000, s. 25–33. *Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu*. Praha 1928. ROKOSKÝ, J.: K dějinám Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva. In: *Tisk a politické strany*, Olomouc 2001, s. 17–33.
- 3 PRŮCHA, V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I. díl, období 1918–1945*. Brno 2004. *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848–1992*. Praha 2008. FALTUS, J. – PRŮCHA, V.: *Hospodářské dějiny*. Praha 1992. Jakubec, I. – Jindra, Z.: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha 2007. NOVÁK, P.: Hospodářské spolky a artikule agrárních zájmů. In: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2001, s. 31–38. KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v českých zemích*. Praha 1994. BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha, 2010. VONDRUŠKA, V.: *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha 1990. BAUER, M.: *Dlouhodobý vývoj československého zemědělství v letech 1918–1966*. Praha 1970. *Dvacet let československého zemědělství 1918–1938*. Praha 1938.
 - 4 *Selské noviny* iniciované v jihočeském regionu a spojené s Alfonsem Štátným (od osmdesátých let 19. století). Další agrární periodika: *Obrana zemědělců*, *Venkov*, *Rozkvět*, *Moravský venkov*, *Lidový deník*, *Cep*, *Večer*, vědecký časopis *Agrární revue*, od 1919 v Brně deník *Svoboda* (vedl ho Jaroslav Vašíček, jenž vystřídal *Moravský venkov*. *Svoboda* hájila zájmy moravského agrárního vedení, především skupiny Františka Staňka a později stále vlivnějšího Viktora Stoupala, který začínal jako Staňkův tajemník). Za první ČSR postupně vycházela celá řada periodik, jednotlivých spolků či zájmových organizací, regionálních periodik atd. Např.: *Nový čas*, *Cep*, *Domovina domkařů a malorolníků*, *Mladá republika*, *Mladý venkov*, *Zvěstování*, *Zemědělské družstevní listy*, od 1920 *Brázda*, která přešla od roku 1925 do rukou Svobodného učení selského jako jeho tiskový orgán, *Časopis pro dějiny venkova* a další. Celkem za první ČSR vydávaly Českomoravské podniky tiskařské agrární strany 43 časopisů. Viz ROKOSKÝ, Jaroslav: K dějinám Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva. (Příspěvek k vývoji agrárního tisku). In: *Tisk a politické strany*. Olomouc 2001, s. 24.
 - 5 Jistý ve stručnosti a v přehledu načrtnutý obraz agrárního tisku podává ROKOSKÝ, Jaroslav: K dějinám Noviny, tiskařského a vydavatelského družstva. (Příspěvek k vývoji agrárního tisku). In: *Tisk a politické strany*. Olomouc 2001, s. 17–33.
 - 6 Vycházely v Olomouci od 1. 4. 1884. Od 1. 7. 1886 vycházely dvakrát týdně, později třikrát týdně. Po vzniku Československé republiky vycházely jednou týdně, jako sobotník.
 - 7 Pro ilustraci: Stan. K. Dolský: Myšlenko vítězná! Myšlenko vítězná, v tebe jsem věřil, mudrců hvězdo, mých kosmických zorů, krásná a mocná jak veliké Slunce, myšlenko vítězná pozemských tvorů, která jsi vyrostla uprostřed hlucha. Divno jak zahrada zakvetla celá: růžemi, květem, a neznámou vůní. Nevěrců davy snad zaujat chtěla? Vítězíš znova, vždyť hegemonie zpuchřelá cepení pod patou času – mocná pak víra tvá žencům vstříc kyne schopna již oběti – v uzrálém klasu! Viz *Beseda Selských listů*, *Selské listy*, 18. 1. 1919.
 - 8 V agrární straně se užívalo oslovení „druh“, „družka“.
 - 9 *Selské listy*, 4. 1. 1919, s. 3.
 - 10 Zde hovořil významný místní činitel Jaroslav Bečák z Velkého Týnce.
 - 11 *Selské listy*, 4. 1. 1919, s. 4–5.
 - 12 Spontánně se zde zorganizovala dobrovolná sbírka na uhrazení předplatného *Selských listů*. Příspěvky byly různé, podle ekonomické síly jednotlivců: 250 korun, 150 korun, šestkrát 20 korun, sedmkrát 10 korun, pak se přispívalo ještě méně, 5 a 4 koruny. Viz *Selské listy*, 4. 1. 1919, s. 5.
 - 13 *Selské listy*, tamtéž. Noviny psaly, že na schůzi v Dolanech byla klidná atmosféra, byla patrná zainteresovanost všech přítomných, soulad názorů, a to i v případě otázek „nejchoulostivějšího“ rázu.
 - 14 Viz nová *Ústava Republiky československé* z 29. února 1920, kde se v § 106 praví „*Výsady rodu, pohlaví a zaměstnání se neuznávají*“. To znamená, mj., že muži a ženy jsou si rovni.

Nejmarkantněji tato skutečnost byla viditelná v podobě té, že ženy získaly volební právo (do obecních voleb bylo uplatněno už v roce 1919). Tím se zde v nové ČSR objevil zhruba dvojnásobný počet volebních hlasů, přibýly hlasy žen, a to byl důvod, proč se všechny politické strany začaly o ženy zajímat, psaly o nich ve svých programech, při každé straně byly zřizovány ženské spolky či odbory.

15 *Selské listy*, 18. 1. 1919, s. 3.

16 Odbor agrárního dorostu v Brodsku měl na konci roku 1918 47 členů. *Selské listy*, 4. 1. 1919, s. 4.

17 *Selské listy*, 4. 1. 1919, s. 4.

18 Při agrární straně existovala za první ČSR ženská organizace Československý odbor pro zájmy venkovských žen, vycházel časopis *Zvěstování, list ženy československé*.

19 Dne 29. 12. 1918 uspořádalo sdružení agrárního dorostu v Brodsku a okolí přednášku o T. G. Masarykovi. *Selské listy*, 4. 1. 1919, s. 5.

20 Ochetnická divadelní představení byla v dané době obecným jevem, divadlo hráli i sokolové, hasiči a jiné spolky.

Brief Insight into Life of Agrarian Organizations in Olomouc Region at Birth of First Czechoslovak Republic (1918/1919)

A b s t r a c t

This contribution examines the social-political atmosphere in selected local organization in the Olomouc region at the turn of 1918–1919. The Agrarian Party made an effort to influence its voters via its periodicals. The article is based on a study of the weekly *Selské listy*, edition for Olomouc – Přerov.

Immediately after the rise of the Czechoslovak Republic the Agrarian Party would seek to become involved in social and political life. It would organize meetings in villages, set up new local organizations and in Olomouc there was established a regional agrarian organization called Olomoucko-Šternbersko. A youth organization Agrarian Youth was very active then. Public lectures on hot topics were held, e.g. on T. G. Masaryk, or educational lectures for agrarian juniors. Local organizations in villages around Olomouc were visited by agrarian leaders and also *Selské listy* editors, for example by Jan Janča.

Ukrajinská monarchistická emigrace v ČSR a organizace agrární strany

MIROSLAV TOMEK

Sojuz ukrajinských chliborobiv (Svaz ukrajinských zemědělců, dále jen SUCH) byl de facto československou odnoží Ukrajinského sojuzu chliborobiv-deržavnykiv (Ukrajinský svaz zemědělců-etatistů, dále jen USChD).¹ Tato emigrantská politická organizace sdružovala přívržence Pavla Skoropadského, jenž byl vládcem Ukrajiny v období od dubna do prosince 1918. Svaz v době svého založení představoval mezi četnými ukrajinskými politickými organizacemi v emigraci nejpravivější a nejkonzervativnější skupinu.²

Ačkoliv politické vedení svazu bylo v rukou P. Skoropadského, největší autoritu měl mezi členy organizace Vjačeslav Lypynskij, tvůrce svérázné ideologie ukrajinského monarchismu. Tento polský šlechtic, historik, důstojník jezdecký a později vyslanec Skoropadského Ukrajinského státu v Rakousku-Uhersku byl autorem několika politických esejů,³ v nichž vysvětloval nezbytnost vytvoření dědičné konstituční monarchie, kde měla mít nejvyšší váhu vrstva statkářů – „chliborobů“ (archaické ukrajinské slovo, označující zemědělce). V. Lypynskij se ve svých pracích výrazně inspiroval Georgesem Sorelem, neortodoxním francouzským marxistou a syndikalistou. Do značné míry převzal jeho kritiku demokracie, inteligence a socialistického hnutí. Sorel pravděpodobně měl „*podstatný vliv na Lypynského myšlenku o významu iracionálního chtění jako činitele při budování národa*“.⁴ Ovlivnili ho také italské teoretiky Vilfredo Pareto a Gaetano Mosca.⁵ Klíčovým stabilizujícím prvkem v nové společnosti měla být podle V. Lypynského dědičná monarchie. Ve svém přesvědčení vycházel ze studia historie. Soudil, že příčinou pádu ukrajinského kozáckého státu v 17. století bylo to, že Bohdan Chmelnyckij nedokázal zavést dědičnou hetmanskou vládu. Volitelnost hetmana podle V. Lypynského „*usnadňovala šíření anarchistického frakcionářství*“ a také umožňovala cizí zásahy do ukrajinských záležitostí.⁶ Dynastie měla být podle představy V. Lypynského konstituční, omezená zákonem: „*Nechceme pochopitelně staré carské samoděržaví, tu poloasiatskou demokratickou despotii, jež se v okamžicích nebezpečí zachraňovala vždy pomocí davu, pomocí pohromů* [výraznění původní, pozn. M. T.]“.⁷ V. Lypynskij uznával, že vytvořit novou dynastickou tradici v zemi jako Ukrajina je krajně obtížné, chtěl proto využít starého rodu, jehož nárok na dynastickou vládu má jisté historické oprávnění. Právě proto podporoval P. Skoropadského, jehož předek byl hetmanem v 18. století. P. Skoropadskij se ke svému historickému právu sám přihlásil tím, že v roce 1918 hetmanství obnovil.⁸

Analýzou styčných bodů mezi evropským agrarismem dvacátých let a ideologií V. Lypynského se zabýval ukrajinský historik Kyrilo Haluško.⁹ Podobnost spatřuje v tom, že „*Lypynskij, stejně jako bulharský Zemědělský svaz a českoslovenští agrárníci, hledal vlastní, třetí cestu mezi kapitalismem a socialismem*“.¹⁰ U V. Lypynského, stejně „*jako u českého teoretika [Švehly], se proplétá racionální s iracionálním a mystikou*“.¹¹ K. Haluško ovšem připouští, že „*Lypynskij nikdy neužíval termín ‘agrarismus’ a nevyjadřoval se o něm*“.¹² Analogie, které K. Haluško uvádí, jsou přijatelné jen po odhlédnutí od některých podstatných rozdílů. Mezi ideologií V. Lypynského a středo- a jihoevropských agrárních hnutí existovaly závažné rozpory. Agrární strany, jež tvořily Mezinárodní agrární bureau (dále jen MAB) v prvním období jeho existence, se do značné míry (zvláště v bulharském a polském případě) opíraly o podporu drobných zemědělců. A například Aleksandar Stambolijski zdůrazňoval, že vůle většiny je vždy bezpodmínečně nadřazena vůli menšiny.¹³

Takový předpoklad je v rozporu s představou V. Lypynského o vůdčí roli elit ve společnosti. V. Lypynskij kritizoval kromě kapitalismu a socialismu i demokracii, obracel se především k pozemkovým vlastníkům, potomkům staré ukrajinské a polské šlechty. Jeho cílem bylo vybudovat na Ukrajině dědičnou konstituční monarchii, opírající se o tradice ukrajinského hetmanského státu 17. století, neboť „*pouze monarchie, opírající se o úctu k náboženství a právu – monarchie s omezením svévole úřednické a vojenské kasty a s omezenou svobodou vůdců zemědělských [chliborobských] mas, je jedinou politickou organizační formou, jež svou disciplínou a svými pouty může napravit vrozenou anarchičnost zemědělce [chliboroba]*“. Psal, že „*zemědělec ze své podstaty nemůže vytvářet internacionály. Všechny ‚zelené internacionály‘ jsou utopie a projevy náказы zemědělce [chliboroba] ideologii jiných vrstev*“.¹⁴ O to zajímavější je skutečnost, že čeští členové SUCH tak dlouho spolupracovali s československými agrárními organizacemi a zapojili se dokonce do širší mezinárodní akce agrárního hnutí.

V neděli 1. října 1922 se v pražském Obecním domě uskutečnila valná hromada, na níž byl založen SUCH. Uspořádání akce na tak prestižním místě bylo možné patrně jen díky podpoře, udělené iniciativní skupině „*od bratrsky s námi smýšlejících zemědělců ČSR, prostřednictvím pana Presidenta Prokūpka*“ ve výši 3 000 Kč. Další 4 000 Kč Ukrajinci vydali z vlastních prostředků.¹⁵ Na závěr účastníci přijali rozhodnutí zaslat pozdravy „*všem spřízněným chliborobským ukrajinským organizacím*“, generálnímu tajemníkovi MAB J. Fiedlerovi, předsedovi Zemědělské jednoty Adolfu Prokūpkovi, náměstkovi ministra zahraničí Václavu Girsovi a také V. Lypynskému, jako „*ideologovi ukrajinského chliborobského hnutí*“.¹⁶

V příznivém světle se nová organizace chtěla prezentovat v tiskové zprávě, rozeslané organizátory valné hromady: „*Spolek tento jest organizace nestranická a čistě třídní, která chce sjednotiti všechny ukrajinské zemědělské [chliborobské] elementy, kteří [sic!] dlí na emigraci v Československé Republice, – na základě ukrajinské státní idee a uznání neporušení principu soukromého vlastnictví půdy. Formy ukrajinského státnictví [sic!] – spolek předem nestanoví.*“¹⁷

Československá veřejnost měla ocenit i zmínku o určitých reformních tendencích nové organizace: „*Spolek stojí na principu žádaného vzrůstu na Ukrajině počtu malých a středních zemědělských hospodářství*“. Prostředkem k tomu mělo být „*vnitřně třídní porozumění mezi velkými a malými vlastníky půdy.*“ V tiskové zprávě se mluvilo také o „*nejušším kontaktu s Mezinárodním Agrárním Bureau*“.¹⁸

MAB jako instituce vzniklo roku 1923, ale již od roku 1921 vystupoval Jiří Fiedler jako jeho zástupce. V MAB měl pracovat zvláštní tajemník za každou slovanskou národnost. Od samého počátku své existence považovalo MAB za jeden z hlavních úkolů pomoci ruské emigraci.¹⁹ Po roce 1923 k ní přibyla i emigrace z Bulharska, neboť tam došlo k převratu proti A. Stambolijskému a následně k nastolení autoritativního režimu.²⁰

V týdnech a měsících následujících po založení nové ukrajinské organizace vyvíjeli její členové značnou aktivitu s cílem navázat kontakty s představiteli MAB, ministerstva zemědělství i ministerstva zahraničí. V zájmu toho, aby se představili jako organizace především profesní a apolitická, sdružující ukrajinské zemědělce v ČSR, navrhli program konání vzdělávacích kursů a vydávání populárně-naučné literatury pro zemědělce. Program by byl i v případě podpory ze strany ministerstva sotva uskutečnitelný, zvláště s ohledem na to, že nemalou část členstva tvořili v té době studenti právě začínající své studium v ČSR.²¹ I přes veškerou snahu o navázání spolupráce zůstávalo po delší dobu pouze u přání. Ačkoliv J. Fiedler 4. května 1923 ministerstvu zahraničí navrhl, aby stanovy doporučilo

ke schválení a oznamoval, že na základě návrhu stanov „*vešla Zemědělská jednota i Mezinárodní Agrární Bureau ve styk se jmenovaným svazem*“ a ministerstvo zemědělství posuzovalo novou organizaci pozitivně, odmítlo ministerstvo zahraničí dát k založení nové ukrajinské profesní zemědělské organizace svůj souhlas.²²

Po tomto nezdaru se naděje chliborobů upnuly k MAB. Zamýšlená spolupráce však končila u nesplněných slibů ze strany MAB. Ukrajinská strana zdůvodňovala neúspěchy tím, že v MAB mají vliv ruští emigranti, kteří se ostře staví proti přijetí Ukrajinců.²³ Zdá se navíc, že očekávání Ukrajinců byla poněkud nerealistická: z počátku předpokládali, že budou mít v MAB dva placené zástupce.²⁴ Překážkou legalizace SUCH a tím i úspěšné spolupráce s MAB byla také existence jiných ukrajinských zemědělských organizací, například již zmíněného Zemědělského spolku.²⁵

V roce 1925 došlo k jednání o účasti SUCH na zářijovém sjezdu agrární strany. Po neshodě s ruskými činiteli skončilo jednání neúspěchem, byť se zdálo, že dohody již bylo dosaženo. 31. srpna se M. Rossinevyč a J. Melnyk setkali s představitelem MAB J. Fiedlerem, poté následovalo jednání se zástupci ruských emigrantů. Ti tvrdili, že samostatná ukrajinská delegace se sjezdu účastnit nemůže, protože by to popíralo zásadu jednoty Ruska. Ačkoliv se J. Fiedler k tomuto názoru nevyjádřil, následujícího dne byli ukrajinští zástupci vyškrtnuti ze seznamu účastníků.²⁶

Velká koncentrace ukrajinských studentů-agronomů v Poděbradech na Ukrajinské hospodářské akademii (dále jen UHA), jež byla místem studia značného množství mladých emigrantů,²⁷ pochopitelně budila zájem československých agrárníků. 20. prosince 1924 měl na UHA přednášku J. Fiedler. V reakci zaznělo od ukrajinských levicově orientovaných studentů: „...*musíme říci, že přednáška byla obzvláště poučná i pro naše ukrajinské agrárníky, kteří se ukrajinsky nazývají ‚chliborobi‘. Myslíme, že měli skvělou příležitost se přesvědčit, jak výrazný kontrast představuje jejich sociálně-ekonomická programová náplň se zásadami a podstatou třeba českého agrárního hnutí.*“²⁸

Tyto rozdíly v programových východiscích chliborobi jakoby neviděli. Přednášku hodnotili pozitivně a zahájili s J. Fiedlerem jednání o dalších vystoupeních. Sdělovali, že „*jako budoucí organizátoři agrárního hnutí na Ukrajině*“ se chtějí seznámit s formami agrárního hnutí na Západě, prosili proto o uspořádání dalších přednášek a vyjadřovali „*svůj hluboký vděk za přednášku, kterou měl v Poděbradech a jež vyvolala neobyčejný zájem celého našeho společenství.*“²⁹ V průběhu dvacátých let byly mezi SUCH v Poděbradech a českými agrárníky navázány kontakty i na úrovni každodenního života – svědčí o tom například pozvánka na nymburský Agrární ples 14. dubna 1928.³⁰

Výhrady proti spolupráci s českým agrárním hnutím se ozývaly i z vlastních řad. Ukrajinský historik Dmytro Dorošenko, působící v ČSR, psal v únoru 1925 V. Lypynskému o J. Fiedlerovi: „*Považuji ho ze zkušenosti za zcela nesolidního člověka*“. Tvrdil, že v případě vstupu do této organizace „*bude nezbytné přijmout i její politickou ideologii*“, a poukazyval na to, že zamýšlená organizace má, podle něj, hrát úlohu především v československé domácí politice. O své pochybnosti se dělil s V. Lypynským, jehož odpověď bohužel není známa, i s dalšími výše postavenými členy organizace.³¹

Pozornost SUCH se přenesla na vznikající SSAM. V květnu 1923 vznikl v Praze přípravný výbor pro založení Svazu Slovanské agrární mládeže (dále jen SSAM). Prvních porad se účastnili i zástupci ruské emigrace. První valná hromada SSAM se odehrála 22.–23. června 1924 v Lublani. 5.–8. září se tamtéž odehrál první kongres. Členy Svazu se staly mládežnické organizace z Polska, Československa, Jugoslávie, Bulharska a Lužice. Zástupci ruské, ukrajinské a běloruské emigrace se jednání účastnili s právem poradního hlasu.³²

Poděbradřané vyslali na první kongres SSAM jako svého zástupce V. Muraška. Taková akce pochopitelně vyžadovala značné prostředky – členové poděbradřské organizace uváděli, že v první polovině dvacátých let museli platit dvojnásobné i trojnásobné členské příspěvky, aby mohli financovat své politické aktivity.³³ V. Muraško na kongresu údajně navrhl, aby se předsedou SSAM stal Slovák a tajemníkem Polák, což se prý stalo východiskem z napjaté situace mezi československou a polskou delegací.³⁴

Pro usnadnění vstupu do SSAM založili členové SUCH v březnu 1925 mládežnickou organizaci – Svaz ukrajinských studentů-zemědělců³⁵ (Sojuz ukrajinskych studentiv-chliborobiv – dále jen SUSCh). Členskou základnu nového sdružení představovali členové SUCH, založení se tedy odehrálo spíše jen „na papíře“.³⁶ Ve stanovách se psalo, že: „*cílem Svazu je vést ukrajinské studenty-zemědělce k technickému zdokonalení se ve zemědělství, a také je v morálním smyslu vychovávat k sociálnímu, hospodářskému a kulturnímu pokroku v souladu s agrárně-demokratickými zásadami.*“³⁷

Obdobím nejintenzivnější spolupráce byl rok 1926. Od léta se zástupci SUSCh účastnili všech zasedání prezidia SSAM. Ve dnech 31. října–1. listopadu se v Praze odehrál druhý kongres SSAM, kde se ukrajinští chliborobi objevili ve větším počtu a jejich sdružení bylo do Svazu definitivně přijato jako mimořádný člen (stejně jako organizace ruské emigrace). Na sjezdu vystoupil mimo jiné Milan Hodža.³⁸ Členové SUSCh pracovali i ve sjezdových komisích – M. Rossinevyč a S. Radzijejskyj v komisi organizačně-programové, P. Zoc v komisi sociálně hospodářské a Dmytro Stopkevyc³⁹ a Mychajlo Savčenko⁴⁰ v komisi školské.⁴¹ S. Radzijejskyj vystoupil s řečí, v níž stručně představil SUSCh a jeho činnost.

„*Pracujeme na ideologii Agrarismu [sic!] a to, že ukrajinští zemědělci v emigraci nemarní čas, dokazuje tato kniha [ukazuje Lysty do bratřiv chliborobiv]. To je naše vlastní zemědělská ideologie. Je specifická, protože vznikla pro Ukrajinu, ale zemědělci na celém světě tu najdou zajímavá společná místa. Pozorně sledujeme všechna agrární uskupení, studujeme je, a na základě našich současných i historických zkušeností jsme vytvořili svou ideu, svůj názor na úkoly zelené internacionály, o něž se s Vámi rádi podělíme [...]. O naše přijetí do SSAM neprosíme, jen nabízíme své názory.*“⁴²

Vlastní náplň kongresu představovaly především vnitřní organizační záležitosti samotného SSAM, spojené se spory mezi Čechy a Poláky. Pro Ukrajince účast na tomto specifickém mezinárodním fóru představovala nemalý úspěch: „*Po dlouhém a náročném úsilí dosáhli jsme cíle, který jsme si stanovili: vstoupili jsme do SSAM, díky čemuž naše organizace vstoupila na široké pole činnosti a ve spolupráci se zemědělci jiných národů má možnost blíže se seznámit s životem a zřízeními těchto národů a také jim přiblížit naši zemědělskou [chliborobskou] ideologii.*“⁴³

V nedatovaném textu z druhé poloviny dvacátých let nacházíme podrobnější shrnutí kladů a záporů členství v SSAM: „*Výhody našeho členství v SSAM: seznámení se s životem a zemědělským hnutím v jiných státech, propaganda ukrajinské zemědělské ideje a seznámení cizinců s ukrajinským osvobozeneckým hnutím, účast na seminářích a kursech, které pořádá SSAM, kde musí zástupci různých organizací diskutovat o probíraných otázkách a vykládat je ze svého hlediska. Nevýhody: občas se stává, že některé organizace vnášejí do života SSAM politiku.*“⁴⁴

V srpnu 1928 se objevila zpráva o činnosti Sojuzu Ukrajinských Studentiv-Chliborobiv v časopise Mladá slovenská dedina.⁴⁵ V článku se uvádělo, že SUSCh „je těsně spojen“ s SUCH a připomínalo se zde také založení SUCH v ČSR v roce 1922. Autoři uváděli, že členy „sojuzu“ jsou ukrajinští studenti jak na vysokých školách českých v Praze, Příbrami a Bratislavě, tak i na školách ukrajinských (UVU v Praze, UHA v Poděbradech). Činnost

členů organizace se zmiňovala jen mlhavě, naopak podrobně se popisovalo těžké hmotné postavení ukrajinských studentů, které „...jako nezbytný důsledek emigrantského postavení brzdí poněkud práci a nedává jí možnosti rozvinout ji tak, jak by bylo přáním Sojuzu, a není divu, že vedle otázek ideově programových a organizačních má se zabývatí otázkami rázu ryze existenčního jak pro jednotlivé členy, tak pro celý Sojuz. V poslední době, kdy mnozí členové sojuzu končí svá studia, tyto otázky stávají se stále více a více bolestnými, ba způsobují dokonce pomalé rozptylování se členstva.“⁴⁶

Roku 1928 se P. Zoc účastnil v Opatovicích na Moravě Semináře pro slovanské agrární akademiky,⁴⁷ pořádaného Ústředním svazem agrárních akademiků v ČSR za pomoci studentské sekce SSAM a Svobodného učení selského. Podle programu zde měli vystoupit vědci z Československa i jiných slovanských zemí.⁴⁸ V programu nacházíme mimo jiné jména ministra M. Hodži a filosofa Emanuela Rádlu.⁴⁹ O filosofických základech agrárního hnutí zde přednášel slovinský filosof Franc Veber.⁵⁰ Když P. Zoc zmínil, že jeho názory jsou blízké názorům V. Lypynského, „projevil [F. Veber] velký zájem, prosil, abych mu poskytl kontakt na p. Lypynského atd. [...] Má zájem o všechnu naši agrárnickou literaturu, ale ukrajinsky rozumí špatně.“⁵¹

Ve dnech 16.–18. května 1928 byly v Praze agrární stranou pořádány Manifestační slavnosti československého zemědělského lidu, které měly demonstrovat „mohutné síly československých zemědělců“.⁵² Účastnili se jich i členové SUSCh, ačkoliv není jisté, zda dorazilo všech 18, kteří měli na pozvání SSAM přijet z Poděbrad i z Podkarpatské Rusi.⁵³ Někteří z nich se na části plánovaných průvodů a shromáždění objevili dokonce v lidových krojích, pravděpodobně společně s jinými zástupci zemědělců z Podkarpatské Rusi.⁵⁴

Na jaře 1928 zaslal jeden z členů berlínského vedení Skoropadského organizace M. Kočubej S. Radzijejskému v reakci na jeho dotaz, „zda a jak se mají ukrajinští chliborobi podílet na mezinárodním agrárním hnutí“, dlouhý dopis, v němž jakoukoliv spolupráci hetmanců s evropskými agrárními stranami jednoznačně odmítl. Prohlásil, že agrární strany se „svou vnitřní podstatou ničím neliší od jiných stran – rozdíl je jen v heslech“ a že zemědělci jsou pro ně pouhým předmětem politiky – podobně jako dělnické strany organizují masy dělnictva. Sami politici představují „skupinu zdeklasovaných inteligentů“, kteří tímto způsobem usilují o „parlamentní kariéru“. Jen díky tomu mohla, podle názoru M. Kočubeje, vzniknout tzv. zelená internacionála – „inteligenti nejsou spjati s půdou, nemají v sobě chápání vlasti v našem smyslu“, a tudíž se mohou, když přijmou „určitou doktrínu, v tomto případě doktrínu ‚agrarismu‘, ve jménu této doktríny spojovat do ‚internacionál‘ se stejnými inteligenty jiných národů proti jiným třídám své vlastní země.“ Naopak pro „rolníka [chliboroba], který je sám o sobě nositelem ideje teritorialismu, tedy jednoty všech obyvatel daného území ve jménu svého státu, jsou všechny ‚internacionály‘ absurdní.“ Vznik agrárních stran je podle něj jen příznakem krize zemědělského stavu v Evropě, způsobené slabostí jeho vládnoucí vrstvy. Vůdčí vrstvou by podle jeho názoru měla být aristokracie, která však v demokratické Evropě degeneruje. Jen „klasokratické“ (tj. stavovské, korporativistické) zřízení může zajistit „organický proces regenerace vládnoucí vrstvy selekcí a přílivem nových sil“, ale nynější situace je taková, že „klasokratické zřízení bylo nahrazeno demokracií, [a proto] proces organické obnovy vládnoucí vrstvy získal neorganické, patologické formy“. Nově dorůstající elita zemědělců již nepřejímá zkušenosti, kulturu a historickou tradici staré vládnoucí vrstvy a místo toho „se setkává se zcela jí psychikou i světónázorem cizími politiky-inteligenty“. Výsledkem je, že „se buď stává pasivním objektem v rukou těchto profesionálů, nebo se pod jejich vlivem deklasuje, demoralizuje a ztrácí organický kontakt s rodným venkovem“. M. Kočubej podotýká, že

„stranicko-demokratický princip“ tu vnáší chaos do zemědělské třídy „*stejně jako kamkoliv jinam*“. V závěru svého dopisu podotkl, že není žádoucí spolupracovat s tímto hnutím na organizační úrovni. Taková spolupráce by „*mohla být na překážku tomu, aby v našich zemědělských vykrytalizovalo vědomí jejich státních a třídních úkolů*“. Jednotlivci nicméně mohou do těchto organizací vstupovat a vést v nich na základě pokynů z ústředí propagandu, směřující k ozdravení zemědělské třídy nejen na Ukrajině, ale i v těchto státech.⁵⁵

Na tento dopis zevrubně odpověděl některý z členů SUSCh, pravděpodobně P. Zoc. Pod silným dojmem ze zmiňovaných Manifestačních slavností pisatel tvrdil, že československá agrární strana představuje autentické zájmy českého rolnictva a že její zástupci jsou „*skutečnými vůdci*“.⁵⁶ Obhajuje pozemkovou reformu jako vynucenou tím, že bývalí „*nečeskoslovenští*“ majitelé půdy se stavěli proti českým národním zájmům. Poukazuje na to, že mezi českými zemědělci, a to i těmi, kteří jsou činní v politické organizaci, vládnu „*tradice a normy selského života*“. Českoslovenští agráři jsou podle něj „*zástupci stavovské organizace, byť i v demokratickém prostředí*“ a v celé společnosti vládne porozumění a úcta k tradici. Jako příklady úcty k historické tradici pisatel uvádí „*založení pomníku Přemyslu Oráči*,⁵⁷ *úcty k českým králům, pro něž se nyní připravují nové rakve, den lidových obyčejů, který byl vskutku příkladem úcty a lásky ke svému, ne jen jakousi předstíranou folkloristickou scénou československého státu*.“ Zarážející je, že popíral samu existenci mezinárodního agrárního hnutí⁵⁸ – údajně „*proběhl pokus takové hnutí vytvořit, avšak dále než k iniciátorům se celá věc nedostala*.“ Poté opakově tvrdil československých agráriků, že v agrarismu, který je vlastně novou sociální naukou, je „*dělník současně vlastníkem, [není zde] vykořisťovatele a vykořisťovaného nebo pána a raba jako v socialismu nebo kapitalismu*“.⁵⁹ SSAM podle něj neměl s „*internacionálním agrárním hnutím*“ nic společného a účast SUCH v tomto „*internacionálním hnutí*“ byla starou záležitostí, aktuální naposledy v roce 1922. Psal, že „*nyin se ohledně toho pokoušíme navázat spolupráci s odpovídajícími elementy jiných slovanských národů, hlavně samozřejmě proto, abychom je seznámili s naší všeukrajinskou věcí a hnutím chliborobů-hetmanců*“. Nakonec vyslovil tvrzení, že „*porovnáváje díla Lypynského s díly předsedy československé strany Švehly konstatoval jsem zarážející podobnost myšlenek, jako by se ti lidé nacházeli v jakémsi psychickém kontaktu*“.⁶⁰ Odpověď M. Kočubeje bohužel neznáme.

Během druhé poloviny roku 1928 většina chliborobů již své studium ukončila, mnoho bývalých studentů si našlo práci, přestěhovalo se a dopisy SSAM se nedostávaly ke svým adresátům.⁶¹ Spolupráce se SSAM trvala až do roku 1929, kdy SUSCh oficiálně vystoupil ze SSAM a současně de facto ukončil svou činnost.⁶² Někteří z bývalých členů SUSCh projevovali zájem o spolupráci s agráři i v pozdějších letech. Konkrétně se to týká M. Rossinevyče, který během třicátých let podal přihlášku do agrární strany.⁶³ P. Zoc se odvolával na činnost v rámci SSAM, aby dokázal svou loajalitu vůči ČSR a získal československé občanství.⁶⁴ Jak dosvědčují dochované zápisy ze schůzí, právě P. Zoc a M. Rossinevyč byli neaktivnějšími členy SUSCh. Jako předseda (M. Rossinevyč) a tajemník (P. Zoc) tvořili sami dva vedení celé organizace.⁶⁵

Členové SUCH v ČSR se nacházeli pod značným vlivem tehdy silného politického agrarismu a jeho specifické ideologie. Na rozdíl od jiných zemí, kde byly agrární strany slabé nebo roztržité, českoslovenští agráři představovali neopominutelnou politickou sílu a reálně zastupovali zájmy malých i větších zemědělců.⁶⁶ Zdá se, že některým ukrajinským přívržencům hetmanství, žijícím v ČSR, připadal tento model natolik inspirativní, že se ho snažili sloučit s konzervativním projektem ukrajinské monarchie, vytvořeným V. Lypynským.

Poznámky:

- 1 Ukrajinský výraz „державник, державницький“ patrně ještě nebyl do češtiny překládán. Překlad vychází z převodu anglického, jak ho používá Alexander Motyl, překládající „державник“ jako „statist“. Tomuto anglickému slovu v češtině nejlépe odpovídá výraz „etatista“, ačkoliv i zde existují nežádoucí konotace zvláště z oblasti hospodářského života. A. MOTYL, *The Turn to the Right*, New York 1980, s. 26.
- 2 Г. ПАПАКІН, Павло Скоропадський: перші роки на еміграції. In: Український історичний журнал, č. 4, 2008, s. 81–95.
- 3 Zejména: В. ЛИПИНСЬКИЙ, *Листи до братів-хліборобів*, Kyiv – Philadelphia 1995; ТҀҀ, *Універсалізм у хліборобській ідеології*. In: Я. ПЕЛЕНСЬКИЙ (ред.), В‘ячеслав Липинський - историко-політологічна спадщина і сучасна Україна, Kyiv – Philadelphia 1994, s. 267–275.
- 4 W. ISAJIW, *The Political Sociology of V. Lyapunskyj*. In: Harvard Ukrainian Studies, č. 3–4, roč. 9, 1985, s. 288.
- 5 К. ГАЛУШКО, *Консерватор на тлі доби*, Kyiv 2002, s. 113–119.
- 6 I. RUDNYTSKY, *V. Lyapunskyj’s Political Ideas from the Perspective of our Times*. In: Harvard Ukrainian Studies, č. 3–4, roč. 9, 1985, s. 350.
- 7 В. ЛИПИНСЬКИЙ, *Листи до братів-хліборобів*, s. 42.
- 8 I. RUDNYTSKY, *V. Lyapunskyj’s Political...*, s. 352.
- 9 Srovnej: К. ГАЛУШКО, *Гетьманська ідеологія В. Липинського 1920–1929 рр.: проблеми інтерпретації*. In: Студії з архівної справи та документознавства, č. 5, 1999, s. 64–70; ТҀҀ, „Хліборобська ідеологія“ В. Липинського у системі східноєвропейського аграризму. In: Український історичний збірник 1999, č. 2, roč. 2, 2000, s. 164–200. ТҀҀ, *Консерватор на тлі*, s. 193–223.
- 10 К. ГАЛУШКО, „Хліборобська ідеологія“, s. 190.
- 11 Tamtéž, s. 195.
- 12 Tamtéž, s. 183.
- 13 Tamtéž, s. 172.
- 14 В. ЛИПИНСЬКИЙ, *Універсалізм у хліборобській*, s. 273.
- 15 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 1, *Panu Presidentu Zemědělské Rady Prokúpkovi, 4. 11. 1922*.
- 16 Tamtéž.
- 17 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 11, *Slavné Redakce. Prosíme o laskavé uveřejnění shora uvedené stati. Praha, dne 3. října 1922*.
- 18 Tamtéž.
- 19 A. INDRASZCZYK, *Zielona Międzynarodówka*, Warszawa, 2008, s. 53.
- 20 J. ROKOSKÝ, *Formování Mezinárodního agrárního bureau ve dvacátých letech 20. století*. In: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století, Uherské Hradiště 2000, s. 90–91.
- 21 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 8–9, *dopis Republikánské straně zemědělského a maloroľnického lidu ze dne 18. listopadu 1922*; tamtéž, s. 12, *dopis Generálnímu tajemníkovi Mezinárodního agrárního bureau ing. Fiedlerovi*; tamtéž s. 19–20, *dopis Panu Ministru (sic!) Dru. Girsovi, 2. října 1922*; tamtéž, s. 29, *Proxання – До Міністерства Земельних Справ Чехо-Словацької Республіки, Прага 14 лютого 1923*; tamtéž, s. 31–32, *Прошение – Господину Министру Земледелия в Чехословакии, 10-го января 1923*; NA, Praha, fond MZV-RPA, karton č. 364, *Spolky cizí v ČSR, Svaz ukrajinských zemědělců 1922–23, Opis – Ministerstvu zemědělství, dne 14. února 1923*; tamtéž, *Ministerstvu Zahraničních věcí, žádost o schválení a potvrzení stanov, 8. května 1923*.
- 22 NA, Praha, fond MZV-RPA, karton č. 364, *Spolky cizí v ČSR, Svaz ukrajinských zemědělců 1922–23, Ministerstvo zemědělství, Opis. Č. 25.341-Ia/1923, V Praze, dne 27. dubna 1923. Pořadání lidových kursů, vydávání zemědělských brožur, 14denní Zemědělské Gazety a pořadání exkursí. Svaz ukrajinských zemědělců v RČS*.

- 23 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 317, s. 8, *Zвіт про діяльність „Союзу Українських Хліборобів“ за період 1922–1925 р.*
- 24 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 2, *Panu Presidentu Zemědělské Rady Prokúpkovi*, 4. 11. 1922.
- 25 NA, Praha, fond MZV-RPA, karton č. 364, *Spolky cizí v ČSR, Svaz ukrajinských zemědělců 1922–23, Č. j. 4359/23, Věc: Svaz ukrajinských zemědělců v R.Č.S. Zamíni Zemské správě politické.*
- 26 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 48, inv. č. 327, s. 37–39, *Zвіт Голови Пражської Групи Союзу Українських Хліборобів в Ч.С.Р. на надзвичайних Загальних Зборах 27 жовтня 1925 року.*
- 27 Ukrajinská hospodářská akademie byla zřízena roku 1922. Tato instituce měla umožnit mladým Ukrajincům získat vzdělání v různých zemědělských a technických oborech. Mezi přednášejícími byli kromě Ukrajinců i čeští odborníci. Absolventi akademie získávali plnohodnotné inženýrské tituly. V prvním roce existence (1922–23) měla akademie 216 posluchačů, v roce 1926–27 již 613, z nichž 508 dostávalo stipendium. NA, Praha, fond PMV-AMV 225, karton č. 280, sign. 225-280-6, s. 1–24, *Okresní četnické velit. v Poděbradech, Č. J. 168 dův. Ukrajinská Hospodářská akademie v Poděbradech, poměry, Zemskému četnickému velitelství pro Čechy, dne 12. září 1923*; NA, Praha, fond PMV-AMV 225, karton č. 642, sign. 225-642-5, s. 1–24, *Okresní správa politická v Poděbradech. K č. 673 pres. ze dne 2. XII. 1927 – Ukrajinská hospodářská akademie v Poděbradech – Její založení a organisace. Politické cíle a chování ukrajinské emigrace.*
- 28 Г. Д., *Підстава аграризму в Європі*. In: Наша Громада, Листопад-Грудень 1924, s. 35.
- 29 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 212–213, *Союз Українців Хліборобів, Місцева Організація в Подєбрадах... Січня 1925 р. До Міжнародного Аграрного Бюро.*
- 30 Ples pořádalo Okresní sdružení republikánského dorostu na Nymbursku. NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 43, *Pozvánka.*
- 31 Není bohužel jasné, jakou organizaci měl D. Dorošenko na mysli pod označením „sojuz agrarijiv“, ale z kontextu, zejména díky zmínce o Fiedlerovi, se domýšlíme, že jde o МАВ. І. КОРОВИЦЬКИЙ (ред.), *Вячеслав Литинський – Архів том 6 – Листи Дмитра Дорошенка до Вячеслава Литинського*, Philadelphia 1973, s. 130–131.
- 32 J. LIS, *Słowiański Związek Młodzieży Wiejskiej*. In: Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego, č. 10, 1968, s. 306–309.
- 33 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 315, s. 57, *Протокол сходин представників окремих груп Союзу Українських Хліборобів 7 Червня 1925 році м. Подєбради.*
- 34 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 318, s. 56, *Zвіт Делегації від С.У.Х. в Ч.С.Р. на II. Конгресі Союзу Славянської Аграрної Молоді 31.X.–2.XI.26.* Na kongresu skutečně vznikly spory mezi Čechoslováky a Poláky – kromě otázky, zdá má být SSAM organizací výhradně slovanskou, se zde řešil ještě spor o počet hlasů jednotlivých hnutí-členů SSAM. J. LIS, *Słowiański Związek*, s. 312–313.
- 35 V organizační praxi SSAM byl název obvykle používán v původní jazykové podobě, ale zapsaný latinkou, tedy „Sojuz Ukrajinských Studentiv Chliborobiv“.
- 36 Ostatně přinejmenším podle dochovaného organizačního návrhu padlo rozhodnutí, že do SUSCh musí vstoupit všichni členové SUCH, kteří jsou studenty. NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 303, s. 16, *Організаційні норми.*
- 37 Vzhledem k nadpisu není nicméně jasné, zda jde o platné a používané stanovy. NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 301, s. 1, *Статут „Українського Студентського Аграрного Союзу“.*
- 38 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 318, s. 57, *Zвіт Делегації від С.У.Х. в Ч.С.Р. на II. Конгресі Союзу Славянської Аграрної Молоді 31.X.–2.XI.26.*
- 39 Člen SUCH, student hydrotechniky v Poděbradech, fond RUESO, karton č. 48, inv. č. 320, s. 14, *Список членів Союзу Українських Хліборобів в Ч.С.Р.*

- 40 Pražský člen SUC, lesní inženýr, složil přísahu roku 1925, fond RUESO, karton č. 48, inv. č. 320, s. 25, *Список членів Союзу Українських Хліборобів в Ч.С.Р.*
- 41 Tamtéž, s. 58.
- 42 Tamtéž, s. 59. Originál je v ukrajinštině.
- 43 Tamtéž, s. 63. Autorem dochované zprávy byl M. Rossinevyč. Zpráva obsahuje i zmínku o pozitivním ohlasu kongresu v tisku. Tamtéž.
- 44 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 317, s. 1, *Союз Українських Хліборобів в Ч.С.Р.*
- 45 P. ZOC – M. ROSSINEVYČ, *Sojuz Ukrajinskich Studentiv-Chliborobiv v Praze*. In: Mladá slovanská dedina, č. 2, 1928, s. 32–33. Ve stejném čísle vyšel také text ukrajinské lidové písně Oj, prjadu, prjadu.
- 46 Tamtéž.
- 47 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 318, s. 146, *Прага, дня 22. серпня 1928 р., До Високоповажаного Пана Голови Гетьманської Управи, Берлін.*
- 48 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 304, s. 56, *Svaz slovanskej agrarnej mládeže, Študentská sekcia, Praha, dňa 26. júna 1928. Vážení kolegové.*
- 49 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 306, 1927, s. 68, *Ústřední svaz agrárních akademiků za podpory Svobodného učení selského a Svazu slovanské agrární mládeže pořádá pod protektorátem ministra Dr. Hodži Slovanské učení selské.*
- 50 France Veber (1890–1975), významný slovinský filosof, první profesor filosofie na lublaňské universitě. Ve dvacátých letech napsal knihu o slovanském agrárním hnutí: France VEBER, *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (Ideové základy slovanského agrarismu), Ljubljana, 1927. *VEBER, France*. In: Enciklopedija Slovenije, Dil 14, U/We, Ljubljana 2000, s. 160–161. Srovnej také F. WEBER, *Idejni temelji slovanskega agrarizma* (autoreferát). In: Mladá slovanská dedina, č. 2, 1928, s. 22–23.
- 51 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 318, s. 146, *Прага, дня 22. серпня 1928 р., До Високоповажаного Пана Голови Гетьманської Управи, Берлін.*
- 52 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 304, s. 71, *Svaz slovanské agrární mládeže, Praha, dňa 4. apríla 1928, Bratský Sojuz Ukrajinskich Studentiv Chlibor. Nusel – Údolí.*
- 53 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 306, 1927, s. 33, *Список членів, які мають приїхати до Праги на маніфестацію славноїсть Ч.С. лиду 16–18/V 1928.*
- 54 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 307, 1927, s. 12, *Прага, 21 червня 1928 року. Високоповажаний пане голову.*
- 55 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 304, s. 48–51, *Копія, Голова Гетьманської Управи, Берлін 7. 5. 1928. До Ви. Пана інж. С. Радзієвського.*
- 56 Uvádí konkrétně A. Švehlu, M. Hodžu, Františka Staňka, Karla Viškovského a A. Prokūpka. NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 307, s. 10, *Прага, 21 червня 1928 року. Високоповажаний Пане Голово.* Nepředvedl tak sice dokonalý politický přehled, když zmiňoval výrazně konzervativního F. Staňka jedním dechem vedle umírněných přívrženců A. Švehly, ale pravdou je, že kromě M. Hodži, jenž byl vystudovaným právníkem a měl blíže k inteligenci, tito muži skutečně pracovali především v zemědělství a v zemědělských profesních organizacích. D. MILLER, *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*, Praha 2001, s. 121–130.
- 57 Jde o projekt agrární strany, prezentovaný v březnu 1928. Před Pražským hradem měl být vystaven pomník mýtickému prvnímu přemyslovskému knížeti, avšak prezident Masaryk s tímto návrhem nesouhlasil a socha nakonec postavena nebyla. D. MILLER, *Antonín Švehla*, s. 197.
- 58 Přitom právě v květnu 1928, jen měsíc předtím než byl dopis napsán, se konal I. sjezd MAB, které v té době již sdružovalo agrární strany z celé Evropy. J. ROKOSKÝ, *Formování Mezinárodního...*, s. 96.
- 59 To je myšlenka např. M. Hodži, který řekl: „*Marxismus rozdělil lidstvo šablonovitě na buržoazii, již jsou všichni zaměstnavatelé, a proletariát, jimž jsou jen zaměstnanci. Tu se*

objevila skupina, kde zaměstnavatel i zaměstnanec je v jedné osobě. Zemědělec zmařil všechny výpočty marxismu.“ M. HODŽA, *Mezinárodní styky zemedelcov*. In: *Mladá slovenská dedina*, č. 1, 1927, s. 10.

- 60 Všechny citáty v tomto odstavci: NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 307, s. 9–15, *Praga, 21 червня 1928 року. Високоповажаний Пане Голово*.
- 61 SSAM si v dopisech opakovaně stěžoval, že nedostává žádné odpovědi. NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 304, s. 81–82, *Svaz slovanské agrární mládeže, Č. j. 4/28 Pl-Há, Praha, 3. januára 1928. Bratský Sojuz Ukrajinsky Studentiv Chliborobiv, Praha – Nusle*; tamtéž, s. 126, *Svaz slovanské agrární mládeže, Č. j. 375/29 Pl./R, Praha 19. dubna 1929. Bratský Sajuz Ukrajinskich Studentiv Chliborobiv, Praha*; tamtéž, s. 126, *Svaz slovanské agrární mládeže; s. 143, Č. j. 856/29 V./R, Praha 19. dubna 1929. Sojuz Ukrajinskich Studentiv Chliborobiv v Praze*.
- 62 NA, Praha, fond RUESO, karton č. 47, inv. č. 319, s. 83–84, *Копія. Управа Союзу Українських Хліборобів в Ч.С.Р. Ч. 124. Прага, дня 21 вересня 1929 р. До Гетьманської Управи Обеднаних Хлібор інших Класових Організацій в Берлін*.
- 63 Přihlášku podal 25. září 1937. Přijat však nebyl, zřejmě proto, že neměl československé občanství. NA, Praha, fond UM, karton č. 65, inv. č. 840–842, ing. Mykola Rossinevyč, 2962 223/37 *Přihláška za člena Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu*.
- 64 V příloze ke své žádosti o udělení československého občanství P. Zoc 14. října 1937 uváděl, že „byl vždy stoupencem myšlenky slovanské svornosti a jednoty a v tomto duchu jsem také pracoval, a to jak mezi svými spoluobčany, tak i na širším slovanském fóru.“ Na důkaz tohoto tvrzení ke své žádosti připojil také oba vydané výtisky časopisu *Mladá slovenská dedina* a Studentskýj vистnyk se svým článkem o II. kongresu SSAM. NA, Praha, fond PŘ 1941–1951, karton č. 13 226, sign. Z 1584/zoc paul, s. 103, *Високému ministerstvu vnitra Československé republiky v Praze*.
- 65 Viz NA, Praha, fond RUESO, karton č. 46, inv. č. 302, s. 1–2, *Протокол засідання управи Союзу Укр. Студ. Хліборобів 22. 2. 1928*; tamtéž, s. 3, *Протокол засідання управи Союзу Укр. Студ. Хліборобів 11. 1. 1928*.
- 66 D. MILLER, *Antonín Švehla*, s. 235.

Ukrainian Monarchist Emigration in ČSR and Organization of State Administration

Abstract

The Union of Ukrainian Farmers (SUCH) was a Czechoslovak branch of the Ukrainian Union of farmers-etatists (USChD), which was a political organization supporting political claims of Pavel Skoropadsky, a pretender to the throne of the Ukraine. The movement ideologist was Vjačeslav Lypynskij, a Ukrainian historian and politician who in his books voiced his opinion that the independent Ukraine can only exist as a monarchy.

In an attempt to find allies in the Czechoslovak political life, SUCH passed themselves at first as a professional agricultural organization. Its members would make contacts with the Ministry of Agriculture and the International Agrarian Bureau (MAB). They, however, failed to get any support at all and were given almost no attention by the officials in the Ministry and the MAB.

The only organization SUCH members did make contacts with was the Union of Slavonic Agrarian Youth (SSAM). Within the 1920s Ukrainian students transferred from SUCH to SSAM and took part in a couple of international meetings and other events. In their public statements they presented views very close to the rhetoric of the Czechoslovak agrarians which irritated Berlin's headquarters of Skoropadsky movement. In the late 1920s this cooperation was terminated too.

ROLE PŘIDRUŽENÝCH ORGANIZACÍ A OSOBNOSTÍ V REGIONECH

Agrární „Hanák“ Kuneš Sonntag a jeho přínos k rozvoji moravského řepářství a cukrovarnictví

FRANTIŠEK ČAPKA

Na úvod si nejdříve připomeňme stručnou charakteristiku Kuneše Sonntaga: hanácký statkář, čelní představitel moravského agrárního hnutí, zemědělský publicista, ministr ve dvou vládách rudozelené koalice první republiky (financí – od října 1919 do května 1920, v dubnu 1920 rovněž správcem výživy, dále pak ministrem průmyslu, obchodu a živností – od května 1920 do září 1920 a také od června do září 1920 správcem ministerstva zemědělství), člen správní rady banky Bohemia, prezident Anglo-československé banky,¹ viceprezident Československé akademie zemědělské a rovněž přední podporovatel a propagátor cukrovarnictví a řepářství na Moravě; právě nad posledně jmenovanou jeho životní „specializací“ se blíže zamyslíme.

Ještě předtím si krátce přiblížíme několik údajů z jeho curriculum vitae, které se vztahují k označení v názvu příspěvku – „Hanák“. Sonntag pocházel ze staré německé selské rodiny, která přišla (pravděpodobně ze Švábska) na severní Moravu (na Uničovsko) někdy po třicetileté válce v průběhu 17. století.² Zde, v kraji úrodné Hané, se ve starém selském rodě 19. února 1878 narodil jako nejmladší z deseti dětí v Lazcích u Uničova (dnes součást Troubelic). Venkovské prostředí hanáckého kraje ho zformovalo do podoby, kterou krátce po jeho smrti (29. března 1931 ve věku pouhých 53 let) podal starosta z nedalekých Střelic, kam se přiznal: „*Byl to muž hlubokého sociálního cítění, který dovedl ocenit i tu nejmenší a nejnepatrnější práci venkovana.*“ A jeho vlastní, tedy Sonntagova slova pak nejlépe odpovídají na otázku, kde hledat kořeny jeho vztahu k řepářství a cukrovarnictví: „*Je přece jenom krásně na tom našem venkově! Příroda nefalšovaná, mluvící ku každému srdci vznětlivému, otevřená kniha zasvěcenému.*“ František Obrtel, spisovatel a pražský redaktor, viděl příčinu hlubokého a vřelého vztahu Kuneše Sonntaga k Hané nejen v jeho hanáckém původu, a tudíž v Sonntagově pohledu na ni „*jako na rodný krásný, bohatý kraj Moravy*“, ale současně tvrdil, že ji považoval také „*za kolébku velikých tradic a smyslu pro každou solidní práci*“. V dobové literatuře se objevuje pro něj označení coby „*sedlák se zdravým selským rozumem*“.³

První jeho životní „štace“ byla spojena s činností ve mlýně u svého staršího bratra, následně pak nastoupil na odbornou mlynářskou školu nedaleko Drážďan, aby po dvou letech prošel praxí v několika německých mlýnech a vzdělání si rozšířil na rolnickém institutu při univerzitě v Halle. Když těžce onemocněla jeho matka, vrátil se na rodnou Hanou a začal hospodařit na rodném statku v Lazcích. Následná svatba s o pět let starší dcerou majitele dědičné rychty Annou Nemluvilovou z nedalekých Střelic představovala další významnou Sonntagovu životní kapitolu. Střelická rychta se stala jeho vůbec největší zálibou, zde realizoval své sny o moderním hospodaření, vybudoval z ní moderní a výkonný selský statek. Jinak však osmnáctileté manželství s bigotní katoličkou představovalo pro něj spíše stinnou stránku tohoto životního období. Proto (asi) hledal místo pro svou seberealizaci v politice – a tak se z něj zrodil agrární politik.⁴

K tomuto konstatování několik poznámek na okraj: k prvnímu pokusu o založení agrární politické organizace na Moravě došlo v roce 1883 na sjezdu moravského rolnictva v Olomouci; na tomto sjezdu prof. Jan Rudolf Demel stál u zrodu *Českomoravského spolku selského pro Moravu*. Podle názoru J. Harny se však nejednalo o politickou stranu, i když v programu spolku zaznívaly politické požadavky.⁵ Ke změně situace, k urychlení

zakládání politické strany došlo po nástupu nové generace představitelů rolnictva, k nimž právě vedle Františka Obrtela a Jaroslava Marchy náležel i Sonntag, který se stal pro svou organizátorskou a publicistickou činnost (svými odbornými časopiseckými články) nejdůležitější osobností z této „trojice“. Bylo to vedení *Selské jednoty*, které vyzvalo Sonntagem k vytvoření politické a sociální části budoucí *Agrární strany na Moravě a ve Slezsku*, ustavené 27. prosince 1904 v Olomouci; zvláštní pozornosti se zde zejména těšilo Sonntagovo vystoupení k sociálnímu programu strany, které formulovalo otázku agrární jako otázku sociální. Existence moravské agrární strany neměla však dlouhého trvání, skončila již krátce po svém založení. Cesta pak vedla k vytvoření jednotné politické organizace všech zemědělců pro české země spojením existujících agrárních stran v březnu v Přerově a v květnu a v červnu 1905 v Praze; do jejího ústředního výboru se dostal i Kuneš Sonntag, kterému (spolu s Antonínem Tymichem) připadla role zástupce Moravy.⁶

Hlavním bodem programu agrární strany byla práce v hospodářské oblasti, neboť na ní byl závislý trvalý úspěch i samotná existence strany. Této skutečnosti si byl Sonntag dobře vědom, a proto svou další aktivitu zaměřil více než na politiku, na práci v oblasti národohospodářské. Jeho přítel a spolupracovník (pozdější ministr zemědělství v Surového vládě) Edvard Reich o něm ve své vzpomínce napsal: „*Nikdy nebyl výlučně politikem a vždy jej zajímaly více otázky národohospodářské, kulturní a problémy národnostní, zvláště menšinové. Sonntagovi od počátku politické kariéry bylo jasno, že jádrem všech je bezpečný hospodářský základ. Na něm stavěl i politiku strany a na něm řešil i otázky vývoje a pokroku vlastního národa. Chtěl, aby Morava měla vzdělané a solidární rolnictvo, pokročilejší venkov, dobré organizace družstevní a odborové, silnou stranu agrární a pevný hospodářský základ.*“⁷

Hospodářská činnost agrární strany byla velmi různorodá, ale přitom efektivní. Nemalou zásluhu na tom nesl také Kuneš Sonntag, který se zajímal o mnoho otázek z nejrůznějších oborů hospodářství. Jako novinář (zejména *Selských listů* a od roku 1909 vlastního *Moravského venkova*), poslanec zemského sněmu a předsedící zemského výboru, jako funkcionář Moravské zemědělské rady a Ústředního svazu českých hospodářských společenstev v Brně aktivně zasahoval do zemědělského hospodářství prosazováním nových myšlenek a nových směrů v praxi (v zemědělském družstevnictví to byla oblast mlynářství a mlékařství – připomeňme si například v roce 1903 v Lazcích zřízenou Rolnickou družstevní mlékárnu), na Uničovsku a Olomoucku zakládal hospodářské besídky, spolky a družstva.⁸

Sonntagovo jméno je dlouhodobě spjato také s organizováním řepařského hnutí s cílem ustavit jednotnou řepařskou organizaci pro celou Moravu. Od druhé poloviny 90. let 19. století můžeme zaregistrovat v silně produkčních řepařských regionech přechod selských statků a hospodářství středních rolníků od naturálního k tržnímu hospodaření. Oběma těmito kategoriím přineslo řepařství vysoké, do té doby netušené zisky, jejichž přebytky byly zpětně investovány do pěstování cukrovky a rovněž do zakládání akciových rolnických cukrovarů. Přitom však, přestože řepařství a cukrovarnictví jsou dvě stránky jedné mince a jedna bez druhé nemůže existovat, nevystupovaly vždy ruku v ruce jako harmonický celek, naopak (zejména v počátcích) existovaly mezi nimi napjaté vztahy; tím, kdo diktoval a kdo měl „navrch“, byli cukrovarníci.⁹ Každá nová cukerní krize přetrvávající problémy ještě více zhoršovala, jako např. za cukerní krize z nadvýroby v letech 1884–1888; připomeňme si, že v těchto letech představoval podíl českých zemí na zpracování cukrovky v rámci celé monarchie přes 90 % a produkce českého (řepného) cukru představovala okolo 20 % celosvětového průměru, přičemž jeho export byl odhadován na 10 % celkového vývozu z Rakousko-Uherska.¹⁰ Řepařství

a cukrovarnictví se staly nejvýhodnějšími obory zemědělské prvovýroby a potravinářského průmyslu v českých zemích.

Od počátku zmíněné krize začali řepaři vystupovat proti pokusům cukrovarnických kartelů snižovat cenu dodávané řepy, čehož dosahovali vytvářením tzv. rajonových kartelů (rozdělením nákupu řepy pro jednotlivé cukrovary, včetně akciových rolnických). Vzájemné vztahy mezi řepaři a cukrovarníky byly v dalších letech upravovány tzv. agenciálními dohodami (definitivně byly dobudovány na přelomu 19. a 20. století). Byly výsledkem každoročních přímých jednání mezi cukrovary a řepaři o stanovení rozsahu osevu cukrovky a výši výkupní ceny; agencie se sdružovaly ve *Svaz českých cukrovarnických agencí*, rolnické cukrovary se spojily ve *Svaz zemědělských cukrovarů*.¹¹ Třebaže to vypadalo skoro idylicky, cukrovary se snažily dopady krize přenést na bedra řepařů. Nad pěstiteli řepy neustále visela hrozba, že pokud se jim nepodaří dodat smluvené množství cukrovky, budou penalizováni, a naopak, dodají-li větší než smluvené množství, cukrovary je nemusí vykoupit za smluvní, ale za podstatně nižší ceny. Rolníci tak žili permanentně v nejistotě. Proto docházelo k častým výbuchům nespokojenosti ze strany řepařů. Sílily mezi nimi hlasy po vytvoření akceschopného centrálního vedení. První taková organizace vznikla v květnu 1902 v Praze na Žofině (*Ústřední jednota řepařů pro Království české*), v jejímž čele stanul od roku 1905 A. Švehla ml., který zahájil ostrou kampaň za zrušení diktátu cukrovarů nad řepaři.¹²

Také na Moravě se začalo prosazovat organizování řepařského hnutí. Počínaje rokem 1903 zde působila *Zemská družina řepařská pro Markrabství moravské* (ale slabá a neprůbojná), ale teprve v roce 1911 po manifestacích řepařů v Prostějově, Kroměříži, Zdounkách, Kyjově a Uherském Hradišti začali rolníci zakládat první místní organizace řepařů na Moravě. V lednu 1912 (na Tři krále) bylo toto úsilí korunováno založením silné řepařské organizace – *Ústřední jednoty řepařů pro Markrabství moravské*; hlavním řečníkem na shromáždění, kterého se zúčastnili rolníci všech moravských okresů s výjimkou Židlochovic, Kojetína, Přerova a Bystřice pod Hostýnem, byl K. Sonntag. V programovém projevu slíbil přítomným, že moravská ústřední jednota bude všemi prostředky usilovat o stanovení spravedlivých cen za dodávanou řepu a o rovnost malého řepaře s velkým, ale že „*jejím konečným cílem není ani tak boj o pěťinky a šestáky, jako o to, aby každý řepař byl natolik cukrovarníkem, nakolik je řepařem*“.¹³ Jinými slovy řečeno, byl to další apel k budování rolnických cukrovarů. Ihned poté došlo na celé Moravě k vytváření okresních odborů, k volbám důvěrníků v jednotlivých obcích a k zajištění řepných soupisů. V průběhu prvních měsíců existence jednoty se do ní přihlásilo 19 666 rolníků z hanáckých okresů Prostějov, Kroměříž, Zdounky, Litovel a Holešov a s dalšími okresy pak stoupl počet členů na zhruba 25 tisíc. Ústřední jednota řepařů pro Markrabství moravské se tak stala zemskou centrálou místních a okresních řepařských odborů se sídlem v Brně.¹⁴ Předsedou jednoty byl zvolen K. Sonntag jako zástupce Českého odboru zemědělské rady v Brně; do jara 1912 byly založeny řepařské odbory v 31 moravských soudních okresech, v dalších letech se tento počet zvedl na 40 odborů. A z celé Moravy byly stále v popředí hanácké okresy, a to jak v pěstování cukrovky a v ustavování řepařských odborů, tak i v zakládání rolnických cukrovarů.¹⁵

Nárůst řepařských odborů by mohl svádět k domněnce, že vše probíhalo snadno a bez komplikací, opak byl však pravdou. Získávání rolníků do řepařské jednoty vyžadovalo od funkcionářů agrární strany nesmírné úsilí, kdy tito „náboráři“ navštívili stovky obcí, mnohdy i několikrát, než některé rolníky přesvědčili. Na to vzpomínal agrární senátor, literární publicista a Sonntagův přítel Jaroslav Marcha: „*Na Slovácku ležela vláda tmy a diktátu*.“

Celá jižní Morava byla pokořena. Sedlák stál u vrat fabriky s pomačkaným kloboukem... Kuneš Sonntag mě posílal na schůze agitovat pro přístup členstva z řad řepářských do Ústřední jednoty řepářů. A tak to byly takové apoštolské cesty, ale cesty kruté, vyčerpávající. Vzpomínám, jak do Klobouk na Moravě se muselo jet z Brna vozem za třesnutího mrazu po silnici plné čtyři hodiny [...] Vzpomínám si, jak v jedné vesnici mně nechťeli ani dát do rána nocleh. Mluvil jsem tam v promrzlé místnosti, v níž seděli rolníci ve svých kožiších, skončil pozdě v noci, lidé se rozešli, nikdo nenabídl nocleh, povozník, kterého jsem si zjednal, ujel a hostinský mi řekl, že mi nocleh může dát jen na lavici v šenkovně, asi tak, jak spávali obtížní cizinci. Mluvil jsem a ti ostatní také, co s námi horovali pro osamostatnění rolníka-řepáře, až malta padala ze zdi. Mluvávalo se 4, 5 i 6 hodin, ale facit se této námaze nerovnal, neboť každý měl před mocnými pány z cukrovarů pekelný strach...“¹⁶

S jednotou řepářů „v zádech“ začali rolníci novou etapu boje proti cukrovarníkům. Ale ti se také připravili: skupovali dvory nebo si pronajímali zemědělskou půdu a na ní pěstovali cukrovku, aby byli co nejméně odkázáni na řepu od rolníků; v předvečer první světové války si tak vypěstovali na vlastní půdě na Moravě a ve Slezsku kolem 30 % cukrovky, což jim umožňovalo i nadále diktovat své podmínky.¹⁷ Pěstitelé cukrovky hledali východisko ze situace cestou tzv. porolničování cukrovarů, což představovalo hlavní požadavek Ústřední jednoty řepářů.

Porolničování, ať bylo prováděno v kterékoli době, bylo vždy složitým úkolem, vyžadujícím velký kapitál. Na přelomu 19. a 20. století (do konce 1. světové války) můžeme zaregistrovat na Moravě 13 rolnických cukrovarů. Rolnické akciové cukrovary (zejména na Hané) se „držely“ i přes značnou kapitálovou slabost a zadluženost, a to díky finanční podpoře od místních občanských a rolnických záložen. Skutečnost, že moravský zemský odbor Ústřední jednoty řepářů vystupoval samostatně, nepodřizoval se zcela pražskému ústředí a byl finančně i administrativně nezávislý, znamenala, že porolničovací proces měl na Moravě specifický (a také rychlejší) průběh než v Čechách. Přitom mohl navázat na poměrně úspěšný proces „raného“ porolničování několika moravských cukrovarů.

Jako nejaktivnější odpůrce cukrovarnického kartelu na Moravě a současně propagátor myšlenky organizovaného hnutí řepářů vystupoval K. Sonntag. S obavami sledoval pokračující koncentraci nerolnických cukrovarů a byl přesvědčen, že jejich nátlaku nebudou rolnické cukrovary schopné čelit; tato jeho činnost je poměrně málo známá. Východisko viděl v promyšleném společném postupu organizovaných pěstitelů cukrovky a rolnických cukrovarů; prosazoval porolničování cukrovarů a budování vlastních rafinerií (v té době rolnické cukrovary nevyráběly rafinátu, ale pouze surovinu). Jako předseda Ústřední jednoty řepářů pro Markrabství moravské zdůvodnil požadavky a cíle jednoty následovně: „Žádáme zákaz rayonu a nechceme čekat na parlamentní projednávání a zdlouhavou proceduru v parlamentě a v panské sněmovně. Na tuto kartu nesázíme vše. Máme ještě i jiné prostředky po ruce, jimiž bychom odškodnili... Díváme se na věc vážně a já varuji cukrovarníky, aby nepřepínali luk k prasknutí, nýbrž aby hledali přátelské cesty k sblížení cukrovarníků s řepaři.“ Na adresu cukrovarníků dále prohlásil: „Zakládáme řepářskou jednotu ne jako bojovou organizaci proti cukrovarům, nýbrž jako odborovou organizaci a přejeme si, aby páni cukrovarníci to uznali a hleděli najít cestu ke sblížení. K docílení toho však jest nutným zrušit rayony, zrušit kontingenty a kartely vůbec.“ V případě nezájmu ze strany odpůrců varoval: „Postavíme si vlastní cukrovary, porolničíme stávající a budeme pak představovat takovou moc, jako jste vy. Na nás záleží, dojde-li k tomu. A tu se rozhodne, jak bude vypadat, jak bude vypadat cukerní průmysl na Moravě v příštích letech.“ Svoji představu o cukrovarnickém podnikání pak vtělil do práce *Moravské cukrovarnictví*

a *řepařství*, kterou vydal v roce 1914. I když se tehdy nepodařilo Sonntagovy myšlenky plně prosadit, jeho vážnost a popularita mezi rolníky – řepaři výrazně vzrostla. Postavení velkých cukrovarů na Moravě však bylo natolik významné, že se nemusely hnutí řepařů příliš obávat. Protikartelová kampaň situaci v cukrovarnictví na Moravě před vypuknutím války příliš neovlivnila.¹⁸

Posuzováno z pohledu tehdejších možností (především ekonomických), hrozba masové výstavby rolnických cukrovarů jako účinné protiváhy kapitalistických cukrovarů se musela jevit jako nereálná především samotnému Sonntagovi, který toho o cukrovarnictví hodně věděl a viděl dál než pěstitelé řepy; své zkušenosti získané jednak v letech organizování řepařského hnutí a jednak v ministerských funkcích uplatnil Sonntag při porolniciování cukrovaru v Kroměříži (ten byl založen již v roce 1869 jako rolnický). Někteří rolníci však v obavě o vložené peníze začali rozprodávat své akcie, zatímco jiní (zejména ve vedení cukrovaru) naopak akcie skupovali ve snaze zabránit jejich hromadnému odprodeji do „cizích rukou“. Jejich záměr však stejně nevyšel, takže původně rolnický cukrovar se ocitl v rukou „nerolníků“. Po skončení 1. světové války se dostával do složité finanční situace (s obtížemi konkuroval nedalekým modernějším cukrovarům v Hulíně a v Němčicích nad Hanou).

V Kroměříži vznikl tzv. akční výbor s cílem vybudovat na Hané nový prosperující rolnický cukrovar. K. Sonntag byl požádán, aby celou akci zaštitil. Byly vypracovány stanovy nového Rolnického cukrovaru v Kroměříži a začalo se s upisováním akcií; za krátkou dobu (v rozmezí let 1918–1919) tak bylo upsáno několik tisíc akcií a byl získán kapitál 2 miliony Kč. Sonntag si však uvědomil, že s touto sumou nelze uvažovat o výstavbě nového závodu, a proto začal jednat s vedením kroměřížského cukrovaru. Výsledkem byl kompromis: rolníci získali 4 tisíce akcií, 2 400 akcií zůstalo v rukou původních majitelů – „nerolníků“. Částečně porolnicovaný kroměřížský cukrovar s pomocí Ústřední jednoty řepařské pro Moravu a za spoluúčasti Moravské agrární a průmyslové banky byl za předsednictví K. Sonntaga postupně modernizován, zvyšovala se zde produktivita práce a rostly i zisky. Dobré výsledky hospodaření umožnily odkoupení zmíněných „nerolnických“ akcií, čímž se celý kroměřížský cukrovar ocitl v rolnických rukou; poslední kapitálové podíly byly převedeny do rukou rolníků-akcionářů (znamenající definitivní porolniciení) 28. května 1923.¹⁹

Vedle kroměřížského rolnického cukrovaru se jméno K. Sonntaga objevilo již předtím u organizačního jednání vedeného k vybudování rolnického cukrovaru v Drahanovicích u Olomouce. První cukrovarnický závod zde byl založen již v roce 1861 českým hrabětem Augustem Sylvou-Tarouccym coby šlechtický cukrovar, který později přešel do vlastnictví akciové společnosti, v jejímž čele stál nejprve Sylva-Taroucca, který byl záhy vystřídán představitelem moravské konzervativní šlechty hrabětem Egbertem Belcredim; po něm stanul v čele společnosti baron Klein z Wiesenbergu (také majitel hutí a železáren v Sobotíně a ve Štěpánově a velkostatku v Loučném).

Od zimních měsíců roku 1908 říšský a zemský poslanec František Okleštěk spolu se zemským agrárním poslancem a přisedícím zemského výboru Janem Vacou a tehdejšími redaktorem *Selských listů* Kunešem Sonntagem organizovali schůze a shromáždění na podporu zřízení rolnického cukrovaru na Drahanovicu; do čela prozatímního výboru byl postaven rolník Josef Řezníček z Ohnic. Vedle toho *Selské listy* Sonntagovou zásluhou začaly každodenně uveřejňovat zprávy o upisování akcií zamýšlenému drahanovickému cukrovaru. Po vzoru „drahanovické akce“ začaly být i na jiných místech Hané (zejména na Kojetínsku a Hulínsku) podnikány kroky k vybudování rolnických cukrovarů.

Intenzita vnitřního „vření“ kolem drahanovického cukrovaru nabrala nový impuls od prosince 1911, kdy vedle požadavku na nový cukrovar se začalo vyjednávat o převzetí Kleinova závodu. Do probíhajícího procesu upisování akcií drahanovickému cukrovaru vstoupily s nabídkou na poskytnutí finančních záloh vedle Moravské agrární a průmyslové banky i Občanská záložna v Olomouci a Ústřední záložna rolnická v Olomouci. Výnosem ministerstva vnitra ze dne 27. dubna 1912 bylo vydáno povolení ke zřízení společnosti s názvem Rolnický akciový cukrovar na Drahanovicích se sídlem v Těšetících. Krátce nato (5. července 1912) došlo za účasti zástupců 50 obcí k dohodě o postavení nového cukrovaru, protože snaha získat Kleinův cukrovar koupí se mijela účinkem; toto ujednání bylo pak stvrzeno na valné hromadě 4. srpna 1912 v Těšetících. Na tyto aktivity nakonec (po počátečním nesouhlasu) reagoval baron Klein nabídkou o prodeji svého cukrovaru v Drahanovicích. Následovala složitá jednání o podmínkách prodeje, která se protáhla až do roku 1914; to se již v aktivitách na porolnicení drahanovického cukrovaru stále výrazněji prosazoval již zmíněný agrárník a cukrovarnický podnikatel Jan Vaca z Příkazu.

Celá složitost samotného procesu porolnicování nakonec vyústila koncem května 1914 k převzetí drahanovického cukrovaru rolnickou akciovou společností. První kampaň rolnického cukrovaru v Drahanovicích byla zahájena 24. září 1914, tedy krátce po vypuknutí první světové války. Přitom se zde stále výrazněji projevoval narůstající rozpor mezi dvěma významnými osobnostmi celého porolnicování v Drahanovicích – K. Sonntagem a J. Vacou.²⁰ Sonntag po úspěchu agrární strany v zemských volbách v červnu 1913 (skončila na 2. místě) se stal přisedícím zemského soudu a začal se v těchto letech také významně angažovat v oblasti mlékařského družstevnictví.²¹

Sonntagovo jméno si zaslouží ještě jednou připomenout v souvislosti s aktivitami v zemědělství, a to v zemědělském školství. Ve svých člancích v *Moravském venkově* propagoval zřizování venkovských pokračovacích, zemědělských a hospodyňských škol. Již krátce po vzniku nového československého státu se stal (4. prosince 1918) iniciátorem návrhu agrárních poslanců na zřízení samostatné Vysoké školy zemědělské v Brně, který byl předložen Revolučnímu Národnímu shromáždění; zákon o zřízení této školy byl schválen 24. července 1919, přičemž slavnostní zahájení výuky na VŠZ se konalo 18. listopadu téhož roku. Sonntag se zasadil také o to, aby tato vysoká škola dostala do vinku školní lesní statek v Adamově u Brna. Vedle toho prosazoval myšlenku vybudování výzkumných zemědělských ústavů a coby poslanec Národního shromáždění předložil i návrh na celostátní organizaci zemědělského výzkumnictví.²² Ale to již se připravovala další (i když ne dlouhá) jeho kariéra ve vrcholné politice. Z dřívějšího hanáckého vůdce rolníků a moravského agrárníka se stal český agrární politik, působící ve „vyšších sférách“.

Cukrovar Drahanovice

Kuneš Sonntag

Poznámky:

- 1 V bance Bohemia zasedal K. Sonntag ve správních orgánech a krátce zastával i funkci předsedy. Nepracoval zde dlouho, jen asi šest týdnů, poté odešel do Anglo-československé banky, přesto padla vina a odpovědnost za krach Bohemie v roce 1923 (tedy asi rok po Sonntagovu odchodu z banky) na „jeho hlavu“. Blíže: VRÁBEK, Václav. Kuneš Sonntag jako finančník. In *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 192. Též: SLEZÁK, Lubomír. Kuneš Sonntag, významný moravský agrární politik a národohospodář. In *Sborník prací Pedagogické fakulty MU*, řada společenských věd č. 26 (1-2011), s. 43–45. Období v čele Anglo-československé banky (Anglobanky) patřilo k úspěšnějším etapám Sonntagova profesního života. Blíže: *Politické elity v Československu 1918–1948*. Praha 1994, s. 228.
- 2 TYMICH, Antonín. Sonntagova příprava k veřejné činnosti. In *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 26.
- 3 CHROMÁ, Helena. *Kuneš Sonntag – český agrární politik*. Diplomová práce, FF PU v Olomouci, Olomouc 2003, s. 9. Též: SLEZÁK, Lubomír, c. d., s. 40–41.
- 4 REICH, Edvard. Kuneš Sonntag a jeho životní dílo. In *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 298–299.
- 5 HARNA, Josef. Agrární politické hnutí v českých zemích a na Slovensku. In Marek, P. a kol.: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, s. 164.
- 6 Blíže: POSPĚCH, Pavel. Založení agrární strany na Moravě. In *Časopis Matice moravské*, 1981, č. 3–4, s. 265–266. Též: CHROMÁ, Helena, c. d., s. 33–39.
- 7 REICH, Edvard, c. d., s. 301.
- 8 Podrobněji k problematice Sonntagových aktivit v hospodářské oblasti, viz CHROMÁ, Helena, c. d., s. 49–57.
- 9 Složitými vztahy mezi řepaři a cukrovarníky v těchto letech se zabývala řada badatelů, zejména pak J. Křížek. Viz: KRÍŽEK, Jurij. Krise cukrovarnictví v českých zemích v osmdesátých letech minulého století a její význam pro vzrůst rolnického hnutí. In *Československý časopis historický*, roč. IV, 1956, s. 270–298, s. 417–447; roč. V, 1957, s. 473–506; roč. VI, 1958, s. 46–59.
- 10 Podle údajů z publikace *Hospodářský list*, roč. 1893, s. 27 a *Prager Zuckermarkt*, roč. 1882, s. 729. Též: HÁJEK, Jan: Cukrovarnictví. In *Akademická encyklopedie českých dějin*, A–C. Praha 2009, s. 373.
- 11 VILIKOVSKÝ, Václav. *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu. Od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské*. Praha 1934, s. 345.
- 12 ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír. *Cukrovarnictví do roku 1938 a agrární strana (se zřetelem na Moravu a Slezsko)*. Brno 2011, s. 80–81.
- 13 VACHUTKA, Rudolf. *25 let Ústřední jednoty řepařů v Brně*. Svoboda, roč. XX, č. 96, 24. 4. 1938, s. II.
- 14 Brno však v té době již postupně ztrácelo pozici střediska cukrovarnické výroby a obchodu s „bílým zbožím“.
- 15 Blíže: ZAVADILÍK, Stanislav. *Haná, kolébka rolnických cukrovarů*. Svoboda, roč. XX, č. 96, 24. 4. 1938, s. II. Dále: KRAVÁČEK, František. Organizační a podnikatelská činnost české agrární buržoazie na Moravě na počátku 20. století (1896–1914). In *Hospodářské dějiny*, 9, Praha 1982, s. 373.
- 16 MARCHA, Jaroslav. *Jak jsme zakládali Řepařskou jednotu na Moravě*. Svoboda, roč. XX, č. 96, 24. 4. 1938, s. II.
- 17 KRAVÁČEK, František, c. d., s. 373.
Tak například arogantní vystupování cukrovarníků vyvolalo nespokojenost mezi řepaři

- na Vyškovsku, proto se usnesli neuzavírat s cukrovarem ve Vyškově smlouvy na dodávku cukrovky a požadovali, aby cena za surovinu byla odstupňována podle cukernatosti a podle výše ceny za surový cukr. Vyškovský cukrovar si propachtoval několik stovek měřic půdy ve svém okolí, na níž pěstoval cukrovou řepu, čímž nebyl tolik odkázán na dodávky od řepařů. Blíže: *Cukrovar Vyškov – 100 let trvání 1868–1968*. Vyškov 1968, s. 6–7.
- 18 KRAVÁČEK, František, c. d., s. 374–379.
Též: CHROMÁ, Helena, c. d., s. 58–59.
- 19 Nárůst zpracovatelnosti kroměřížského cukrovaru přibližují tato čísla: v roce 1920 – 462 tisíc q cukrové řepy, v roce 1923 – 615 tisíc q řepy, v roce 1925 – 863 tisíc q řepy, přičemž od roku 1924 se zde započalo s výrobou krystalu.
Blíže: Moravský zemský archiv, H 163. *První moravský akciový cukrovar rolnický v Kroměříži, 1869–1948 (1951)*. Inventář, s. 6–7. Též: *Svoboda*, roč. V, č. 123, 30. 5. 1923, s. 1; *Svoboda*, roč. V, č. 126, 3. 6. 1923, s. 2; *Svoboda*, roč. VII, č. 159, 5. 7. 1925, s. 12. Též: Národní archiv Praha, fond 567, sign. IV/88, j. č. 609, inv. č. 57, kart. 8. Též: ČAPKA, František – SLEZÁK, Lubomír, c. d., s. 119–120. Podle autorů NOVOTNÝ, Jiří – ŠOUŠA, Jiří. *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*. Praha 1996, s. 58, se na přeměně kroměřížského cukrovaru v rolnickou akciovou společnost podílela i Agrární banka (přeměna uváděna ke květnu 1918).
- 20 Viz: *Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích 1914–1924*. Olomouc 1925.
Též: BINAR, Karel. *Drahanovický cukrovar*. Olomouc 1908; KRAVÁČEK, František. Nástin organizační a podnikatelské činnosti českého rolnictva na střední Moravě ve 2. polovině 19. století. In *Historie 3 – Sborník prací Pedagogické fakulty UP v Olomouci*. Praha 1976, s. 38–40.
- 21 DVORÁK, Jan. Kuneš Sonntag a moravské mlékařství. In *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 87.
- 22 CHROMÁ, Helena, c. d., s. 60–62.
Též: REICH, Edvard. Usilování o vysoké učení zemědělské na Moravě. In *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 150.

Agrarian “Hanák” Kuneš Sonntag and his Contribution to Expansion of Beet Growing and Sugar Industry in Moravia

Abstract

The study by a versatile agrarian politician who deserved for the rise and growth of agrarian movement in Czech lands (especially in Moravia), notably for the new Czechoslovak Republic, focuses on one of his many activities in economy – on the organization and expansion of beet growing and sugar industry in Moravia. To comprehend Sonntag’s ideas, views and interests you need to know his family background that helped to mould his personality. Wedded to the Agrarian Party in whose establishment in Moravia he participated significantly (as a journalist too) he engaged in the Agrarian Party’s activities, already as a Regional Assembly deputy and a Regional Committee observer, then a Moravian Agrarian Council official and a member of a number of national economic institutions, following the rise of Czechoslovakia as Minister (1919–1920), later even as a leading official in the banking system and in the Czechoslovak Agrarian Academy.

Sonntag’s name was long associated with the organizing of beet growing heading towards the establishment of an integrated beet growing organization for the whole of Moravia. These activities of his are detailed as well as the theme of so called “peasantization” of sugar factories in central Moravia. A more detailed analysis of this process is given in the example of peasant

joint stock sugaries in Kroměříž and in Drahanovice near Olomouc. In conclusion, there are mentioned his activities in the field of agrarian school system in the new republic which were topped by his personal engagement in the foundation of Agricultural University in Brno. It follows that K. Sonntag was not so much a top politician of the Agrarian Party (except for a brief career as a deputy and Minister) than an economist. A successful landowner, as he saw himself till the end of his days, he gravitated towards economic activities rather than politics.

Německý agrarismus v severovýchodních Čechách v prvních desetiletích 20. století.

„Selská kázání“ / „Bauern-Predigten“ Hugo Scholze

EDUARD KUBŮ – JIŘÍ ŠOUŠA

Rodák z Otovic (německy Ottendorf), nevelké pohraniční vsi nedaleko Broumova, Hugo Scholz (1896–1987), je významným reprezentantem německého agrarismu¹ severovýchodních Čech.² Jedná se o region osídlený německým etnikem, jenž je zaklíněn mezi hranici českých zemí s pruským Slezskem na straně jedné a jádrem českých zemí osídleným etnikem českým na straně druhé. Jeho specifika jsou vyjádřena v mentalitě venkovského obyvatelstva, jež inklinuje k německví spjatému s Německou říší a cítí se ohrožena v první Československé republice expandujícím češtvím. Vznik republiky a její vývoj vyvolávají v německém venkovském obyvatelstvu Broumovska a přilehlých oblastí dvojí stres, stres nacionální a stres stavovský (obojí spojené s narůstajícím ekonomickým tlakem). Uvedené skutečnosti se markantně odrážejí v politickém vývoji regionu a zejména pak regionální specifice vývoje politického subjektu zaměřeného na německý venkov – Bundu der Landwirte, tj. německých agrárníků.

Hugo Scholz je spojen s fungováním a rozvojem aktivit této strany. Ač ho lze označit za regionálního žurnalistu Bundu der Landwirte, jeho reálný význam je nadregionální. Udržoval úzké kontakty s vedením strany a zejména jejím předsedou 2. poloviny dvacátých let a ministrem vlády ČSR Franzem Spinou. Na rozdíl od praktického agrarismu jiných regionů má Scholzův agrarismus i teoretický rozměr. Scholz se dokonce stal jedním z předních teoretiků německého agrárního hnutí v Čechách. Vedle výrazných představitelů BdL, jakými byli Franz Křepek (zastupoval úrodné, a tudíž hospodářsky úspěšné Litoměřicko), Josef Mayer (hájlil zájmy velkého a také vcelku úspěšného regionu západních Čech – Chebska) či Franz Spina (pocházel z dobře v živočišné výrobě prosperujícího Hřebečska), se neztratil. Přijímaly jej za „svého“ oblasti hospodářsky méně vyspělé s komparativně horšími půdními a klimatickými podmínkami.

Scholzova publicistická a literární činnost dokumentuje jeho intelektuální obzory a snažení jako teoretika Bundu der Landwirte a s ním spjatého německého agrarismu. Jeho hlavním nositelem na sklonku habsburské monarchie byla Deutsche Agrarpartei založená v roce 1905. Scholz, nepříliš úspěšný německý sedlák, vydával od roku 1922 v Broumově stranický týdeník „Die Scholle“ (hrouda), dále pak čtrnáctideník „Das Dorf“ (vesnice). Kromě toho napsal téměř dvě desítky románů a souborů povídek, dvě divadelní hry, sbírku básní a několik vlastivědných prací. Takřka veškerá jeho literární činnost je prostoupena problematikou venkova. Scholz je považován za předního protagonistu literatury označované jako „Bauernroman“ (selský román) a „Grenzlandroman“ (hraničářský román).³

Agrarismu jako teoretickému učení i praktickému návodu pro výkon hospodářských funkcí a především pak jako návodu pro každodenní život německého sedláka, jeho rodiny, společenství na statku, ale v konečných důsledcích německé venkovské komunity jako celku se věnoval v seriálu pěti teoretických prací s názvem Bauern-Predigten. Vydával je v intervalu let 1926/27–1934. Tento soubor teoretických spisů dává v koncentrované podobě nahlédnout postulátům německého agrarismu s jeho specifiky severovýchodních Čech. V Scholzově podání se specifika odvíjejí především od regionální tradice Broumovska, zejména Otovic a okolí. Zároveň soubor Bauern-Predigten vyjadřuje názorový posun

klientely BdL soustředěné kolem Hugo Scholze, jenž se uskutečnil v období od nástupu konjunktury poloviny dvacátých let do vrcholící krize těsně před polovinou let třicátých.

První sešit Bauern-Predigten s podtitulem „Der Weg zur Freiheit“ není sice datován, ale podle knihovnických poznámek a obsahu jej můžeme zařadit do let 1926–27.⁴ Ačkoliv v úvodu prvního svazku autor tvrdí, že mu jde jen o to, napsat od srdce o problémech selství a životě na venkově, ve skutečnosti se jedná o promyšleně projektovaný teoretický spis, jenž chce v několika následných pokračováních ovlivnit německý venkov a stravitelným způsobem mu předestřít agrarismus jako teoretické učení i návod k praktickému životu. O jisté rezonanci a úspěchu Bauern-Predigten v německé venkovské komunitě svědčí poznámka v pátém svazku z roku 1934 (uloženém v Národní knihovně ČR), jež uvádí, že se jedná již o druhé a třetí vydání.⁵ Symptomatické přitom je, že Scholz se neodvolává na žádné agraristické autority. Neznalý čtenář by mohl nabýt dojmu, že text je výsledkem svébytných Scholzových úvah. Opak je ovšem skutečností. Scholz ve svých teoreticko-praktických pojednáních reprodukuje základní ideje středoevropského agrarismu, k nimž jen připojuje vlastní komentáře a dodatky pramenící z regionální a místní specifiky Broumova a okolí.

Pro analýzu struktury Scholzových „kázání“ a pochopení jejich návaznosti na dobové paradigma středoevropského agrarismu jako takového, jenž ovšem má své kořeny v agrarismu západoevropském sklonku 19. století, je třeba připomenout jeho základní atributy.⁶ Určujícím atributem je antimodernismus, jímž se agrarismus vymezuje vůči městu jako symbolu kapitalistické modernizace a prostoru lehkovážného a nezodpovědného životního stylu. Tento negativní definiční prvek byl komplementován definičním prvkem pozitivním, a sice „návratem k půdě“ (druhý elementární definiční prvek). Půda je vnímána jako věčná hodnota, jež je obhospodářována rolníkem jako živitelem společnosti. Romantická idealizace venkovského života odkazuje k patriarchálním pořádkům na selském hospodářství a vesnici. Pozemková reforma má posílit selský stav jako představitele venkovské střední třídy, a to na úkor jeho historického protivníka – aristokracie. Třetím elementárním atributem středoevropského agrarismu byla jeho snaha o vybudování národních a nadnárodních struktur, ať již politických, stavovských či družstevních. Čtvrtý atribut představuje od tradičního venkovského života sotva odmyslitelná zbožnost. Vcelku se jedná o soubor konzervativních idejí, který je ale sotva možné charakterizovat jako systematizovanou ideologii. Asi nejpříznačnější je pro agrarismus jeho rezistence vůči nástupu modernity ve všech oblastech lidského života, tedy modernizaci politické, sociální, kulturní a obvykle i hospodářské, ať již v podobě technicko-technologické, investiční, konzumní či jiné.

Bauern-Predigten – Heft 1 („Cesta ke svobodě“ – „Der Weg zur Freiheit“)

První sešit řady Bauern-Predigten vychází ze srovnání života rolníka jako reprezentanta venkova s životem městských vrstev. Život na venkově spojený s každodenní starostí o úrodu, každodenní prací od „slunka do slunka“, která není časově limitována, kontrastuje s bezstarostným životem dělníka. Ten po odpracování stanovené pracovní doby odchází spokojeně domů či za radostmi městského života s jeho pokušeními a zábavou. Vysvětluje, že rolník včetně sedláka nekonzumuje máslo, šťavnatou slaninu a množství masa běžné a každodenně, nýbrž většinou žije skromně a tyto produkty prodává, aniž přichází na jeho stůl, neboť je zcela obvyklé, že doma se používá margarín, jídla z brambor, mouky a zelí (výjimkou jsou venkovské festivity – jako Velikonoce, Vánoce či posvícení). Rolníkovi existenční jistotu ohrožují neštěstí, špatné počasí, požáry, nákazy hospodářských zvířat. Rolník a především jeho nejvýraznější představitel – sedlák – jsou ovšem prvním a nejpodstatnějším článkem národa.

Scholz připouští, že i život na venkově doznává v posledních desetiletích jistého „poměštění“ a moderní sedlák je často rozpolcen mezi starým selským způsobem života a novým životním stylem vycházejícím z města. Právě od tohoto poměštění venkova odvíjí Scholz svá „kázání“, která jsou návodem k osvobození venkova od městské kultury, tedy „cestou ke svobodě“. ⁷ V centru kritiky se ocitá změna oděvu, mravů, zařízení domácnosti a obytných místností, stížnosti padají na selská děvčata, která se ve svém chování často neliší od dívek městských. „Modernizovaným“ venkovským chlapcům chybí stavovská hrdost, již by jim vštípila důsledná rodičovská výchova. Úpadek venkova spatřuje ve skutečnosti, že mnohé selské statky se dostávají do rukou „židovských čachrářů“ (Schacherjuden), neboť děti odešly do města za snadnější obživou a příjemnějším životem. Zde začíná katalog návodů, jak takovému neblahému vývoji čelit.

Hned na počátku je třeba se rozloučit s městským duchem, tj. městskou módou, mravy a ztotožnit se selskými duchovními vzorci myšlení. Východiskem rozvoje mladého člověka je školní vzdělání. Vysílání dětí na vysoké školy se principiálně nedoporučuje, a to ze dvou důvodů: 1) stojí to mnoho peněz a mladý člověk dlouho chybí v hospodářství jako pracovní síla (důvod ekonomický); 2) je zde nebezpečí, že nové vzdělání oddělí mladého člověka od hroudy a povede ho k neřádnému způsobu městského života (Verluderung und Verstädterung). Za jediný vzdělávací ústav vhodný pro rolníka považoval speciální „lidovou selskou školu“ (Bauernvolkshochschule), která vychovává svobodného, vzdělaného a stavovsky uvědomělého sedláka. Stížnosti směřovaly i k základnímu školství, kam jsou často vysíláni učitelé jen s minimálními znalostmi o zemědělství. Tento nedostatek chce řešit Scholz samostudiem, které má být celoživotním úkolem venkovana. Za tímto účelem doporučuje Hugo Scholz, aby si každý rolník dlouhodobě budoval svou domácí knihovnu. Ačkoliv domácí knihovna je „selskou pokladnicí“, sedláci zatím nemají pro knihy porozumění, jsou téměř nepřáteli knih a pokud knihy kupují, jsou to výlučně knihy městských autorů. Nástrojem obnovy selského stavu se má stát nezávislý selský tisk, přičemž Scholz konstatuje, že i na venkově se šíří městský tisk s jeho rafinovanými prostředky působení na člověka, jenž rolníka zaplavuje „myšlenkovým brakem“ a „židovským jedem“ (Schund und Judengift).⁸ Dalším nástrojem dosažení osobní svobody je víra v Boha. Skutečná svoboda není myslitelná bez křesťanského světového názoru.

Spásu venkova vidí ve *stavovské soudržnosti, neboť jedinec je ničím, stmelená masa vším* (der Einzelne ist nichts, die geschlossene Masse ist alles).⁹ Autor pojednání považuje soudržnost německého obyvatelstva za slabou a chce v něm probudit organizačního a družstevního ducha. Poněkud překvapuje, že na konstatování o zájmu celého spektra politických stran, jež se ucházejí o rolníka jako voliče, nenavázal propagací agrární strany (Bund der Landwirte), jejímž byl členem.

Skutečné domácí štěstí spatřoval Scholz v družné rodinné zábavě, která plně nahradí divadlo, koncerty a jiné drahá povyražení. Svě první „kázání“ uzavřel konstatováním, že německé obyvatelstvo směřuje k úpadku. Východiskem mu bylo osvobození selského stavu. Jen jeho prostřednictvím může dojít ke „skutečné německé obnově“. Krátce po polovině dvacátých let je sice rolník již základem německého národa a jeho obnovy, ale Scholzovy úvahy zatím neakcentují požadavek národnostního boje. O německém nacionálním útlaku v Československu zatím není v Scholzových „kázáních“ ani zmínky. To na první pohled poněkud překvapuje, neboť Scholzova strana s nacionálním útlakem, čechizací a radikálními prostředky boje proti nim, včetně bojkotu českého zboží, vcelku běžně pracuje jak doma, tak na mezinárodní scéně (projevy německých poslanců v parlamentě, jejich stížnosti ke Společnosti národů v Ženevě, konkrétní bojkotové akce realizované

za spoluúčasti reprezentantů německých agrárníků). Scholz totiž v této době ještě dával přednost selskému stavovství před politikou, kterou akceptuje pouze jako výraz nezbytnosti v politicky rozděleném světě.

Vstupní „kázání“ je vcelku typickým produktem středoevropského selského agrarismu s jeho antimodernismem, negativním vymezením vůči městu a idealizací vesnice jako základu obnovy společnosti. *Obnova společnosti se má uskutečnit cestou návratu k půdě* a upevněním či dokonce zpětnou instalací patriarchálního řádu selské usedlosti. Doporučuje budování stavovských a družstevních organizačních struktur, jež venkovské společenství zájmově integrují, náležitě akcentována je i zbožnost venkovského obyvatelstva. Do jisté míry překvapuje absence požadavku vytváření politických struktur. Asi nejpřekvapivější je absence radikálního nacionalismu, jenž se stále ještě promítá ve stranickém tisku a v oficiálních dokumentech. Otázky posílení a ozdravení německého národa vystupují až v samém závěru. Nepřehlédnutelné jsou ovšem opakované antisemitské výpady.

Bauern-Predigten – Heft 2 („Společenství vesnice“ – „Die Dorfgemeinschaft“)¹⁰

V tomto sešitě svých „kázání“ se Scholz zabývá strukturami vesnického společenství počínaje rolníkem jako základním článkem celého řetězu. Jeho ideálem je široká patriarchální rodina, do níž náleží sedlák, selka, jejich potomci a výminkáři, nadále podle svých sil pomáhající při zemědělské práci bohatou empirií nasbíranou za léta hospodaření. Součástí mikrokosmu selské rodiny má být i čeledě, pro niž by byl sedlák druhým otcem a selka matkou. Rodiče jsou povinováni vést děti nejen k práci, ale také jim vštěpovat hrdost na příslušnost k selskému stavu a vědomí povinnosti k rodnému statku, který v budoucnu zdědí, aby jej udržely a dále zvelebovaly. Rodinné společenství vstupuje do širších sousedských vazeb, které začínají pomoci v neštěstí – při požáru, nemoci hospodářských zvířat atp., kdy každý člen dává své síly a zkušenosti ve prospěch jiných a jsou kultivovány ve šťastných chvílích vzájemných návštěv. Mezirodinné vztahy se zpevňují při prázdnkách, draní peří či festivátech a dále se prohlubují kmotrovstvím dětí, čestnou stráží u zemřelých a v nejvyšší rovině pomocí sňatků a rodinných selských strategií.

Spontánně budované přátelské sousedské vztahy, vazby na základě pokrevnosti či příbuzenství pak přecházejí do širšího rámce vesnického společenství, komunity. Komunitu dané lokality stmeluje společná těžká práce, zajišťující chléb, společné osudy ve štěstí i neštěstí, společné prožitky ve dnech všedních i svátečních, sdílené myšlenky i hluboká zbožnost. Výše uvedené formuje společnou identitu, a to *identitu německého selství překonávajícího sociální rozdíly*. Na vesnici fungují nepsané zákony, staré obyčeje, které jsou pro její obyvatele stejně důležité jako zákony a předpisy panovníka (státu). Vzniká tak uzavřený kruh, do něhož není snadné se integrovat, a pokud se jeho součástí stal prostřednictvím sňatku „přespolní“, zůstává stále cizincem, na něhož je nahlíženo s podezřívavou nedůvěrou.

Scholzem poněkud naivně konstruovanou venkovskou idylu však v praxi limitovaly peníze generující majetkové, a tudíž i sociální rozdíly. Nejbohatší lidé propadali městskému životnímu stylu a kultuře, a tak údajně docházelo k tomu, že zbožný koutek s křížem a obrázky svatých byl ve stavení nahrazen „levně u židů koupenými cetkami“ pověšenými na zeď. Poctivé bytelné selské vybavení obydlí nahradilo městské „fórové harampádí“. Městský oděv vystřídal lidové kroje, selští synové a dcery utíkali do měst a hledali zaměstnání v průmyslu. Úpadku doznaly staré dobré mravy. Scholz běduje, že sedlák se nechává titulovat jako pan a selka jako paní, čeledě nahlíží na sedláka jako na vykořisťovatele tyčícího z jejich pracovní síly. Selští synové chtějí studovat a být úředníky, tedy pány, selské

dcery se touží vdát do města a stát se měšťkými paničkami. Scholz smutně konstatuje, že zemědělství nemůže konkurovat ve své nabídce životního stylu a pohodlí průmyslu. Sousedská pospolitost minulých časů spojená se solidaritou a přátelstvím přestala fungovat. Do vztahů na venkově vstoupilo nepřátelství a závist. Vesnické společenství již nepěstuje své festivity, přestává slavit dožinky, stavět májky, ba i tradiční spolky začaly více rozdělovat než spojovat. Ač do nich z prestižních důvodů všichni vstupují, činnost mají malou ba nicotnou.

Lékem na bídu společenského a hospodářského života na vesnici, jakož i narušené morálky, je Scholzovi družstevnictví, jež vytváří a obnovuje vztahy mezi úspěšnými sedláky a vesnickým obyvatelstvem jako celkem. Družstevnictví Scholz přičítá vedle ekonomických výhod také přínos osvětový a vzdělávací. Společný zájem pozvedává selské stavovské sebevědomí. Nelze přehlédnout, že Scholz vnímá družstvo nikoliv jako sdružení všerolnické, ale primárně sdružení selské. Selství má být nástrojem obnovy soudržnosti rodiny, všech sociálních článků statku a především tvořit hráz myšlenkám zhoubného socialismu. Družstevnictví pak především obnovuje pocit společné příslušnosti, tedy soudržnosti vesnické komunity. Závěr druhých „kázání“ má identické vyústění jako závěr „kázání“ prvních – ***německá vesnice je základem obnovy a povznesení německého lidu***, neboť degenerující město k takovému úkolu nemá sil. Atributy agrarismu jsou ve druhém „kázání“ redukovány na princip antimodernismu a stavovství. V závěru se promítají nacionální otázky a s nimi spojený antisemitismus.

Bauern-Predigten – Heft 3 („Selská duše v nouzi“ – „Bauernseele in Not“)¹¹

Třetí „kázání“ je tematicky užší než dvě předchozí. Je rozpracováním jejich pasáží věnovaných proměně životního stylu na vesnici. Kritika se zaměřuje na změny podoby selského obydlí a jeho blízkého okolí. Místo nízkých dřevěných plůtků jsou kolem domů natažena vysoká drátěná oplocení. Ideálem pro Scholze zůstává došková střecha. Uznává sice požární a další výhody střeš břídicových či střeš z pálených tašek (především trvanlivost), kritizuje ovšem jejich barevná zdobení, uvádění letopočtů apod. Trnem v oku mu byla i na selských staveních se prosazující velká okna, u nichž nevýhody převažují nad výhodami: větší množství světla je zapláceno tepelným ztrátami a také ztrátou estetiky tradičního selského stavení. Kritice neunikl ani vesnický hřbitov, jenž se připodobňuje hřbitovu měšťkému. Staré dobré ručně kované železné kříže jako projevy vesnického uměleckého kovářství jsou nahrazovány kříži kamennými, či dokonce výrazem selského furiantství v podobě velkých mramorových náhrobků se zlacenými písmeny. Kritizuje se uspořádání vnitřní dispozice domu, kde se vytrácí původní velká „sednice“ fungující jako společenské centrum statku a obytný prostor se po měšťkém způsobu rozděluje na obytnou kuchyni a parádní pokoj. Tato novota má i praktické společenské důsledky, neboť rozbíjí soudržnost obyvatel statku, odděluje sedláka s jeho rodinou na straně jedné od čeledi na straně druhé.

Formální kritiku zaměřenou na selský dům a vesnici následuje kritika vnitřního chodu domu a životního stylu. Stesky na úprk mládeže z venkova do měst, který podporují sami rodiče obětováním posledních peněz vkládaných do vzdělání synů či na věna dcer, prolínají se stesky na život venkovské komunity. Ta je sužována neblahou politizací narušující staré stavovství. Politizace rozbíjí tradiční vesnickou pospolitost. Opakuje se teze, že ve dvacátých letech je sedlák již napůl měšťkým člověkem. Vesničán „je zpracováván“ průmyslovou reklamou k nákupu zbytečností. Vliv města se odrazil i v novém způsobu stravování, volbě jídel. Scholz doporučuje, aby místo rafinovaných měšťkých jídel, kávy a bílého pečiva se

vesnická společnost vrátila k tradičnímu konsumu. Ideál představuje společné stolování všech obyvatel statku u toho, co statek skýtá, tj. černého žitného chleba a mléka.

Jestliže snad prvá dvě „kázání“ mohla na vesnici nalézt, alespoň u starších generací, porozumění a byla pouze výrazem konzervativního myšlení, „kázání“ třetí postrádá jakékoliv politické, nacionální či jiné konotace, ale je vpravdě proklamací nepřátelství veškerému pokroku v životě na vesnici, jenž se dostavil od počátku 20. století a graduje na počátku jeho dvacátých let. Jediné co snad chybí, je upřednostnění louče, svíčky či petrolejové lampy před žárovkou. Scholzův extrémní konzervativismus se již blíží zpátečnictví. Jeho principy konzervativního agrarismu jakoby chtěly doslova zastavit čas.

Bauern-u. Volkspredigten – Heft 4 („Národ v životní tísní“ – „Volk in Lebensnot“)

„Kázání“ čtvrté předznamenává sentence: „*Národ v životní tísní, to je mnohem horší než národ v tísní hospodářské.*“¹² K tomu se dodávalo, že zatímco materiální úspěch nevede nikdy k úplnému uspokojení, úspěch ducha vede k heroickému životu a chutná lépe než jakýkoliv jiný. V době gradující hospodářské krize, která těžce devastovala oblasti osídlené německým obyvatelstvem jako celek, je takovéto konstatování jakoby vykloubené z reality. Hospodářská krize je podle Scholze především krizí duchovní a duchovní krize je mnohem strašnější než krize materiální. Cesta ke zlepšení vede přes každého jednotlivce, který začne u sebe. Nouze a strast jsou podle něj každodenní součástí života a je třeba je vnímat jako úkoly, které před každého staví sám život. K řešení těchto úkolů člověk potřebuje především sebedůvěru. Nouze je prubířským kamenem lidské odolnosti. Bázlivého potrestá smrt.

Zdrojem neotřesitelné životní síly jsou odvaha, vůle a sebedůvěra. Sebevědomý, nebojácny člověk vždy najde svou sílu a své štěstí. Pravým štěstím není zlato a lesk, jak si povrchně myslí někteří lidé. Ve skutečnosti jde o život vnitřní a o světonázor. Člověk je šťastný pouze tehdy, když je spokojený a spokojenost nepřichází se statky a bohatstvím, ale vychází z duše. Opakovaně autor brojí proti vysokým materiálním nárokům na život a „lásce“ k formálním znakům důstojenství. Život a budoucnost patří silným, kteří mají tu sílu se zbavit toho, co k životu nepotřebují, těm, kteří mají schopnost odříkání a kteří „*nazírají život jako úkol a povinnost, nikoliv jako požitek.*“¹³ Lidé žijí jako štvanci a nemají čas na svůj vnitřní život. Zábavní průmysl se „řvoucí reklamou“ šíří blud, že podstatou lidského zotavení je zábava. Ve skutečnosti musí lidé pro tuto zábavu obětovat peníze, nervy a ztrácejí svou vnitřní sílu. Poselstvím čtvrtého „kázání“ je sentence, že každý člověk musí „*duševně zbrojit*“ k boji o život, který v konečných důsledcích nebude rozhodnut technickým a hospodářským pokrokem, nýbrž lidskou duchovní silou, neboť „*duch je tím, co dalo vzniknout tělu.*“¹⁴

Čtvrté „kázání“ je zlomové. Scholz v něm zcela opustil půdu „klasického“ agrarismu. Nezahrnul do něj jeho jediný teoretický postulát. Společná je čtvrtému „kázání“ s „kázáními“ předchozími pouze cílová skupina: německý sedlák. Hovoří se o velkých národních duchovních útrapách, jež jsou strašnější než aktuální útrapy materiální, aniž jsou však detailně vysvětleny. Hovoří se o velkých úkolech, které stejně jako jejich podstata, stejně jako podstata duchovních útrap zůstává nezřetelná. Smysl celý spis dává teprve v okamžiku, když jej postavíme do kontextu s děním v sousedním Německu. Nový odolný duch je velkoněmecký duch, **řešení národních útrap**, na které je třeba zbrojit, **se nalézá ve sjednocení českého pohraničí s Německou říší**. Hitlerův germánský „heroismus“ Hugo Scholze zjevně v roce 1933 fascinoval. Jeho „velké cíle“ totiž slibovaly všem Němcům, tedy i Němcům v českých zemích, nejen osvobození duchovní, ale i velké pozdvižení materiální. Scholz se k myšlenkám nacionálního socialismu hlásí zatím nesměle, ostatně

jinak to ani v atmosféře boje s německou iredentou, odsouzení funkcionářů Volkssportu a následného zákazu DNSAP a DNP, jež se otevřeně hlásily k cílům Hitlerova nacionálního socialismu, nebylo myslitelné, pokud na sebe autor nechtěl přivolat pozornost represivních složek státního aparátu.

V širším kontextu lze říci, že cestu ke štěstí a socializaci, tedy nalezení místa sedláka ve společnosti, v konečných důsledcích definoval nacionálně a stavovsky.

Bauern-u. Volkspredigten – Heft 5 („Věčný selský boj a jeho morální opodstatnění“ – „Der ewige Bauernkampf u. seine sittliche Berechtigung“)¹⁵

„Kázání“ poslední – páté – naši interpretaci „kázání“ čtvrtého potvrzuje. Scholz „přitvrdil“ a již v předmluvě deklaruje, že jeho text „*vysvětluje cíle árijsko-nordického selství a kulturní význam heroického selského boje za jednotu národa*“.¹⁶ Vrací se k principům agrarismu, v nichž se ovšem zřetelně prohlubuje v programu německých agrárníků již v první polovině dvacátých let 20. století patrný německo-árijský rasový nacionalismus nově ideově korelující s árijským nacionalismem hitlerovským.¹⁷ Východiskem pojednání se stal návrat k půdě a teze, že ten, kdo ji obdělává, je zdrojem obnovy společnosti. Rolnictvo není jen článkem národního hospodářství, nýbrž sociální skupinou s vysokými ideovými hodnotami. Jeho statek byl vybojován a zaplacen potem a krví. Uvedené teze vyjadřují posun německého agrarismu od starší formy minulých desetiletí, které nazíraly sedláka jako živitele společnosti k sedlákovi obnoviteli kultury, mravů a řádu světa.

Významnou roli v pátém sešitu „kázání“ hraje také antimoderní sloup agrární ideologie, především kritika moderního liberalismu. Moderní liberalismus připodobňuje ke starému „nomádství“, jemuž je vlastní snaha o pouhé uspokojení žaludku a zajištění všelikých požitků. Liberalismu se vyčítá, že vnesl do zemědělství ekonomizaci, která sedlákovi říká, že má zanechat všeho, co mu nepřináší zisk. „Selská krev“ nahlíží problém jinak. Práce je jí službou životu. Půda jejím svatým dědictvím, součástí světa Božího. Sedlák nechce „dělat obchody“, chce žít a tvořit život. Slovo rentabilita zničilo sedláka a udělalo z něj pouhého pěstitele obilí. V tom spočívá vnitřní otrava sedláků „nomádsko-liberalistickým“ duchem. Oslnění městem nastolilo smutný čas útěků mladé generace z venkova do města. Racionalizovaný provoz továren „ždímá“ z člověka krev a vysává ho do morku kostí. Mezinárodní socialismus ho zbavuje národní cti a vyhání z jeho srdce lásku k národu. Nezměrné lidské dobro, jež vyvěrá z hroudy, se ztrácí a zmírání v ulicích a sklepech velkoměsta.

Opravdový sedlák stojí celou svou osobností ve službě vyšší věci. Tou je myšlena především jeho rodina. Myslí na ni nikoliv v horizontu dnů či let, ale v horizontu lidského věku a generací. Proti nomádsko-liberalistické povaze člověka sobce, staví Scholz životní názor árijského sedláka jako základu národa. Text ústí v téměř hysterickém (proloženě napsaném) výkřiku: „*Německý lid se musí nechat vést svou vlastní krví a světem svého ideálu, který teprve propůjčí jeho životu obsah a cenu, bez toho vrávorá jako pohřební průvod k vlastnímu hrobu. Cizí mrchožrouti křičí, ale německý pluh – veden silnou selskou rukou – oře německou roli a jeho blýskavá radlice zvoní jako hlas půdy volající selský i městský lid do boje proti cizí bezduchosti a k vítězství starého a přece věčně nového selského světového názoru.*“¹⁸ Ze Scholzova diskursu agrarismu z roku 1934 pak zcela vypadly tak podstatné věci, jakými byla křesťanská zbožnost, stavovství a družstevnictví.

Závěr

Prvá dvě Scholzova „kázání“ obrazy starší polohu německého agrarismu českých zemí dvacátých let 20. století reprezentovanou programovými dokumenty a politikou Bundu der Landwirte. Ta má nacionálně stavovský charakter a jsou v ní rozlišitelné všechny elementární rysy středoevropského selského agrarismu. „Kázání“ třetí je výrazem jisté Scholzovy bezradnosti a snahy smelit krizi otupělý a zmrtvělý německý venkov. Usilovné hledání východiska, jež by přineslo sociální a ekonomické povznesení, našlo svou podobu v neživotném rigidním agrarismu, agrarismu strnulém v myšlení i jednání, volajícím po návratu do 19. století před nástup urbanizace, městské kultury, ekonomických, sociálních a jiných vymožeností moderní doby. Ideálem mezilidských vztahů je mu patriarchálně založené společenství na statku, jež je nejen společenstvím ekonomickým, ale i sociálním. Tvoří základní stavební kámen vesnické komunity spojené pocitem solidarity. Scholz se na přelomu dvacátých a třicátých let ocitl se svým agrarismem ve slepé uličce. Třetí sešit ukazuje, že jako ideolog hnutí nemá aktuálně co nabídnout.

„Kázání“ čtvrté a páté vyjadřují mentální posun Scholzova agrarismu, odvíjející se od vývoje v Německu. Scholzovský agrarismus jakoby chytil druhý dech. Určujícím faktorem směřování německé venkovské komunity se má stát nacionální zájem. Adjektivum nacionální se stává rovnocenným adjektivu selský, resp. stavovský. To ostatně vyjadřuje sama změna názvu publikované série. Původní „Bauern-Predigten“ se mění na inovované „Bauern- u. Volkspredigten“. Selství sice zůstává na prvním místě, avšak německé (vpravdě velkoněmecké) národovectví se stává symbolickou součástí agrarismu i v jeho elementárním názvosloví.

Nelze přehlédnout, že nacionalizace Scholzových „kázání“ se uskutečnila relativně velmi brzy, jen s malým odstupem po nástupu nacionálního socialismu v Německu k moci. Scholz jej reflektuje ještě dříve, než tento radikální nacionalismus stačil ukázat své „přednosti“. Scholzovo určité prolnutí s nacionálním socialismem je vyjádřeno přístupem k sedlákovi jako základu venkovské společnosti a jejímu obnoviteli, ale třeba také netolerancí k Židům a Slovanům, v dlouhodobém časovém horizontu pak myšlenkou sjednocení všech Němců v jednom státě.

Ve druhé polovině třicátých let je i nadále aktivistický Bund der Landwirte „válcován“ SdP a jejími organizacemi. Ztrácí svou klientelu a vliv ve prospěch agresivně a dynamicky se rozvíjejícího hnutí Konráda Henleina s lepší sociální nabídkou a podporou z Německé říše. Scholz přesto setrvává až do jara 1938, kdy Bund der Landwirte vplývá do Sudetendeutsche Partei, součástí agrárních politických struktur a vydává svůj agrární list Scholle. Nicméně rokem 1938 se rychle adaptuje na novou situaci a ztotožňuje se s nacionálním socialismem. Jeho list se sloučil s listem DNSAP (později SdP) Braunauer Bote a dále s původním listem DNP Deutscher Bote v regionální periodikum identického názvu (Deutscher Bote), jež se hlásilo k NSDAP a Scholz se stal jeho vedoucím redaktorem. Ochotně v praxi akceptuje sen generací německých sedláků – tj. dědičný (neotřesitelný) selský statek, který nemůže být zcizen, stejně jako myšlenku vytvořit nový typ vesničana, jenž by zůstal věrný svému sepětí s půdou a zároveň byl otevřený nacionálním novotám. Jistý myšlenkový souběh vyjadřuje i velmi kritický přístup k liberalismu. Intelektuální vývoj Scholzova agrarismu, obrazy sociální, ekonomickou a politickou realitu severovýchodních Čech, souzní s trajektorií vývoje Bundu der Landwirte, která kulminuje na konci dvacátých let. V té době je Bund der Landwirte nejsilnější německou občanskou stranou rezonující politicky, hospodářsky i ideově s početnou klientelou. Třicátá léta pak jsou již výrazem secese hnutí

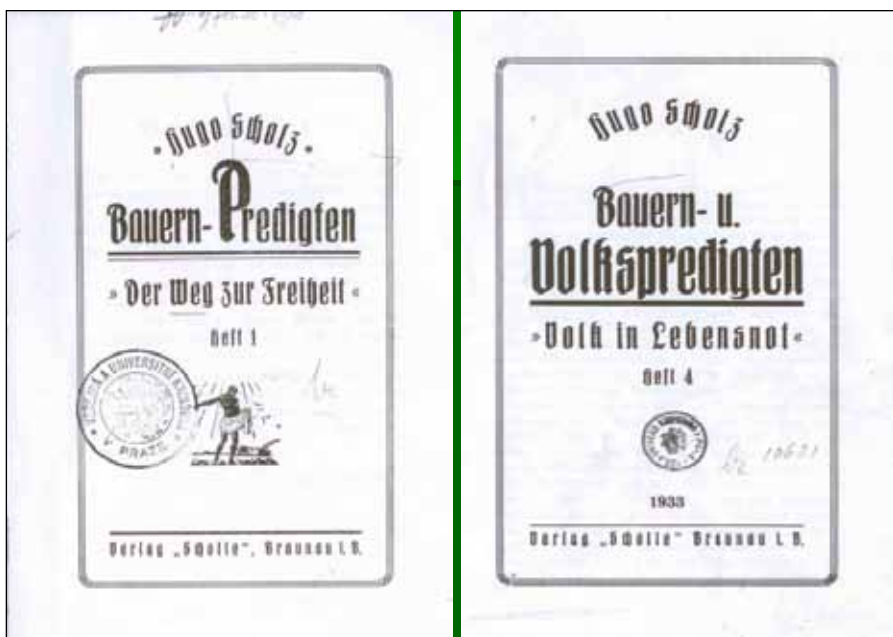
a jeho intelektuální bezradnosti, která jej žene do náruče radikálního nacionalismu. Ideologie agrarismu 20. let posouvá sedláka od reality každodenní společensky nedocenené dřiny k iluzi sedláka jako základního článku a obnovitele společnosti. Nabízí mu absentující společenské uznání. V ekonomicky nesmlouvavém čase světové hospodářské krize však agrarismus ztrácí na hodnotě přímo úměrně chřadnoucí prosperitě německého zemědělství, komparativně slabšího ve srovnání se zemědělstvím českým.

Tato studie byla vypracována na základě výzkumu podporovaného z grantu GA ČR č. P 409/12/0305 „Německé agrární hnutí v českých zemích v období habsburské monarchie (Ideologie agrarismu, politika, hospodářství)“.

Poznámky:

- 1 K definici agrarismu odkazujeme na svoji starší studii Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, Sen o slovanské agrární spolupráci (Antonín Švehla – ideový a organizační tvůrce Mezinárodního agrárního bureau). In: *Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami*. Studie Slovákckého muzea 13, Uherské Hradiště 2008, s. 35–41.
- 2 Petra KOSINOVÁ, *Schriftsteller und Journalist Hugo Scholz*, Diplomarbeit an der J. E. Purkyně Universität in Ústí nad Labem 2006. K významu H. Scholze pro německý agrarismus v českých zemích a zejména v Čechách srv. Eduard Kubů – Jiří ŠOUŠA, *Německý sedlák z Broumova mezi patriotismem nacionalismem a agrarismem. Román Hugo Scholze „Noch steht ein Mann“ v gravitačním poli politického zájmu*, Náchodsko od minulosti k dnešku č. 7, In memoriam PhDr. Ladislava Hladkého, CSc., Náchod 2012, s. 279–302.
- 3 Blíže srv. Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Německý sedlák z Broumova*, s. 285–289.
- 4 Hugo Scholz, Bauern-Predigten. Der Weg zur Freiheit, Heft 1, Braunau i. B.: Verlag -Scholle [1926–27].
- 5 Hugo Scholz, Bauern- u. Volkspredigten. Der ewige Bauernkampf u. seine sittliche Berechnung. Heft 5, 2. bis 3. Auflage, Braunau i. B.: Scholle-Verlag 1934.
- 6 K charakteristice středoevropského selského agrarismu srv. blíže studii: Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, Die Wiener Grüne Internationale – eine mitteleuropäische Transfergeschichte? In: *Bauerngesellschaften auf dem Weg in die Moderne. Agrarismus in Ostmitteleuropa 1880 bis 1960*. Helga Schultz und Angela Harre (Hg.), Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Ostmitteleuropas, 19. Bd., Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2010, s. 244–246. Zde je paradigma středoevropského agrarismu znázorněno i graficky.
- 7 Hugo Scholz, Bauern-Predigten. Der Weg zur Freiheit. Heft 1, c. d., s. 8–9.
- 8 Tamtéž, s. 14.
- 9 Hugo Scholz, Bauern-Predigten. Die Dorfgemeinschaft. Heft 2, Braunau i.B.: Scholle-Verlag [1928].
- 10 Hugo Scholz, Bauern-Predigten. Bauernseele in Not, Heft 3, Braunau i.B.: Verlag „Scholle“ 1932.
- 11 Hugo Scholz, Bauern- u. Volkspredigten. Volk in Lebensnot, Heft 4, Braunau i.B., Verlag „Scholle“ 1933, s. 4, „Volk in Lebensnot, das ist viel schlimmer als Volk in Wirtschaftsnot“.
- 12 Hugo Scholz, Bauern- u. Volkspredigten. Volk in Lebensnot, Heft 4, Braunau i.B., Verlag „Scholle“ 1933, s. 4, „Volk in Lebensnot, das ist viel schlimmer als Volk in Wirtschaftsnot“.
- 13 Tamtéž, s. 11.
- 14 Tamtéž, s. 12–13 „In der Stille muss er (der Mensch) sich seelisch rüsten für den Lebenskampf, der letzten Endes nicht durch den technischen und wirtschaftlichen Fortschritt entschieden werden wird, sondern durch die seelische Kraft des Menschen; dem der Geist ist es, der sich den Körper baut“.

- 15 Hugo Scholz, Bauern- u. Volkspredigten. Der ewige Bauernkampf u. seine sittliche Berechtigung, Heft 5, 2. bis 3. Auflage, Braunau i. B.: Scholle-Verlag 1934.
- 16 Tamtéž, s. 1.
- 17 Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, Der deutsch-böhmische Agrarismus – Ausgangspunkt der sog. Germanischen Grünen Internationale. In: *Agrarismus und Agrarreliten in Ostmitteleuropa*, Eduard Kubů – Torsten Lorenz – Uwe Müller – Jiří Šouša (Hg.) Berlin – Praha 2012 (v tisku).
- 18 Hugo Scholz, Bauern- u. Volkspredigten, Heft 5, s. 22–23. „*Das deutsche Volk aber muss sich wieder leiten lassen von seinen eigenen Blute und dem Lichte eines Ideals, das seinem leben erst Inhalt und Wert verleiht, ohne dass es aber einem Leichenzuge reich seinem eigenen Grabe zuwankt. Die fremde Assgeier schreien, aber ein deutscher Pflug steht von starken Bauernhand geführt im deutschen Acker und seine blanke Schar klingt wie eine Erdenstimme, die das Bauern- und Stadtvolk aufruft zum Kampf gegen fremden Ungeist und zum Siege der alten und doch ewig neuen bäuerlichen Weltanschauung*“.

Hugo Scholz se svými syny před „dědičným selským“ statkem v Otovicích

German Agrarianism in North-East Bohemia in the first Decades of the 20th Century Farmers' Sermons / Bauern-Predigte by Hugo Scholz

Abstract

A native of Otovice (Ottendorf in German), a small border village near Broumov, Hugo Scholz (1896–1987) was a prominent representative of German Agrarianism in North-East Bohemia. This region is populated by the German ethnic group and is wedged in between the border of the Czech Lands with Prussian Silesia on the one hand, and the core of the Czech Lands populated by the Czech ethnic group, on the other hand. Its specifics are expressed in the mentality of the rural population which inclines towards a Germanness connected with the German Reich and feels endangered by the growing allegiance to Czech aspirations in the first Czechoslovak Republic. The establishment of the republic and its development caused in the rural German population of the Broumov region and the adjacent areas a double stress: a national stress and that of the estates (both connected with growing economic pressure). These facts are closely reflected in the political development of the region and in particular, in the regional specifics of the development of a political party focused on the German countryside – Bund der Landwirte, i.e. the German Agrarians.

Hugo Scholz is associated with the functioning and the development of the activities of this party. Although he can be regarded as a regional journalist of Bund der Landwirte, his

actual importance transcends the region. He was in close contact with the party leadership and its chairman in the second half of the 1920s and minister of the Czechoslovak government Franz Spina. Unlike the practical Agrarianism of other regions the Agrarianism of Scholz had a theoretical dimension. Scholz even became one of the leading theoreticians of the German Agrarian movement in Bohemia.

He examined Agrarianism as a theoretical teaching and practical guidance for the performance of economic functions and above all, as advice for everyday life of the German farmer, his family, the community on the estate, and ultimately the German rural community as a whole, in a series of five theoretical works entitled *Bauern-Predigten*. He published them in 1926/27–1934. This set of theoretical treatises presents in concentrated form the postulates of German Agrarianism and its specifics in North-East Bohemia.

The first two sermons of Scholz reflect the older position of German Agrarianism in the Czech Lands in the 1920s represented by the programme documents and the policy of *Bund der Landwirte*. This has a national cum estates character and one can distinguish in it all the elementary features of Central European Agrarianism. The third sermon is an expression of a certain helplessness of Scholz and his endeavour to unite the lethargic German provinces deadened by the crisis. Strenuous search for a way out that would bring about a social and economic revival found its form in the conceptions of Hugo Scholz as an inanimate rigid Agrarianism. It was an Agrarianism rigid in thought and act, calling for return to the 19th century before the advent of urbanisation, urban culture, economic, social, and other achievements of the modern era. To him the ideal human relation was a patriarchal community on the farm, a community which is not only economic but also social. It constitutes the foundation stone of the rural community united by the feeling of solidarity. Scholz found himself with his Agrarianism in a blind alley between the 1920s and 1930s. The third instalment shows that as the movement's ideologist he had nothing to offer.

The fourth and fifth sermon express the mental shift of Scholz's Agrarianism, in keeping with the developments in Germany. It is as if the Scholzman Agrarianism got its second wind. The determining factor for the direction of the German rural community was to be the national interest. The adjective 'national' become equal to the adjective 'rural' or 'of the estates'. This is expressed by the change of the title of the published serial. The original *Bauern-Predigten* changes to an innovated *Bauern- u. Volkspredigten*. Although peasantry remains in the first place, the German (in fact pan-German) nationhood becomes a symbolic part of Agrarianism even in its elementary terminology.

It should not be overlooked that the nationalisation of Scholz's sermons took place relatively soon, a little after National Socialism came to power in Germany. Scholz had reflected it even before this radical nationalism had the time to demonstrate its virtues. A certain tendency of Scholz towards National Socialism is expressed in the approach to the farmer as the foundation of rural society and its restorer, but also intolerance towards Jews and Slavs, and in the long term, the idea of uniting all Germans in one state.

Katolícky kňaz v agrárnej strane a jeho autorita na Spiši v rokoch prvej ČSR¹

MICHAL MARTĀK

Pri pohľade na slovenskú historiografiu a práce venované agrárnemu hnutiu môžeme konštatovať, že sa v nich problematika pôsobenia kňazov, zvlášť katolíckych, opomína. A to aj napriek tomu, že predovšetkým v úvodných rokoch prvej Československej republiky v období politickej diferenciacie na Slovensku plnili dôležitú úlohu v agrárnej strane, ktorá sa na prevažne katolíckom Slovensku pochopiteľne usilovala aj o katolíckych voličov. Katolíckych kňazov môžeme zaregistrovať i na jej popredných pozíciách² a zvlášť v prvých parlamentných voľbách i na kandidačných listinách.³

Cieľom tohto príspevku je na príklade predstavenia katolíckeho kňaza Michala Štoffka, ktorý sa v prospech agrárnej strany⁴ verejne angažoval v Spišskom regióne, poukázať na dôležitosť a autoritu kňaza v obci. Jeho zvýšenú politickú aktivitu je možné registrovať predovšetkým v rokoch 1924–1925, no jeho vplyv sa v mieste pôsobiska prejavil až na konci dvadsiatych a v tridsiatych rokoch. Navyše je potrebné zdôrazniť, že práve jeho farnosť s filiálkami vytvorila na „ľudáckom“ Spiši ojedinelý agrárnický ostrov. Pri výklade sa opierame predovšetkým o početom obmedzenú, ale nemenej významnú korešpondenciu nielen M. Štoffka, ale aj inú, určitým spôsobom popisujúcu uvedenú osobnosť či problematiku, uloženú v Slovenskom národnom archíve a Archíve Biskupského úradu v Spišskej Kapitule, Archíve Rímskokatolíckeho farského úradu v Odoríne, archíválie úradného charakteru v levočskej i spišskonovoveskej pobočke Štátneho archívu v Levoči, ale aj o novinové články dobovej tlače s celoslovenskou aj regionálnou pôsobnosťou. Aj napriek skutočnosti, že nedisponujeme jeho osobnými výpoveďami a priamymi svedectvami (aspoň teda v postačujúcom množstve), vyjadrujeme presvedčenie, že naznačený cieľ je možné naplniť.

Na úvod si však uvedme základné biografické údaje M. Štoffka v podobe stručného slovníkového hesla, ktoré preberáme zo Schematizmu Spišskej diecézy. Podľa nich sa narodil 14. septembra 1876 v Bijacovciach a za kňaza bol vysvätený 30. júna 1899. Ako kaplán pôsobil v Zubrohlave a v Lokci, od roku 1901 v Pekelníku a v Lokci, potom v Hrabušiciach, od roku 1904 ako správca farnosti vo Vyšných Lapšoch, od 12. marca 1905 v Slatvine, od 30. mája 1911 vo Vikartovciach a od 7. júla 1913 až do svojej smrti v Odoríne.⁵ Zomrel 25. septembra 1942 na následky tuberkulózy.⁶

Informácie o Štoffkových skorších pôsobiskách i aktivitách v nich sú strohé, avšak azda môžeme tvrdiť, že miestom, v ktorom sa jeho vplyv prejavil najviac, bol Odorín. Práve tu pôsobil z časového hľadiska najdlhšie a z politického bol v ňom i v jemu prislúchajúcich filiálkach rozhodujúcou osobnosťou pre formáciu, aspoň tú volebnú, keď ho premenil na „baštu“ agrárnej strany. Aj napriek tomu však neprestal byť v prvom rade kňazom. V tridsiatych rokoch sám Štoffko označil ako najdôležitejšiu udalosť svojho pôsobenia v Odoríne zmenu patróna, ktorá sa udiala ešte v roku 1917. Stala sa ním dcéra hrhovského grófa Čákyho, vydaná za markušovského veľkostatkára. Výsledkom bola aj výmena krytiny kostola a pokrytie jeho strechy eternitom a veže plechom, kostol a farské budovy boli postupne v rokoch 1921–1923 rekonštruované a vymaľované. K ďalším hmatateľným výsledkom jeho pôsobenia možno zaradiť aj inštaláciu nového organu v roku 1926, na ktorý prispeli veriaci i americkí krajanovia, v odorínskom kostole, ale aj v kostole v Jamníku. Okrem toho bola v Danišovciach v roku 1928 postavená nová budova cirkevnej školy aj

vďaka podpore spišského biskupa J. Vojtaššáka a ministra školstva M. Hodžu „*využijúc mojej dobrej známosti s ním*“, ako to v kronike uviedol M. Štoffko.⁷ V nej ďalej Štoffko uviedol aj iné náboženské a hospodárske aktivity i dôležité obecné udalosti nielen v Odoríne, ale aj v spomenutých filiálkach, Jamníku i Danišovciach.⁸ Mozaiku Štoffkových aktivít vo farnosti na základe dostupných informácií možno doplniť rekonštrukciou a obnovou kostola a veže v odorínskej filiálke Jamníku v rokoch 1932–1935.⁹

Verejná politická aktivita M. Štoffka sa na základe dostupných informácií spája jedine s agrárnou stranou a môžeme ju ohraničiť rokmi 1924–1931, aj keď vo zvýšenej miere sa prejavovala najmä v rokoch 1924–1925. Napriek tomu však jeho meno rezonovalo v tlači aj v neskoršom období, napr. aj v roku 1926, kedy sa senátor V. Šrobár, poslanec J. Botto a regionálny tajomník E. Trimaj zúčastňovali rôznych politických zhromaždení aj na Spiši.¹⁰ Podľa nám známych údajov sa tak v apríli stalo napr. v Spišskej Novej Vsi i v Levoči. Ľudácky *Slovák* v tejto súvislosti uverejnil článok, podľa ktorého bolo uvedené podujatie a prejavy agrárnických politikov marené, čo však bolo pre slovenskú spoločnosť zvlášť v úvodných rokoch ČSR typickým prejavom prijímania, resp. neprijímania iného politického názoru. V prípade reči V. Šrobára sa tak udialo kvôli jeho „*neslovenskej politike*“, či „*podceňovaniu slovenského národa, že je málo vzdelaný, že sú mu potrebné školy, osveta a vyspelosť politická*“.¹¹ Uvedený článok je však okrem týchto údajov z hľadiska nami sledovanej problematiky dôležitý aj kvôli správam o aktivitách a politickom pôsobení M. Štoffka pred jeho angažovaním sa v agrárnej strane. Podľa slov tajomníka národnej strany Staša práve V. Šrobár a agrárna strana „*kupuje za peniaze slovenské duše*“. Takýmto kúpeným bol podľa neho aj odorínsky farár M. Štoffko. Za 3 tisíc korún sa mal dovtedajší predstaviteľ maďarskej kresťansko-socialistickej strany stať agrárnikom.¹²

Článok je z hľadiska sledovanej problematiky dôležitý najmenej z dvoch dôvodov. Tým prvým je informácia o politickom pôsobení M. Štoffka, ktoré sa podľa doteraz známych prameňov spája takmer výlučne s agrárnou stranou. Keďže zvlášť v prvých rokoch existencie Československej republiky mala v regióne Spiš z politického hľadiska okrem tradičných ľudákov, agrárnikov a sociálnych demokratov nemalé zastúpenie aj najsilnejšia politická strana maďarskej menšiny na Slovensku Krajinská kresťansko-socialistická strana, práve poukázanie na celkový Štoffkov vplyv nielen v etape angažovania sa v prospech agrárnej strany by mohlo byť určite prospešné získanie aspoň údajov o výsledkoch prvých parlamentných volieb, zvlášť kresťanských socialistov, vo farnosti Odorín aj s filiálkami, čo sa nám, bohužiaľ, nepodarilo. Druhým je údaj, podľa ktorého si agrárna strana získavala členov finančnými prostriedkami. V prípade M. Štoffka sa však pri analýze tejto skutočnosti, rovnako ako aj jeho motivácie pre (prípadnú) zmenu v politickom angažovaní sa v prospech agrárnikov nemáme o čo oprieť, zachované materiály sú k tejto otázke skúpe. V súvislosti s podobnými pohnútkami vyplývajúcimi skôr z nespokojnosti a nesplnenia osobných ambícií však na Spiši registrujeme farára v Brutovciach, Eduarda Skalského, ktorý bol od roku 1918 členom ľudovej strany. Neskôr, pred voľbami do krajinského zastupiteľstva, prestúpil do Československej strany ľudovej, aby sa zase pred parlamentnými voľbami v roku 1929 politicky preorientoval a vyvíjal silnú agitačnú činnosť v prospech maďarských kresťanských socialistov. Všetky spomínané presuny boli podľa správy Prezídia Krajinského úradu v Bratislave motivované sklamaním z toho, že ani jedna z predchádzajúcich strán ho nekandidovala do senátu. Na základe správy četnickej stanice v Spišskom Podhradí však bola pohnútkou pre jeho horlenie za maďarských kresťanských socialistov „*vzdorovitosť voči A. Hlinkovi a nesúhlas s personálnou straníckou politikou, keď výberom kandidátov zo svojho okolia Hlinka obchádzal pre ľudovú stranu prospešnú oblasť Spiša*“. Správa

však spomína aj ďalší dôvod, ktorým mala byť jeho Skalského nespokojnosť s doterajším miestom pôsobenia. Preto si chcel Skalský vynútiť od biskupa J. Vojtášáka preloženie do inej farnosti.¹³

M. Štoffko sa od svojho príchodu do Odorína nevyhol konfliktu s niektorými spoluobčanmi a podľa I. Chalupeckého v prvých rokoch existencie prvej Československej republiky sa predstavitelia politickej obce niekoľkokrát usilovali o jeho výmenu.¹⁴ Podľa vlastných slov M. Štoffka nastali „*osobné a zásadné spory a hádky*“ vo vzájomných vzťahoch po tom, ako „*i farárovi vymerali kopat' na obecných pozemkoch odvodňovacie priekopy*“, čo on odmietol.¹⁵ Tento dôvod azda nemožno reálne označiť ako pôvodcu zhoršených vzťahov, ale skôr len ako následok nejakého hlbšieho, podľa našej mienky aj politického, problému. Čiastočne ho pri opise obce na začiatku prvej Československej republiky naznačil v kronike Matej Vojtáš, od 1. septembra 1939 učiteľ-správca a kantor na ľudovej škole v Odoríne, keď uviedol: „*V našej demokratickej Československej republike vládlo niekoľko politických strán. V obci však pri mojom príchode dominovala strana sociálno-demokratická na čele s Jozefom Karchňákom, terajším starostom obce (od posledných volieb, ktoré boli v máji 1940). Predtým v obci vládla strana maloroľníckeho ľudu so starostom Jurajom Sedlačkom. V skutočnosti obec bola rozčesnutá na dva tábory. Sociálno-demokratická strana spojená s prívržencami HSLŠ na jednej strane a na druhej strane maloroľníckeho ľudu (agrárna). Postoje oboch táborov sa deň čo deň priestrovali a chvíľkové výbuchy naznačovali, že chod verejného života nejde v riadnej koľaji. Konečne, tento príznak sa javí nielen tu v Odoríne, ale i po iných obciach, ba v celom štáte.*“¹⁶ Aj keď táto výpoveď v podstate protirečí nášmu predchádzajúcemu predpokladu o kresťansko-socialistických aktivitách M. Štoffka, jednoznačne ho ani nevyvracia. M. Štoffko mohol totiž byť prívržencom uvedenej strany bez verejného angažovania sa, prípadne nemusí byť vylúčená ani jeho nepriama spolupráca s agrárnikmi.

Omnoho dramatickejšia situácia bola vo filiálke v Jamníku, kde sa dostal do konfliktu aj vďaka odmietnutiu deputátu niektorými farníkmi, čo viedlo až k súdnym sporom.¹⁷ Odoprelo ho celkom 9 z 50 gazdov. Rozhodli sa tak po informácii, podľa ktorej „*vo viacerých obciach sa gazdovia sprotivili dodávať farárovi deputát.*“ Argumentovali tiež veľkosťou gazdovstiev, ktoré im neumožňovali znášať takúto ťarchu, a aj tým, že „*pán farár majú vraj dost*“. Podľa slúžneho J. Kapralčíka, ktorý potvrdil oprávnenosť Štoffkovej sťažnosti, tak došlo preto, lebo „*sa nazdávajú, že terajšie pomery sú k zrušeniu každej zmluvy síce*“.¹⁸ Aj keď spišský župan konečné rozhodnutie slúžneho potvrdil,¹⁹ v marci 1920 všetci gazdovia akýkoľvek deputát natrvalo odmietli.²⁰

V každom prípade od roku 1923 napätie prestalo a atmosféra v obciach sa upokojila. Preto sa nazdávame, že M. Štoffko zmenou strany nesledoval podobný cieľ ako E. Skalský, aspoň čo sa týkalo prípadného preloženia do inej farnosti. Naopak, dôvody museli byť významnejšie, či už z hľadiska osobných alebo iných (možno aj finančných) výhod, ktorých ponúkanie nebolo pre agrárnu stranu ničím neobyčajným. Angažovanie sa v jej prospech v regióne s vysokou podporou ľudovej strany, teda najväčšieho rivala, si preto nevyhnutne vyžaduje odpoveď aj na túto otázku.

V regióne s jasnou prevahou ľudovej strany, ktorá navyše od volieb do žúp v roku 1923 mohutnela, musela Štoffkova politická činnosť nevyhnutne vzbudzovať rozpaky a mediálny záujem, zvlášť, ak išlo o katolíckeho kňaza, ktorým ľudáci nepriznávali právo organizovať sa v inej ako ľudovej strane, prípadne ich a agrárnu stranu ako celok označovali akokoľvek hanlivo. Príkladom toho v súvislosti s M. Štoffkom je aj reakcia ľudáckej tlače z roku 1924 na jeho činnosť. V dňoch 2.–3. marca sa totiž v miestnosti štátneho gymnázia

v Spišskej Novej Vsi uskutočnil pre učiteľov povinný ľudovýchovný kurz. Ako vyplýva z kontextu článku, ktorý uverejnil *Slovák* takmer po týždni, išlo skôr o klasické politické zhromaždenie „*spiritusovej, korupčnícťvom a pre Slovákov i denunciantstvom presiaknutej viac-menej ateistickej alebo kacírsko-husitskej strany agrárov*“. V ironickom a politicky nekorektnom článku, avšak typickom pre ľudácky denník vo vzťahu k svojmu najväčšiemu politickému rivalovi, podľa ktorého sú všetci ináč politicky orientovaní straníci „*úbohými*“, „*trepú*“ a podobne, označil *Slovák* hlavných rečníkov V. Šrobára, J. Jančeka, P. Blaha ako „*skrachované figúry*“.²¹ Najväčšie výhrady však autor článku mal predovšetkým voči rímskokatolíckemu kňazovi a odorinskemu farárovi M. Štoffkovi. Ľudáci totiž odopierali katolíckym kňazom právo organizovať sa v inej ako ľudovej strane, zvlášť v strane agrárnej, nimi označovanej ako protikatolíckej, „*neverecko-husitskej*“, ateistickej. Negatívny obraz o katolíckych kňazoch v radoch iných politických strán, v našom prípade predovšetkým v agrárnej strane aj v súvislosti s jej charakteristikou ako celku, ľudácky *Slovák* budoval systematicky. Preto podobne ako iným kňazom, aj Štoffkovi vyčítal, že „*ako hlásateľ slova božieho nebol zástancom, vždy a všade obrancom cirkvi*“. Inými Štoffkovými prehreškami mali zase podľa *Slováka* byť i aktivizovanie sa v „*našej viery nanajvýš nepriateľskom tábore*“, odporúčanie tohto „*nevereckého štábu za najsprávnejší katolíckemu ľudu*“ a predovšetkým nezasahovanie proti antikatólickým výrokom V. Šrobára.²²

Práve tomuto „*ateistovi*“, ako ho *Slovák* často označoval, adresoval M. Štoffko v roku 1924 dva listy, ktoré do určitej miery môžu napomôcť pochopeniu zvýšeného politického exponovania sa M. Štoffka. Z obsahu prvého listu totiž vyplýva, že kým na spišskonovoveskom zhromaždení rečnil Štoffko aj o zastavení štátneho príspevku k platom duchovenstva, o čom však noviny neinformovali, tu ho žiadal o jeho vyplatenie. Všetko sa však podľa slov Štoffka malo udiť bez Šrobárovho príhovoru u vládnych kruhov, pretože by ho „*kňazstvo od závidia zožralo*“.²³ Kvôli tomu, ale v jeho prípade aj kvôli „*malému finančnému obnosu*“, netrval Štoffko na jeho bezprostrednom vyplatení. Ako agitátor a najmä župný predseda agrárnej strany Šrobárovi navrhoval a žiadal, aby mu trovy spojené s prácou pre stranu boli uhrádzané formou mesačnej podpory tak ako aj v prípade iných politických strán a aby sa Šrobár prihovril u finančnej komisii strany. Štoffko si zrejme veľmi dobre uvedomoval svoju i Šrobárovu pozíciu v strane. V. Šrobár v tom čase totiž potreboval nevyhnutnú podporu v strane, v ktorej postupne strácal vplyv, a Štoffko na druhej strane zase dôležitosť svojho vplyvu v regióne, kde „*sa jedná o život alebo smrť a kde sa bojuje so samým vodcom*“.²⁴ Konkrétne žiadal o mesačnú podporu vo výške 4 000 Kč, vyplácanú v hlavnom sekretariáte strany v Bratislave alebo jednorázovo polroka vopred na rok 1924 počnúc od 1. januára. Aj napriek chúlостivému obsahu list podľa nášho názoru nevykazuje znaky priateľského vzťahu, lebo sám Štoffko v liste priznáva, že k osloveniu Šrobára potreboval odvahu, ku ktorej mu pomohla Šrobárova „*láskavosť a dobrosrdečnosť*“, ktorú mal možnosť osobne vidieť a zažiť, pravdepodobne len pri osobnom stretnutí. Zároveň nás k tomuto tvrdeniu posúva aj Štoffkova prosba o zničenie listu v samotnom závere, „*aby to nikdy nevyšlo najavo*“.²⁵

Jeho opatrnosť je v tomto zmysle pochopiteľná, pretože, ako je známe, kongrua sa v praxi často vyplácala kňazom blízkym vláde, čo Štoffko určite vďaka svojmu aktivizovaniu v agrárnej strane bol a jeho „*dvojtvárnosť*“ by sa tak v prípade pokračujúceho prijímania príspevku skôr či neskôr mohla stať známou a navonok prezentované vnútorné presvedčenie o spontánnom a nezištnom konaní v prospech „*nekatolíckej*“ strany by mohlo utrpieť.

K tomuto chápaniu nás viac-menej nabáda aj druhý list, ktorý sa zachoval v osobnom fonde V. Šrobára v Slovenskom národnom archíve a je datovaný 3. septembra 1924. Pri

príležitosti Eucharistického kongresu, ktorý sa uskutočnil v auguste v Bratislave, navštívil V. Šrobára markušovský farár Puchalla. Podľa jeho obsahu mal Štoffko osloviť biskupa Khebericha, aby kontaktoval ministra zahraničných vecí E. Beneša. Voči tejto informácii však sám Štoffko prechovával istú skepsu, keďže sa obával, „že sa tá vec tak ľahko nepodari“.²⁶

Z nášho pohľadu nemenej významný bod listu spočíval aj v Štoffkovej otázke o poverení vytvorenia menoslovu kandidátov na obsadenie biskupských miest, ku ktorej sa vyjadril až na dvoch miestach pomerne krátkeho listu. Ak vezmeme do úvahy Štoffkovu zvýšenú aktivitu práve v tomto období, keď V. Šrobár vďaka kontaktom s Prahou a skupinou okolo Hradu ešte mohol mať aký-taký vplyv na celkový proces kandidovania a obsadzovania pozícií biskupov, mohol byť práve tento moment rozhodujúcim motívom pre celkové konanie M. Štoffka. Ako popredný kňazský predstaviteľ agrárnej strany, ktorá ako celok mala významný podiel a vplyv nielen vo vnútornej, ale i zahraničnej politike štátu, mohol mať oprávnený nárok na osobné kandidovanie na niektoré vyššie hierarchické miesto. Takéto konanie bolo totiž pre niektorých katolíckych kňazov nielen v agrárnej strane charakteristické. Na jednej strane sa jej vedenie usilovalo predovšetkým v prvých rokoch ČSR, kedy zápasilo o katolíckeho voliča, prezentovať ako politický subjekt, ktorý nie je nijakým spôsobom „protikatolícky“ a podarilo sa mu v tomto smere osloviť aj mnohých katolíckych kňazov, na druhej strane však práve týmto kňazom dávalo v mnohých prípadoch planú nádej na možný „kariérny“ rast, aj keď v tomto zmysle zrejme v kňazskom povolání nie je miesto na nejaké kalkulácie ani dnes.

„Politickému presvedčeniu“ i významnému postaveniu M. Štoffka na Spiši i v strane mohli akiste napomáhať aj stretnutia, ktoré v rámci rôznych typov zhromaždení pod zástavou agrárnej strany absolvoval najmä v rokoch 1924–1925. Jedným z takých mohlo byť aj privítanie a následné sprevádzanie M. Hodžu nielen v Spišskej Novej Vsi, spoločne s tajomníkom župnej organizácie republikánskej strany E. Trimajom, ale aj na ďalšej ceste do Košíc a do Prešova. Okrem M. Hodžu a iných sa na prešovskom zhromaždení prihovril aj L. Okánik, ktorý uviedol, prečo bol ako katolícky kňaz členom agrárnej strany: „Strana republikánska nikdy nebola a nikdy nebude protikatolíckou a proticirkevnou a ja preto ako Slováč som povinný v takej strane pracovať, ktorá dáva záruku pozitívnej práce na obrode nielen národnej, ale i politickej. Veľmi sa tomu čudujem, že katolícki kňazi, ktorí vždy za maďarskej vlády boli vo vládných stranách a vo všetkom podporovali vládu, dnes, keď máme národnú vládu, vidíme ich iba ako opozicionárov. Keď v nej môžu byť české aj moravské episkopáty, české a moravské duchovenstvo a veriaci, prečo nie my? K opozícii niet u nás práva, lebo nikde sa katolíckemu kňazstvu tak dobre nevodí ako u nás. Nenašiel som nikde pre katolícku cirkev tak prajné pomery ako v našej československej republike a preto pracujem v strane republikánskej, lebo chcem byť osožný, pracovať pre katolícku cirkev a dokázať, že len prácou rozumnou a obeťami sa dá udržať naša československá republika.“²⁷

Agrárna strana sa v prvorepublikovom období snažila prezentovať ako strana, ktorá mala jasno vo vzťahu k náboženstvu a jeho uplatňovaniu v politike. Na slovenskej politickej scéne však podľa jej spišskej regionálnej tlače pôsobilo „mnoho duchovných otcov, ktorým je pravda červeným súknom a slovo Božie ničím iným, ako aby mohli politizovať v chráme a cirkevníka huckať proti človeku, bratovi, otcovi, sestre, atď., lebo písmo sväté je im ničím, treba plné ústa majú viery a kresťanstva.“²⁸

Novinových článkov v podobnom zmysle je možné nájsť niekoľko nielen v regionálnej, ale i celoštátnej tlači. Autor uvedeného príspevku však spomenul aj konkrétny príklad farára

Františka Kleina, ktorý ako sympatizant či člen ľudovej strany pri príležitosti posviacky zvonov v Matiašovciach nabádal na kúpu a čítanie *Slováka*, čo malo byť podľa neho znakom verného a dobrého katolíka. Nemenovaný autor príspevku uviedol aj iné príklady, keď pri čítaní pastierskeho listu kňaz v Brutovciach nadával na istého roľníka Fecka priamo pri oltári, vo Štvrtku bola dôvodom nechodenia po kolede príslušnosť k agrárnej strane, prípadne v Dravciach boli ako „nezabohovia“ označovaní všetci, ktorí neboli ochotní prihlásiť sa do telovýchovnej jednoty Orol.²⁹ Týmto spôsobom riešila agrárna strana otázku príslušnosti k politickej strane na konfesionálnom základe ináč ako ľudová strana. Podľa agrárnikov totiž nemohlo byť kritériom skutočného katolíctva alebo kresťanstva členstvo len v jedinej politickej strane, ľudovej.

Agrárna strana totiž od začiatku nevenovala náboženským otázkam veľa priestoru ani v tlači, ani v jednotlivých vystúpeniach politikov, zachovávala „bezpečný“ odstup a obmedzovala sa na odsudzovanie vnášania náboženstva do politiky. Je to zrejme z jej prístupu k odluke cirkvi od štátu a ústupu od rázneho riešenia kultúrno-náboženských problémov typického pre obdobie posledných mesiacov roku 1918, samozrejme, s ohľadom na religiozitu a konzervativizmus Slovenska.³⁰ Na druhej strane je evidentné kompromisné stanovisko vo vzťahu ku katolíkom v snahe predísť nepopularite strany u nich a neoddieliť sa ľudom, zvlášť, keď aj cirkevná hierarchia bola proti. Agrárna strana však svojím postojom k riešeniu cirkevných problémov nepriamo vyjadrovala veľmi jasné stanovisko vo vzťahu k svojmu politickému rivalovi, ľudovej strane, keďže sa obe usilovali oslovit' tie isté skupiny voličov. Poukazovaním na pôsobenie katolíckych kňazov na čelných pozíciách strany sa stavala do pozície pravého zástancu náboženstva, keďže sa snažila ochraňovať jeho neporušenosť. „*Naše duchovenstvo, ktoré sa hlási do strany republikánskej zemedelského a maloroľníckeho ľudu, necháva stranou politiku v cirkvi a tak slovo Božie čisté sa káže svojmu ľudu. ...máme duchovných pravých otcov a vodcov národa.*“³¹

Prípad politického angažovania M. Štoffka sa však dostal až k spišskému biskupovi. Vyššie spomenutý František Klein, spišskostaroveský dekan, sa 4. novembra 1925 listom obrátil na spišského biskupa Jána Vojtaššáka so žiadosťou, aby zakročil proti „*Judášovi*“, „*nepriateľovi Kristových zásad*“, „*zradcovi-kňazovi*“.³² Takto označil odorínskeho farára M. Štoffka, ktorý v rámci predvolebnej kampane agitoval v prospech agrárnej strany v oblasti Spišskostaroveského okresu. Klein ďalej v liste uviedol, že Štoffko podobne ako „*falošní svetskí proroci [...] balamúti a pohoršuje náš nábožný magurský ľud a ničí doterajšiu peknú prácu magurského kňazstva*“. Vyzdvihol aj (politickú, pozn. a.) jednomyselnosť magurských kňazov, kým na druhej strane Štoffko podľa neho „*znevažoval cirkev a potupoval kňazský stav, uvádzal do bludu veriacich*“. Charakteristické pre celý obsah listu je to, že sa v ňom aj napriek vážnym obvineniam nenachádza žiadny konkrétny príklad „previnenia“ a je postavený na ničím nepodložených tvrdeniach. Toto však stačilo na to, aby Klein žiadal „*v záujme cirkvi, kňazskej autority a dobra katolíckeho ľudu [...] čím prisnejšie zakročiť*“.³³

Reakcia spišského biskupa J. Vojtaššáka a ako je známe, aj sympatizanta či člena ľudovej strany, J. Vojtaššáka, na seba nenechala dlho čakať. Už o tri dni adresoval M. Štoffkovi svoje pripomienky na „*pohoršovanie sa kňazstva a ľudu celého biskupstva*“, aj keď je potrebné konštatovať, že sme v tejto súvislosti nezaznamenali žiadnu inú korešpondenciu. Biskup J. Vojtaššák mu v prvej časti listu prízvukoval predovšetkým uvedené pohoršovanie kňazov i veriacich a aj keď rešpektoval politické presvedčenie M. Štoffka, nabádal ho, aby zvažoval možnosť pohoršenia v súvislosti s verejným angažovaním a uplatňovaním. Podľa Vojtaššáka „*kňaz aj pri politickom presvedčení musí uvažovať, či nedá nim pohoršenie, ak by ho začal verejne uplatňovať.*“³⁴ Aktivity M. Štoffka sa vraj od počiatku spájali

s nevôľou, ktorá prepukla do pohoršenia, preto M. Štoffkovi zakázal opúšťať farnosť v nedele a nechať sa zastupovať kňazmi na odpočinku. Súčasne mu zakázal verejné vystupovanie, predovšetkým však v obciach, „*kde je kňaz a čisto katolícke obecnstvo protivného zmysľania, lebo takto sa len nepokoj a roztržky robia*“. J. Vojtaššák v závere zdôraznil následky, ktoré by v prípade nerešpektovania musel M. Štoffko znášať.³⁵ Určite si nemožno nevšimnúť Vojtaššákov dobrý úmysel, na druhej strane však ani jeho akiste politicky nekorektné záverečné zastrašovanie.

M. Štoffko sa vo zvýšenej miere politicky aktivizoval a verejne angažoval najmä pred parlamentnými voľbami, ako sme to spomenuli už vyššie. Ako zástupca republikánskej strany privítal ministra M. Hodžu v Spišskej Novej Vsi. Spoločne s ním sa na podujatí zúčastnili aj okresný náčelník L. Zajic, zástupca Matice slovenskej a mesta Spišskej Novej Vsi jej komisár J. Magát, za miestnu organizáciu republikánskej strany učiteľ F. J. Bajtoš a ako zástupca Spišského dorastu jeho predseda Koutný.³⁶ Podobne rečnil aj na odovzdávaní pôdy do vlastníctva hrhovských roľníkov, „*kde poukázal roľníctvu stanovisko iných strán voči našej a povzbudzoval roľníctvo, aby verne držalo pri svojej strane roľníckej*“.³⁷ V podobnom zmysle vyznelo aj jeho vystúpenie pri príležitosti odovzdávania pôdy roľníkom v Domaňovciach, kde „*varoval roľníctvo pred falošnými prorokmi a pre rôznymi štváčmi a povzbudzoval svojich milých roľníkov, aby spoločne pod zástavou roľníckej svojej jedinej strany pevne vydržali, lebo musíte byť hrdí na svoj stav a vážiť si ho*“.³⁸

Autorita M. Štoffka, župného predsedu agrárnej strany, nielen v Odoríne, Jamníku a Danišovciach, ale aj v širšom spišskom okolí sa v tomto období upevňovala hlavne vďaka jeho objavovaniu sa po boku popredných straníckych osobností, V. Šrobára, J. Jančeka, J. Botta, A. Štefánka či zemskeho predsedu Slovenského roľníckeho dorastu, J. Ursínyho. V rámci predvolebnej kampane uvedení kandidáti agrárnej strany vo volebnom Liptovskosvätomikulášskom kraji pre poslancekú snemovňu, resp. Banskobystrickom a Liptovskosvätomikulášskom kraji pre senát absolvovali rad zhromaždení na celom Spiši. M. Štoffko ako katolícky kňaz bol nimi akiste vnímaný ako vhodný „nástroj“ proti ľudovej strane, v radoch ktorej sa katolícki kňazi organizovali najviac. Ak však na podujatiach agrárnej strany, ľudákmi často označovanej ako „protikatolíckej“, prehovoril katolícky kňaz, mohli mať agrárnickí politici vhodný protiargument, podľa ktorého azda nemohla byť protikatolíckou taká strana, ktorá mala vo svojich radoch a na popredných miestach katolíckeho kňaza. Na druhej strane sa však agrármici nepriamo dopúšťali presne toho, čo ľudákom najviac vyčítali. Zvlášť, ak aj sám M. Štoffko odsudzoval činnosť ľudovej strany a nazýval ju „*obchodom s miešaným tovarom*“, pretože „*zneužíva náboženstvo k účelom politickým [...] a pre roľníctvo nič nevykonala*“.³⁹

Z hľadiska skúmanej témy je preto azda samozrejme, že V. Šrobár a J. Janček sa v rámci predvolebných zhromaždení objavili aj v Odoríne. Správu o ich vystúpení zo dňa 24. októbra 1925 v Odoríne priniesla aj *Podtatranská Slovač*. Podľa nej „*ľud pripravil slávnostné privítanie a v niekoľko hodinových rečiach za veľkej pozornosti a napnutia obyvateľstva rozvinuli program Roľníckej strany*“ a zúčastnil sa na ňom i „*hasičský zbor aj voliči susedných dedín*“.⁴⁰ Je totiž známe, že politické strany v periodikách im podliehajúcich uverejňovali zvlášť v čase predvolebnej kampane informácie o popularite svojej strany a žiaducej voličskej podpore aj napriek tomu, že sa často nezhodovali s realitou. Údaje o niekoľko-hodinových rečiach, veľkej pozornosti i napnutí zúčastnených je preto nevyhnutné vnímať s istou nadsádzkou.

O skôr výnimočnom kontakte s iným popredným agrárnickým predstaviteľom svedčí list, ktorý M. Štoffko adresoval A. Štefánkovi 10. septembra 1925. V ňom ho súril

o urýchlenie podania žiadosti o nostrifikáciu maturity pre bližšie neidentifikovateľnú osobu. Podľa obsahu listu ju Štoffko osobne odovzdal Štefánkovi v Prahe ešte v apríli a Štefánek ju sľúbil odovzdať na referáte, čo však neurobil.⁴¹ Direktívny a vyčítavý štýl listu sa musel Štefánka zaiste dotknúť. Už o necelé dva mesiace si totiž v súvislosti so situáciou, ktorá nastala po príchode Šrámkovcov na Slovensko a následnými rozbrojmi medzi katolíckymi kňazmi, poznamenal do svojho denníka: „*Bezcharakternosť kňazstva. Sed'a mi oznamuje: Štoffko chce 120 000 Kč, Mišík 15 000 Kč.*“⁴²

V druhej polovici dvadsiatych rokov M. Štoffko postupne obmedzoval svoju politickú činnosť a svojim konaním nedával podnety na rôzne politické polemiky, do novin sa okrem už spomenutého článku v úvode dostal napr. v súvislosti s Valným zhromaždením Spišského skladištného družstva v Spišskej Novej Vsi, na ktorom bol zvolený za predsedu,⁴³ resp. s odchodom okresného školského inšpektora F. Filusteka do dôchodku spojeným s rozlúčkovou slávnosťou v Spišskej Novej Vsi 3. februára 1927, ktorej sa ako zástupca Spišskonovoveského okresu zúčastnil v spoločnosti so zástupcami rímskokatolíckych kňazov Levočského a Popradského okresu, J. Krššáka z Levoče a F. Slavkovského z Abrahámoviec.⁴⁴

Posledné informácie o zvýšenom politickom exponovaní M. Štoffka v prospech agrárnej strany v ďalšom období sa podľa dostupných prameňov spájajú pravdepodobne s obecnými voľbami v roku 1931. Práve v tomto roku začali v Štoffkovej farnosti svoju činnosť vyvíjať aj roľnícke besedy, keď najprv 30. marca vznikla v Odoríne a 7 apríla aj v Danišovciach.⁴⁵ Informácie o roľníckej besede v Jamníku nemáme. M. Štoffko sa zúčastňoval schôdzí agrárnej strany v okolí, napr. 4. júna v Danišovciach, kde okrem hlavných miestnych predstaviteľov agrárnych organizácií prehovoril aj on a podľa správy v novinách „*pobádal prítomných roľníkov k ďalšej vytrvalej práci pre blaho roľníckeho stavu*“. Podľa tej istej správy bola v obci dominujúcou agrárna strana práve zásluhou M. Štoffka.⁴⁶ Z jeho rétoriky sa vytratilo akékoľvek pre agrárnikov typické vyhraňovanie sa voči ľudovej strane a jej napádanie na úkor čisto stavovskej výzvy.

V tridsiatych rokoch môžeme zaregistrovať absenciu agitácie katolíckych kňazov v prospech agrárnej strany aj v tomto regióne, čím agrárni rečníci mohli poukazovať na skutočnosť, podľa ktorej „*rímskokatolícki duchovní počas volebných agitácií zneužívajú náboženstvo a ľudí len šarapatia*“, ako to odznelo napr. z úst Jozefa Topoliho na zhromaždení agrárnej strany v Domaňovciach dňa 11. mája 1935⁴⁷ alebo klčovského právnik Michala Dzurillu v Klčove dňa 2. mája 1935⁴⁸.

Aj keď v úvodných povojnových rokoch mali v Odoríne značný politický vplyv socialisti, ktorí v čase volieb vytvárali koalíciu s ľudákmi, vďaka M. Štoffkovi, jeho vplyvu a aktivitám môžeme v neskoršom období zaregistrovať absolútnu prevahu agrárnej strany. Dokumentovať to možno na základe výsledkov volieb do orgánov obecnej a územnej samosprávy nielen v samotnom Odoríne, ale aj jemu prislúchajúcich filiálkach farnosti.

Hodnoverné pramene dokumentujúce výsledky volieb do parlamentu v roku 1920 i do žúp v roku 1923 v Odoríne, Jamníku i Danišovciach sa nezachovali. Pozitívnejšie je to už v prípade volebného roku 1925, avšak aj tu máme k dispozícii len údaje o výsledkoch volieb do senátu. Podľa nich v Jamníku zaznamenali agrárici vcelku jednoznačný úspech (69 %), ľudáci získali len 20 %, maďarskí kresťanskí socialisti len jeden hlas.⁴⁹ Iná situácia však bola spoločne v Odoríne a Danišovciach, kde vyhrala ľudová strana so ziskom 125 hlasov (41,5 %), agrárna strana získala len o 7 menej (39 %), zvyšných 20 % hlasov si rozdelili komunisti, sociálni demokrati a najmä maďarskí kresťanskí socialisti.⁵⁰ Práve skutočnosť, že posledná menovaná strana, aj keď zaznamenala len nízky počet hlasov (2 %), pri absencii výsledkov

predošlých volieb môže dokumentovať prítomnosť jej priaznivcov v obci a nepriamo tak potvrdzovať Štoffkove politické aktivity pred vstupom do agrárnej strany.

V každom prípade sa však práve toto obdobie ukazuje ako prelomové z hľadiska ďalšieho stranického zafarbenia obcí vo farnosti. Podľa zápisníc o voľbách do okresného zastupiteľstva zo dňa 2. decembra 1928 už totiž boli výsledky v prospech agrárnikov suverénne, v Danišovciach (v pomere k ľudákom 73:10), Jamníku (108:12) a v Odoríne (130:10). V Spišskonovoveskom okrese celkovo vyhrali agrárnici len v siedmich obciach (z 34 zachovaných zápisníc), okrem už spomenutých aj v Spišskom Hrušove, Chrasti, Kolinovciach a Závadke.⁵¹ Vydarenejšie však boli pre agrárnikov voľby do krajiniského zastupiteľstva, keď zvíťazili v deviatich obciach.⁵²

Naznačený trend bol potvrdený aj vo voľbách do poslaneckej snemovne, ktoré sa uskutočnili 27. októbra 1929. V Jamníku, odorínskej filiálke, je možné zaregistrovať tieto výsledky: Komunistická strana Československa získala 3 hlasy, rovnaký počet Československá sociálnodemokratická strana robotnícka, Hlinkova slovenská ľudová strana 6 hlasov a so ziskom 125 hlasov bola najúspešnejšia agrárna strana.⁵³ V Odoríne získali agrárnici 237 hlasov, sociálni demokrati 51 a ľudáci 33 hlasov.⁵⁴ V Spišskonovoveskom okrese bola agrárna strana úspešná aj v Harichovciach, Spišskom Hrušove, Olcnave, Závadke a Henclovej. V ostatných obciach mali prevahu ľudáci. Podobne vyhrali agrárnici aj vo voľbách do senátu, v Henclovej však získala agrárna strana o jeden hlas menej ako ľudáci (55 a 56).⁵⁵ Voľby do krajiniského zastupiteľstva dňa 26. mája 1935 vyhrali republikáni v Danišovciach, Odoríne, Hnilčíku, Vítkovciach a jednoznačne v Jamníku.⁵⁶ Z 31 zaevidovaných zápisníc o voľbách tak tento raz agrárnici zvíťazili len v piatich obciach, v ostatných prevažne ľudáci a sociálni demokrati.

Nepomerné volebné víťazstvá v prospech agrárnej strany v Odoríne, Jamníku a v Danišovciach v dvadsiatych a tridsiatych rokoch, zvlášť v regióne typickým výrazným zastúpením a podporou ľudovej strany, sú určite výnimočnými. Aj keď nepoznáme skutočný motív politického presvedčenia M. Štoffka v prospech agrárnej strany, môžeme sa domnievať, že musel byť vážny a dôležitý, či už z osobného alebo iného hľadiska. Ako katolícky kňaz si totiž musel uvedomovať nevyhnutné ťažkosti vyplývajúce z jeho pôsobenia, najmä v oblasti tzv. ľudáckej, ale na druhej strane, ako je známe, aj to, že agrárna strana ponúkala svojim členom mnohé výhody, napr. v prípade pridelovania pozemkov v rámci pozemkovej reformy. Navyše sa jeho meno v zachovaných prameňoch spája aj s finančnými záležitosťami a nejasnosťami. Štoffkovo zvýšené a verejné angažovanie v prospech agrárnej strany však v každom prípade začalo i prestalo s parlamentnými voľbami v roku 1925, čo môže súvisieť s viacerými momentmi. Tým prvým by mohol byť fakt, že sa neobjavil na kandidátke republikánskej strany, a to aj napriek veľkému risku, ktorý podstúpil v rámci kampane v Spišskom regióne. Druhým zase možné zaujatie jasného stanoviska vo vzťahu k sľubu poslušnosti, podvolenie sa odporúčaniu biskupa a vzdialenie sa z verejnej politiky. Tretím, ale určite nie posledným, by mohlo byť postupné uvedomenie si väčšieho či menšieho zneužívania svojej osoby agrárnou stranou, keďže až na spomenutý patronát a bližšie nešpecifikované osobné priateľstvo s V. Šrobárom, M. Hodžom či inými agrárnikmi nie sú zrejmé žiadne iné výhody, z ktorých by čerpal. Na druhej strane uvedené kontakty s poprednými agrárnickými predstaviteľmi aj ich návštevy a zhromaždenia v obci mohli na voličov pôsobiť a iste aj pôsobili. Aj napriek tomu, že sa jeho meno pri predvolebných zhromaždeniach prestalo objavovať a verejné politické angažovanie v druhej polovici dvadsiatych a v tridsiatych rokoch poľavilo, výsledky volieb boli stále jednoznačné, čo len dokumentuje Štoffkovu autoritu v celej farnosti.

Poznámky:

- 1 Tento príspevok vznikol v rámci plnenia projektového grantu VEGA č. 1/0620/11 *Politický katolicizmus v slovenskom agrárnom hnutí*.
- 2 Napr. Ján Donoval, známy aj ako básnik Tichomír Milkin, bol krátko pred parlamentnými voľbami v roku 1920 jej podpredsedom, okrem neho však predovšetkým okolo agrárnických orientovaných *Katolíckych novín*, ktoré vychádzali v rokoch 1919–1920, pôsobili aj ďalší – Ľudovít Okánik, Pavol Žiška, Ján Damborský a ďalší. K tomu pozri napr. MARŤÁK, M.: Katolícky kňaz a politik Pavol Žiška. Príspevok k životu a dielu. In MAREK, P. a kol.: *Jan Šrámek a jeho doba*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 381–393; prípadne aj do tlače v *Otázkach žurnalistiky* pripravený článok o Katolíckych novinách v rokoch 1919–1920.
- 3 Napr. do poslaneckej snemovne za trnavský kraj kandidoval Ján Novák, farár v Smoleniciach, za kraj košický Béla Lörich, dekan vo Vrbovom, v Turčianskosvätomartinskom kraji to bol Štefan Fridrichovský, farár v Lutiši, a v Liptovskosvätomikulášskom kraji Ladislav Moyš. Do senátu kandidovali za agrárnu stranu v Turčianskosvätomartinskom volebnom kraji smolenický farár Ján Donoval či šišovský farár Vavrinec Lipka. Kandidátne listiny. In *Slovenský denník*, 15. apríla 1920, roč. 3, č. 84, s. 1 (Volebná príloha); Kandidátne listiny. In *Slovenský denník*, 22. apríla 1920, roč. 3, č. 91, s. 1.
- 4 Agrárna strana na Slovensku v označení i obsahu príspevku odráža jej charakter a rozumieme ňou v chronologickom slede všetky politické „predchodkyne“ slovenskej frakcie Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu, ako znel jej oficiálny názov od zlučovacieho zjazdu v roku 1922, na ktorom došlo k zlúčeniu českého a slovenského agrárneho hnutia, teda Národnú republikánsku stranu roľnícku, Slovenskú národnú a roľnícku stranu a jej Slovenské roľnícke jednoty, Roľnícke besedy a Slovenskú domovinu. Viac k tejto problematike pozri práce V. Zuberca, D. Uhlířa či M. Hanulu, najnovšie HANULA, M.: *Za roľníka, pôdu a republiku. Slovenskí agrárnici v prvom polčase I. ČSR*. Bratislava : Historický ústav SAV v Prodamu, 2011. 176 s.
- 5 *Schematismus Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno a Christo nato MCMXXXII*. Ružomberok : Lev, 1932, s. 174–175.
- 6 Archív Biskupského úradu (ďalej len ABÚ), Spišská Kapitula (ďalej len Sp. Kapitula), Protocollum Status personalis Sacerdotum Diecesis Scepusiensis Ad Anno 1848 Tom. II. N–Z, s. 243; Archív Rímskokatolíckeho farského úradu v Odoríne (ďalej len ARKFÚ v Odoríne), Historia Domus T. II., s. 49.
- 7 ARKFÚ v Odoríne, Historia Domus T. II., s. 38.
- 8 Kronika obsahuje prínosné informácie aj o vysluhovaní sviatosti birmovania, usku-točnených misiách, novom bočnom oltári svätej Anny, vybavení jednotlivých kostolov, ale napr. aj o búrke i prietrži mračien v okolí Odorína, posviacke motorovej striekačky či oslave 60-tych narodenín M. Štoffka.
- 9 ABÚ, Sp. Kapitula, č. 1852/1935, List M. Štoffka ordinariátu zo dňa 30. júla 1935.
- 10 Okrem iných pozri napr. Zjazd Republikánskej strany na Spiši. In *Podtatranská Slovač*, 8. júla 1926, roč. 4, č. 27, s. 2.
- 11 Šrobárovo fiasko v Spiši. In *Slovák*, 17. apríla 1926, roč. 8, č. 86, s. 2.
- 12 Šrobárovo fiasko v Spiši. In *Slovák*, 17. apríla 1926, roč. 8, č. 86, s. 2.
- 13 Štátny archív Levoča (ďalej len ŠA LE), fond Okresný úrad v Levoči 1923–1945 (ďalej len f. OÚ-L), K 18, inv. č. 331, č. 354/1930.
- 14 CHALUPECKÝ, I.: *Odorín 1263–1993. Z histórie obce*. Odorín : Obecný úrad, 1993,

s. 27.

- 15 ARKFÚ v Odoríne, *Historia Domus T. II.*, s. 35.
- 16 ŠA LE, Pamätná kniha obce Odorín (1935–1940), s. 31–32.
- 17 ARKFÚ v Odoríne, Zápisnice o žalobe M. Štoffka pre nedodanie deputátu na Služnovskom úrade v Spišskom Podhradí z rokov 1919 a 1920.
- 8 ARKFÚ v Odoríne, Zápisnica o žalobe M. Štoffka pre nedodanie deputátu na Služnovskom úrade v Spišskom Podhradí zo dňa 11. decembra 1919.
- 9 ARKFÚ v Odoríne, Zápisnica o žalobe M. Štoffka pre nedodanie deputátu na Služnovskom úrade v Spišskom Podhradí zo dňa 4. februára 1920.
- 20 ARKFÚ v Odoríne, Zápisnica o žalobe M. Štoffka pre nedodanie deputátu na Služnovskom úrade v Spišskom Podhradí zo dňa 12. marca 1920.
V tejto súvislosti je však potrebné priznať dve skutočnosti: 1. všetci traja spomenutí už v agrárnej strane strácali na význame. V. Šrobár ustupoval do úzadia na úkor M. Hodžu, P. Blaho mal vysoký vek a podobne ani J. Janček v tom čase nezohrával v strane dôležité miesto, podobne ako všetci ostatní z okruhu spolupracovníkov V. Šrobára; 2. agrárna strana bola známa skutočným zneužívaním úradnej moci pre stranícke ciele.
- 22 KRAKOVANSKÝ, M. S.: Za vládny špirituz odbavované fašiangy na Spiši. In *Slovák*, 9. marca 1924, roč. 6, č. 58, s. 3.
- 23 Slovenský národný archív (ďalej len SNA), f. Vavro Šrobár (ďalej len V. Šrobár), K 5, inv. č. 298, List M. Štoffka V. Šrobárovi zo dňa 3. mája 1924.
- 24 SNA, f. V. Šrobár, K 5, inv. č. 298, List M. Štoffka V. Šrobárovi zo dňa 3. mája 1924.
- 25 SNA, f. V. Šrobár, K 5, inv. č. 298, List M. Štoffka V. Šrobárovi zo dňa 3. mája 1924.
- 26 SNA, f. V. Šrobár, K 5, inv. č. 298, List M. Štoffka V. Šrobárovi zo dňa 3. septembra 1924.
- 27 Pán min. dr. Milan Hodža na Slov. východe v Košiciach a v Prešove. In *Podtatranská Slovač*, 21. novembra 1924, roč. 2, č. 48, s. 2.
- 28 Duchovenstvo a politika. In *Podtatranská Slovač*, 16. januára 1925, roč. 3, č. 3, s. 2.
- 29 Duchovenstvo a politika. In *Podtatranská Slovač*, 16. januára 1925, roč. 3, č. 3, s. 2.
- 30 K tejto problematike pozri viac napr. MARTÁK, M.: Náboženstvo a politika na Slovensku v období v 1. ČSR (Príspevok k vzťahu agrárnej strany k náboženským otázkam v rokoch 1918–1920). In KARDIS, K. – PAĽA, G. (zost.): *Globalizácia a náboženstvo*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita, 2011, s. 179–185.
- 3 Duchovenstvo a politika. In *Podtatranská Slovač*, 16. januára 1925, roč. 3, č. 3, s. 2.
- 32 ABÚ, Sp. Kapitula, č. 2274/1925, List F. Kleina J. Vojtaššákovi zo dňa 4. novembra 1925.
- 33 ABÚ, Sp. Kapitula, č. 2274/1925, List F. Kleina J. Vojtaššákovi zo dňa 4. novembra 1925.
- 34 ABÚ, Sp. Kapitula, č. 2274/1925, List J. Vojtaššáka M. Štoffkovi zo dňa 7. novembra 1925.
- 35 ABÚ, Sp. Kapitula, č. 2274/1925, List J. Vojtaššáka M. Štoffkovi zo dňa 7. novembra 1925.
- 36 Skvelé uvítanie ministra dr. M. Hodžu v Spiš. Novej Vsi. In *Republikán župy Podtatranskej*, 7. novembra 1925, roč. 7, č. 41, s. 3.
- 37 Odovzdanie pôdy roľníkom v Harhove. In *Slovenský denník*, 10. októbra 1925, roč. 8, č. 229a, s. 4; Slávnostné odovzdávanie pôdy roľníctvu v Harhove. In *Republikán župy Podtatranskej*, 10. októbra 1925, roč. 7, č. 40, s. 4.

- 38 Historická slávnosť oddávania pôdy v Domaňovciach do vlastníctva v nedeľu dňa 19. októbra. In *Podtatranská Slovač*, 24. októbra 1924, roč. 2, č. 44, s. 4.
- 39 Porady Roľníckej strany v Mikuláši a Smokovci. In *Republikán župy Podtatranskej*, 15. augusta 1925, roč. 7, č. 32, s. 4.
- 40 Kandidáti Roľníckej strany býv. minister dr. Vavro Šrobár a posl. Ján Janček medzi svojimi voličmi. In *Podtatranská Slovač*, roč. 3, 31. októbra 1925, č. 45, s. 2; Republikánska myšlienka razí si cestu aj na Spiši. In *Podtatranská Slovač*, 7. novembra 1925, roč. 3, č. 46, s. 3.
- 41 Archív literatúry a umenia, Slovenská národná knižnica, f. Anton Štefánek, sign. 42 H 47, List M. Štoffka A. Štefánkovi zo dňa 10. septembra 1925.
- 42 SNA, f. Anton Štefánek, K 11, inv. č. 648–649, Denné záznamy, Záznam zo 4. novembra 1925.
- 43 Valné zhromaždenie Spišského... In *Podtatranská Slovač*, 12. júna 1926, roč. 4, č. 24, s. 6.
- 44 *Republikán župy Podtatranskej*, 12. februára 1927, roč. 9, č. 7, s. 3.
- 45 ŠA LE, pobočka Spišská Nová Ves (ďalej len p. SNV), f. Okresný úrad Spišská Nová Ves 1923–1944 (ďalej len OÚ SNV) – Zoznam spolkov IV – poľnohospodárske.
- 46 Z republikánskej strany. In *Republikán župy Podtatranskej*, 13. júna 1931, roč. 13, č. 24, s. 3.
- 47 ŠA LE, f. Štátne zastupiteľstvo v Levoči 1900–1949 (1952) (ďalej len ŠTZ-L), inv. č. 352, K 187, Sign. 626/1935.
- 48 „*Roľníctvo následkom duchovenstva sa triešti a je proti svojmu stavu. Náboženstvo je sviatosť a to sa nemá miešať do politiky.*“ ŠA LE, fond ŠTZ-L, K 187, inv. č. 352, sign. 622/1935.
- 49 ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 15, inv. č. 2, č. 14909/1925, Zápisnica o voľbe do senátu.
- 50 ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 15, inv. č. 2, č. 14908/1925, Zápisnica o voľbe do senátu.
- 51 ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 182/63, inv. č. 5, č. 18038/1928.
- 52 Išlo o tieto obce: Danišovce (73 hlasov oproti 9 ľudáckym), Jamník (106:10), Odorín (134:7), Spišský Hrušov (139:29), Chrást (59:35), Kolinovce (61:8), Spišské Tomášovce (51:50), Závadka (250:19) a v Hincovciach dosiahli s ľudákmi rovnaký počet – 21:21). ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 182/63, inv. č. 5, č. 18066/1928; ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 182/63, inv. č. 5, č. 18073/1928.
- 53 ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 191/72, inv. č. 6, č. 16077/1929, Zápisnica o voľbe do poslaneckej snemovne.
- 54 ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 191/72, inv. č. 6, č. 16077/1929, Zápisnica o voľbe do poslaneckej snemovne.
- 55 ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 191/72, inv. č. 6, č. 16105/1929, Zápisnica o voľbe do senátu.
- 56 Napr. v Spišskom Hrušove však dostala o 30 hlasov menej ako ľudáci, v Poráči síce získala strana o 150 hlasov viac ako ľudáci, avšak o 40 menej ako sociálni demokrati, v Henclovej prehrali o hlas a jednoznačne v Závadke. ŠA LE, p. SNV, f. OÚ SNV, K 390/271, inv. č. 6, č. 8584/35-8615/35, Zápisnice o výsledkoch volieb do krajinského zastupiteľstva.

Catholic Priest in Agrarian Party and his Authority in the Spiš Region in new ČSR

Abstract

In his article, the author analyses the role of M. Štoffek and refers to the authority and activities of Catholic priests in the Agrarian Party showing how their influence was felt on the regional level and how their political activism reflected in their relation to the major political rival, the Slovak People's Party. His analysis is largely grounded on M. Štoffek's not exactly a voluminous, still valuable correspondence and other documents dealing with this personality and the topic but also blue books or extracts of nation-wide and regional newspapers from those times. The picture of the Catholic priest, active in a rival political party, was thoroughly negative with people's party supporters and in a sense also controversial, nota bene the party that posed as their biggest rival, the Agrarian Party. At public meetings and in the press populists called it a non-Catholic party. Štoffek's political engagement, at least as described in existing and available documents, is connected with the 1925 pre-election period and except for some indefinite criticism towards the People's Party his rhetoric is far from being anti-Catholic. Probably he had come to realize that he was being more or less abused by the Agrarian Party since besides the above mentioned patronage and unspecified friendship with V. Šrobár and M. Hodža there are hardly any advantages the membership brought him. Then he took a clear stance towards his pledge of submission giving in to the recommendation of the Bishop and withdrew from political life. In the late half of the 1920s and in the 1930s during election campaigns his name got losing its popularity until it disappeared completely even though Štoffek's authority, also political, helped the Agrarian Party win elections in some villages, namely Odorín, Jamník and Danišovce. Since this region was strongly pro-People's Party these wins were very surprising.

Hospodář – agrárník – starosta – „kulak“: místní autority jako překážka kolektivizace venkova

JIRÍ URBAN

Na následujících řádcích si představíme čtyři východočeské agrárníky, kteří pro své okolí ztělesňovali nesporné místní autority. Skrze vykreslení jejich životních příběhů bych rád poukázal na společné charakteristické rysy v životních osudech úspěšných hospodářů – místních autorit v průběhu 20. století. Záměrem tohoto příspěvku je upozornit na skutečnost, že nejúspěšnější hospodáři – místní agrárníkové autority – byli svým prvorepublikovým působením na poli hospodářském i politickém jakoby předurčení pro roli exemplárně perzekvovaných, „kulacky“ oceňovaných hospodářů v éře kolektivizace. Text se skládá ze čtyř životopisných portrétů, v nichž je ve vzájemné souvislosti nastíněno jednak prvorepublikové postavení a působení, jednak osud a role v kontextu prosazování kolektivizace venkova. Pro tento účel jsem vybral čtyři hospodáře z regionu Královéhradeckého kraje, kteří zastupují někdejší okresy Hradec Králové, Nový Bydžov, Nová Paka a Hořice v Podkrkonoší, tedy území táhnoucí se od Polabské roviny až do podhůří Krkonoš. Na pomyslné cestě mezi Lhotou pod Libčany, Žlunicemi, Svatojanským Újezdem a Chroustovem, respektive Žalejovem bychom urazili 70 km, dvakrát bychom křižovali řeku Bystřici i Cidlinu a překonali bychom výškový rozdíl více než 200 m. V řazení portrétů se tedy přidržíme orientace této naší cesty z Polabí do Podkrkonoší.

František Vodička se narodil 11. října 1889 ve Lhotě pod Libčany do zemědělské rodiny Františka a Marie (roz. Vosikové) Vodičkových. Rodiče obhospodařovali 20 ha půdy na usedlosti čp. 1. František Vodička vychodil pět tříd obecné školy ve Lhotě pod Libčany a tři třídy měšťanské školy v Hradci Králové, poté ještě rok docházel do rolnické školy v Kostelci nad Orlicí.¹ Cvičil v Sokole, hrál na housle, pracoval v hospodářství a zajímal se o sadařství. V roce 1911 otec zemřel a 22letý František převzal hospodářství, následujících deset let hospodařil společně s matkou. Jeho starší bratr Rudolf se věnoval úřednické dráze, byl úředníkem Agrobanky, zemřel ovšem již v roce 1929. V roce 1922 se 33letý František oženil s Marií Dolanskou (1902) ze Lhoty pod Libčany, spolu pak vychovávali dvě dcery, Jiřinu (1923) a Marii (1927). Společně s manželčím věnem (9 ha půdy a domek) nyní hospodařil téměř na 30 ha půdy. Krom toho provozoval hostinec. V hospodářství zaměstnával dva kočí a jednoho krmiče, při špičkových pracích se přirozeně neobešel bez výpomoci dalších čtyř až pěti lidí.²

Členem agrární strany se stal roku 1918, byl dlouholetým předsedou její místní organizace ve Lhotě pod Libčany (1923–38). Od konce 20. let (1928/29) byl členem Selské jízdy, často docházel do jejích oborových schůzí v nedaleké Praskačce. Za agrární stranu zasedal v dozorčí radě královéhradecké Rolnické mlékárny (od 1927), byl členem představenstva Rolnického družstva v Hradci Králové a Rolnického cukrovaru v Syrovátce u Dobřenic. V obci byl pak starostou kampeličky a členem rolnického družstva. Za agrárníky po dobu první Československé republiky pravidelně zasedal v obecním zastupitelstvu, za protektorátu pak v obecní radě.³

Po válce, ještě v roce 1945 vstoupil do strany lidové. V červenci 1947 se účastnil protiprávně rozehnaných závodů Selských jízd v Nechanicích.⁴ Po únoru 1948, když emigroval předměřický mlynář Josef Voženílek,⁵ patřil mezi sedláky, kteří finančně přispívali na jeho manželku. Podle vyšetřovatelů komunistické Státní bezpečnosti (dále StB)

byl František Vodička „*členem agrárního spiknutí kulaků proti socialisaci vesnice*“, který spolupomáhal Josefu Voženilkovi k emigraci a připravoval se na politický zvrát.⁶ V říjnu 1952 jej Státní soud Praha, zasedající v Nechanicích, odsoudil za sabotáž k trestu odnětí svobody v trvání devíti let, k peněžitému trestu ve výši 60 000 Kčs, k propadnutí majetku a ztrátě občanských práv na deset let.⁷ Záhy na to, zkraje roku 1953 bylo v obci ustaveno JZD.⁸ Vodičkova rodina následně obdržela výměr, který oznamoval, že jejich přítomnost v obci narušuje veřejný klid a pořádek a je proto nežádoucí, a přikazoval vystěhování na státní statek Protivín, provozovnu Milenovice, tedy 220 km od domova.⁹

Bohumil Vršťala se narodil 5. září roku 1898 do rodiny Aloise a Emílie (roz. Kohoutové) Vršťalových na zemědělské usedlosti čp. 50 ve Žlunicích. Vyrůstal společně se sestrou Bohumilou. Vychodil čtyři třídy obecné a dvě třídy měšťanské školy, poté po dva roky navštěvoval odborné zimní kurzy hospodářské školy v Novém Bydžově.¹⁰ Po otcově smrti v roce 1923 se oženil s Boženou Pižlovou z Kozojed a převzal hospodářskou usedlost s 20 ha půdy. S manželkou vychovával dva syny, Bohumila (1924) a Josefa (1927). V hospodaření se mu dařilo a přikupováním postupně hospodářství rozšiřoval až do výměry 33 ha.¹¹ Hospodář se stal uznávaným chovatelem dobytka, v chovu v té době držel až 25 kusů hovězího dobytka, 20 prasat a 4 až 6 koní. Pro zajištění zdárného provozu takového statku přirozeně zaměstnával čeledíny (dva kočí a jednoho krmiče) i služebnou, další nádeníky pak během špičkových polních prací. Svým zaměstnancům platil dle existujících směrnic ministerstva zemědělství a hradil za ně nemocenské pojištění. Krom obvyklých zemědělských plodin vynikl v pěstování ovoce a v semenářství.¹² Bohumil Vršťala byl v obci bezesporu největším, nejmajetnějším a také nejrespektovanějším sedlákem. Mezi Žlunickými byla Vršťalova rodina oblíbená, hospodář se těšil úctě a vážnosti svého okolí, sousedům s menší úrodou dokázal vždy pomoci. Když v květnu 1949 zemřela na výměnku 87 let stará Emílie Vršťalová, napsal žlunický kronikář, že byla pravým typem české selky: dobrosrdečná, o rodinu velice starostlivá, na pořádek ve všem velice dbalá a i když „*vládla ve větším statku, nebyl nikdo oslyšen, kdo jakékoliv pomoci byl potřeben*“.¹³

Už od mládeneckých let byl Bohumil Vršťala členem agrárního dorostu, v roce 1930 byl pak za agrární stranu zvolen starostou obce, jeho kandidaturu přitom podporovaly i strany lidová a národně socialistická. V tomto úřadu setrval dlouhých 15 let, až do května 1945. Kromě toho zastával další funkce ve výboru hospodářské záložny a v dozorčí radě hospodářského družstva v Novém Bydžově. Během protektorátu jako povinný člen Národního souručenství zastával funkci pokladníka v místní organizaci. Po zákazu obnovení Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu vstoupil nejprve do národně socialistické strany a později, v průběhu roku 1946 do strany komunistické. Při prověrkách po únoru 1948 byl z KSČ vyloučen.¹⁴

Bohumil Vršťala byl v květnu 1953 v procesu před Lidovým soudem v Novém Bydžově odsouzen za údajnou sabotáž k pěti rokům odnětí svobody, k propadnutí veškerého majetku, k zákazu pobytu v okrese Nový Bydžov na deset let a ke ztrátě čestných práv občanských na šest let po návratu z výkonu trestu. Odsuzující výrok obsahoval také uveřejnění rozsudku a povinnost uhradit náklady trestního řízení. Krom toho soud použil ustanovení § 74 trestního zákona a prohlásil polovinu usedlosti, jež byla majetkem manželky, za zabranou ve prospěch státu. Rodina byla následně vystěhována v rámci centrálně řízené „akce K“ téměř 200 km od rodné obce. JZD bylo v obci založeno okamžitě po Vršťalově zatčení v prosinci 1952.¹⁵

Josef Novotný se narodil 3. ledna 1888 ve Vřesníku, obci ležící nedaleko Lázní Bělohrad, do zemědělské rodiny Karla a Františky (roz. Plášilové) Novotných jako jeden ze čtyř dětí. Rodiče hospodařili ve Vřesníku na 17 ha usedlosti. Kromě obecné a měšťanské školy absolvoval také odbornou jednoletou rolnickou školu v Hořicích.¹⁶ Oženil se ještě před válkou, manželka Anna, rozená Festová, měla kořeny v Červené Třemešné, severně od Hořic v Podkrkonoší. Ženichův dědeček zakoupil pro mladý pár zanedbanou usedlost ve Svatojanském Újezdu nedaleko Lázní Bělohrad. V únoru roku 1912 se Josef Novotný coby mladý, začínající hospodář pustil do výstavby usedlosti čp. 4. Renovaci (novou obytnou budovu, chlévy a stodolu) stihl dokončit ještě před odchodem na bojiště 1. světové války. Nejprve sloužil u jezdeckta v nedaleké Mladé Boleslavi, později byl odvelen na východní frontu.¹⁷ Brzy po válce se Josef Novotný vypracoval v úspěšného hospodáře, usedlost, v níž držel v průměru 14 kusů hovězího dobytka, k tomu dva obecní plemenné býky a dvě prasnice, brzy oddlužil. V hospodářství zaměstnával dva čeledíny. Jako úspěšný, respektovaný hospodář se začal podílet na politickém a veřejném životě. Stál u zrodu Rolnického (hospodářského) družstva v Lázních Bělohradě, které vykupovalo od rolníků zemědělské přebytky a bylo všeobecně vnímáno jako pokrokové.¹⁸

Do agrární strany vstoupil již před světovou válkou. Rolnická obec měla za první republiky svou vlastní organizaci Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, jejímž byl Josef Novotný předsedou, přitom ale zároveň vykonával funkci důvěrníka okresního výboru strany.¹⁹ Během první republiky zastával obecní i okresní funkce. Byl dlouholetým členem místní školní rady, v roce 1923 je uváděn jako místostarosta obce. Za agrární stranu vykonával v letech 1926–28 funkci předsedy okresní správní komise, od roku 1928 až do okupace²⁰ zasedal v novopackém okresním zastupitelstvu a byl i členem okresního výboru, jemuž předsedal okresní hejtman.²¹ Jako člen tohoto výboru zodpovídal za silniční správu. Jako zástupce okresního zastupitelstva zasedal v dozorčí radě hospodářské záložny v Nové Pace.²² Krom toho předsedal dozorčí radě v občanské záložně v Lázních Bělohradu,²³ byl členem správní rady akciového novopackého pivovaru a jednatelem pastvinářského a hospodářského družstva v Lázních Bělohradu.

Finanční výnosy investoval Josef Novotný především do strojního vybavení k ulehčení hospodářských prací (např. řezačka na slámu, výfuk na zrní, v roce 1947 též strojní dojení). „*Pořád se něco zvelebovalo*“, vzpomínala na otcovo hospodaření dcera Marie. „*To pro doma se tak nic moc nepodnikalo, ale hlavně na to ulehčení práce*“, připomíná hospodářské rozložení rodinných investic. Po válce, někdy v průběhu roku 1946 vstoupil do strany sociálně demokratické, kde setrval až do sloučení s KSČ. Poté již na veřejnou činnost rezignoval, údajně pro své stáří.²⁴ Jako upomínku na práci v republikánské straně uchovával doma Švehlův portrét s osobním věnováním Rudolfa Berana.²⁵ Otcovo vážené postavení, jež se posléze stalo impulzem k jeho perzekuci, výstižně charakterizovala dcera Marie Machytková slovy: „*Na našeho tatínka tak nějak moc viděli.*“ Na podzim 1951 byl Josef Novotný spolu se svým zetěm v exemplárním okresním procesu odsouzen pro trestný čin sabotáže a ohrožení zásobování ke dvěma rokům odnětí svobody. K trestu na svobodě byl samozřejmě vysloven i trest propadnutí majetku. Trest odnětí svobody si odpýkával na justičním statku Javorník ve Vlčkovcích u Trutnova.²⁶ Ustavení přípravného výboru JZD na sebe nenechalo dlouho čekat, i tak se ale zastrašení vesničanů k nedobrovolnému „družstevnímu“ experimentu moc neměli, JZD začalo v obci vyvíjet činnost až na sklonku roku 1952, tedy více než rok po odsouzení místních autorit.²⁷

František Krkonoška se narodil 18. října 1899 v Chroustově u Miletína do rodiny Václava a Pavliny (roz. Vondruškové) Krkonoškových jako jeden z šesti dětí. Rodiče hospodařili na 17 ha půdy. Absolvoval pět tříd obecné školy v Chroustově a jednu třídu měšťanské školy v Lázních Bělohradě. V roce 1927 se oženil s Marií Noskovou (1907) ze sousedního Želejova. Nejprve převzal statek po rodičích v Chroustově, posléze, v roce 1932 začal hospodařit na žalejovské usedlosti čp. 3 se 17,5 ha půdy (z toho 14 ha orné), kterou převzal od tchána. Zde s manželkou společně hospodařili a vychovávali tři děti, Františka (1928), Miroslavu (1933) a Jaroslava (1940). Zaměstnával kočího a služebnou. V hospodaření se mu dařilo a usedlost vzkvétala. Finanční přebytky investoval postupně do zvelebení hospodářství. Vlastnil mlátičku, žací stroj, řezačku.²⁸

Členem agrární strany byl od roku 1918, v její místní organizaci, jež byla ustavena již před světovou válkou, pak v letech 1918–21 obnovena a posléze znovuustavena v roce 1927, zastával funkci zapisovatele a pokladníka. V letech 1928 až 1932 byl za agrárníky starostou obce Chroustova. Krom toho zastával funkci starosty kampeličky, byl pokladníkem Elektrárenského družstva a jednatelem hasičského sboru. Byl také členem Selské jízdy. V politickém systému třetí republiky již svou stranu nenašel, zůstal bez politické příslušnosti.²⁹ „*Vlivem agrárnícké výchovy byl již v předmnichovské republice nepřitelem komunismu a v rámci agrární strany se zúčastňoval štvání proti Sovětskému svazu*“, napsal o něm později vyšetřovatel královéhradecké StB npor. M. Boháč.³⁰

Poté co se na podzim 1953 v Žalejově, tak jako ve stovkách dalších obcí, rozpadlo JZD, největší vina se automaticky připisovala Františku Krkonoškovi. Podle charakteristiky, kterou hořický referent StB ml. seržant Miloš Radoberský sepsal o Vánocích 1955, měl být žalejovský hospodář „*velmi ostře zaměřen proti našemu státnímu zřízení a vedoucí osobou vesnické reakce*“.³¹ Když potom v září 1957 do nově utvořeného JZD Žalejov vstoupila nejprve manželka a posléze i František Krkonoška sám, přišlo na řadu vykonstruované obvinění ze sabotáže. Krajský soud v Hradci Králové odsoudil v červenci 1958 Františka Krkonošku za pomoc k sabotáži k čtyřletému odnětí svobody a ztrátě čestných občanských práv na tři roky, zároveň vyslovil vedlejší tresty propadnutí celého jmění a zákazu pobytu v kraji Hradec Králové na dobu pěti let.³²

Oohlédneme se nyní závěrem za životními příběhy všech čtyř postav. Dva z hospodářů dospívali v letech sklunkou Rakouska-Uherska, druzí dva v mladé Československé republice. Během 20. a 30. let se z dospívajících selských synků, nadšených Sokolů a sebevědomých selských jezdců, stali úspěšní hospodáři, hrdí agrárníci, vychvalovaní starostové, zkrátka nesporné a zároveň i přirozené místní autority. Těšili se všeobecné vážnosti nejen v obci, ale i v širším regionálním okolí, jejich znalosti, dlouholeté zemědělské zkušenosti, promyšlené investování a vřelý vztah k práci i láska k půdě byly důvodem jejich hospodářských úspěchů v dobách příznivých i méně příznivých. Svou politickou identitu zcela našli ve Švehlově otevřené³³ agrární straně. Po zákazu jejího obnovení se v politickém systému třetí republiky rozhodli hledat každý v jiné z politických stran Národní fronty.³⁴ Odborná zdatnost, někdejší politická činnost v agrární straně, členství v organizacích, bohaté zemědělské zkušenosti, úspěch, respekt a vážnost se však po únoru 1948 staly na československém venkově stigmatem a předurčovaly své nositele k oceňování hanebnou nálepkou „kulaka“, „vesnického boháče“, kterého komunistická propaganda umně vykreslovala jako největší překážku na cestě k slibovaným lepším zítřkům. Tři z představených hospodářů byli za vykonstruované obvinění odsouzeni postupně v letech 1951, 1952 a 1953, čtvrtý potom v roce 1958, jejich majetek byl zabaven. Pro tři z nich obsahoval soudní výrok také zákaz pobytu v rodné obci, přičemž rodiny dvou z nich byly vystěhovány v rámci centrálně řízené „akce K“. Teprve posmrtně, po listopadu 1989 byli všichni čtyři hospodáři soudně rehabilitováni a jejich jména očištěna.

Potvrzuje se, že právě vzorní hospodáři, kteří se díky svým zkušenostem, vědění, rozhledu i zájmu o věci veřejné těšili přirozené vážnosti a úctě svého okolí, se stávali pravidelným terčem perzekuce při násilném prosazování kolektivizace zemědělství. Asi nejlépe vystihuje situaci představených místních autorit obrat Oty Ulče o „*zkušených hospodářích, kterým schopnost pomohla k prosperitě a prosperita pak do kriminálu*“.³⁵ Právě tyto hospodáři přitom měli ke kýžené velkovýrobě a mechanizaci nejbližší, neboť své přebytky téměř bez výjimky investovali do zvelebování hospodářství, zdokonalování výroby a ulehčení těžké fyzické práce. V této souvislosti je třeba vidět důmyslný psychologický efekt výběru perzekvovaných hospodářů, ztělesňujících místní autority. Pro exemplární potrestání byli nejčastěji vybíráni právě ti rolníci, kteří nelehké dodávkové úkoly, přestože byly v rámci „třídního“ rozpisu značně nadhodnocené, dokázali plnit. Přesto byli viněni z takových zločinů, které byly právě pro ně – jako pro příkladné hospodáře – často nejméně typické.³⁶ V tomto ohledu lze tedy poukázat na jakousi smutnou předurčenost těchto prvorepublikových tahounů vesnice pro exemplární potrestání³⁷ za účelem zastrašení okolí při prosazování kolektivizace. Komunistickému vedení šlo v 50. letech přednostně o podmanění venkova, politický účinek činěných opatření byl naprosto prvořadý, byl nadřazen faktorům hospodářským, hospodárným a především lidským. V tomto ohledu splácel venkov a s ním i jeho místní autority krutou daň politiky a ideologií.

Poznámky:

- 1 Jednalo se o jednorozhodnou školu rolnickou výběrovou. KOČNAROVÁ Hana. *Rolnická škola Kostelec nad Orlicí, 1895–1953*. Sdružený a skupinový inventář, ev. č. 56/18. Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, 1980. Blíže k nižším hospodářským školám a k vývoji zemědělského školství viz HARNA, Josef. Nižší odborné školy hospodářské v letech první Československé republiky a jejich význam pro zemědělskou osvětu. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.). *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela*. Uherské Hradiště : Slováké muzeum, 2004, s. 149–159. NOVOTNÝ, Gustav. Hospodářské neboli zemědělské školství v českých zemích od konce osmnáctého do počátku dvacátého století. In *Tamtéž*, s. 243–263. LACINA, Vlastislav. Odborné zemědělské školství v Československu mezi světovými válkami. In *Tamtéž*, s. 143–148.
- 2 *Archiv bezpečnostních složek* (dále ABS) Praha, f. Vyšetřovací spisy Hradec Králové, sign. V-483 HK, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti F. Vodičkovi, Životopis z 16. 10. 1952. *Národní archiv* (dále NA) Praha, f. Správa Sboru nápravné výchovy (dále SSNV), Osobní spis vězně – Vodička František, Zpráva o pověsti, Státní prokuratura v Praze 21. 10. 1952. Příjímá list, StB Hradec Králové 25. 10. 1952. Dotazník, Valdice 7. 5. 1953.
- 3 *ABS Praha*, f. Vyšetřovací spisy Hradec Králové, sign. V-483 HK, Osobní spis státněbezpečnostního vyšetřování proti F. Vodičkovi, Životopis z 16. 10. 1952. Zápis o výpovědi, Krajská správa StB Hradec Králové 16. 10. 1952.
- 4 K tomu viz JIRÁSEK, Zdeněk. *Nechanická aféra 1947*. Hradec Králové : Státní okresní archiv, 1992, zvl. s. 109–137.
- 5 Základní informace a kvalitní fotodokumentaci viz TOMEŠ, Josef. Představitelé zakázaných českých politických stran ve stranách Národní fronty (1945–1948). In KALETA, Petr – PEHR, Michal – VAŠEK, Petr. (eds.) *Na pozvání Masarykova ústavu I*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2004, s. 154, 167–168. Mlýny J. Voženílek. URL: <http://www.mlynyvozenilek.cz/o-spolecnosti/historie> a <http://www.mlynyvozenilek.cz/o-spolecnosti/zajimavosti-historie> (cit. 1. 6. 2012).
- 6 *ABS Praha*, f. Vyšetřovací spisy Hradec Králové, sign. V-483 HK, Podsvazek F. Vodička, Přípis zn. A-996/60-52, Krajské velitelství StB Hradec Králové 30. 4. 1952.
- 7 *Tamtéž*, Skupinový spis státněbezpečnostního vyšetřování proti F. Šarounovi a spol., Protokol o hlavní líčení, Nechanice 25. 10. 1952. Rozsudek Státního soudu Praha spis. zn. 5 Ts I 79/52.

- 8 HORYNA, Václav (ed.). *Vlastivěda Královéhradecka: kulturní a hospodářský snímek okresu. Hradec Králové : Okresní pedagogické středisko, 1968, s. 232–233.*
- 9 Přesídlení manželky Marie (1902) a dcery Mileny (1927) bylo podle hlášení pro Odd. pro mimořádná opatření, které působilo při správě nápravných zařízení Ministerstva národní bezpečnosti, provedeno „bez závad“ 22. července. V Hradci Králové se v komisi se zarážejícím názvem „pro úpravu poměrů rodin kulaků“ scházeli tehdejší čelní okresní funkcionáři: předseda jednotného národního výboru (dále JNV) Ferdinand Všečetka, vedoucí tajemník okresního výboru KSČ Miroslav Voda, okresní prokurátor Alois Snášel a zástupce náčelníka Okresního oddělení (dále OO) Veřejné bezpečnosti (dále VB) František Sochůrek. Funkci referenta pro mimořádná opatření zastával pro Královéhradecko vrchní strážmistr Těšina. *NA Praha*, f. SSNV (nezprac.), akce „K“, složka Vodička František, Zjišťovací dotazník s přílohou, Krajská správa Státní bezpečnosti Hradec Králové 16. 6. 1953. Dálnopis z 23. 7. 1953. Hlášení o vysídlení, KS StB Hradec Králové 20. 8. 1953. *NA Praha*, f. SSNV (nezprac.), Osobní spis vězně – Vodička František, Výměr JNV Hradec Králové z 21. 7. 1953. *Státní okresní archiv (dále SOKA) Hradec Králové*, f. JNV Hradec Králové, kt. 104, inv. č. 417, desky nadepsané Přesídlení rodin kulaků. Akce B, Vodička František. V protokolárním seznamu k celostátně koordinované akci „K“ dostal „rodinný celek odsouzeného vesnického boháče“ Vodičky evidenční číslo 1535. BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal. (eds.) *Akce „K“: Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech: studie, seznamy a dokumenty*. Praha : Pulchra – Česká zemědělská univerzita, 2010, s. 465.
- 10 Škola v této době nesla název Zimní hospodářská škola Nový Bydžov, od roku 1915 pak Odborná škola hospodářská Nový Bydžov. LENDEROVÁ, Milena. *Zimní hospodářská škola Nový Bydžov 1884–1960*. Inventář, 1988, s. 14, ev. č. 1172.
- 11 *Okresní soud (dále OS) v Hradci Králové*, spis. zn. 1 Rt 466/90, původní trestní spis T 58/53 Lidového soudu v Novém Bydžově, dokumentární příloha k trestnímu oznámení – trhové smlouvy z 9. 5. a 5. 8. 1925, 29. 11. 1926, 10. 4. 1929, 30. 6. 1930, 4. 7. a 2. 12. 1933, 5. 4. a 24. 6. 1941. Protokol o výslechu, OO VB Nový Bydžov 13. 2. 1953. Za přístup k rehabilitačnímu spisu vděčím JUDr. Zdeňku Šulcovi a paní Simoně Brzkové.
- 12 *NA Praha*, f. SSNV (nezprac.), Osobní spis vězně – Vršťala Bohumil, Dotazník, Nový Bydžov 1. 6. 1953. *OS v Hradci Králové*, spis. zn. 1 Rt 466/90, původní trestní spis T 58/53 Lidového soudu v Novém Bydžově, Protokol o výslechu, OO VB Nový Bydžov 13. 2. 1953.
- 13 Není divu, že se pohřeb konal za účasti takřka všech občanů. *Obecní úřad Žlunice*, Pamětní kniha obce Žlunice (1938–66), s. 28.
- 14 *Státní oblastní archiv (dále SOA) Zámrsk*, f. Krajská prokuratura Hradec Králové, kt. 1014, inv. č. 1301, sign. KPT 215/53, Prvá zpráva, Okresní prokuratura v Novém Bydžově 6. 3. 1953. *NA Praha*, f. SSNV (nezprac.), Osobní spis vězně – Vršťala Bohumil, Dotazník, Nový Bydžov 1. 6. 1953. *OS v Hradci Králové*, spis. zn. 1 Rt 466/90, původní trestní spis T 58/53 Lidového soudu v Novém Bydžově, Protokol o výslechu, OO VB Nový Bydžov 13. 2. 1953.
- 15 Likvidaci 300 let starého selského rodu Vršťalů ze Žlunice autor popsál a do širších souvislostí zasadil v samostatné studii, viz URBAN, Jiří. Soumrak selského rodu Vršťalů ze Žlunice. In *Královéhradecko: historický sborník pro poučenou veřejnost* 8 (2011), SOA Zámrsk – SOKA Hradec Králové, s. 175–205.
- 16 *OS v Jičíně*, spis. zn. Rt 434/90, původní trestní spis T 118/51 Okresního soudu v Nové Pace, Zápis o výpovědi, Okresní velitelství (dále OV) VB Nová Paka 21. 8. 1951. Za přístup k rehabilitačnímu spisu vděčím paní Radce Hejtmanové.
- 17 „Dost dlouho byl tatínek v Boleslavi, zaváděl koně, než šel na frontu. [...] V Rusku koňma jezdil, navázel mináž, nebo tak nějak to jmenoval dycky. Říkal, co to bylo za mrazy, že musel vedle koňů jít, že si nemoh sednout, že by byl zmrz na tom voze“, vzpomínala na otcovo vyprávění Marie Machytková. Rozhovory s ní autor realizoval v letech 2007 až 2010.
- 18 Před rozšířením těchto družstev vozili místní zemědělci svou produkci „do trhu“ v Hořicích, kde ji nakupovali zejména židovští obchodníci. Skrze rolnické družstvo se na trh mohlo dostat vše, co přesahovalo spotřebu domácnosti.

- 19 V této funkci se např. osobně seznámil s ministrem Bradáčem. *OS v Jičíně*, spis. zn. Rt 434/90, původní trestní spis T 118/51 Okresního soudu v Nové Pace, Zápis o výpovědi, OV VB Nová Paka 21. 8. 1951. *Obecní úřad Svatojanský Újezd*, Pamětní kniha obce Újezda Svatojanského: úvodní zápis Josefa Hrnčíře z roku 1923 a zápis k roku 1938, heslo „Zrušení místní organizace republikánské strany“.
- 20 Po okupaci byl novopacký okres zrušen a připojen ke správnímu okresu Jičín.
- 21 V této pozici zažil úřadování hned několika okresních hejtmanů – Růžičky, Kladívka a Dufka. *OS v Jičíně*, spis. zn. Rt 434/90, původní trestní spis T 118/51 Okresního soudu v Nové Pace, Zápis o výpovědi, OV VB Nová Paka 21. 8. 1951.
- 22 Jednalo se o placenou funkci, za jejíž výkon vyplácel okresní výbor 40 Kčs za den.
- 23 Budova, postavená v roce 1928, nese dodnes pamětní desku s jeho jménem.
- 24 „*O dnešní dění a politiku v republice se naprosto nestarám, jen plním přesně svoje povinnosti*“, sdělil hospodář úředníkům vyživovacího referátu v létě 1951. *OS v Jičíně*, spis. zn. Rt 434/90, původní trestní spis T 118/51 Okresního soudu v Nové Pace, Protokol sepsaný dne 11. 7. 1951 v kanceláři referátu X (zásobovacího) ONV v Nové Pace.
- 25 *OS v Jičíně*, spis. zn. Rt 434/90, původní trestní spis T 118/51 Okresního soudu v Nové Pace, Zápis o výpovědi, OV VB Nová Paka 21. 8. 1951.
- 26 K tomu viz HLADÍK, Ondřej. Justiční statek Javorník. In *Historická penologie* 3/2011, s. 35–46. Autorská dvojice Ondřej Hladík a Šárka Steinová se problematice justičních statků věnuje systematicky, do konce roku 2012 bychom se měli dočkat knižního zpracování tohoto dosud velmi málo známého fenoménu v dějinách československého vězeňství.
- 27 Zemědělský život ve Svatojanském Újezdu a s ním spojené životní osudy na pozadí 20. století zpracoval autor monograficky, viz URBAN, Jiří. *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Praha : Vyšehrad 2010. 304 s.
- 28 *ABS Praha*, f. Vyšetřovací spisy Hradec Králové, sign. V-469 HK, Osobní vyšetřovací svazek č. 153, Protokol o výsledku obviněného, Krajská prokuratura v Hradci Králové 14. 5. 1958. *Tamtéž*, Podsvazek k osobnímu vyšetřovacímu svazku, Dotazník osoby podléhající evidování, OO Ministerstva vnitra (dále MV) Hořice 24. 12. 1955. *SOka Jičín*, f. Archiv obce Chroustov (nezprac.), kronika obce, s. 5.
- 29 *SOka Jičín*, f. Archiv obce Chroustov (nezprac.), kronika obce, s. 174. *Tamtéž*, kn. 2, Protokoly obecního zastupitelstva 1905–1932, Zápis ze schůze finanční komise z 21. 11. 1928. Zápis ze schůze obecního zastupitelstva 26. 5. 1932. Za informace z tohoto archivního fondu vděčím PhDr. Evě Bílkové. *ABS Praha*, f. Vyšetřovací spisy Hradec Králové, sign. V-469 HK, Osobní vyšetřovací svazek č. 153, Protokol o výsledku obviněného, Krajská prokuratura v Hradci Králové 14. 5. 1958.
- 30 *Tamtéž*, Skupinový vyšetřovací svazek č. 157, Návrh konečného opatření, Krajská správa MV Hradec Králové 30. 5. 1958.
- 31 *Tamtéž*, Podsvazek k osobnímu vyšetřovacímu svazku, Dotazník osoby podléhající evidování, OO MV Hořice 24. 12. 1955.
- 32 František Krkonoška vykonával trest po úvodní epizodě ve Valdicích především v Leopoldově. *NA Praha*, f. SSNV (nezprac.), Osobní spis vězně – Krkonoška František, Záznamy o eskortách do jiných věznic. Přijímací list věznice č. 1 Hradec Králové 14. 5. 1958. *ABS Praha*, f. Vyšetřovací spisy Hradec Králové, sign. V-469 HK, Skupinový vyšetřovací svazek č. 157, Protokol o hlavní líčení, Hradec Králové 3. 7. 1958. Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové spis. zn. T 9/58.
- 33 DOSTÁL, Vladimír. *Antonín Švehla: profil československého státníka*. New York : Výkonný výbor Republikánské strany v exilu, 1989, s. 15–21, 31–36, 136–145.
- 34 K tomu viz ROKOSKÝ, Jaroslav. Koho volit? „Zrádní agráři“ a parlamentní volby 1946. In MEDVEDECKÝ, Matej. (ed.) *Posledné a prvé slobodné (?) volby – 1946, 1990*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2006, s. 69–88. Srov. TOMEŠ, Josef. Představitelé zakázaných českých politických stran ve stranách Národní fronty (1945–1948). In KALETA, Petr – PEHR, Michal – VAŠEK, Petr. (eds.) *Na pozvání Masarykova ústavu 1*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2004, s. 151–158.

- 35 ULČ, Ota. Malá doznání okresního soudce. (2. vyd.) In *Bestseller* 3, s. 16. Praha : Art-servis, 1990.
- 36 Srov. s tezí profesora Vojtěcha Mastného, který ve svém zamyšlení nad velkými politickými procesy stalinské éry píše: „*Tak došlo k tomu, že si svým postavením nemohl být jist absolutně nikdo.*“ MASTNÝ, Vojtěch. *Studená válka a sovětský pocit nejistoty 1947–53: Stalinova léta.* Praha : Aurora, 2001, s. 171–172.
- 37 Nikoli náhodou historik Karel Bartošek ve své typologii politického vězně píše: „*Typickým politickým vězněm a vzorovou obětí represe je možná příslušník lidu: [...] rolník, těšící se přirozeně úctě svého okolí, získané za desetiletí znalostmi a moudrostí, odmítající řídit se vzorem 'nejlepšího zemědělství světa' v SSSR, tak protichůdným jeho 'zdravému selskému rozumu', vkořeněný do hluboké tradice svého rodného koutu.*“ BARTOŠEK, Karel. *Zpráva o putování v komunistických archivech: Praha – Paříž (1948–1968).* Praha – Litomyšl : Paseka, 2000, s. 246.

Farmer – Agrarian – Mayor – “Kulak”:

Local Authorities as Obstacle to Collectivization of the Countryside

Abstract

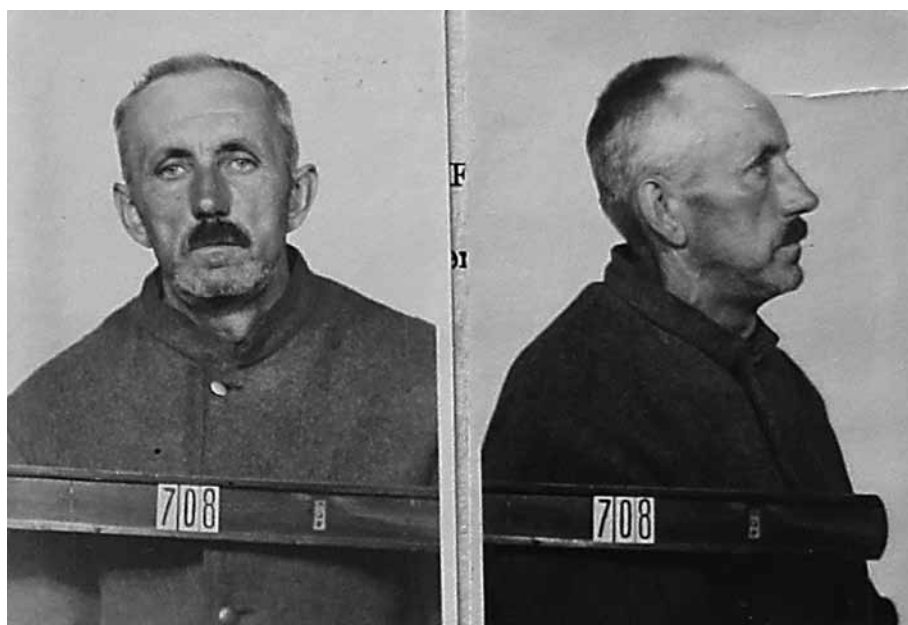
The study presents four agrarians from Eastern Bohemia who were respected authorities in eyes of their fellow citizens as well as for their wider surroundings. Through their life stories the author points out characteristic features in destinies of successful farmers – local authorities in the 20th century. The author refers to the fact that local agrarian leaders were, due to their political and economic activities in the first Czechoslovak Republic, sort of predestined to play the role of exemplary persecuted “kulak” farmers in the era of collectivization.

The text consists of four biographical portraits exploring the mutual links between their role and work in the first Czechoslovak Republic and their role and destiny in context of collectivization of the countryside. The four selected farmers represent four former districts of the Hradec Králové region: Hradec Králové, Nový Bydžov, Nová Paka and Hořice v Podkrkonoší, thus the territory extending from the Elbe plains to the Giant Mountains foothills. Two of the farmers were growing up in the late Austro-Hungarian Empire, the other two young Czechoslovak Republic. During the 1920s and 1930s the adolescent peasant sons, ardent Sokol members, and self-confident Rustic riders grew into successful farmers, proud agrarians, respected mayors, simply unquestioned, natural local authorities. They enjoyed general esteem not only in the village but in a wide region. Their knowledge, long-time farming experience, sophisticated investments and positive attitude to work as well as love of soil were key factors of their success in farming no matter what conditions. They found their political identity in Švehla’s broad-opened agrarian party. In the third Czechoslovak republic, following the ban on its re-establishment each of them decided to look for his place in a different political party inside the National Front. Their professional abilities, former political activity in agrarian party, membership in various organizations, rich farming experience, success, respect and esteem, however, after February 1948 in the Czechoslovak countryside became signs predetermined its wearers to stigmatization with shameful label of “kulak”, “village rich”. Those were by the Communist propaganda skilfully portrayed as the biggest obstacle on the path to promised “better tomorrows” – bright future. Three of the presented farmers were jailed and sentenced on the grounds of fabricated evidence gradually in 1951, 1952 and 1953, the fourth then in 1958. Their property was confiscated. For three of them the verdict meant also ban on residence in their native village. The families of two of them were evicted within a centrally controlled “action K”. In direct relation to their condemnation and expulsion unified agricultural cooperatives (JZD, collective farms inspired by the Soviet model) were set up in their villages. Only post mortem, after November 1989 all four farmers were rehabilitated and their names exonerated.

Přílohy:

František Vodička v roce 1930 a na vazební fotografii z roku 1952. Zdroj: ABS Praha

Bohumil Vršála v době nástupu výkonu trestu. Zdroj: NA Praha

Josef Novotný kolem roku 1908 a v roce 1933. Zdroj: Archiv rodiny

František Krkonoška na vazební fotografii z r. 1958. Zdroj: ABS Praha

DOSUD VYDANÉ SBORNÍKY Z AGRÁRNÍCH KONFERENCÍ

Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918 : sborník příspěvků z celostátní konference, konané ve dnech 22.–23. 5. 1990 v Uherském Hradišti. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1991. 178 s.

České a slovenské zemědělství v období mezi světovými válkami : sborník příspěvků z celostátní vědecké konference konané ve dnech 24.–25. 9. 1992 v Uherském Hradišti. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1992. 164 s.

Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti : sborník z příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21.–22. 4. 1994. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1994. 142 s.

České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války : sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 4. 1996. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1996. 159 s. (Studie Slovákckého muzea 1/1996).
ISBN 80-901913-5-5

Zemědělství na rozcestí 1945–1948 : sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 22.–23. 9. 1998. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1998. 215 s. (Studie Slovákckého muzea 3/1998).
ISBN 80-86185-03-6

Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2000. 319 s. (Studie Slovákckého muzea 5/2000).
ISBN 80-86185-11-7

Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století : sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. 5. 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2002. 295 s. (Studie Slovákckého muzea 7/2002).
ISBN 80-86185-18-4

Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století : sborník příspěvků z mezinárodní konference věnovaný památce Samuela Cambela. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2004. 365 s. (Studie Slovákckého muzea 9/2004).
ISBN 80-86185-38-9

Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století : sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 24.–25. 5. 2006. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2006. 275 s. (Studie Slovákckého muzea 11/2006).
ISBN 80-86185-55-9

Agrární strany ve vládních a samosprávných strukturách mezi světovými válkami. (Ed. Blanka Rašticová). Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2008. 224 s. (Studie Slovákckého muzea 13/2008).
ISBN 978-8086185-72-9

Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace. (Eds. Josef Harna, Blanka Rašticová). Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2010. 226 s. (Studie Slovákckého muzea 15/2010).
ISBN 978-80-86185-90-3

Autorský kolektiv:

Prof. PhDr. Jana Burešová, CSc., Filozofická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc

Doc. PhDr. František Čapka, CSc., Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Ing. Jan Čopík, Ph.D., Provozně-ekonomická fakulta, Česká zemědělská univerzita, Praha

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D., Národní archiv, Praha

PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D., Filozofická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice

Doc. PhDr. Marie Gawrecká, CSc., Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Slezská univerzita, Opava

Prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc., Uniwersytet Opolski, Polsko

Mgr. Matej Hanula, Ph.D., Historický ústav SAV, Bratislava, Slovenská republika

Doc. PhDr. Josef Harna, CSc., Historický ústav AV ČR, Praha

PhDr. Miloš Charbuský, CSc., Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice

Mgr. Ondřej Kolář, Písek

Mgr. Lukáš Kopecký, Klatovy

Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

PhDr. Michal Mart'ák, Ph.D., Filozofická fakulta, Katolícka univerzita, Ružomberok, Slovenská republika

Doc. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

PhDr. Pavel Novák, CSc., Národní zemědělské muzeum, Praha

Mgr. Gabriela Nováková, Osíčko

Mgr. Linda Osyková, Ph.D., Historický ústav SAV, Bratislava, Slovenská republika

Tomáš Papež, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice

Prof. Ing. Václav Průcha, CSc., Praha

PhDr. Jaroslav Rokoský, Ph.D., Filozofická fakulta, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Ústí nad Labem

Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Mgr. Miroslav Tomek, Praha

Mgr. Jiří Urban, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha, Univerzita Pardubice

REGIONÁLNÍ ZVLÁŠTNOSTI POLITIKY AGRÁRNÍ STRANY
V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Editoři: Josef Harna, Blanka Rašticová

Studie Slovákého muzea 17

Vydalo Slováké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace,
Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště, v roce 2012 za finanční podpory
Odborového svazu pracovníků zemědělství a výživy – Asociace svobodných odborů ČR,
Praha, projektu Bibliotheca economica, jehož hlavním partnerem je ČSOB,
a firem Gemco, s. r. o., Uherské Hradiště, ZEVOS, a. s., Uherské Hradiště,
Topagra, spol. s r. o., Topolná.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Obálku navrhla: Ema Pelikánová

Překlad: Mgr. Milan Šácha

Text neprošel jazykovou úpravou.

Tisk: Agentura NP, v. o. s., Staré Město

Náklad: 250 ks

Vydání první, 2012

Neprodejné

©Slováké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace

ISBN 978-80-87671-01-6

